

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÂTEŞ-ZÂDE MEHMED İZZET PAŞA’NIN YÛSUF U ZÜLEYHÂ TERCÜMESİ
(TRANSKRİPSİYONLU METİN- İNCELEME)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nagihan DİREK

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili ve Edebiyatı Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Müjgân ÇAKIR

EYLÜL 2023

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

ÂTEŞ-ZÂDE MEHMED İZZET PAŞA’NIN YÛSUF U ZÜLEYHÂ TERCÜMESİ (TRANSKRİPSİYONLU METİN – İNCELEME)

ÖZET

Klasik Türk Edebiyatı, oluşumundan Tanzimat Fermanı’nın ilanına kadar çeşitli evreler geçirmiş; şiir anlayışı, edebî muhitler, kullanılan mazmunlar, edebî sanatlar ve nazım şekillerinde meydana gelen değişiklikler; sosyal ve siyasi yapıdaki yeniliklerle XIX. yüzyılın sonuna dek sürmüştür.

XIX. yüzyılda edebiyatta farklı bir sanat anlayışının geliştiği görülmektedir. Bu dönemde eser veren sanatçılar, yeni konular işlemeye başlamış ancak eski şiirin sanat zevkiyle yetişmeleri vesilesiyle vezin, dil ve nazım şekilleri bakımından eskiye bağlı kalmışlardır.

Eski ve yeni şiirin iç içe olduğu bu dönemde Klasik Türk Edebiyatı da son ürünlerini vermiş; Leskofçalı Gâlip, Hersekli Arif Hikmet, Yenişehirli Avnî gibi şairler, klasik şiir anlayışını devam ettirmeye çalışmışlar; Keçeci-zâde İzzet Molla, Hasan Aynî ve Mehmed İzzet Paşa gibi şairler de mesnevî edebiyatının son temsilcileri olmuşlardır.

Mesnevî, tahkiyeye dayalı metinler için tercih edilen bir nazım şeklidir. Türk edebiyatında şairler; konularını Arap-Fars mesnevîleri, tarihî-dinî-ahlâkî hikâyeler ya da kişisel gözlemlerinden elde etmişlerdir. Kaynağını Arap ve Fars edebiyatlarından alan mesnevîlerin farklı şairler tarafından tercüme edilmesi dikkat çekici bir husustur. Bu tercümelerle zenginlik kazanan mesnevî edebiyatında şair, tercümesine kaynaklık eden zemin eserden daha başarılı bir eser sunarak kendi yeteneğini ortaya koymayı amaçlar. Geleneğin kuralları çerçevesinde şairin özgün üslubunu yansıtmayı, klasik edebiyatın da temel vasıflarından biridir. Bizim edebiyatımızda Farsçadan *Mantıku’t-Tayr*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Cemşîd ü Hurşîd* gibi mesnevîlerin birçok tercümesi yapılmış; bu mesnevîlerin kimi birebir tercüme iken kimileri de te’lîfe yaklaşmıştır.

Son dönem mesnevîleri içinde Mütercim Mehmed İzzet Paşa’nın *Yûsuf u Züleyhâ* isimli mesnevîsi dikkat çekmektedir. Bu mesnevî, Fars şairi Molla Câmi’nin *Yûsuf u Züleyhâ’sını* nazmen tercüme eden örneklerden biridir. Yûsuf u Züleyhâ, Şeyyad Hamza’dan Hamdullah Hamdî ve Kemal Paşa-zâde’ye birçok tercüme ile edebiyatımıza kazandırılmış bir mesnevîdir. İzzet Paşa’nın tercümesi diğer mesnevîler içinde son dönemde yapılmış olması, Farsçadan bire bire yaklaşan bir tercüme özelliği göstermesi, metinde tercümeyle kaynaklık eden Farsça beyitler ile yanlarında Türkçe karşılıklarının yer alması, bazı kelimelerin anlamlarının verilmesi ve bazı kavramların metnin yanında açıklanması, edebî sanatlarla dair notlar düşülmesi, kıssaya kaynaklık eden ayetlerin tercümelerinin yapılması gibi vasıflarıyla edebiyatımızda tercüme ve şerh faaliyetleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra metin, Latin alfabesi ile alınan notlar ve noktalama işaretleri içermektedir.

Yûsuf u Züleyhâ, dönemin Farsçaya hâkim, münevver şahsiyetlerinden İzzet Paşa'nın tercümeyle olan katkılarını yansıtmaktadır. Eser, *Kâmûs-ı Fârisî* isimli bir sözlük çalışmasının da müellifi olan İzzet Paşa'nın tercüme yeteneğini ortaya koyduğu bir ürün olarak değerlendirilebilir. Paşa'nın elyazmasından hareketle bir mesnevînin tercüme serüveninin takip edilmesi mümkündür. Bazı beyitlere sunduğu birden fazla tercüme örneği ile vezin, üslûp ve anlam bakımından daha iyi bir tercümeyle ulaşma çabası olduğu âşikârdır. Metin giderek olgunlaşan bir yapı arz etse de 55 varaktan ibaret olup tamamlanamamıştır.

Mütercim Mehmed İzzet Paşa'nın *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîsini ele aldığımız bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Klasik Türk Edebiyatı'nda tercüme geleneği bağlamında Yûsuf u Züleyhâ mesnevîleri ile tercümeyle kaynaklık eden eserin müellifi Molla Câmî'nin eseri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Mehmed İzzet Paşa tanıtılmış, hayatı ve eserleri işlenmiştir. Üçüncü bölümde çalışmanın konusu olan Mehmed İzzet Paşa'nın *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîsi incelenmiş; eserin şekil ve muhtevâ özelliklerinin yanı sıra tercüme yöntemi değerlendirilmiş ve Molla Câmî'nin eseri ile mukâyese edilmiştir. Dördüncü bölümde eserin transkripsiyonlu metni yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Âteş-zâde Mehmed İzzet Paşa, Molla Câmî, Yûsuf u Züleyhâ, tercüme

ÂTEŞ-ZÂDE MEHMED İZZET PASHA'S TRANSLATION OF YÛSUF U ZÜLEYHÂ (TRANSCRIBED TEXT – ANALYSIS)

ABSTRACT

Classical Turkish Literature has gone through various stages from its formation to the declaration of the Tanzimat Fermanı. With the transformation in the social and political structure; such stages involved changes in the understanding of poetry, literary circles, metaphors, literary arts, and verse forms, continuing until the end of the 19th century.

It is seen that a different understanding of art developed in literature in the 19th century. Artists of this period worked on new themes, but they remained loyal to the old in terms of prosody, language and verse forms, as they grew up with the artistic taste of the old poetry.

In this period when old and new poetry were intertwined, Classical Turkish Literature also gave its final products. Poets such as Leskofçalı Galip, Hersekli Arif Hikmet and Yenişehirli Avni maintained the classical understanding of poetry, while Keçecizade İzzet Molla, Hasan Aynî and Mehmed İzzet Pasha were the last representatives of masnavi literature.

Masnavi is a preferred verse form for narrative texts. Poets in Turkish literature took their themes from Arab-Persian masnavis, historical-religious-moral stories and their own experiences. It is noteworthy that several poets translated the masnavis, which took their source from Arabic and Persian literature. In the masnavi literature, which has become rich with these translations, the poet aims to reveal his own talent by presenting a more successful work than the source of his translation. One of the basic characteristics of classical literature is reflecting the poet's original style within the framework of the rules of tradition. In Turkish literature, many translations of masnavis from Persian such as *Mantuku't-Tayr*, *Hüsrev ü Şîrin*, *Cemşid ü Hurşid* were made. While some of these masnavis are literal translations, some of them are close to original re-writing.

Among the masnavis of the last period, the masnavi named *Yûsuf u Züleyhâ* by Mütercim Mehmed İzzet Pasha draws attention. This masnavi is one of the examples of verse translation of the Persian poet Molla Câmi's *Yûsuf u Züleyhâ*. *Yûsuf u Züleyhâ* is a masnavi that has been brought to Turkish literature by many translations from Şeyyad Hamza to Hamdullah Hamdî and Kemal Paşa-zâde. The translation of İzzet Pasha stands out among other masnavis of the same period in terms of translation and commentary activities in Turkish literature, with its features such as; showing an almost exact translation from Persian, the presence of Persian beyits in the text

together their Turkish translations, providing the meanings of some words and explaining some concepts in addition to the text, notes on literary arts, and translations of the Quran verses which are the source of the story. In addition, the text includes Latin script notes and punctuation marks.

Yûsuf u Züleyhâ reflects the contributions of İzzet Pasha to the translation, who was one of the enlightened personalities of the period and had a good command of Persian. The work can be considered as a product in which İzzet Pasha, who is also the author of a dictionary named *Kâmûs-ı Fârisî*, demonstrates his translation skills. In Pasha's manuscript, it is possible to follow the translation adventure of a masnavi. It is obvious that there is an effort to reach a better translation in terms of prosody, style and meaning, as demonstrated by more than one translation examples for some beyits. Although the text presents a gradually maturing structure, it consists of 55 leaves and was not completed.

This study, which deals with Mütercim Mehmed İzzet Pasha's *Yûsuf u Züleyhâ* masnavi, consists of four chapters. In the first chapter, information is given Yûsuf u Züleyhâ masnavis and the author of the work about the translation tradition in Classical Turkish Literature context and Molla Câmi's *Yûsuf u Züleyhâ*. In the second chapter, Mehmet İzzet Pasha is introduced and his life and works are discussed. In the third chapter, Mehmed İzzet Pasha's *Yûsuf u Züleyhâ* masnavi, which is the subject of the study, is examined. In addition to the form and content characteristics, the translation method has been evaluated and compared with the work of Molla Câmi. The fourth chapter contains the transcribed text of the work.

Keywords: Ateş-zade Mehmed İzzet Paşa, Molla Cami, Yusuf u Züleyha, translation

ÖN SÖZ

Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi, İslâmî edebiyatın teşekkül etmeye başladığı dönemden XXI. yüzyıla kadar çok sevilerek okunmuş, sözlü kültürün geliştiği meclislerde anlatılıp dinlenmesiyle de toplumun her kesiminden insana ulaşarak gönüllerde ma‘kes bulmuştur.

Üniversite öğrenciliğimiz döneminde, kitaba erişimin bugünkü kadar kolay olmadığı yerlerde ve yıllarda, Nazan Bekiroğlu’nun *Yûsuf u Züleyhâ*’sı elden ele dolaşmış, her okuyanı kendisine hayran bırakmış ve etkisi zihnimizden uzun süre silinmemiştir. Kur’ân’da “ahsenü’l-kasas” olarak nitelendirilen bu hikâye, insan ruhunda duyguların köklerine temas ederek onları harekete geçiren özelliğiyle yüzyıllar içinde büyük bir Yûsuf u Züleyhâ külliyyâtının oluşmasını sağlamıştır.

Dinî kaynaklarda yer alan Yûsuf peygamber kıssası, her dönemin edebî zevk ve kültürünün katkısıyla şekillenerek bir edebiyat âbidesine dönüşmüştür. Bu alana en büyük katkılardan biri hiç şüphesiz *Yûsuf u Züleyhâ*’sıyla Molla Câmi’ye aittir. Onun tesiri yüzyıllar sonra Âteş-zâde Mehmed İzzet Paşa’ya kadar uzanır.

Tez çalışmamız, Âteş-zâde Mehmed İzzet Paşa’nın *Yûsuf u Züleyhâ* tercümesi üzerine. Çalışma, eserin tercüme özelliği merkeze alınarak şekillendi. Bu bağlamda bir tercümenin nasıl geliştiğini, mütercimin özelliklerini ve kullandığı kaynakları, tercümeyle esas olan eserle tercümenin ilişkisini, dil ve üslûbun tercümeyle nasıl yansıtıldığını tespit edip açıklamaya çalıştık.

İlmî bir faaliyet, dünyayla kurulan farklı bir ilişki biçimi. -Kendisiyle eşsiz bir temas halinde olduğunuz- mütercime nasıl bir portre çıkardığınız, çalışmanız boyunca nasıl hareket ettiğiniz, neler tespit ettiğiniz bir taraftan tezinizi meydana getirirken bir taraftan da size onlar üzerinden kendinizi okuma imkânı sağlıyor. Edebiyat bu vesileyle insanın her daim çalışma şevkini kamçılayan bir sanat dalı. Bize bu alanda çalışmanın nasip olması da bir şükür vesilesi.

Bazı zorlukları yanında her zaman heyecan duyduğum bu çalışma sona ererken bütün çalışma boyunca aynı heyecanı paylaştığım; çalışmasındaki titizliği, yol göstermesindeki inceliği ve motivasyon sağlamadaki hüneriyle; akademisyen kimliği yanında hocalık vasfının en güzel özelliklerini taşıyan kıymetli hocam Prof. Dr. Müjgân ÇAKIR’a bütün içtenliğimle teşekkür ederim.

İzzet Paşa’nın hayatını şekillendirmemde cömertçe sunduğu katkılarıyla Âteş-zâde ailesinin torunlarından Sayın Yusuf Mehmet Civelek’e ve destekleyen ellerini her dâim omzumda hissettiğim ailem, sevgili arkadaşım Nurdan Çelik ve Osman Gündoğdu’ya teşekkür ederim.

Üsküdar, 2023

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	v
ABSTRACT	ix
ÖN SÖZ	xiii
İÇİNDEKİLER	xvii
KISALTMALAR	xix
METİNDE KULLANILAN ÇEVİRİYAZI ALFABESİ	xxi
GİRİŞ	1
1.KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA TERCÜME GELENEĞİ BAĞLAMINDA YÛSUF U ZÜLEYHÂ MESNEVÎSİ	1
1.1 Klasik Türk Edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîleri	1
1.2 Molla Câmi'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsi.....	15
2. MEHMED İZZET PAŞA'NIN HAYATI, AİLESİ VE ESERLERİ	18
2.1. Hayatı	18
2.2. Ailesi	28
2.3. Eserleri.....	30
2.3.1 Kâmus-ı Fârisî	30
2.3.2 Gonce-i Bostân	30
2.3.3 Yûsuf u Züleyhâ	31
2.3.4 Nân u Helvâ	31
2.3.5 Nân u Peynîr	31
2.3.6 Âsâr-ı Perâkende	31
2.3.7 Hikâye-i Ahlâkiye	31
2.3.8 Tercüme-i Tuhfe-i İsnâ Aşeriyye	32
2.3.9 Hikâyât-ı Hâce Nasrüddîn	32
3. MEHMED İZZET PAŞA'NIN YÛSUF U ZÜLEYHÂ MESNEVÎSİ	33
3.1. Şekil Özellikleri	33
3.1.1 Vezin	33
3.1.2 Dil ve Üslûp	34
3.2. Muhtevâ Özellikleri	53
3.3. Mehmed İzzet Paşa'nın Tercüme Yöntemi	65
3.4. Tercümeye Zemin Olan Molla Câmi'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsi ile Mukâyesesi	121
3.5. Metnin Kuruluşunda İzlenen Yöntem	137
3.6. Nûsha Özellikleri	139
4. TRANSKRİPSİYONLU METİN	142
SONUÇ	387
KAYNAKÇA	389
ÖZGEÇMİŞ	399

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
Edt.	: Editör
Ens.	: Enstitü
H.	: Hicr
H.z.	: Hazret-i
h.zl.	: Hazırlayan/Hazırlayanlar
M.	: Mild
MEB	: Mill Eğitim Bakanlığı
R.	: Rm
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜBA	: Türkiye Bilimler Akademisi
ni.	: niversitesi
vr.	: varak
Y.	: Yıl
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

METİNDE KULLANILAN ÇEVİRİYAZI ALFABESİ

ا (ā)	a, ā	د	d	ع	‘
ا (ī)	a, e, i, i, u, ū	ذ	z	غ	ġ
ء	’	ر	r	ف	f
ب	b	ز	z	ق	k
پ	p	ژ	j	ك	k, g, ñ
ت	t	س	s	ل	l
ث	s	ش	ş	م	m
ج	c	ص	s	ن	n
چ	ç	ض	z, d	و	v, (o, ō, ō, u, ū, ū)
ح	h	ط	ṭ	ه	h, (a, e)
خ	ḥ	ظ	ẓ	ی	y (i, i, ī)

GİRİŞ

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA TERCÜME GELENEĞİ BAĞLAMINDA YÛSUF U ZÜLEYHÂ MESNEVÎSİ

Bu bölümde Klasik Türk edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ mesnevîleri hakkında bilgi verilecek ve Molla Câmi ile *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîsi tanıtılacaktır.

1.1 Klasik Türk Edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîleri

Yûsuf peygamberin hikâyesi, İslâmî edebiyatta oldukça beğenilmiş; aile, kardeşlik, sabır, iffet gibi temaları işlemesi, ibret veren olaylar dizisiyle okurlarına yol göstermesi; aşk, özlem ve şefkatin samimî biçimde ifadesiyle hem çok okunmuş hem de pek çok şair tarafından nazmedilmiştir.

Mısır'ın tarihî kaynaklarından, Kur'ân ve Tevrat'ta geçen hikâyelerden, Mısır mitolojisi ve halk anlatılarından beslenerek oluşturulan eserler; her devirde sözlü anlatı, yeniden yazım ve te'lîf yoluyla hayâtîyetini insanlıkla birlikte sürdürmektedir.

İran, Arap ve Türk edebiyatlarında manzum ve mensur biçimlerine rastlanan hikâyeye, Batılı eserlerde de yankı bulmuş; Thomas Mann, *Yûsuf ve Kardeşleri*¹ isimli dört kitaptan oluşan; tarihî, mitolojik ve dinî kaynakları değerlendirerek yazdığı roman dizisiyle 1929 Nobel Edebiyat Ödülü'nü almıştır.

Fars edebiyatında *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîleri özellikle Câmi'nin eseri ile ön plana çıkmış, öncesinde Firdavsî tarafından da bu konuyu işleyen bir mesnevî yazılmıştır.

---

¹ Thomas Mann, *Yusuf ve Kardeşleri: Doyuran Yusuf*, Çev. Zeki Cemil Arda, Hece Yay., Ankara, 2007; *Yusuf ve Kardeşleri: Yakup'un Hikâyeleri*, Çev. Zeki Cemil Arda, Hece Yay., Ankara, 2006; *Yusuf ve Kardeşleri: Yusuf'un Gençliği*, Çev. Zeki Cemil Arda, Hece Yay., Ankara, 2006; *Yusuf ve Kardeşleri: Yusuf Mısır'da*, Çev. Zeki Cemil Arda, Hece Yay., Ankara, 2006.

Arap edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ konusunda daha çok mensur metinler yazılmıştır ve bu eserlerin çoğu peygamber kıssası vasfı taşımakta, âdetâ Yûsuf Sûresi'ni tefsir eden mahiyetiyle karşımıza çıkmaktadır.

Arap edebiyatında ilk örnek Gazâlî'ye ait *Bahrü'l-Muhabba*'dır. Diğer eserler İbnü'l-Cezvî Abdu'rrahmân b. Muhammed Ebu'l-Ferec Cemâlü'ddîn'in tarafından yazılan (M. 1116-1200) *Zehrü'l-Anik fî Kıssa-i Yûsuf-ı Siddık* isimli Yûsuf Sûresi tefsiridir. Ebu Hafs Sirâcu'd-din b.Ömer b. İbrahim el-Ensari el-Avsi el Maliki el-Müzekir'in kaleme aldığı başka bir hikâye *Zehrü'l-Kimâm fî Kıssa-i Yûsuf Aleyhi's-selâm* (M. 1284) isminde olup eser, Türkçeye tercüme edilmiştir.²

Tacu'd-din Ebu Bekr Ahmed b. Muhammed Yezid el-Tusi'nin *Cami-i Letâ'ifü'l-Besâtin* adlı eser, Muhammed b. Muhammed b. Altıparmak tarafından tercüme edilmiştir.³

Türkiye kütüphanelerinde yer alan ve “mesnevî” biçiminde yazılan tek Arapça eser *El-Bedrü't-Temâm fî Kıssat-i Seyyidinâ Yûsuf Aleyhi'sselâm* isimindedir. Eser H.900/M. 1494 tarihli olup E't-Telebentî'ye aittir.⁴

Türk edebiyatında ilk Yûsuf u Züleyhâlar “Kıssa-i Yûsuf” veya “Kıssa-i Yûsuf u Züleyhâ” ismini taşır. Kaynak olarak Kur'ân, tefsir, hadis ve Tevrat'tan beslenen bu hikâyeler daha çok dinî mesaj iletme işlevi görmüş ve “halk tipi mesnevî” geleneği içinde yer almıştır. Bu mesnevîlerin pek çoğu Câmî'nin tesirinden çok önce Türk dilinde yazılmıştır.⁵ XV.yy ve sonrasında Câmî etkisi belirgin biçimde görülmüş, vezin ve söyleyiş özelliklerinden konuların işlenişine kadar Câmî'nin mesnevîsi örnek teşkil etmiştir. Bazı eserler tercüme özelliğindedir, bazıları da hikâyenin konusu genişletilerek yeniden yazılan özgün birer esere dönüşmüştür.

---

² Melike Gökcan Türkdoğan, *Klasik Türk Edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîleri Üzerine Mukâyeseli Bir Çalışma*, Kültür Bakanlığı Yay., e-kitap <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10695,klasik-turk-edebiyatinda-yusuf-u-zuleyha-mesnevileripdf.pdf?0> [Erişim tarihi 10.09.2023] s. 38.

³ A.g.e.

⁴ A.g.e.

⁵ İsmail Hikmet Ertaylan, “Türk Dilinde En Eski Yûsuf u Züleyhâ”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. III, S. 1-2, İstanbul, 1948, s. 216.

Yûsuf u Züleyhâ üzerine pek çok çalışma yapılmış; Ali Nihad Tarlan, Halide Dolu ve Züleyhâ Muş gibi araştırmacıların çalışmalarını da tanıtan kapsamlı bir bibliyografya Hanife Koncu tarafından hazırlanmıştır.⁶

Bu bölümde Türk dilinde yazılmış Yûsuf ve Züleyhâlar hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Manzum Yûsuf u Züleyhâlar

XIII. Yüzyıl

Ali Kısas-i Yûsuf

Türkçe yazılmış ilk Yûsuf u Züleyhâ kabul edilir. Hece ölçüsü ve dörtlükle kaleme alınan eser H.630/M.1232 yılında tamamlanmıştır. Yaklaşık 1235 dörtlükten oluşmaktadır. Batı Oğuzcanın da yazılı ilk örneklerindendir. Ali, kaynak olarak tefsirden, Firdevsî'nin ve Ansârî'nin eserlerinden faydalanmıştır.⁷

Mahmud Kırımlı Yûsuf u Züleyhâ

Yedili hece ölçüsünün kullanıldığı dörtlüklerden oluşan eser, Kırım dilinde sade bir üslûpla yazılmıştır. Kul Ali'yi kaynak alan eser, hikâyedeki olaylar ve anlatım tekniğinde değişiklikler yanında bazı eklemeleri de içermektedir.⁸

Haliloğlu Ali Yûsuf u Zelihâ Hikâyesi

Haliloğlu Ali Kırımlı Mahmud'un eserini Kıpçak Türkçesinde hece ölçüsü ve dörtlüklerle Türk diline aktarmıştır. Metinden, Kırımlı Mahmud'un eserini tamamlayamadan vefat ettiği ve Haliloğlu Ali'nin hikâyeyi kendi te'lîfiyle

---

⁶ Hanife Koncu, "Yûsuf u Züleyhâ Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* [Eski Türk Edebiyatı Tarihi II Sayısı], C.V, S. 10, İstanbul, 2007.

⁷ Ali Cin, Ali, *Kısas-i Yûsuf (H.630/M.1232) (İnceleme-Metin-Dizin)*, Doktora Tezi, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, 2004, s.52-64.

⁸ Nurmhammet Hisamov, "Mahmut Kırımlı'nın Yûsuf ve Züleyhâ'sı – Kul Ali'nin Kısas-i Yûsuf'una İlk Bir Nazire", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, C.1, Ankara, s. 1373-1383.

sonlandırdığı anlaşılmaktadır. Haliloğlu Ali'nin eserini tamamlama zamanı ve sahası tespit edilememiştir. Ahmed Yesevî'nin takipçisi olduğu düşünülmektedir.⁹

Şeyyad Hamza *Dâstân-ı Yûsuf Aleyhis'selâm Ahsenü'l-Kasâsu'l-Mübârek*

Mesnevî biçiminde yazılan eser, Klasik Türk edebiyatının Anadolu sahasında yazılan ilk Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsi özelliğini taşır. Aruz ölçüsünün fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbıyla kaleme alınan eser, 1529 beyitten oluşur ve oldukça sade bir anlatıma sahiptir. Kendisinden önceki mesnevîlerin dil ve üslûbundan etkilenmiş ancak olay örgüsü bakımından onlardan farklılaşmıştır.¹⁰

Aksaraylı Mahmud *Dâsitân-ı Kısâ-i Yûsuf aleyhi's-selâm*

XIII.yy'ın ikinci yarısında yazıldığı düşünülen eserde 1577 beyit yer almaktadır. Mesnevî nazım biçimiyle ve aruzun fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün vezniyle yazılan eser, olay anlatısı dışında 15 gazeli de içermektedir. Anadolu Türkçesinin ilk ürünlerinden olsa da istinsah tarihi son dönem olmasıyla bazı arkaik özelliklerini yitirmiştir.¹¹

Süle Fakih *Yûsuf ve Zelihâ* (XIII-XIV.yy)

Eser, aruz ölçüsüyle yazılan bir mesnevîdir. Müellif, kaynaklarını Kur'ân ve Tevrat ve İbn-i Abbas'ın rivâyetlerinden aldığını ifade eder. Anlatıma sürükleyicilik kazandıran yan hikâyeler ve gazellerle zenginleştirilen eser, 4800 beyitten oluşmaktadır. Deyim ve atasözleri içermesi ve dönemin dil özelliklerini yansımasıyla önem taşımaktadır.¹²

---

⁹ Rasim Deniz, *Haliloğlu Ali'nin Yûsuf ve Zelihâ Kısası*, Doktora Tezi, Fırat Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ, 1998, s.76-85.

¹⁰ İbrahim Taş, *Yûsuf u Zelihâ*, Kültür Bakanlığı Yay., e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56443,seyyad-hamza--yusuf-ve-zelihapdf.pdf?0> [Erişim tarihi 10.09.2023].

¹¹ Mustafa Argunşah, Melike Uçar, "Anadolu'da Yazılan İlk Eserlerden Aksaraylı Mahmud'un Kısâ-i Yûsuf Adlı Mesnevîsi", *Türük: Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C.IV, S.7, 2016, s.1-14.

¹² Kâzım Köktekin, *Süle Fakih'in Yûsuf ve Zelihâ'sı* (İnceleme-Metin-Dizin), Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, C.1, 1994, s. 2-7.

XIV. Yüzyıl

Erzurumlu Kadı Darîr *Yûsuf u Zelihâ*

“Halk tipi mesnevî” özelliği gösteren eser, H.768/M.1366’da tamamlanmıştır. Aruzun fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün kalıbı kullanılarak 2125 beyit hâlinde yazılmıştır. Metnin içinde gazeller de yer almaktadır. Kuzey ve Doğu Türkçesinin izlerini taşır.¹³

Rabgûzî *Kıssa-i Yûsuf*

Halk kültürüne ait özellikleri yansıtan hikâye, müellifin *Kısâs-ı Enbiyâ* adlı eserinde yer alan Yûsuf kıssasıdır. H.710-11/M.1311’de mensur olarak yazılan eser, aruz ölçüsünde çeşitli dörtlükler ihtivâ eder. Eserde *Kutadgu Bilig* etkisi görülmektedir.¹⁴

Hamzavî *Kıssa-i Yûsuf*

Ahmedî’nin kardeşi olan şair Hamzavî’nin eseri mensur *İskender-nâme* metninin içinde yer almaktadır.¹⁵

Kırımlı Abdü’lmeccîd *Mûnisü’l-Uşşâk*

Eser için Keşfü’z-Zünûn’da “bu konuda yazılmış eserlerin en güzeli” yorumu dikkat çekmektedir.¹⁶

Likâî *Yûsuf u Züleyhâ*

II. Bâyezid devri şairlerinden Likâî’nin Yûsuf u Züleyhâ manzumesi olduğu iddia edilse de esere rastlanmamıştır.¹⁷

---

¹³ Leylâ Karahan, *Erzurumlu Kadı Darir Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Zülehyâ)*, Doktora Tezi, Gazi Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, 1985, s. 44-52.

¹⁴ Hâlîde Dolu, *Menşeiinden Beri Yûsuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, Doktora Tezi, İstanbul Üni., 1953, s. 13.

¹⁵ A.g.e.

¹⁶ A.g.e.

¹⁷ A.g.e, s. 291.

Garib Yûsuf u Züleyhâ

Eserin yazıldığı tarih kesin değildir. Eserin giriş bölümünde ismi için *Yûsuf'un Dâstânı*, *Kıssa-i Yûsuf* ifadeleri geçmektedir. Eser mesnevi nazım şekliyle yazılmış, içine gazel, kaside, murabba' nazım şekillerinde şiirler eklenerek zenginleştirilmiştir. Aruzun fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbı yoğun olarak kullanılmasının yanında mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün, mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün ve fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün/ fâ'ilün kalıplarını da kullanmıştır. Toplam beyit sayısı 2926 olarak tespit edilmiştir. Halk tipi mesnevîler içinde tasnif edilen eserin tarihi tam belli olmamakla birlikte XIII-XIV.yy arasında yazıldığı söylenebilir. Yûsuf u Züleyhâ'nın Türkçedeki ilk örnekleriyle benzer nitelik taşımaktadır.¹⁸

XV. Yüzyıl

Tebrizli Ahmedî Yûsuf u Züleyhâ

Eserin Germiyanlı Ahmedî'ye ait olduğu hususu araştırmacılar tarafından ele alınmış ve metnin değerlendirilmesinin ardından Tebrizli Ahmedî'ye ait olduğu ortaya konmuştur. Aruzun fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbıyla mesnevî biçiminde yazılan eser, döneme ait önemli dil malzemesi sunmaktadır.¹⁹

Hamdullah Hamdî Yûsuf u Züleyhâ

Edebî nitelikleri kendisinden önceki eserlerden yüksek bir mesnevîdir. Eserde Câmi'nin etkisi görülmektedir. Ancak Hamdî, Câmi'den tercüme ettiği kısımlarda dahi orijinal bir söyleyişe ulaşma çabası taşımıştır.²⁰ Hamdî, küçük yaşta babasının ölümüyle sarsılmış, ardından ağabeylerinden babalık görmemiş; bu sebeple kendisi ile eseri arasında bir paralellik kurmuştur. Hamdî'nin bu durumu, eserin samimi bulunarak sevilmesi ve dolayısıyla tanınip çok okunmasını sağlamıştır. Eser, H.897/M. 1491-92 yılında tamamlanmıştır. Şair, Firdevsî ve Câmi'nin mesnevîlerini

---

¹⁸ Burcu Karakaya, *Garib'in Yûsuf u Züleyhâ'sı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kırşehir, 2012, s. 59-65.

¹⁹ Nihat Azamat, "Yeni Bir Ahmedî ve İki Eseri: Yûsuf u Zeliha, Esrâr-nâme Tercümesi", *Osmanlı Araştırmaları*, S.7-8, İstanbul, 1988, s. 347-364.

²⁰ Ahmet Kartal, "Câmi'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı ile Hamdullâh Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı'nın Mukayesesi", *Diriözler Armağanı*, hzl. M. Fatih Köksal ve Ahmet Naci Baykoca, Ankara, 2003, s. 93-139.

okumuş ve kendisi de Türkçeye böyle bir eser kazandırmak istemiştir. Aruzun fe‘ilâtün / mefâ‘ilün/ fe‘ilün kalıbıyla 6241 beyit hâlinde yazılan esere 15 gazel ve olay akışının uygun yerlerinde çeşitli ahlâki dersler manzum olarak eklenmiştir.²¹ Eserin yurt içi ve dışında iki yüze yakın yazma nüshası vardır.

Çâkerî Yûsuf u Züleyhâ

Eser, H.900/M.1494-95 yılında yazılmıştır. Aruzun mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / fe‘ülün kalıbıyla yazılan mesnevî 4208 beyittir. Çâkerî’nin eseri Molla Câmi’yi kaynak alan ve konusu aktarılarak yapılan bir tercüme niteliğindedir.²²

Hatâyî-i Tebrizî Yûsuf u Züleyhâ

Hatâyî mahlasını kullanan şairin Şah İsmâil olmadığı kaynaklarda geçmektedir. Eser, XV.yy’ın sonlarında yazılmıştır. Müellif, mesnevinin çeşitli bölümlerine kahramanların ağzından sekiz gazel eklemiştir. Aruzun fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/ fâ‘ilün kalıbıyla yazılan eser, Âzerî Türkçesi’nin dil özelliklerini taşımaktadır.²³

Nahifî’nin Yûsuf u Zelihâ

Aruz ölçüsünün iki ayrı vezni kullanarak yazılmış eser, iki vezne de uymayan beyitler ile vezin aksaklığı gösteren çok sayıda beyit içermektedir. 2653 beyitten oluşan mesnevî, Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtmaları ve halk ağzında geçen kelimeleri içermesiyle önemli bir dil varlığına sahiptir.²⁴

---

²¹ Zehra Öztürk, *Hamdullah Hamdî’nin Yûsuf ile Zelihâ Mesnevîsi (Giriş, Metin, İnceleme ve Tıpkıbasım)*, Harvard Üni.Yay., C.1, Cambridge, 2001, s. 35-43.

²² Muhammet Nalbat, *15.yy. Şairi Çâkerî’nin Yûsuf u Züleyhâ’sı (Metin-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üni., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eskişehir, 2012, s. 4-5.

²³ Recep Demir, *Hatâyî-i Tebrizî ve Molla Câmi’nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîleri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Van, 2006, s.22-46.

²⁴ Sibel Üst, “Nahifî’nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsi”, *Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları*, C. 2, S. 4 (2), İstanbul, 2007, s. 823-957.

Şemsî Yûsuf u Züleyhâ

Eser, mesnevî şeklinde kaleme alınmıştır. Eserin içinde sekiz gazel yer almaktadır. Aruzun mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün kalıbı kullanılmıştır. Eser XV. yy. Çağatay Türkçesinin dil özelliklerini yansıtmaktadır.²⁵

Dur Big Yûsuf u Züleyhâ Kıssası

Dur Big nüshasının tamamı elde değildir. Hâmidî nüshası ile karşılaştırılmasından bir sonuç elde edilememiştir. Farsça mensur bir Yûsuf kıssasından manzum olarak H.812/M.1409-141 yılında Çağatay Türkçesine tercüme edilmiştir.²⁶

Hâmidî Nüshası

Farsça mensur bir Yûsuf kıssasından manzum olarak Çağatay Türkçesine aktarılmıştır. Dur Big ve Hâmidî nüshaları aynı eserin iki varyantı olabilir.²⁷

Kemal Paşa-zâde Yûsuf u Züleyhâ (XV-XVI.yy)

Kemâl Paşa-zâde'nin mesnevîsinde estetik kaygı öne çıkmıştır. Eserde Câmî'nin etkisi belirgindir. Aruzun mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ fe'ûlün kalıbı esas olmak kaydıyla başka vezinlerin de kullanıldığı görülen mesnevî, 7777 beyitten oluşmaktadır. Şair, esere gazel ve kaside yanında çeşitli manzumeler eklemiş, gazellerin büyük bir kısmını Züleyhâ'nın dilinden yazmıştır. Mesnevînin 1481-1512 yılları arasında tamamlandığı II. Bâyezid'e sunulmasından anlaşılmaktadır.²⁸

---

²⁵ Ahmet Çolak, *15. Yüzyıl Şairlerinden Şemsî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üni., Lisansüstü Eğitim Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun, 2022, s. 37.

²⁶ Recep Demir, a.g.e, s. 19.

²⁷ Melike Gökcan Türkdoğan, a.g.e., s. 55.

²⁸ Mustafa Demirel, *Şemseddin Ahmed bin Süleyman Kemal Paşa-zâde 940/1534*, Harvard Üni. Yay., Cambridge, 2004.

XVI. Yüzyıl

Yahyâ Beg *Yûsuf u Zelihâ*

Hamse sahibi şair Dukagin-zâde Taşlıcalı Yahyâ, bu mesnevîsini Mısır'da ilerleyen yaşlarında kaleme almıştır. Eser, aruzun mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ fe'ûlün kalıbıyla 5180 beyit hâlinde yazılmıştır. Câmî ve Hamdullah Hamdî etkisi taşıyan eser, Taşlıcalı Yahyâ'nın ayrıntılı anlatımıyla te'lîf niteliğine bürünmüştür.²⁹

Gubârî *Yûsuf u Zelihâ*

Bir şair ve hattat olan sanatçı “Gubârî” mahlasıyla şiirler yazar. *Yûsuf u Zelihâ* mesnevîsini Molla Câmî ve Hamdî'ye nazîre olarak yazmış; onların mesnevîlerinin uzun olduğunu, kendisinin konuyu öz biçimde anlatacağını ifade etmiştir. Eser H.980/M.1572/73 yılında, aruzun fâ'ilâtün / mefâ'îlün / fe'îlün kalıbıyla 2106 beyit hâlinde yazılmıştır.³⁰

Manastırlı Celal *Hüsn-i Yûsuf*

Eser tam bir mesnevî özelliği göstermez. Başlangıcında ve hâtimede mesnevî nazım biçimini kullanan şair, metne 29 gazel eklemiş ve farklı nazım şekillerini kullanarak eserini meydana getirmiştir.³¹

Ziyâî *Yûsuf Çelebi Yûsuf u Züleyhâ*

Melike Gökcan, Ziyâî *Yûsuf Yûsuf ile Züleyhâ* adıyla yayımladığı çalışmasında, eserin Yûsuf Cân mahlaslı bir şaire ait olduğunu belirtir. Mesnevî'nin giriş bölümlerinde Kanûnî Sultan Süleyman'a yazılan bir methiyeden hareketle şairin 16. yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir. Eser, aruzun mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün kalıbıyla yazılmış olup 4794 beyitten oluşmaktadır.³²

---

²⁹ Melike Gökcan Türkdoğan, a.g.e., s. 57.

³⁰ Hasan Aktaş, *Abdurrahman Gubârî Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Ens. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, 2006, s.16.

³¹ Melike Gökcan Türkdoğan, a.g.e., s. 64.

³² Melike Gökcan, *Ziyai Yûsuf (Yusuf Can) Yûsuf ile Züleyha Mesnevisi*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Şerif Kıssa-i Yûsuf

Eser, H.896/M.1578 yılında, Şerif mahlaslı şair tarafından mesnevî nazım biçimiyle, aruzun mefâîlün/ mefâîlün/ feûlün kalıbı kullanılarak sanatlı bir üslupla kaleme alınmıştır. Bazı bölümlerde gazel özelliği gösteren beyitlere rastlanmaktadır. Toplam 1916 beyitten oluşan eserde Hamdî'nin mesnevîsinin etkileri görülmektedir.³³

XVII. Yüzyıl

Bağdatlı Zihnî Abdüdelil Yûsuf u Züleyhâ

Mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış eser, 4778 beyitten oluşmaktadır. Aruzun mefâ'îlün /mefâ'îlün / fe'ûlün kalıbı kullanılarak yazılan metne 15 gazel ve bir rubâî eklenmiştir. Yer yer Hamdullah Hamdî'nin eserinden izler taşımakla birlikte Câmi'nin etkisi belirgin olan mesnevînin sebep-i te'lîfinde Câmi övgüsüne yer verilmiştir.³⁴

XVIII. Yüzyıl

Bilal Efendi Kıssa-i Yûsuf u Zelihâ

XVIII.yy'da yaşayan Oflu Bilal Efendi'ye ait eser, H.1167/M.1753 tarihinde tamamlanmıştır. Eser mesnevî nazım şekliyle yazılmış olup kaside ve gazel nazım şeklinde manzumeler de içermektedir. 1636 beyitten oluşmaktadır. ³⁵

Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî Yûsuf u Züleyhâ

Eser, XVIII.yy'a aittir. Müellif, mesnevîsine farklı nazım şekillerinde şiirler ekleyerek metni zenginleştirmiş ve sürükleyici hâle getirmiştir. Aruzun fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbıyla kaleme alınmış ve 2590 beyitten oluşan ve söyleyişinde halk diline

---

³³ Halil Ay, *Şerif'in Kıssa-i Yûsuf Mesnevisi*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya, 2015, s. 50-55.

³⁴ Doğan, Ahmet., *Bağdatlı Zihnî, Yûsuf u Züleyhâ*, Kesit Yay., İstanbul, 2014.

³⁵ Selami Turan, Kâmile Çetin, "Bilal Efendi'nin Kıssa-i Yûsuf u Zelihâ'sının Tunus Nüshası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.VI, S.11, Isparta, 2010, s. 197-206.

ait özelliklerini taşıyan eserde çok sayıda Türkçe kelime kullanmasının yanı sıra deyim ve atasözlerine de yer verilmiştir.³⁶

Mazlûm Yûsuf u Züleyhâ

Hakkında pek fazla bilgiye ulaşılamayan Mazlûm isimli şairin tek eseridir. H. 1185/M.1771-72 yılında kaleme alınan eserin az sayıdaki beyti te'lîf özelliği gösterse de büyük ölçüde Molla Câmi'nin eserinden tercümedir. Mefâîlün/ mefâîlün / feûlün vezni kullanılarak 3518 beyit hâlinde yazılmıştır.³⁷

Molla Hasan'ın Eseri

Kaynaklarda XVIII.yy'da yaşayan Molla Hasan isimli bir şâire atfedilen *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîsi, Garib'in mesnevîsinin eksik nüshalarından oluşmaktadır.³⁸

Kerküklü Mehmed Nevruzî Yûsuf u Züleyhâ

Eser, mesnevî nazım şekliyle iki cilt hâlinde yazılmıştır. Aruzun mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün ve fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıpları kullanılan metin, 21 gazel ihtivâ eder. Yaklaşık 8000 beyit olan eserin dili sadedir ve halk söyleyişi özelliklerini yansıtmaktadır.³⁹

---

³⁶ Şevket Beysanoğlu, "Ahmed Mürşidî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsi Üzerine", *Ziya Gökalp Üç Aylık Kültür Dergisi*, C. VII, S. 39, Ankara, 1985, s.19-24; İdris Kadioğlu, "Kıssadan Hisse: Diyarbakirli Ahmedî'nin Yûsuf u Züleyhâ Hikâyesi", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Dergisi (DÜSBED)*, C.1, S.2, Diyarbakır, 2009, s. 1-12.

³⁷ Munise Koç, *Mazlûm ve Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, Hacettepe Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, 2018, s. 80-84.

³⁸ Çağdaş Albayrak, *Türk Edebiyatında Yûsuf u Züleyhâlar ve Giritli Sırrı Paşa'nın Ahsenü'l-Kasas'ı (Mukâyeseli İnceleme)*, Doktora Tezi, Trakya Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne, 2021, s. 15.

³⁹ Melike Gökcan Türkdoğan, a.g.e., s. 68.

XIX. Yüzyıl

Nevruz bin Îsâ Adanavî *Manzûme-i Kısâ-i Yûsuf u Züleyhâ*

H.1231/M.1815 tarihli eser, fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün / fâ‘ilün vezniyle yazılmıştır. 2597 beyitten oluşmaktadır.⁴⁰

Köprülü-zâde Es‘ad Paşa’nın *Terceme-i Yûsuf u Zelihâ*

Molla Câmi’nin mesnevîsinden tercüme edilen eserin günümüze ulaşan nüshası tam değildir. Bu nüshada 919 beyit bulunmaktadır. Aruzun mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / fe‘ülün kalıbıyla yazılan eserde mesnevî dışında bir nazım şekli yer almaz.⁴¹

XX. yüzyıl

Âteş-zâde Mehmed İzzet Paşa’nın *Yûsuf u Züleyhâ Tercümesi*

Eser, Molla Câmi’nin mesnevisinin aslına sadık kalarak yapılan bir tercümesidir. Mütercim, eserini 1913 yılında yazmaya başladığını belirtir. İki cilt hâlinde yazmayı planladığı eserin ikinci cildini tamamlayamamıştır. Câmi’nin eserinde kullanılan mefâilün / mefâilün / feilün vezni ile tamamı mesnevî nazım şekliyle tercüme edilen eserde Farsça kaynak beyitler ve Türkçe tercümelemleri bir sayfada iki sütun hâlinde dizilmiştir. Elimizde olan nüsha tercüme edilmeyen kısımlarla birlikte 1433 beyitten oluşmaktadır.⁴² Tezimizde eser incelenmeye çalışılacaktır.

---

⁴⁰ Aysel Yılmaz, *Nevrûz bin Îsâ Adanavî Manzûme-i Kısâ-i Yûsuf ile Züleyhâ İnceleme-Çeviriyazı-İndeks*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, 2019, s. 24.

⁴¹ Öznur Tuba Aktaş, *Köprülüzade Esad Paşa’nın Terceme-i Yûsuf u Züleyha Adlı Eserinin Bilimsel Yayını İle Eserin Şekil ve Muhteva Bakımından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni., İstanbul, 2003.

⁴² Müjân Çakır, “Erzurum-Erzincan-Diyarbakır ve Kars Yollarında Bir Paşa: Âteş-zâde Mehmed İzzet Paşa ve Yûsuf u Züleyhâ’sı”, *IV. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, Ahlat, 2008, s. 392-396.

Bayburtlu Ağlar İrşâdî Baba Yûsuf u Züleyhâ

Eser, XX.yy'da aruzun fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fa'ilün kalıbıyla, mesnevî biçiminde kaleme alınmıştır. Toplam 2226 beyitten oluşan mesnevîde sekizli hece ölçüsü ile yazılmış 9 dörtlük yer almaktadır.⁴³

Mensur Yûsuf u Züleyhâlar

Mehmed b. Pûlâd *Terceme-i Yûsuf u Züleyhâ*

Eser, Hâce İmân Tâceddin Seyfeddin Cemâl Ebûbekr Ahmed Muhammed ibn-i Zeyd-el-Tusî'nin Farsça eserinden Türkçeye çevrilmiştir. İlk sayfada eserin adı Hâzâ Kitâb-ı Yûsuf olarak yer almaktadır. H.915-16/M. 1510 yılında yazılmış mensur metin, Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini göstermektedir.⁴⁴

Celâl-zâde Mustafa “*Kıssa-i Yûsuf Aleyhisselâm*” (*Tercüme-i Zehrû'l-Kemâm*)

Celâl-zâde, eseri Ömer b. İbrahim El-Ensârî'den XVI.yy'ın ikinci yarısında *Cevâhiru'l-Ahbâr fî Hasâili'l-Ahyâr* adıyla tercüme etmiştir.⁴⁵

Muhammed b. Muhammed Altıparmak *Terceme-i Sittîn li-Câmî'il-Besâtîn* (*Yûsuf-nâme*)

Altıparmak, eserini El-imâm Tâce'd-dîn Ahmed bin Muhammed bin Zeyd et-Tusî'nin *Câmi'i'l-Latâ'ifa'l-Besâtîn* adlı eserinden tercüme etmiştir. H.1031/M.1622 yılında tercüme edilmeye başlanan eser, 60 meclis ve bir hâtimeden oluşmaktadır.⁴⁶

---

⁴³ Mehmet Keskin, *Bayburtlu Ağlar İrşâdî Baba'nın Yûsuf ile Zeliâ Mesnevisinin Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gaziantep, 2020, s.10.

⁴⁴ Mehtap Alper, *Mehmed Bin Pûlâd'ın Terceme-i Yûsuf u Züleyhâ Adlı Eserinin Ses ve Biçim Yapısı*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun, 2011, s. 26-28.

⁴⁵ Mehmet Şahin, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Yûsuf u Züleyhâ Hikâyeleri ve Muhammed b. İbrahim'in Yûsuf u Züleyhâ'sı*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, 2015, s. 63-64.

⁴⁶ a.g.e., s. 72.

Bilal Efendi *Kıssa-i Yûsuf u Zelihâ*

XVIII.yy'da yaşayan Oflu Bilal Efendi'ye ait eser, H.1167/M.1753 tarihinde tamamlanmıştır. Eserin manzum nüshaları yanında yeniden düzenlenmiş mensur bir nüshası vardır. Mensur eser, H.1215/1800 tarihinde istinsah edilmiştir.⁴⁷

Hacı Sâlih-zâde Halil Hâcibî *Şerh-i Yûsuf u Züleyhâ*

Şerh, XIX.yy'da Molla Câmî'nin *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîsine yazılmıştır. Eser üzerine Deva Özder tarafından doktora çalışması hazırlanmıştır.⁴⁸

Giritli Sırrı Paşa *Ahsenü'l-Kasas'ı (Tefsir-i Sûre-i Yûsuf A.S.)*

Ahsenü'l-Kasas Tefsir-i Sûre-i Yûsuf Aleyhi's-selâm adlı eser 3 bölüm halinde 1309 yılında İstanbul'da Şirket-i Mürettibiye Matbaasında basılmıştır.⁴⁹

Mehmed b. İbrahim *Kıssa-i Zibâ Tercüme-i Yûsuf ve Züleyhâ (Be-nâm-ı Ahsenü'l-Kasas)*

Türkçe mensur bir *Kıssa-i Yûsuf u Züleyhâ* kaleme alan müellif, kaynaklarını Kur'ân, hadis ve İbn-i Abbas rivayetlerinden almış, Molla Câmî ve Hamdullah Hamdî'nin tesirinde kalmıştır.⁵⁰

Süleyman Tevfik Özzorluoğlu *Yûsuf u Züleyhâ*

XX.yy'ın başında basılan eser 6 bölüm ve 62 sayfadan oluşmaktadır.⁵¹

---

⁴⁷ Selami Turan, Kâmile Çetin, a.g.m.

⁴⁸ Mehmet Şahin, a.g.e., s. 69.

⁴⁹ Çağdaş Albayrak, a.g.e., s.19.

⁵⁰ Mehmet Şahin, a.g.e., s. 67-68.

⁵¹ Süleyman Tevfik, *Yûsuf u Zelihâ Hazret-i Yûsuf aleyhi's-selâmın Sergüzeşt-i Meşhûru*, Resimli Kitab Matbaası, İstanbul, 1331.

1.2 Molla Câmi'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsi

Asıl adı Abdurrahman bin Nizâmuddîn Ahmed bin Şemseddîn Muhammed olan mutasavvîf şair, Molla Câmi olarak tanınmıştır. H.817 /M.1414 yılında Horasan bölgesinde yer alan Câm vilâyetinde dünyaya gelmiş, burada aldığı medrese tahsilinin yanında babasından iyi düzeyde Arapça öğrenmiş ve ilk gençlik çağlarında ailesiyle birlikte Herât'a göç etmiştir. Herât'ta Nizâmiye Medresesi'nde devrin önemli âlimlerinden ders almış ve tahsiline Semerkand'da devam etmiştir. Tahsili süresince hocalarının övgüsüne mazhar olan Câmi'nin genç yaşta eriştiği ilmî seviye karşısında Ali Kuşçu dahi şaşkınlığını gizleyememiştir. Câmi, Semerkand'dan tekrar Herât'a dönerek Nakşibendî Şeyhi Sa'deddîn Kaşgârî'ye intisâb etmiştir. Daha sonraları Semerkand ziyaretlerinde *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîsinde medhettiği Hâce Ubeydullâh Ahrâr ile görüşmüş ve aralarında bir bağ kurulmuş, bu bağ mektuplar yoluyla da sürdürülmüştür. İstanbul'a kadar ünü yayılan Câmi, Fatih Sultan Mehmed tarafından gönderilen elçiler aracılığıyla pâyitahta davet edilmek istenmiş ancak kendisi elçilerle bir araya gelememiştir. Bir hâc ziyaretinin ardından Herât'a döndüğünde Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî tarafından hediyelerle karşılanan ve burada ilmî faaliyetlerine devam eden Molla Câmi, H.918/M. 1498 yılında vefat etmiştir. Türbesi Herât'ta bulunan şairin ölümünün ardından ülkede bir yıl sürecek bir yas ilan edilmiştir.⁵²

Klasik Fars şiirinin son büyük şairi kabul edilen Câmi, Hâtemü's-şu'ârâ unvanı ile tanınmaktadır.⁵³ Bizim edebiyatımızda ise şairlerin kendilerini Câmi seviyesinde yansıtma gayretleri, onun erişilmek istenen şairlik seviyesinde olduğunu göstermesi bakımından önem arz eder.⁵⁴

Türk şiirinin en güçlü seslerinden Bâkî, "cânâ" redifli gazelin 5. beytinde Câmi'nin şiirlerinin dünyayı dolaştığına işaret eder:

---

⁵² Bkz. Kadir Turgut, *Abdurrahman Câmi, Düşünce ve Eserlerinin Türk Edebiyatına Etkisi*, Doktora Tezi, İstanbul Üni., Sosyal Bilimler Ens., Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2023, s. 16-24; Asaf Hâlet Çelebi, *Molla Câmi; hayatı, şahsiyeti, eserlerinden parçalar*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940.

⁵³ Kadir Turgut, a.g.e., s.228.

⁵⁴ Muhsin Macit, "Molla Camî'nin Osmanlı Edebiyatına Tesiri I", *Erdem*, C. VII. S.20, Ankara 1991, s. 519-529.

Cihânı câm-ı nazmum şi'r-i Bâkî gibi devr eyler

Bu bezmün şimdi biz de Câmî-i devrânıyuz cânâ (G.13/5)⁵⁵

İlmî ve edebî açıdan çok velûd bir müellif olan Câmî'nin pek çok eseri vardır.⁵⁶ Bu eserlerin tamamı burada zikredilmeyecek, tezimizin konusu olan Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsi ve tesiri işlenecektir.

Câmî, Fars dilinde yedi mesnevî kaleme almış ve bir araya getirdiği bu mesnevîlere *Heft Evreng* adını vermiştir. *Heft Evreng* içinde *Silsiletü'z-Zeheb*, *Salâmân u Absâl*, *Tuhfetü'l-Ahrâr*, *Subhatü'l-Esrâr*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Hired-nâme-i İskenderî* isimli mesnevîler yer almaktadır.⁵⁷

Bu eserlerden *Yûsuf u Züleyhâ*'da Câmî, aruzun mefâîlün / mefâîlün / feûlün kalıbını ustalıkla kullanmıştır. Yaklaşık 4000 beyitten oluşan mesnevînin “Sebeb-i Te'lîf” bölümünde şair, eseri yazma sebebine ilişkin *Leylâ vü Mecnûn*'un artık eskidiğini, *Hüsrev ü Şîrîn*'in de devrini tamamladığını belirterek Yûsuf'un güzelliğinin aksedeceği bir eser yazmak istediğini söyler. Bir Kur'ân kıssası olduğu için ona yalan giremeyeceğini, bu hikâyeyi yazarken kaleminden inciler saçacağını ifade eder.⁵⁸

Eser, klasik mesnevî tertibine uygun olarak Besmele ile başlar. Tahmid, tevhid, münâcât, na't, mi'râciyye, Şeyh Ubeydullâh Ahrâr'a medhiye, Hüseyin Baykara medhiyesi, Allah'ın birliği, dünyanın ve Hz. Âdem'in yaratılışının anlatıldığı beyitler ve sebeb-i te'lif sırasıyla düzenlenmiştir. Ardından olay bölümü “âgâz-ı dâstân” gelir. Hikâyenin tamamlanmasından sonra üç şiir yer alır. İlk şiirde felek bir ejderhaya benzetilerek ondan şikâyet edilir. Dünyanın geçiciliği, zevk ü safâya düşmemek ve âhiretin akıldan çıkmaması gerektiği anlatılır. İkinci şiirde Câmî, oğluna nasihat eder. Üçüncü şiirde ise kendi nefsiyle dertleşerek nefsin terbiye edilmesi gerektiğine vurgu yapar. Hâtîme bölümünde de eseri tamamlamasını nasib eden Allah'a şükreder. Hâtîmede eserinin adını Yûsuf u Züleyhâ koyduğunu söyler ve tarihini (H.889/M.1484-1485) kaydeder. Mübarek olmasını, dileyerek eserini tamamlar.

---

⁵⁵ Sabahattin Küçük, *Bâkî Dîvânı*, TDK Yay., Ankara, 2015, s.109.

⁵⁶ Eserleri için bkz. Kadir Turgut, a.g.e., s.24-54.

⁵⁷ a.g.e., 36-41.

⁵⁸ Bülent Şığva, Kübra Kıran, “Molla Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsinde Dâriyye”, *Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 67, Erzurum, 2021, s. 83-87.

Câmî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sı sanat değeri bakımından oldukça üstün görülmüş, kendisinden sonra *Yûsuf u Züleyhâ* yazan ve kendi dillerine tercüme edenler için önemli bir kaynak olmuştur.

Molla Câmî, Türk edebiyatını özellikle mesnevîleriyle çok etkilemiş, Hamdullah Hamdî, Kemal Paşa-zâde, Fuzûlî, Lâmi'î Çelebi, Gelibolulu Mustafa Âlî, Azmî-zâde Hâletî, Nev'î-zâde Atâyî gibi usta şairler onun etkisinde kalmış ve Câmî övgüsüyle bunu açıkça ifade etmişlerdir. Câmî'nin eserleri Farsça öğretimi için de kaynak olarak kullanılmıştır. Türkiye kütüphanelerinde yer alan yazmalarının sayısı, Câmî'nin eserleri üzerine yapılan tercüme ve şerh çalışmalarıyla onun iz bırakan bir âlim ve şair olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁹

---

⁵⁹ Kadir Turgut, a.g.e., s. 234-240.

2. ÂTEŞ-ZÂDE MEHMED İZZET PAŞA’NIN HAYATI, AİLESİ VE ESERLERİ

Bu bölümde Mehmed İzzet Paşa’nın hayatı ve ailesi hakkında bilgi verilecek ve eserleri tanıtılacaktır.

2.1 Hayatı

Mehmed İzzet Paşa, Osmanlı Devleti’nin son döneminde yaşamış bir devlet adamı ve dönemin münevver şahsiyetlerinden biridir. Hayatı hakkındaki bilgiler, iki temel kaynağa dayanmaktadır. Bu kaynaklardan biri Bursalı Mehmed Tahir’in *Osmanlı Müellifleri*⁶⁰ adlı eseri, diğeri de İbnülemin Mahmud Kemal’in *Son Asır Türk Şairleri*’dir.⁶¹ *Tuhfe-i Nâilî*’de⁶² de adı geçmektedir ancak burada yer alan bilgiler, *Son Asır Türk Şairleri* ve *Osmanlı Müellifleri*’nde verilen bilgilerin bir muhtasarı mahiyetindedir.

Resim 1⁶³

Bu temel kaynakların yanında Müjgân Çakır’ın Mehmed İzzet Paşa’nın hayatı, eserleri ve *Yûsuf u Züleyhâ*’sından bahseden

⁶⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, hzl. Mehmet Ali Yekta Saraç, Edt. Mustafa Çiçekler, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yay., C.2, Ankara, 2016. s. 765-767.

⁶¹ İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, MEB Yay., C.2, İstanbul, 1969. s. 764-766.

⁶² Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, hzl. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, C.2, Bizim Büro Yay., Ankara, 2001. s. 662.

⁶³ Atabey Kılıç, “İzzet”, *Kayseri Ansiklopedisi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay., No. 70, C. 3, Kayseri, 2015, s. 372. Bu resim, Son Asır Türk Şairleri’nde yer alan, İzzet Paşa’nın İbnülemin’e hediye ettiği resimdir.

<http://kutuphane.kayseri.bel.tr/Content/ebook/kays-ansiklopedisi-cilt-3/kays-ansiklopedisi-cilt-3.html#p=381> [Erişim tarihi 06.03.2023]

çalışması ve ardından *Âsâr-ı Perâkendesî*'ni⁶⁴ yayımlaması Paşa'nın edebî kişiliğinin tanınmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Mütercim Mehmed İzzet Paşa, 1 Zilhicce 1258'de (M. 2 Ocak 1843'te) Kayseri'nin Tavlusun köyünde dünyaya gelmiştir.

İzzet Paşa, tahsil çağına geldiğinde dedesi Hâfız Mehmed Efendi'den Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmiş ve hâfız olmuştur. H. 1273/M.1856-57 senesinde babası ile İstanbul'a gelmiş⁶⁵ ve Bâyezid Rüşdî ve Askerî İdâdîsi'nde okumuştur. Daha sonra Harbiye Mektebine girmiş ve buradan H.1284/M.1867'de Erkân-ı Harbiye yüzbaşısı olarak mezun olmuştur.⁶⁶

Erzurum İstihkâmâtı İnşaat Komisyonu'nda görev yapmıştır. Yedi sene boyunca Erzurum, Erzincan, Diyarbakır, Dersim, Mazgird, Harput, Kars, Ardahan, Batum yollarının keşfinde ve haritalarının düzenlenmesinde, Akka Kalesi'nin tamir ve onarımı ile cephanelikler, istihkâmlar, varoşlar yapılmasında, Kavala civarının müstahkem kılınmasında, Zamantı Suyu'nun Kayseri Ovasına akıtılması için güzergâh haritasının hazırlanmasında, Hicaz Emâkin-i Emiriyesi'nin teftişinde, Karadağ, Yanya taraflarında ve ardından Alasonya'da Ahmed Eyüp Paşa'nın kumandasında toplanan orduda Recep Paşa Fırkası'nın ve Selanik'te teşekkül eden kolorduların Erkân-ı Harbiye riyasetinde ve muharebelerde görevler almış; Darülâceze'nin inşaatında da önemli hizmetleri olmuştur.⁶⁷

Bu vazifelerin ardından Harbiye Nezâreti İnşaat Dairesinde memur olmuş, H. 1305/M.1893'te Mîrlîvâlîğa (Tuğgeneralliğe) terfî etmiştir.

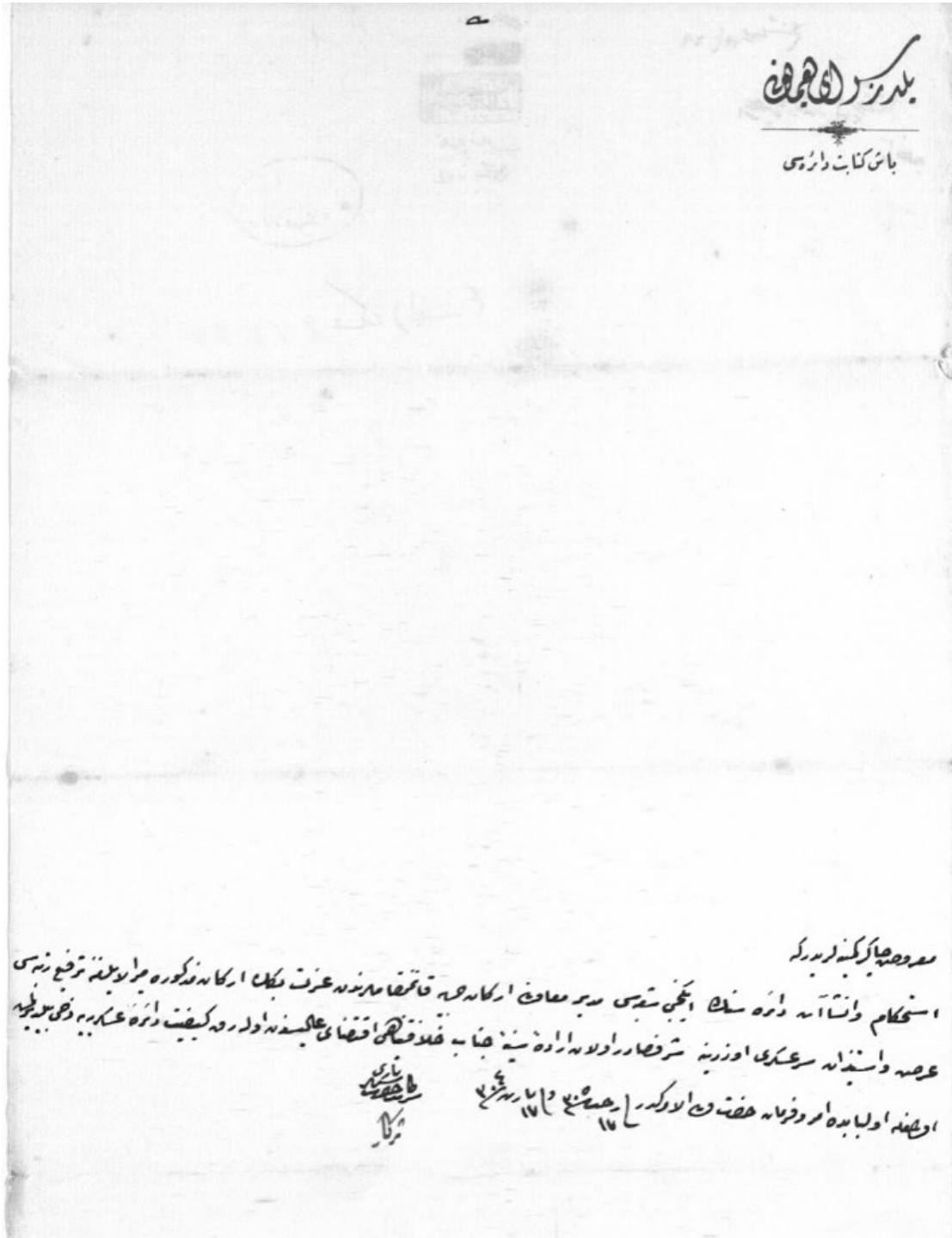
⁶⁴ Müjgân Çakır, "Erzurum-Erzincan-Diyarbakır ve Kars Yollarında Bir Paşa: Âteş-zâde Mehmet İzzet ve Yûsuf u Züleyhâsî", *IV. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu 17-21 Haziran 2008 - Ahlat*, Van, 2011, s. 393-396.; "Mehmed İzzet Paşa'nın "Âsâr-ı Perâkende"si", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, İstanbul, 2009, s. 163-206.s. 163-206.

⁶⁵ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s.765.

⁶⁶ a.g.e.; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, a.g.e., s. 773.

⁶⁷ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., 766; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, a.g.e.

Terfî Belgesi⁶⁸:

⁶⁸ İstihkâm ve İnşaat Dairesi'nin İkinci Şubesi Müdür Muavini Erkân-ı Harbiye Kaymakamı İzzet Bey'in Terfî'i Yer Bilgisi 1073-84215 Belge Tarihi H. 17.07.1305

Yıldız Sarâyı Hümayûnı

Baş Kitâbet Dâiresi

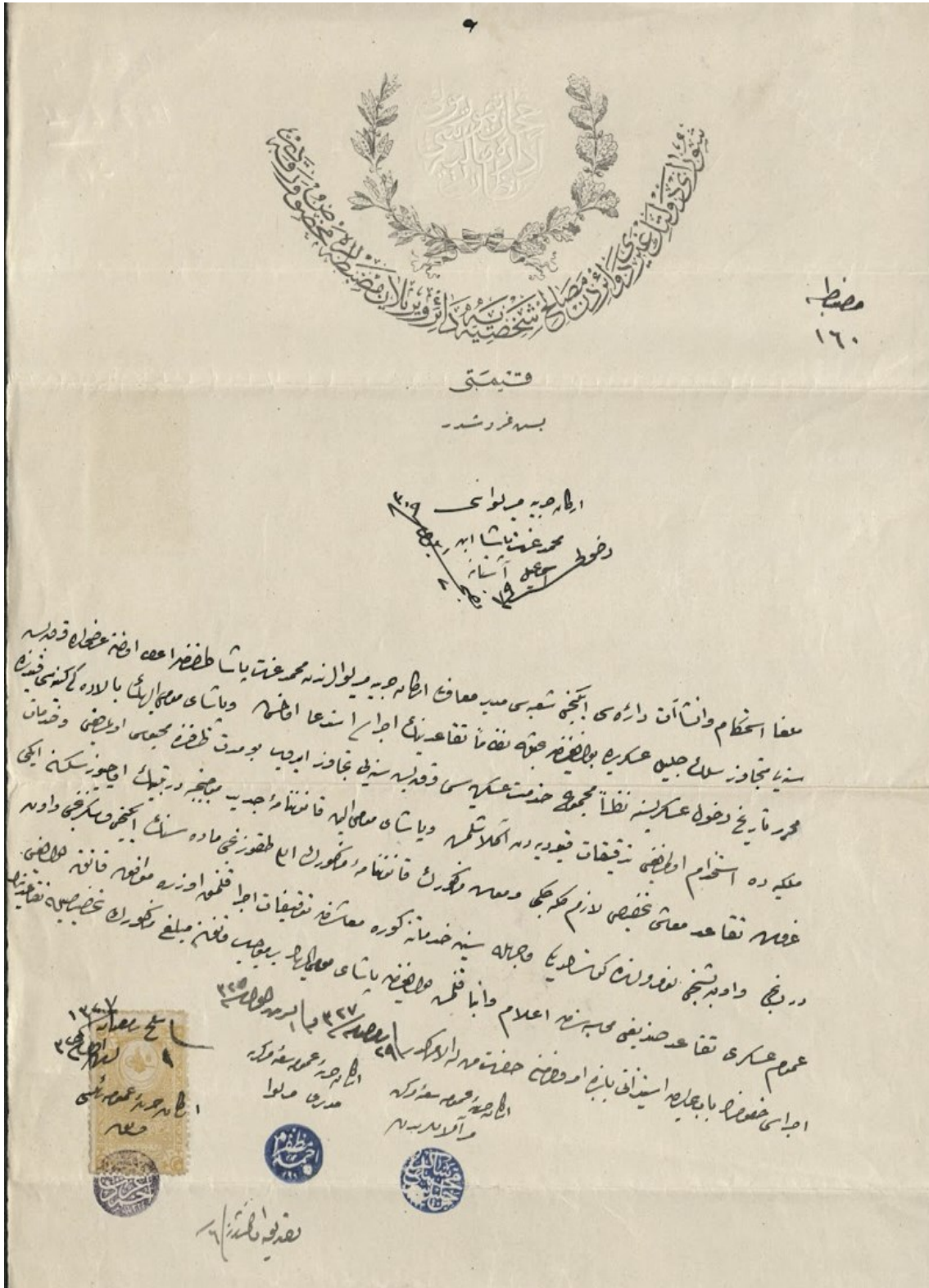
Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki

İstihkâm ve İnşâât Dâ'iresi'nin İkinci Şu'besi Müdür Mu'âvini Erkân-ı Harbiye Kâ'immakâmlarından 'İzzet Beg'in Erkân-ı Mezkûre Mîralâylığına terfî' rütbesi 'arz u istîzân-ı ser-'askeri üzerine şeref-sâdır olan irâde-i cenâb-ı seniyye-i iktizâ-yı 'âliyyesinden olarak keyfiyet-i dâire-i 'askerîyeye dahı bildirilmiş olmagla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

H. 17 Receb Sene 305 / R. 17 Mart Sene 304 / (M. 30 Mart 1888) Hazret-i şehriyârî İbnülemin Mahmud Kemal'e göre bilgi ve becerisi yüksek olmasına rağmen hak ettiği rütbeden geri kalan İzzet Paşa, H. 1325/ R. 1327/ M. 1909'da da emekliye ayrılmıştır. *Osmanlı Müellifleri*'nde Paşa'nın rahatsızlığı sebebiyle emekliye ayrıldığı ifade edilmiştir.⁶⁹ Ancak Devlet Arşivleri'ndeki tekâ'üd belgesi, çalışma süresini tamamlaması neticesinde emekliliğinin istendiğini ortaya koymaktadır. Paşa, 4382 kuruş maaşla emekliye ayrılmıştır.

---

⁶⁹ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e.

⁷⁰ Devlet Arşivleri Mülga İstihkam ve İnşaat Dairesi İkinci Şube Müdür Muavini Erkân-ı Harbiye Mirlivâsî Mehmed İzzet Paşa'nın emekli edilmesi (1327L-34) Yer bilgisi: 94-34 Belge Tarihi H. 11.10.1327.

**Şûrâ-yı Devlet'in gayrı devâ'irden mesâlih-i şahsiyyeye dâ'ir verilen
mazbatalara mahsûs varakadır**

Kıymeti

Beş guruşdur

Mazbata: 160

Erkân-ı Harbiyye Mîrlivâsı

Mehmed İzzet Paşa

İbn-i İsmâîl Âsitâne

Duhûlû [12]79 (1862-1863) - Nasbı 2 Eylül Sene [1]309 (14 Eylül 1893)

Mülgâ İstihkâm ve İnşâât Dâ'iresi İkinci Şu'besi Müdür Mu'âvini Erkân-ı Harbiyye Mîrlivâlarından Mehmed İzzet Paşa tarafından i'tâ olunan 'arz-ı hâlde kırk beş seneyi mütecâviz silk-i celîl-i askerîde bulundugundan bahsle nizâmen tekâ'üdünün icrâsı istid'â olunmuş ve paşa-yı mûmâ-ileyhin bâlâdaki künyesi kaydında muharrer târîh-i duhûl-i 'askerîsine nazaran mecmû'-ı hıdmet-i 'askeriyyesi kırk beş seneyi tecâvüz edip bu müddet zarfında mahbûs olmadığı ve hıdemât-ı mülkiyyede istihdâm olunmadığı tedkikât-ı kuyûdiyyeden anlaşılmış ve paşa-yı mûmâ-ileyhe Kânûnnâme-i Cedîd mücebinde dört bin üç yüz seksen iki guruş tekâ'üd ma'âşı tahsîsi lâzım geleceği ve ma'âş-ı mezkûrun Kânûnnâme-i mezkûrun elli dokuzuncu maddesinin ikinci ve sekizinci ve on dördüncü ve on beşinci numaralarında gösterildiği vechle sinîn-i hıdemâtına göre ma'âşından tevkîfât icrâ kılınmak üzere muvâfık-ı kânûn olduğu 'Umûm 'Askerî Tekâ'üd Sandığı Muhâsebesi'nden i'lâm ve inbâ kılınmış olduğundan paşa-yı mûmâ-ileyhin ber-müceb-i kânûn meblag-ı mezkûrun tahsîsiyle tekâ'üdünün icrâsı husûsunun Bâb-ı 'Âlî'den istîzânı bâbında emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 29 Ramazân sene [1]327 (14 Ekim 1909) ve 1 Teşrîn-i Evvel sene [1]325.

(14 Ekim 1909)

Fî şehir-i Ramazân sene 1327 – 1 Teşrîn-i Evvel sene [1]329.

Erkân-ı Harbiyye-i 'Umûmiyye Re'îsi Ferik Ahmed 'İzzet [mühür]

Erkân-ı Harbiyye-i 'Umûmiyye Şu'be-i Merkeziyye Müdürü Mîrlivâ Ahmed

Muzaffer [mühür]

Erkân-ı Harbiyye-i ‘Umûmiyye Şu‘be-i Merkeziyye Mîralâylarından Mehmed Şâkir
bin Halîl Sırrı [mühür]

Tasdîk olunmuşdur. Fî 6 minh.

Mehmed İzzet Paşa, 4 Şaban 1332 / M. 28 Haziran 1914’te Erenköy’deki köşkünde vefat etmiş ve Karacaahmet Mezarlığı’nda aile kabristanına defnedilmiştir.⁷¹ Vefat yılı *Osmanlı Müellifleri*’nde 1330, *Son Asır Türk Şairleri*’nde 1332 olarak geçmektedir. Müjgân Çakır’ın Mehmed İzzet Paşa’nın *Âsâr-ı Perâkendesî*’nde neşrettiği “Târîh-i Harb” şiirinde, M.1913/14 hadiselerinden bahsetmesi de bu yıllarda hayatta olduğunu göstermektedir.⁷² Mezar kitâbesinde ölüm tarihi 1330 olarak yazılıdır. Rûmî 1330 senesi 1914’e tekâbül ettiğinden Rûmî 1330, Hicrî 1332, Milâdi 1914 senesinde vefat etmiş olması mümkündür.

Resim 2⁷³

(Âteşoğlu İsmâ‘îl Efendi Mahdûmu Erkân-ı Harbiye Mîrlivâsı Mehmed İzzet Paşa 1330)

İzzet Paşa’nın, birçok tarihî taş yapının inşa edildiği köyüne, II. Abdülhamid döneminde Hamîdiye Camî yapılmış ve kitâbesine Mehmed İzzet Paşa tarafından kıt’a nazım şekliyle tarih düşülmüştür.⁷⁴

⁷¹ İbnülemin Mahmud Kemal, a.g.e.

⁷² Müjgân Çakır, a.g.m., s. 164.

⁷³ Yusuf Civelekoğlu ile 06.02.2003 tarihinde yapılan yazılı görüşme.

⁷⁴ Hüseyin Cömert, *Tavlusun*, Kocasinan Belediyesi Yay., Kayseri, 2007, s.62.

Hamîdiye Câmi Kitâbesi:

Resim 3: ⁷⁵

Kitâbe:

. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

Hâcî Ca‘fer Aga olmuşdu bunda bânî-i evvel

Olurmuş böyle hayrâtı seven evvel müsâfir de

Binâsı muktezâ-yı belde idi sakfı da ahşâb

Harâbe müşrif olurdu li-hâzâ ikide birde

Ahâlî istediler kim müşeyyed kılalar bünyân

Velî bu matlaba köylüde kudret yokdu hâzırda

⁷⁵ Resim 3, https://live.staticflickr.com/65535/49238655753_96305405c7_o.jpg
[Erişi tarihi 06.03.2023]

Hudâ yardım eden[ler]in füzûn-ter eyleye ‘ömrün

Okuna tâ be-mahşer bu du‘a sahn-ı menâbirde

O şâhın eyledi ihsânı tevsî‘an bunu tecdîd

Dürûda mazhar oldu nezd-i Rabb-ı Hayy u Kâdirde

Kulûb-ı mü‘minîn vecd-âver oldu secde etdikce

Uyandı nûr-ı imân kalb-i etfâl u ekâbirde

Dedi târîhin Âteş-zâde İzzet lafzen u ma‘nen

Şeref saldı bu câmi‘ Tavlusun’a üç yüz on birde

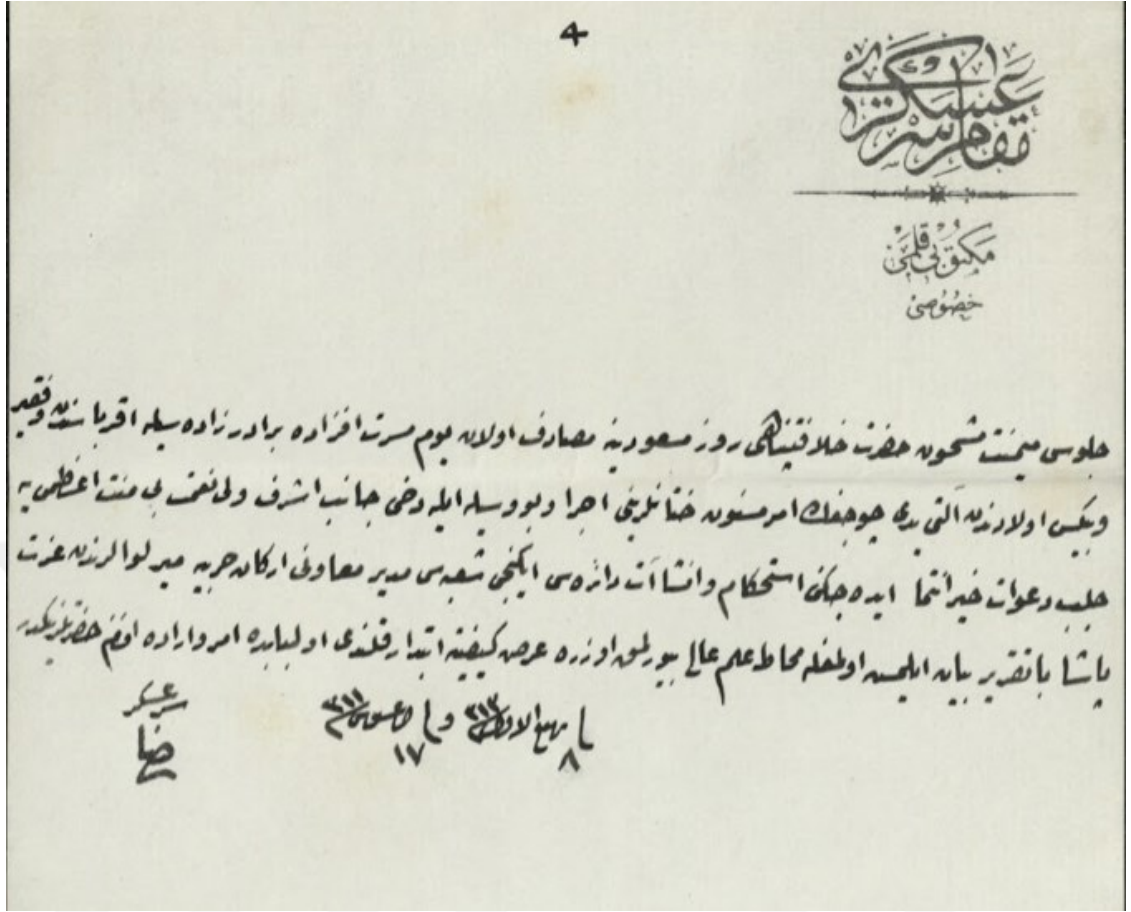
“Fuzalâ-yı askeriyeden mütefennin bir zât”⁷⁶ olarak tanıtılan İzzet Paşa, bir edip olmanın yanı sıra hamiyet-perverliğiyle de bilinir. Devlet Arşivleri’nden elde edilen belgeye göre padişahın cülûs gününde öksüz ve yetim altı yedi çocuğun sünnet edilmesini sağlamış ve bu sünnet için bir merâsim tertip ederek padişahı davet etmiştir.

---

⁷⁶ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e.

Mîrlivâ İzzet Paşa'nın İcrâ Edeceği Sünnet Merasimi⁷⁷:

Makâm-ı Ser-Askerî

Mektûbî Kalemî

Husûsî

Cülûs-ı meymenet-meşhûn-ı hazret-i hilâfet-penâhî rûz-ı mes'ûduna müsâdîf olan yevm-i meserret-efzâda birâder-zâdesiyle akrabâsından ve fakîr ve bî-kes evlâdından altı yedi çocuğun emr-i mesnûn hıtânlarını icrâ ve bu vesîle ile dahî cenâb-ı eşref-i velî-ni 'met-i bî-minnet e'âzîmîye da'avât-ı hayr-entümâ edeceğini istihkâm ve inşâ'ât dâ'iresi ikinci şu'be müdür mu'âvini erkân-ı harbiye mîrlivâlarından İzzet Paşa batkrîr-i beyân eylemiş olmagla muhâta ... buyurulmak üzere arz-ı keyfiyete ibtidâr kılındı ol-bâbda emr u irâde efendim hazretlerininindir.

(H.) 8 Rebiulevvel 1313 ve (R.) 17 Ağustos 1311 (M. 29 Ağustos 1895) Serasker Rıza

⁷⁷ Devlet Arşivleri İstihkâm ve İnşaat Dairesi İkinci Şubesi Müdür Muavini Mirliva İzzet Paşa'nın icra edeceği sünnet merasimi Yer Bilgisi 127-71 Belge Tarihi H. 08.03.1313

İbnülemin, İzzet Paşa'nın dostları arasında "Mütercim İzzet Paşa" şeklinde yâd edildiğini söyler ve kendisinden sitayişle bahseder. O; dürüst, güçlü, hoş sohbet, gayretli, işine dört elle sarılan ve daima ilimle meşgul olan erdemli biridir. Sohbetinde her zaman ilimden bahsedilir, meclisinde bulunanlar ondan istifâde eder. Esprili bir kişiliği vardır ve esprileri boş lakırdı değil, edebî faydalar doğuran zenginliktir.⁷⁸

Paşa, İbnülemin'e hediye ettiği bölüm başında verilen resmin arkasına müstezat nazım şekliyle şu mısraları yazmıştır:⁷⁹

__ . / . __ . / . __ . / . __

Her kim ki kıyam eyleye da'va-yı vücûda

Düşmüş çeh-i cehle

İzzet sakın olma bu gibi fikre rubûde

Girme reh-i cehle

Elvâhına, eşkâline aldanma bu dehrin

Yoktur buna pââyân

Sâbit nesi var dikkat ile bak ki sipihrin

Bâkî yine Mennân

R. 2 Eylül 1321 (M. 15 Eylül 1905)

2.2 Ailesi

İzzet Paşa'nın babası İsmail Efendi, dedesi Âteş-zâde olarak tanınan Hâfız Mehmed Efendi'dir.⁸⁰ Ailesi, 1831 nüfus sayımında Tavlusun köyü Câmi-i Kebir Mahallesi'nde yaşamaktadır ve o sırada (dedesi) Âteş-zâde (Yek-çeşm) Hâfız Mehmed Efendi 60, oğulları Ter Bıyıklı Mehmed 20, Hâfız Hüseyin 13 ve (İzzet Paşa'nın babası) Seyid İsmail de 8 yaşındadır.⁸¹

---

⁷⁸ İbnülemin Mahmud Kemal, a.g.e.

⁷⁹ a.g.e., s. 775.

⁸⁰ a.g.e., s. 773; Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s. 765.

⁸¹ Hüseyin Cömert, a.g.e., s.74.

İzzet Paşa, 1914'te vefat etmiştir. Merhûmun defnolunduğu mezar eski zamanlarda Karacaahmet Mezarlığı ve Dr. Eyüp Aksoy Caddesi olan yere kadar uzanırdı. Yakın geçmişte caddenin yaya ve araç trafiğine açılma çalışmalarında, caddeye denk gelen mezarlar rastgele açılmış ve kemikler çuvallara konup mezarlıkta farklı bir alana defnedilmiştir. Âteş-zâde Hafız Mehmed Efendi'nin ailesine ayrılan bölüm gasilhâne tarafındaki cephedir.⁸² Aile Kabristanı tek bir kitâbe altında toplanmıştır.⁸³ Yusuf Civelekoğlu'nun babaannesi Belkıs Civelekoğlu'ndan naklettiği bilgiye göre mezar kitâbesi Âteş-zâde Hafız Mehmed Efendi'nin oğlu Mehmed'in oğlu Dinibütün Mustafa Hilmi Paşa'nın⁸⁴ oğlu Binbaşı Namık Bütün'ün İstanbul'daki mermer atölyesinde imal edilmiştir.⁸⁵ Devlet adamlığı yanında şairlik vasfı da olan Dinibütün Mustafa Hilmi Paşa ile Mehmed İzzet Paşa hem amca-zâde hem de dünürdür. Mehmed İzzet Paşa'nın oğlu Behçet'in kızı Cevriye Hanım, Dinibütün Mustafa Hilmi Paşa'nın oğlu Binbaşı Namık Bütün'le evlenmiştir. Bu evlilikten dünyaya gelen Münire Fatma, yazar Sabahattin Kudret Aksal'la evlenmiş, çocukları olmamıştır. Yine bu evlilikten doğan Ahmet Lütfullah Bütün, günümüz yazarlarından Nazlı Eray'ın babasıdır.⁸⁶

İzzet Paşa'nın dünyaya geldiği Tavlusun, onun yetişmesinde ve özellikle meslek seçiminde önemli etkiler bırakmış olmalıdır. Kayseri-Nevşehir yöresi volkanik arazi yapısından dolayı mimarî malzeme olarak taşı kullanır. Birden fazla din ve kültürün bir arada yaşadığı Tavlusun'da taşın estetik dönüşümü rahatlıkla gözlemlenebilir.⁸⁷ Taş ustalığı ve nakkaşlık, Paşa'nın yaşadığı dönemin önemli geçim kaynakları arasında yer almaktadır. İstanbul'a çalışmaya giden müslüman sınıfın bu meslekleri, ailelerin sonraki nesillerinde mimarlık, ressamlık ve heykeltıraşlık olarak devam edegelmiştir.⁸⁸ İzzet Paşa'nın istihkâm ve inşaat dairesinde görev alması da bu açıdan pek tabiidir. Paşa'nın oğlu olduğu bilinen ve soyadı olarak Ateş'i seçen Behçet de mimardır.

---

⁸² Yusuf Civelekoğlu ile yapılan yazılı görüşmeye dayanarak mezar yeri tespit edilmiştir. İzzet Paşa, Karacaahmet Mezarlığı Cadde 2 Ada 8'de medfundur.

⁸³ Yusuf Civelekoğlu ile 06.02.2003 tarihinde yapılan yazılı görüşme.

⁸⁴ Dinibütün Mustafa Hilmi Paşa için bkz. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hilmi-dinibutun-mustafa-hilmi-pasa> [Erişim tarihi 03.03.2023]

⁸⁵ Yusuf Civelekoğlu 06.02.2023 tarihinde yapılan yazılı görüşme.

⁸⁶ Yusuf Civelekoğlu ile 06.02.2023 tarihinde yapılan yazılı görüşme.

⁸⁷ Dursun Çiçek, "Tavlusun", *Şehir Kültür Sanat Dergisi*, S. 36, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kayseri, 2020, s.18.

⁸⁸ Hüseyin Cömert, a.g.e., s.36.

1875'te 50 bin kişilik nüfusa sahip olan Tavlusun, o dönemde sosyal ve kültürel açıdan oldukça gelişmiş bir yerleşim yeridir. Özellikle köyden çalışmaya gidenler yoluyla kurulan İstanbul bağlantısı sayesinde saray ve çevresinin kültür unsurları bölgeye taşınmıştır.⁸⁹ Bu durum, Tavlusun'un birçok sanatkar, devlet adamı, hekim, mimar ve mühendis yetiştirmesinde de etkili olmuştur. Türkiye'nin ilk kadın mimarlarından Leman Tomsu (İzzet Paşa ile akrabalık bağı bulunmaktadır) Tavlusunludur, önemli ressamlarımızdan Feyhaman Duran ve heykeltıraşlarımızdan Sanayi-i Nefise Mektebi hocası Nazmiye Hanım da Tavlusunlu Abdülkadir Efendi ailesine mensuptur.⁹⁰

Tavlusun köyünün adı 1960'larda Aydınlar olarak değiştirilmek istenmiş⁹¹, Tavlusunlular bu değişime karşı çıkmışlar. Yaklaşık 40 yıl resmi kayıtlarda Aydınlar olarak geçen köy, 1998'de bu kararın iptali ile kültürel hafızasına yeniden kavuşmuştur.⁹²

2.3 Eserleri⁹³

2.3.1 *Kâmus-ı Fârisî*

Yirmi senelik bir araştırmanın ürünü olan bu sözlük, *Burhân-ı Kâtı*'ın genişletilmiş bir şeklidir. İzzet Paşa, eseri yazarken Farsça kelimelerin Arapçadaki karşılıklarını bulmak için *Mukaddimetü'l-Edeb*, *Kâmûs*, *Sihâh*, *Ahterî* gibi meşhur Arapça sözlüklere başvurmuştur. Çalışmasına Türkçe-Arapça bir fihrist de ekleyerek kelimelerin üç dildeki karşılığı ifade edilmiştir. İzzet Paşa'nın el yazısını taşıyan ve 3 cilt ile bir araya getirilen bu çalışma Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu, Lugat Bölümü'nde 134, 135, 136 numaralarda kayıtlıdır.

2.3.2 *Gonce-i Bostân*

Bu mesnevî, Sâdî'nin *Bostan* adlı eserinin manzum bir tercümesidir. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Bölümü, Manzum Eserler Bölümü 1203, 1204 numaralarda kayıtlıdır. Metnin giriş kısmı, mütercimin bir dörtlüğü ve "İfâde-i Sebeb-i Tercüme"

---

⁸⁹ A.g.e.

⁹⁰ A.g.e., s. 62.

⁹¹ Dursun Çiçek, a.g.e., s. 20.

⁹² Aydınlar Köyü Hakkında: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/germir-ile-tavlusun-adlarina-sahip-cikti-konaklar-ve-aydinlar-olmayi-reddetti-84578>

[Erişim tarihi 6.03.2023]

⁹³ "Müjgân Çakır, a.g.m., s. 393-396.

bölümleriyle başlayıp “20 Kânûn-ı Sâni 1212” tarihi ve “Mîrlivâ Mehmed İzzet” kaydıyla sona erer. Ardından Sâdi’nin eserinin tercümesine geçilir. Farsça kaynak beyitler üstte, manzum tercümeler altta verilmiştir.

2.3.3 *Yûsuf u Züleyhâ*

Molla Câmi’nin Farsça mesnevisinden manzum bir tercümedir. 55 varaktan ibaret olup tercümesi tamamlanamamıştır. Bu çalışmaya konu olan eserdir ve incelemesi ilerleyen bölümlerde yer almaktadır.

2.3.4 *Nân u Helvâ*

Bahâeddin Âmilî’nin Farsça eserinin manzum tercümesidir. İzzet Paşa, eserini şöyle tanıtır:

2.3.5 *Nân u Peynîr*

Bahâeddin Âmilî’nin Farsça eserinin manzum tercümesidir.

2.3.6 *Âsâr-ı Perâkende*⁹⁴

Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Koleksiyonu, Manzum Eserler Bölümü 750 numarada kayıtlı eser, İzzet Paşa’nın şiirlerini müsvedde halinde yazdığı bir defterdir. Eser sırasıyla bentlerle kurulmuş başlıksız bir şiir, biri mensur, diğer ikisi manzum mektuplar, başlıksız bir dördlük, “Tahavvülât-ı Ahvâl-i Osmaniye” başlıklı yirmi beş bentlik bir şiir, “Târih-i Harb” başlıklı hece ölçüsünde bir şiir, “Tenbih” başlıklı bir şiir, bir matla‘, Gazel-i Nev-Zemîn başlıklı bir şiir, Kar Suyu başlıklı bir şiir, Hasb-ı Hâl-i Şâh-ı ‘Acem” başlıklı Molla Nasrüddin Mecnû‘asından alınma bir şiir, bir matla‘, “Meb‘ûs” başlıklı bir şiir, “Dünyâ” başlıklı bir şiir, “Ser-‘askere” başlıklı bir şiir, “1325 Sene-i Rûmîsi Vukû‘atı” başlıklı bir dördlük ve başlıksız bir başka dördlüğü ihtiva eder.

Metinde yer alan Recep Vahyî’ye yazılmış mensur mektup, nâdir bahr-ı tavîl örneklerinden biridir. Şiirlerinin pek çoğu İzzet Paşa’nın içinde bulunduğu sosyal ve siyasi koşulları eleştirdiği, tarihî olayları tahlil ettiği ve kötü durumdan sorumlu gördüğü kişileri yerdiği birer hiciv örneğidir.

---

⁹⁴ Bkz. Müjgân Çakır, a.g.m., s. 163-206.

2.3.7 Hikâye-i Ahlâkiye

Osmanlı Müellifleri ve Son Asır Türk Şairleri'nde isminden bahsedilmeyen, Müjgân Çakır'ın tespit edip bildirdiği⁹⁵ eser, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu, Hikâye-Roman 111 numarada Kayserili İzzet Paşa adına kayıtlı olup H. 1323 tarihlidir ve 38 varaktan oluşmaktadır.

2.3.8 Tercüme-i Tuhfe-i İsnâ Aşeriyye

İlk kez Müjgân Çakır'ın tespit edip bildirdiği eser, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu, Şeriyye 339 numarada kayıtlı olup katalog fişinde Hâfız Fulan Haki ed-Dihlevî'den tercüme olduğu kaydı yer almaktadır. H. 1316 tarihli yazma 26 varaktır. Kaynak dili Arapçadır. Muhammed Deyâb el-Etlidî tarafından kaleme alınan eser, Abbasi halifelerinin başından geçen olayların anlatıldığı hikâyeleri içermektedir

2.3.9 Hikâyât-ı Hâce Nasrüddîn

Bu eser hakkında *Son Asır Türk Şairleri*'nde bilgi verilmekte ve eserin Arap dilinde basılmış Nasreddin Hoca fıkralarının Türkçeye tercümesi olduğu bildirilmektedir. Eserin sonunda yer alan beyitler ise şöyledir: (İbnülemin)

— . — — / — . — — / — . —

Rahmet etsin Hâce Nasrüddîn'e Hak

Oldu bizden bu du'âya müstehâk

Her sözü şâyeste-i takdîrdir

Her rumûzu kâbil-i tefsîrdir

Sanma ki ebleh idi o hurde-dân

Her sözü bir nükte eylerdi beyân

---

⁹⁵ Müjgân Çakır, a.g.m., s. 393-396.

Hem gülüp hem yazma düştü İzzet'e

Erdi üç yüz on sekizde gâyete

Rus-Japon muharebesi üzerine felsefî ve hikemî görüşleri içeren uzun bir manzume yazdığı ifade edilmişse de elimize geçmiş değildir.

İbnülemin, “Kendine mahsûs bir edâ-yı Türkî ile” yazan Mehmed İzzet Paşa'nın, bunun dışında başka manzûme ve risâleleri de olduğunu söyler⁹⁶.

Fatih Köksal'ın *Kayserili Divân Şairleri*⁹⁷'nde, Abdullah Develioğlu'nun *Büyük İnsanlar*⁹⁸ isimli eserinden hareketle İzzet Paşa'ya ait olduğunu ifade ettiği *Zübdetü'l-Beyân*, *Enîsü'l-Cenân ve Müşevvikü'l-Uşşâk* adlı eserler ve İzzî mahlasını kullanan tarîkât-ı Kâdiriyye fâzıllarından olan âlim bir zât olan Muhammed oğlu İzzeddin Ahmed'e ait görünmektedir. İzzet Paşa ile İzzeddin Ahmed'in isimleri *Büyük İnsanlar*'da alt alta geldiğinden sehven yazılmış olmalıdır.

3. MEHMED İZZET PAŞA'NIN YÛSUF U ZÜLEYHÂ MESNEVÎSİ

Bu bölümde Mehmed İzzet Paşa'nın Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsinin vezni ve vezin kullanım özellikleri hakkında bilgi verilecek, eserin muhtevâsı

3.1 Şekil Özellikleri

3.1.1 Vezin

Molla Câmi Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsini aruz ölçüsünün hezec bahrinin mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün (. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _) kalıbıyla kaleme almış, İzzet Paşa da mesnevîyi aynı vezni kullanarak tercüme etmiştir.

---

⁹⁶ İbnülemin Mahmud Kemal, a.g.e., s. 774.

⁹⁷ Mehmet Fatih Köksal, *Kayserili Divan Şairleri*, Geçit Yay., Kayseri, 1998, s.180-182

⁹⁸ Abdurrahman Develioğlu, *Büyük İnsanlar (3000 Türk ve İslam Müellifi)*, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1973, s.299.

Bu vezin, Türk şiirinde sıklıkla mesnevîlerin yazımında kullanılmıştır. Yûnus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye'si, Ahmedî'nin Cemşîd ü Hurşîd'i, Yazıcı-zâde Mehmed'in Muhammediyye'si, Taşlıcalı Yahyâ'nın Yûsuf u Züleyhâ'sı bu vezinle yazılmıştır.⁹⁹

Eser, aslına uygun olarak tercüme edilme gâyesiyle yazıldığından vezin kullanımında ustalık görülmez. Mütercim vezne uymaya dikkat etse de eserde pek çok aruz kusuruna rastlanır. Vezni problemlı beyitler metinde dipnotla gösterilmiştir.

İzzet Paşa'nın aruz kullanımında görülen özelliklerden biri de Türkçe kelimelerde yaptığı medlerdir.¹⁰⁰ Bu durum şöyle örneklendirilebilir:

Bu efsâne-geh-i 'âlemde zîrâ

Şadâ duymam âvâzedden aşlâ (10/1b)

O mûy içün zebâne şâne kıldı

Dimâğa dışden dendâne kıldı (18/2b)

3.1.2 Dil ve Üslûp

Üslûp¹⁰¹, Talîm-i Edebiyat adlı eserin müellifi Recâi-zâde Mahmud Ekrem tarafından, “Her şahsın fikir, duygu, düşünce ve hayallerini anlatmadaki husûsî tarzı.”¹⁰² şeklinde tanımlanmıştır. Gelenekte ise edâ, vâdi, şîve kelimeleriyle ifade edilmiştir.¹⁰³

Üslûp incelemeleri, dile ait unsurların metin içinde kazandığı anlam, yüklendiği görev, dil birimlerinin birbirleriyle kurduğu anlam ve söz dizimi ilişkisi ile metnin okuyanda bıraktığı etkiyi ele alır.¹⁰⁴ Günlük iletişimde kullanılan dil, daha çok göndergesel

⁹⁹ Nihad Çetin, “Aruz”, *TDVİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aruz>, [Erişim tarihi 13.09.2023]

¹⁰⁰ Hakan Taş, Türkçe sözcüklerde med yapmanın bir aruz kusuru sayılamayacağı görüşündedir. Bkz. “Klasik Türk Şiirinde Türkçe Sözcüklerde Med”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul, 2008, s. 152.

¹⁰¹ Bu bölümde yöntem olarak Cem Dilçin'in bir makalesi esas alınmıştır. Makale için bkz. Cem Dilçin, “Mantıku't-Tayr'ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXXVI, S. 1-2, Ankara, 1993, s. 35-52.

¹⁰² Kâzım Yetiş, *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasına Getirdiği Yenilikler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1996, s. 200.

¹⁰³ Nihad Çetin, “Aruz”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aruz> [Erişim tarihi 15.09.2023]

¹⁰⁴ Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, Akçağ Yay., Ankara, 2002, s. 12.

işlevdedir. Edebî dil ise bu standart dilden farklı imkânlar yaratır. Üslûp incelemeleri, dil ile yaratılan bu imkân dairesine girmeyi sağlar.¹⁰⁵

Aktaş'ın Gaston Bachelard'dan aktardığına göre sanat eserinde dil, ruhun gürlemesi ve derinliğini yansıtır.¹⁰⁶ Ancak üslûbu öznel değerlendirmelerle açıklamak, bir inceleme yöntemi değildir. Şairin tercih ettiği kelimeler, vurguları, ses ve sanat boyutuyla metnin değerini ortaya koymak gerekir. Kelimelerin sözlükteki anlamlarını tespit etmek bu işin bir parçası olsa da üslûba yönelik ipuçlarını veren gerçekte kelimelerin kültürel ve duygusal anlam katmanlarıdır.

Şairin üslûbundan söz etmek için bağlı olduğu edebî anlayışı ve devrin dil özelliklerini, şairin eğitim ve kültürü yanında okuyucusu ile kurduğu ilişkiyi, bir bakıma niyetini göz önünde bulundurmak gerekir. Üslûp araştırmalarında edebî sanatlar ve ifade şekilleri de şairin şahsiyetini yansıtan birer ipucu olarak metinlerde yerini alır.¹⁰⁷

Klasik edebiyat geleneği içinde yazılmış metinler, hem şairin hem de tâbî olduğu geleneğin söyleyiş özelliklerini içinde taşır. Söz konusu olan bir tercüme ise mütercimın kaynak metinle olan ilişkisine şahsî üslûbunu ne kadar yansıttığı önem kazanır.

Klasik öncesi ve klasik dönemde yapılan tercümelerde metni genişleterek aktaran ve özgün bir üslûpla “Rûmî kabâ giydîr”ilen mesnevî geleneğinden farklı olarak İzzet Paşa son dönemde *Yûsuf u Züleyhâ*'yı Molla Câmi'den aslına sâdık kalarak tercüme etmiştir.

Aynı konuyu işleyen eserlerin dil ve üslûpları mukâyese edildiğinde şairlerin farklı kelime tercihleri; metnin ses, söz ve anlam nitelikleri daha belirgin hâle gelir. Kişisel üslûbun tespiti ve tercümeyle nasıl yansıdığını göstermek amacıyla Molla Câmi'yi kaynak olarak kullanan XV. yüzyıl şairi Kemal Paşa-zâde'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sı ile İzzet Paşa'nın tercümesi kıyaslanmıştır. Kemal Paşa-zâde'den alınan beyitler için Mustafa Demirel tarafından hazırlanan tenkitli neşre başvurulmuştur.¹⁰⁸

---

¹⁰⁵ A.g.e.

¹⁰⁶ A.g.e., s. 16.

¹⁰⁷ M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi Basın Yay., İstanbul, 2019, s. 30.

¹⁰⁸ Mustafa Demirel, a.g.e.

Klasik edebiyatta Yûsuf u Züleyhâ mesnevîleri içinde en başarılı olanı Hamdullah Hamdî'nin mesnevisidir.¹⁰⁹ Eserin pek çok kütüphanede iki yüze yakın yazmasının kayıtlı olması da bunun önemli göstergelerinden biridir. Hamdî'nin mesnevisi mukayeseye dâhil edilmek istenmiş ancak incelendiğinde Câmi'yi kaynak alan ve aynı bağlam içinde birbiri ardınca sıralanan beyitler tespit edilememiştir. Hamdî'nin eseri hikâyenin genişletilmiş bir örneği olarak te'lîf niteliğinde, İzzet Paşa'nın tercümesi de tamamlanamamış bir çalışma olduğundan ikisi arasında ilişki kurmak mümkün olmamıştır.

Bu bölümde üslûp incelemesi için Kemal Paşa-zâde ile İzzet Paşa'nın kaynak olarak Câmi'yi alan “Naḥl-ı Beyân-ı Fazîlet-i ‘Aşk Besten” kısmında aynı bağlam içinde yer alan beyitler mukayese için kullanılmıştır. İki şairin bu bölümü kendi eserlerinde işlemiş olmaları, bu kısmın çok önemsendiği, Câmi'nin şiir hakkındaki görüşlerine değer verildiğini göstermektedir. İşlenen kısımda Câmi'nin sanat görüşünü yer almaktadır. İçerdiği başarılı söz ve anlam sanatlarıyla şairlere üslûplarını yansıtmak için uygun bir zemin oluşturan bölümün siyâk ve sibâkının anlaşılabilmesi için giriş kısmı açıklanmış, daha sonra mukâyese için seçilen beyitler verilmiştir. Önce Câmi'nin Farsça beyti Arap harfli olarak, ardından Kemal Paşa-zâde'nin beyti, sonrasında da İzzet Paşa'nın beyti transkripsiyonlu olarak verilmiş; Kemal Paşa-zâde'nin eserinden alındığını göstermek için KP kısaltması, İzzet Paşa'dan alındığını göstermek için de İP kısaltması kullanılmıştır.

“Aşkın Fazileti” kısmında anlatıldığına göre şiir, aşk bahçesinin dalda yeni bitmiş meyvesidir. Aklın en güzel uğraşısıdır ve dünyaya bırakılacak en değerli yâdigârdır. Dünyada geçmişte var olmuş ve bugün olmakta olan ne varsa hepsi sözden doğmuştur. Varlık sayfasına kalem “Kün” sözünü yazmış ve âlem yaratılmıştır. Kalemdeki “kâf” harfinin çeşmesi, “Kün” emriyle var olmuş; bu çeşmeden Allah'ın lütuf ve ihsânı bir fiskiye gibi fişkırmıştır. Bu coşkunluktan dile gelen nükteler, ma'nâ bahçesinin güllerine benzer. Nefes (ilham) oradan ma'nâ güllerini derler. “Kâf” harfinin çeşmesinden akan söz ve şiir, mânâ güllerini kulağa ulaştırınca akıl baştan gider.

---

¹⁰⁹ Zehra Öztürk, a.g.e.

کند خاطر با ستقبالش آهنگ

درآرد دل بیر چون غنچه اش تنگ

Göñül çün eyler istikbâle âheng

Alur bağına başar gönça-veş teng (KP, 949/35)

(Gönül (onu/ şiiri) karşılamaya yönelince (onu) alır bir gonca gibi sıkıca bağına basar.)¹¹⁰

Ede çün hâtır istikbâle niyyet

Eder gönçe gibi dil gögse ric‘at (İP, 343/ 15a)

(Kalp, (onu/şiiri) karşılamaya karar verince gönül, göğsüne bir gonca gibi çeker.)

Kemal Paşa-zâde tercümesinde “bağına basmak” deyimini kullanarak etkili bir söyleyişe ulaşmıştır. Şair, “hâtır” yerine “göñül” kelimesini tercih etmiş, kafiye kelimelerini de aynen kullanmıştır. İzzet Paşa ise, Câmî’nin beytinde olduğu gibi fiilleri incelemiştir. Mütercim, beytinde Türkçede yaygın olarak kullanılan Arapça, Farça kelimeleri tercih etmiş; kafiye kelimelerini de Arapçadan seçmiştir. “Dil”, “göñül” ile karşılanmış; fiiller, yardımcı fiiller aracılığı ile “niyyet etmek”, “ric‘at etmek” biçiminde Türkçeye aktarılmıştır.

گهی لبرا نشاط خنده آرد

که از دیده نم اندوه بارد

Gehī şādīden olup leb-şeker-pāş

Gehī endūh-ile gözden akar yaş (KP, 950/35)

(Bazen dudak mutluluktan şeker dağıtıcısı olur, bazen kederle gözden yaş akar.)

Dudağa ibtisām verir dem-ā-dem

Ki olur yağdırır gözden nem-i gam (İP, 344/15a)

(Daima dudağı tebessüm ettirir, bazen de gözden keder gözyaşı dökülmesine sebep olur.)

---

¹¹⁰ Beyitlerin diliçi çevirileri tarafımızdan yapılmıştır.

Kemal Paşa-zâde, beyti mealen tercüme etmiştir. Sevinçle güldürmek, “leb-şeker-pâş” ile karşılanmış ve teşhise başvurularak anlatıma etki gücü kazandırılmıştır. Mısra başındaki “gehī” ifadeleri korunmuş, tekrarlı söyleyişe vurgu katılmıştır.

İzzet Paşa ise Farsça “ḥandān” yerine Arapça “ibtisām”ı tercih etmiş, “gehī” yerine kafiyei sağlamak için “dem-ā-dem” zarfını kullanmıştır. “Gehī” ile “dem-ā-dem” aynı anlamı karşılamaz. Fiil, Türkçe “yağdırmak” biçiminde kullanılırken “gülmek”, “ibtisām vermek” şeklinde aktarılmıştır.

ازو خندد لب اندوهمندان

و زو گریان شود دلپهای خندان

Olur ḥandān anuñla çeşm-i nem-nāk

Bulur şādī anuñla cān-ı ğam-nāk (KP, 951/35)

(Gözü yaşlı olan onunla güler, kederli gönül onunla mutluluk bulur.)

Kimini ḥandān-iken giryān ider söz

Kimini giryān-iken ḥandān ider söz (KP, 952/35)

(Söz, kimini gülerken ağlatır; kimini de ağlarkan güldürür.)

Güler ondan leb-i endūh-mendān

Olur giryān ondan nice ḥandān (İP, 345/15a)

(Kederli dudaklar, ondan (dolayı) güler; nice gülen (kimse) de ondan (dolayı) ağlar.)

Kemal Paşa-zâde, fiilleri “ḥandān olmak” ve “şādī bulmak” şeklinde Türkçeye aktarmış, ağlayanlar (ḥanded-leb) mecâz-ı mürsel ile “çeşm-i nem-nāk” ve “cān-ı ğam-nāk” biçiminde Farsça tamlama ile ifade edilmiştir. Kaynak beyitteki simetrik söyleyiş, tercümede paralel bir söyleyişe dönüşmüş; bu durum, tezaadı etkili mürettep bir leff ü neşr ortaya çıkarmıştır. Kemal Paşa-zâde beytin anlamını bir sonraki beyitte sürdürmüş ve “o” zamirinin “söz” olduğunu hatırlatmıştır.

İzzet Paşa, fiilleri öncelenmiş ve Türkçe “gülmek” fiilini tercih etmiştir. Ağlamak “giryān olmak” şeklinde yardımcı fiille Türkçeye aktarılmış, kafiye kelimeleri kaynak beyitteki hâliye tercümede yerini almıştır.

Câmî'nin beytindeki "leb-i endûh-mendân"da görülen mecâz-ı mürsel tercüme beyitte de korunmuştur. Kaynak beyitteki simetrik söyleyiş tercümeyle yansıtılmıştır.

دهم از دل برون راز نهانرا

بخندانم بگریانم جهانرا

Kimini berk-veş handân ideyin

Kimini ebr-veş giryân ideyin (KP, 962/35)

(Kimini yaprak gibi güldüreyim, kimini bulut gibi ağlatayım.)

Çıkarıp kalbden rāz-ı nihānı

Gülüp ağlatdıram halk-ı cihānı (İP, 348/15b)

(Kalpten gizli sırrı çıkarıp dünya halkını gülüp ağlattırayım.)

Kemal Paşa-zâde, beyti serbest bir biçimde tercüme etmiştir. Tercümede teşbih, mecâz-ı mürsel, leff ü neşr ile etkili bir söyleyişe ulaşan Kemal Paşa-zâde, mısra başında kullandığı "kimini" tekrarıyla vurguyu sağlamıştır. Fiiller, "handan etmek" ve "giryen etmek" biçiminde Türkçeye aktarılmıştır.

İzzet Paşa, kafiye kelimelerini Farsça olduğu hâliyle korumuştur. Beytin kaynağındaki mecâz-ı mürseli ortadan kaldırarak ma'nâyı tercümede açıkça ifade edince söyleyişteki etki gücü zayıflamıştır. Fiiller Türkçeleştirilmiştir.

کهن شد دولت شیرین و خسرو

به شیرینی نشانم خسروی نو

Geçürdi nevbetin Şîrîn u Hüsrev

Gerek söz tahtına bir hüsrev-i nev (986/36)

(Şîrîn ve Hüsrev devrini tamamladı, söz tahtına yeni bir padişah gerek.)

Ṭolundu devlet-i Şîrîn ü Hüsrev

Size nakl eyleyem bir hüsrev-i nev (349/15b)

(Şîrîn ve Hüsrev'in devlet güneşi battı, size yeni bir padişah nakledeyim.)

Kemal Paşa-zâde, beyti serbest biçimde tercüme etmiştir. Farsça “kühen-şod” fiili yerine Türkçeye “nevbetini geçirmek”i kullanılmıştır. Kaynak beyitteki “şîrînî” kelimesindeki çoklu anlam katmanı tercümeyle yansıtılamamış ancak “söz tahtına yeni bir padişah gerek” ifadesiyle sözü bir tahta, hikâyesini de padişaha benzeten şair, teşbih sanatıyla Câmi’nin etki gücüne yaklaşmıştır. Kaynak beyitteki paralel söyleyiş korunmuştur.

İzzet Paşa, kaynak beyitte yer alan “kühen-şod” fiili yerine, Türkçe “tolunmak” fiilini kullanmıştır. Câmi, “dikerek ortaya koymak” anlamına gelen “nişân” kelimesiyle eserini meydana getirenin kendisi olduğunu vurgular. İzzet Paşa “nişân”ı tercih etmemiş, eserin tercüme olduğunu da gösteren “nakletmek” kelimesini kullanmıştır. Bu durum, mütercimin irâdî bir tasarrufudur. Kaynak beyitteki kafiyeler Farsça aslıyla korunmuş, paralel söyleyiş tercümede de sürdürülmüştür. İkinci mısra da yer alan “şîrînî” kelimesi vezin zarureti de bağlı olarak kullanılamamış, sanatlı söyleyiş ortadan kalkarak kaynak beytin önemli bir anlam inceliği kaybolmuştur.

سرآمد نوبت لیلی و مجنون

کسی دیگر سرآمد سازم اکنون

Düzet bir şûret-i hoş nakş-ı mevzûn

Ki Leylâ görse anı ola mecnûn (KP, 985/36)

(Onu görünce Leyla’nın mecnûn olacağı hoş görünüşlü, ölçülü bir işlemeyi tertip et.)

Yüceldi devlet-i Mecnûn u Leylî

Dîğer meşhûra etdim zıkr meylî (İP, 354/15b)

(Leyla ve Mecnûn’un devleti yüceldi, diğer meşhurları anmaya yöneldim.)

Kemal Paşa-zâde, bu beytinde de kelime kelime tercüme yapmamıştır. Özgün bir üslûbu yakalamayı “hoş sûretli, ölçülü bir nakş düzetmek” şeklinde ifade eder. Bu hâliyle Câmi’deki örtük fahriyeyi kendisini için de uygun görmektedir. İkinci mısra’da “mecnûn” kelimesi ile çoklu anlam katmanı, söyleyişe etki gücü kazandırmıştır. Câmi’de bu durum, “ser-âmed”in birinci ve ikinci mısralarda zıt anlamlarda kullanılmasıyla elde edilmiştir.

İzzet Paşa, kaynak beyitteki paralel söyleyişi tercümesine taşımıştır. Câmî’de “ser-âmed-i nevbet” ifadesiyle anlatılmak istenen nevbetin sona erdiği anlamı “eknûn” ile sağlanmaya çalışılsa da tercümeyle aktarılamamış, “yüceldi” fiili bu anlamı karşılayamamıştır. Kaynak beyitte Câmî’nin te’lifini vurgulayan sözler (başka birini şöhrete kavuşturacağım), İzzet Paşa’da tercüme olduğunu hissettirecek biçimde “diğer meşhurları anmaya yönelmek” biçiminde ifade edilmiştir.

چو طوطی طبع را سازم شکرخا

(ز حسن یوسف و عشق زلیخا)

Cemâl-i Yûsuf u ‘ışk-ı Zeliḥā

Ḳıla çün tûḡ-i ṭab‘um şeker-ḥā (KP, 987/36)

(Yusuf’un güzelliği ve Zeliḥā’nın aşkı, mizâcımın papağanına şeker yedirsin.)

Eder her ṭab‘ı elbette şeker-ḥā

Cemâl-i Yûsuf u ‘aşq-ı Züleyḥā (İP, 350/15b)

(Yusuf’un güzelliği ve Züleyḥā’nın aşkı elbette her huydaki insana şeker çiğnettirir.)

Kemal Paşa-zâde, Yûsuf’un güzelliği ve Zeliḥā’nın aşkından bahsederken kendisini bir papağana benzetmiş; o, şeker çiğneyerek konuşmaya başlayan bir papağan edâsıyla bu kıssayı nazma dökeceğini ifade etmiştir. Şair, papağanın şeker vasıtasıyla konuşmayı öğrenmesine telmihte bulunmuştur. Onun şairliğine de Yûsuf’un güzelliği ve Zeliḥā’nın aşkı vesiledir. Kaynak beyitteki kafiye korunmuştur.

İzzet Paşa, Câmî’nin beytinde kendi şairliğinin edasını şeker çiğneyen bir papağana benzeten -üslûbunun tatlı olduğunu ifade eden- fahriyeyi, kullanmayı tercih etmemiştir. Tercüme yaptığını bilir ve Câmî ile boy ölçüşmez. Bu kullanım da bilinçli bir tasarruftur. İzzet Paşa okuruna yönelir ve mesnevîyi okuyanın hoş hislere kapılacağını söyler.

خدا از قصهها چون احسنش خواند

باحسن وجه ازو خواهم سخن راند

Çü aḥsendür bu ḳamu ḳıssalardan

Gerek kim nazm ola ber-vech-i aḥsen (KP, 993/36)

(Bu (kıssa), bütün kıssalardan daha güzel olduğu için en güzel şekilde nazmolması gerek.)

Buñā aḥsen didi çün Ḥaḳ Ta‘ālā

Kimüñ ne zehresi var kim diye lâ (KP, 994/36)

(Buna Hak Te‘âlâ ahsen dediği için kimin hayır demeye ne cesareti var?)

Ḥudā (aḥsen) buyurdu kışşalardan

Ḥikāye eyleyem ber-vech-i aḥsen (İP, 351/15b)

(Allah, kıssalar içinde (bu kıssayı) ahsen buyurdu, ben de onu en güzel şekilde hikâye edeyim.)

Kemal Paşa-zâde Câmî’deki bir beytin anlamını iki beyte yaymıştır. Birincisinde kıssa güzel olduğu için en güzel şekilde nazmolunmalıdır. Allah’ın bu kıssayı ahsen buyurması anlamı ikinci beyte taşmıştır. Bu beytin üslûbu, bir meydan okuma biçimindedir. Birincisinde en güzel kıssa olduğunu söyler ikinci beyitte kimsenin ona karşı çıkamayacağını ifade eder.

İzzet Paşa, kaynak beyitte Yûsuf kıssasının Kur’ân’daki en güzel kıssa olduğu “aḥsen” sözüyle iktibas etmiştir ve iktibası vurgulamak için parantezle göstermiştir. Câmî ikinci “aḥsen”i gerçek anlamda kullanmış, İzzet Paşa da, Kemal Paşa-zâde de bu anlam sanatını tercümelerine aktarmıştır. Her iki tercümede de “ber-vech-i ahsen kalıbı” kullanılmış ve kafiyeleyer aynı kelimeler üzerinden kurulmuştur. (kıssalardan-aḥsen)

چو باشد شاهد آن وحی منزل

نباشد کذب را امکان مدخل

Ola çün şıdқа şāhid vaḥy-i münzel

Qıla mı kızbe-içün imkân-ı medḥal (KP, 995/36)

(Doğruluğuna Allah tarafından indirilmiş vahiy şahit olduğundan, (Allah bu hikâyeye) yalan için giriş imkânı kılar mı?)

Çün ola şāhidi o vaḥy-i münzel

Bulunmaz rāh-ı kızbe onda medḥal (İP, 352/15b)

(Şahidi Allah tarafından indirilen vahiy olduğu için onda yalan yola giriş bulunmaz.)

Kemal Paşa-zâde, ikinci mısrada veznin gerektirdiği boşluğa “içün”ü getirmiş, bu kelime beytin söyleyiş ve anlamını zorlaştırmıştır. Şair beyte, “sıdık-kızb” kelimelerinin karşıtlığıyla Câmî’den farklı bir sanat kazandırmıştır.

İzzet Paşa, kaynak beytin söz dizimi, kelimeleri ve kafiyelerini aktarmıştır. Fiilleri Türkçeleştirmiş “bāşed”, “ola”; “nebāşed” de “bulunmaz” kelimeleriyle karşılanmıştır. Veznin gerektirdiği boşluğa “rāh” kelimesi gelmiş, “ona yalan giremez” yerine “onda yalan yola giriş bulunmaz” şeklinde anlama ulaşma ve söyleyiş zorlaştırılmıştır.

چو صبح راستی از صدق دم زد

ز خور بر آسمان زرین علم زد

Çün ura şubh-ı şādık-ıla dem

Ḳudūmundan münevver olur ‘ālem (KP, 1005/37)

([Güneş] Fecr-i sâdıkla söyleştiği için gelişiyse dünya aydınlanır.)

Urur çün şubh-ı şādık şıdıkdan dem

Eder zerrîn ‘alemle zeyn-i ‘ālem (İP, 357/15b)

(Fecr-i sâdık, doğruluktan söz ettiği için altın bayrakla (güneş) dünyayı süsler.)

Gecenin karanlığı sona ermeye başladığında önce fecr-i kâzib belirir. O anda yalancı bir aydınlık olur ve karanlık kısa bir süre daha devam eder. Ardından fecr-i sâdık gelir, onda da gün tamamen aydınlanmaya başlar. Kaynak beyitte doğruluğun etrafı aydınlattığı söylenmektedir. Türkçede daha yaygın kullanılan “fecr-i sâdık”, kaynak beyitte “şubh-ı rāstî”; Kemal Paşa-zâde’de “şubh-ı sâdık” tamlamasıyla karşılanmıştır. Kaynak beyitte güneşin doğması, “şubh-ı rāstî”nin göğe güneşin altın bayrağını dikmesi” şeklinde ifade edilmiştir. Câmî, güneşin aydınlığını altın bir bayrağa benzetirken Kemal Paşa-zâde’de sabah vaktiyle güneşin söyleşmesinde görülen teşhis dışında sanatsal söyleyiş bulunmaz.

Câmî’nin “subh-ı rāstî” tamlaması İzzet Paşa’da “subh-ı sâdık” ile karşılanmıştır. “Dem-zed” fiili Kemal Paşa-zâde’de olduğu gibi “dem urmak” şeklinde Türkçeye aktarılmıştır. Güneş, Câmî’de olduğu gibi altın bir bayrağa benzetilerek istiareli

kullanılmıştır. Beyit, Kemal Paşa-zâdenin beytine göre kaynak beyte söz ve anlam bakımından daha çok yaklaşmıştır.

بصنعت گر بیارایی دروغی

نگیرد زآن چراغ از وی فروغی

Ne deñlü şubh-ı kâzib kılsa tezvîr

İdemez kalb-i şebde nûrî te'sîr (KP, 1003/36)

(Fecr-i kâzib ne kadar yalan söylese de gecenin kalbinde onun aydınlığı etki uyandırmaz.)

Ger etseñ şun' ile bir kızbi tezyîn

Çerâğ-ı fikre vermez o kadar zîn (İP, 358/15b)

(Yalanı sanat ile (ne kadar) süslersen (süsle), düşüncenin kandiline o kadar parlaklık vermez.)

Kemal Paşa-zade, beyti mealen tercüme etmiştir. Câmî'de “şubh-ı kâzib” ve “kalb-i şeb” tamlamalarının kaynağı yer almaz. Câmî, sanat eserini yalanla süslemenin faydasız olacağını, yalanın sanata süs olarak dahi katkı sağlamayacağını söyler. Tercümede bu mânâ, fecr-i kâzib benzetmesiyle kurulmuştur. Fecr-i kâzib, sanat eserine süs olarak eklenen yalanlar gibi aldatıcı bir aydınlık doğurur, ortalık aydınlanmaz, karanlık devam eder; gece, bu yalancı aydınlıkla değil, fecr-i sâdıkla gerçek aydınlığa kavuşur. Bir yönüyle okur üzerinde etkili olanın, onu aydınlatarak değişim meydana getirenin de doğru söz olduğu ifade edilmektedir.

İzzet Paşa ise sanat eserini yalanla süslemek yerine uydurulmuş hikâyeleri sanatla süslemek biçiminde bir aktarım yapmıştır. Kaynak beyitte Farsça “dürüg” ile ifade edilen yalan, tercümede kızb ile karşılanmıştır. Farsça “çerâğ” aynen kullanılmıştır.

چرا دوزی بقد زشت دیبا

چو از دیبا نگرده زشت زیبا

Gerekmez kıadd-i zişte hûb dîbâ

Ki dîbâ-yıla olmaz zişt zîbâ (KP, 1007/37)

(Çirkin, elbise ile güzel olmayacağı için çirkin endama güzel elbise gerekmez.)

O çirkin kıyafet dikme kıyafet dîbâ

O dîbâdan. Ki olmaz zîşt. Zîbâ (359/15b)

(O çirkin endama ipek elbise dikme. Çirkin, o elbiseyle güzel olmaz.)

Bir önceki beytin anlamı sürdürülmüştür. Câmî; ipekli, güzel bir elbisenin çirkin bir endamı güzelleştiremeyeceğini söyler. Ancak bunu ifade ederken her iki mısradan da soru yoluyla anlam inceliği sağlamıştır. Kemal Paşa-zâde’de bu üslûp görülmez. Beyitteki Farsça kelimeler ve kafiye kelimeleri aynen kullanılmış, fiiller “gerekmez” ve “olmaz” biçiminde Türkçe tercih edilmiştir.

İzzet Paşa beyti kelime kelime tercüme etmiş ancak Câmî’deki istifhama yer vermemiştir. “Zîşt”ın tekrarı yerine “çirkin”i tercih etmiştir. Kafiye kelimeleri Farsça olduğu hâliyle beyitte yer almaktadır. Mütercimnin noktalama işaretine yer verdiği görülmektedir. Noktalama işaretlerinin işlevi bugünkü kullanımdan çok uzaktır. “Ki” bağlacından önce nokta kullanıldığı görülmektedir. “Zîşt”ten sonra kullanılan nokta da işlevsizdir. Bu noktalar beytin ses ve anlam akıcılığına sekte vurduğu gibi “kıyafet” kelimesinden sonra gelen “dîbâ” ile “zîşt” kelimesinden sonra gelen “zîbâ” söyleyişi oldukça zorlaştırmış, kakofoni oluşturmuştur.

ز ديبا زشت زيبا ئى نيابد

ولى ديبا سوي زشتى گرايد

Degül ancak ki olmaz kendü dil-keş

Görünür geydügi dîbâ da nâ-ıhoş (KP, 1008/37)

(Kendisi gönül çeken olmadığı için giydiği elbise de kötü görünür.)

Olur mu zîşt dîbâ? : Çünkü dîbâ

Fakat dîbâ-yı zîşt eyler temennâ (İP, 360/15b)

Bir önceki beytin anlamı sürdürülmüştür. Uydurma hikâyeleri sanatla süslemeye çalışmanın bir faydası olmaz. Uydurma hikâyeler çirkindir, sanat ise ipekli elbise gibidir. Çirkin elbise giydirmekle çirkin, güzelleşmez bilakis elbise çirkinleşir.

Câmî’de böyle tezatlı bir söyleyişle kurulan anlam Kemal Paşazâde’de “dil-keş” ve “nâ-hoş” karşıtlığı ile kurulmuştur.

İzzet Paşa, beyti tercüme edememiştir. Vezne uymuş ancak söz dizimi ile beyte tamamlanmış bir anlam verememiştir. Bu hâliyle diliçi çevirisini yapmak bile mümkün olmamıştır. Kabaca ifade edilmeye çalışıldığında: “İpekli elbise çirkin olur mu? : Çünkü ipekli elbise fakat çirkin (ipekli) elbise diler/ temenni eder.” Beyitte istifham ile vurgu yapılmak istenmiş, soru işareti ve devamında soruya cevap verecek bir açıklama için iki nokta kullanılmış ancak özellikle ikinci mısra neredeyse bütün bir mesnevînin bizce en kötü tercümesi olmuştur.

رخ گلرنگرا گلگونباید

کش از گلگونه گلرنگی فزاید

Ruḥ-ı nâzûk gerek gül-güne-y-içün

Yüzi zîşt olana gül-güne n’itsün (KP, 1009/37)

(Allık için nazik yanak gereklidir, yüzü çirkin olana allık ne yapsın?)

Ruḥ-ı gül-fâm içün ister mi gül-gün?

Olur gül-güneden gül rengi efzûn (İP, 361/16a)

(Gül renkli yanak için gül rengine ihtiyaç var mı? Allıktan (allık sebebiyle) gül rengi daha fazla olur.)

Kemal Paşa-zâde, bu beyti tam tersi bir söyleyişle mealen tercüme etmiştir. Câmî, gül renkli yanağın allık ile daha da güzelleşeceğini söylerken Kemal Paşazâde, allığın çirkin yüzü güzelleştiremeyeceğini belirtir. Şair, istifhamla anlama etki gücü kazandırmıştır. Beyitte ağırlıklı olarak Farsça kelimeler tercih edilirken fiiller Türkçe kullanılmıştır.

İzzet Paşa ise gül renkli yanak için allığa ihtiyaç olmadığını söyler. Fiil “efzûn olmak” biçiminde Türkçeye aktarılırken istifhamla etkili bir söyleyiş sağlanmıştır. “İçün” sözü birinci mısradaki gereksizdir. Şair, Câmî’ye bağlı kalarak “gül-reng-râ” söz grubunda yer alan “-râ”yı “içün” karşılığıyla kullanmayı tercih etmiştir.

چو گلگونه بروی تیره مالی

نبیند دیده ز آن جز تیره حالی

Yüzi gül-güne gerçi gökçek eyler

İder çirkin yüz olsa dağı bed-ter (KP, 1010/37)

(Aslında allık yüzü güzel yapar, yüz çirkin olursa (onu) daha kötü hâle getirir.)

Kızılılık sürseler rûy-ı siyâha

Yine o karadır: beñzer mi mâha? (İP, 362/16a)

(Siyah yüze kızılılık sürseler, aya benzer mi, o yine de karadır.)

Câmî, uydurma hikâyelere sanatla süs yapma çabasının faydasız olduğunu anlatmaya devam eder. Farsça beyitte allığın kara bir yüze sürülmesi hâlinde gözün sadece kara bir yüz göreceğini söylenmektedir. Kemal Paşa-zâde ise süslemeye yarayan allığın çirkin yüzü daha kötü göstereceğini ifade ederek kaynak beyte yaklaşmakta ama ve anlamı bir üst perdeye taşımaktadır. Şair beyitte ağırlıklı olarak Türkçe kelimeleri tercih etmiştir.

İzzet Paşa, beyte Kemal Paşa-zâde'den daha sâdık bir tercüme yapmıştır. İkinci mısradaki istifhamla etkili bir söyleyiş elde etmiştir. “Tîre” için birinci mısradaki Arapça “siyah”, ikinci mısradaki Türkçe “kara” kelimesini kullanmıştır. Fiiller Türkçe “sürmek” ve “benzemek” şeklinde tercih edilmiştir.

ز معشوقان چو یوسف کس نبوده

جمالش از همه خوبان فزوده

Cihānda hūsn-ile Yūsuf gibi yok

Ne oldı ne olısar mişl-i maḥlūk (KP, 1011/37)

(Dünyada güzellikte Yūsuf gibisi yok, ona benzeyen biri ne (şimdiye kadar) oldu, ne de (bundan sonra) olacak.)

Daha (ma‘ şūḳ)da yok Yūsuf mişāli

Bütün hūbāndan efzūdu cemāli (İP, 363/16a)

(Sevilecekler arasında Yusuf'un benzeri yok, onun güzelliği bütün güzellerden daha fazlaydı.)

Kemal Paşa-zâde, “cemâl” yerine hüsnü tercih etmiş, ne/ne tekrarlı bağlaçlarıyla onun güzelliğinin üstünlüğünü ve bir benzerinin olmayacağını etkili biçimde vurgulamıştır.

İzzet Paşa, bu beyitte de kelime kelime Câmi'ye sadık kalmıştır, “nebūd”u Türkçe “yok” ile karşılamış, bunun dışında “ma‘şûk, hūbān, cemāl, efzūn”u kaynak beyitten almıştır.

ز طفلى تا به پيرى عشق ورزید

بشاهى و اسيرى عشق ورزید

Cüvân-iken ki ‘ışka düşdi cânı

Çü pîr oldı kımadı elden anı (KP, 1020/37)

(Gençken cânı aşka düştü, yaşlanmasına rağmen de onu (aşkı) elden bırakmadı.)

Kocayınca küçükden ‘âşık idi

Esîr-âsâ şeh iken ‘âşık idi (İP, 366/16a)

(Küçüklükten yaşlanıncaya kadar âşıktı, esir gibi bir padişahken (de) âşıktı.)

Kemal Paşa-zâde, Yûsuf'un âşıklığını “aşka düşmek”, yaşlılıkta aşkını sürdürmesini onu “elden bırakmamak” deyiimiyle karşılamıştır. Ancak Câmi'de çocukluktan yaşlılığa kadar kesintisiz devam eden âşıklığı, esirlikten padişahlığa kadar aşkını bırakmadığını vurgulayan tezaadı yansıtamamıştır.

İzzet Paşa, Câmi'nin beytinde yer alan “ıflı”ı “küçükden”, “tā-be-pîrî”yi “kocayınca” kelimeleriyle Türkçe ifade etmiştir. Yûsuf'un köle olduğunda da, Mısır'a sultân olduğunda da âşık olduğunu “esir-âsâ şeh” yani “esir gibi padişah” tamlamasıyla karşılamış, kafiye kelimelerini Türkçe ek fiille kullanmıştır. O, çağına ve mevkisine bakmaksızın her zamanda ve zeminde hep âşıktı vurgusunu elde edememiş, anlatımın gücü Câmi'ye göre zayıf kalmıştır.

بجز راه وفا و عشق نسپرد

برآن زاد و برآن بود و برآن مرد

Ṭarīḳ-ı ‘ışkda sâbit-ḳademdür

Adı ‘ışk-ıla ‘âlemde ‘alemdür (KP, 1017/37)

(Aşk yolunda sâbit-kademdir, onun adı dünyada aşk ile şöhret kazanmıştır.)

Kiçiden ‘ışk-ıla perverde oldı

Anuñla toğdı vü anuñla öldi (KP, 1018/37)

(Küçüklükten itibaren aşk ile besleyip büyütüldü, onunla doğdu ve onunla öldü.)

Vefâ rāhında hep ‘aşka boğuldu

Hep ‘âşık oldu; geldi; âşık öldü (İP, 368/16a)

(Vefâ yolunda hep aşka boğuldu; âşık oldu, geldi, âşık öldü.)

Kemal Paşa-zâde, Câmi’nin bir beytini iki beyitle tercüme etmiştir. Kafiye, ses ve hece tekrarları, paralel söyleyiş özelliğiyle beyti, başarılı ve etkili bir üslûba ulaşmıştır. Bu bölümün “şah beyti” denebilecek bu beyti, aynı güzellikte yeniden söylemiştir. Şair aşkı bir yola benzetmiş, aşka sâdık kalmayı “sâbit-ḳadem” ile karşılamıştır. Onun adı, âdeta âşıklığın bir simgesi, bayrağı olmuş ve bununla şöhret kazanmıştır.

Şair, Câmi’nin beytini ifadeye devam ederek Yûsuf’u besleyip büyütenin aşk olduğunu, onunla doğup onunla öldüğünü anlatırken söyleyiş özellikleri ve tekrarlar ile Câmi’nin beytine daha sâdık bir biçimde tercüme etmiştir.

Kaynak beyitte “râh-ı vefâ” geçmektedir. İzzet Paşa da bu tamlamayı kullanmayı tercih etmiştir. Câmi’nin söylemek istediği “aşka daima sâdık kalmak” iken İzzet Paşa, “vefâ yolunda aşka boğulmak” sözünü kullanarak bu anlamı karşılayamaz. İkinci mısra söz dizimi bakımından kaynak beyte benzese de kaynak beyitte, “doğdu, var oldu/ yaşadı ve öldü” denmektedir. Mütercim, bu sıralamayı takip edememiş ve Câmi’deki etkiyi uyandıramamıştır.

درین نامه سخن رانم ز یک یک

ز خامه کوهر افشانم ز هریک

Bularuñ şerh ideyin kışşasını

Diyeysin ser-güzeşt ü ğuşşasını (KP, 1023/37)

(Bunların kıssasını açıklayayım, macera ve kederlerini diyeyim.)

Yazılsun bu ikinüñ dāsītānı

Bezensün hūsn-i ‘ışkuñ gülistānı (KP, 1024/37)

(Bu iki (kişinin) destanı yazılsın, aşkın güzelliğinin gül bahçesi süslensin.)

Her ikisinden olursam sühan-dān

Olur hāmem ikiden gevher-efşān (İP, 369/16a)

(Her ikisinden söz eden olursam, kalemim bu iki (kişi) sebebiyle mücevher saçan olur.)

Kemal Paşa-zāde, kaynak beyti iki beyitle tercüme etmiştir. “Bunlar” ile kastedilen Yûsuf ve Züleyhâ’dır. Aşkın güzelliği bir gül bahçesine benzetilmiş, Yûsuf ve Züleyhâ’nın hikâyesi ile bahçenin süsleneceği anlamına gelir. Câmî’nin kaleminden mücevher saçacağını söyleyerek yaptığı fahriye Kemal Paşa-zāde tarafından aktarılmamıştır.

İzzet Paşa, tercümesinde Câmî’ye kelime kelime bağlılığını sürdürür. Ancak Câmî’nin fahriyesi mütercimde kendi üzerine değil, Yûsuf ve Züleyhâ kıssasına yönelmiştir. O, Yûsuf ve Züleyhâ’dan bahsettiği için kalemi mücevher saçan, Câmî ise “efşānem” diyerek eylemi gerçekleştirenin kendisi olduğunu belirtir. Tercüme, İzzet Paşa’nın sanat yapma amacı olmadığını, bu hikâyeyi aktardığını hissettirmektedir.

بهر نقدی کز ایشان خرج سازم

ز حکمت تازه گنجی درج سازم

Kimi efsûn kimi efsâne olsun

İçi esrâr-ı hikmet birle tolsun (KP, 1025/37)

(Kimi büyü kimi efsane olsun, içi hikmetin sırlarıyla dolsun.)

Ki bunlardan edersem her ne ki harc

Olur bir genc-i hikmetden oña derc (İP, 367/16a)

(Ki bunlardan her neyi bir araya getirirsem, hikmet hazinesinden ona birşeyler konmuş olur.)

Kemal Paşa-zâde, beyti serbest tercüme etmiştir. Tekrarlar ve ses âhengiyle şiiriyeti yakalamaya çalışmış, Câmî'nin eserine hikmet hazinesini kendisi yerleştireceğine ilişkin fahriyesi, şairde bir dileğe dönüşmüştür.

Câmî'nin hikmeti eserine kendisinin yerleştireceğini söylemesine karşın İzzet Paşa, içinde hikmet hazinesinin bulunacağını ifade eder. “Harc-sâz” ve “derc-sâz” yardımcı fiiller aracılığıyla Türkçeye aktarılmış, kafiye kelimeleri olarak kaynak beyitten “harc” ve derc” seçilmiştir.

نتابد نامه سان بر حرف من پشت

نساید خامه وش بر حرفم انگشت

Arasında görürse lafz-ı nâ-ḥaḳ

Çalem-veş başmaya ḥarfine barmaḳ (KP, 1028/37)

(İçinde gerçek olmayan sözler görürse kalem gibi harfine parmak basmasın.)

Sözüm atmaz yabana nâme-âsâ

Söze parmaḳ da ḳatmaz ḥâr-âsâ (İP, 372/16a)

(Sözümü mektup gibi bir köşeye atmaz, söze diken gibi parmak da katmaz.)

Kemal Paşa-zâde, beyitte Farsça “ber-ḥarf engüşt” deyimini Türkçede kullanılmayan “harfine parmak basmak” ile karşılanmıştır. Türkçede “parmak basmak”; önemini göstermek, önemli bir husûsu işaret etmek anlamındadır. Câmî, okuyanın doğru bulmayıp hikâyeye sırt çevirmesini istemez. Birinci mısra beyte aktarılmamıştır.

Beyitte o dönemde rulo hâlinde dürülen mektubun bu şekli, bir kimsenin sırtını dönmesine benzetilmiş ve mektup kişileştirilmiştir. Hikâyemi okuyanlar ona mektup gibi sırtını çevirmesin diyen Câmî karşısında İzzet Paşa, okuyanlar hikâyemi mektup gibi bir köşeye atmaz, diyerek ve sanatlı söyleyişi ortadan kaldırmış, anlam da farklılaşmıştır. Metinde beytin yanına “ber-ḥarf engüşt sâyiden” deyiminin “daḥl-i aḡrâz” anlamına geldiğini belirten mütercim, deyimini “söze parmak katmak” olarak karşılamıştır. “Daḥl-i aḡrâz”, kötü niyetle müdahale etmek anlamına gelir. Beyitteki Türkçe “atmaz” ve “katmaz” fiilleri iç kafiye oluşturacak şekilde dizilmiştir. Ses

tekrarları ve kafiyeyle âhengini sağlandığı beyitte İzzet Paşa Câmî'nin kullandığı kelimelerin dışına çıkmıştır.

بقدروسع در اصلاح کوشد

وگر اصلاح نتواند بیوشد حکایت

Düzüp ıslâh iderse ger haţâsın

Vire hayr-ıla Hağ anuñ cezâsın (KP, 1029/37)

(Hatasını eğer düzeltirse Allah onun cezâsını hayırla versin.)

Aça vüs'ünce ıslâhına gayret

; Edemez ise setr ede nihâyet (İP, 374/16a)

(Kudretince düzeltmeye gayret etsin, edemezse de sonunda hataları örtsün.)

Câmî, okuyanların hataları elinden geldiği kadar düzeltmeye çalışmasını, düzeltemezse de hataları örtmesini ister. Kemal Paşa-zâde, hataların örtülmesi dileği yerine düzeltenlerin Allah'tan karşılığını almasını ister. Türkçe “düzmek” ve “vermek” fiilleri kullanılmış ve bu fiiller söz diziminde öncelenmiştir. Beytin ses ahengi, kafiyesi ve vezni sağlamdır.

İzzet Paşa, Farsça “pûşîden” fiilini Arapça “setr” ve “etmek” yardımcı fiiliyle Türkçeye aktarmıştır. “Gayret”, “etmek” yardımcı fiili yerine “açmak” ile kullanılmış, “etmek” ile kullanılması hâlinde üçüncü kez söylenmiş olacağından beyit tekrara boğulacaktır. “Açmak”, “gayret” kelimesi ile uygun bir söz öbeği de oluşturamamıştır. “İslâhına gayret açıp edemez ise” ifadeyi zorlamaktadır. Beyitte noktalı virgülün mısra başında tercih edilmesi, bugünkü işlevinden oldukça farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda mukâyese ettiğimiz bölümden hareketle şunlar söylenebilir:

İzzet Paşa'nın tercümesinin dil özelliklerine bakıldığında Farsça kelimelerin yoğun olarak tercih edildiği anlaşılır. Mütercim kelimelere Türkçe karşılık vermek için özel bir çaba sarf ettiği söylenemez. Farsçanın öğretimine uygun olabilecek şekilde Farsça söz dizimine yaklaşan söyleyiş özelliği metinde göze çarpmaktadır. Amaç eseri aslına uygun tercüme etmek ve öğretmek olduğundan ustalık ve hüner gösterme bakımından eser zayıftır. Mütercim, kendi üslûbunu yansıtmak yerine kaynak metnin sanatsal niteliklerini yansıtmayı yeğler. Metnin tamamına bakıldığında aslına sâdık kalmak ve

vezne uymak endişesiyle dil düzenlemeleri yapıldığı söylenebilir. Bu düzenlemelerde ihtiyaca göre Farsça kelimelere Türkçe ya da Arapça karşılıklar verilmiştir. Arapça, Farsça tercih edilen kelimelerin çoğu Câmî'nin metinde yer alan kelimelerdir. Kafiye kelimeleri büyük ölçüde kaynak metinden alınmıştır. Bu özellikleriyle âhengi sağlamada yetersiz kalan mütercim, kimi zaman metni yavan bir söyleyişle tercüme etmiştir. Kimi zaman kaynak metnin anlam inceliklerini yansıtabilmiş, pek çok beyitte de bu anlam incelikleri ortadan kaybolmuştur. Bazı beyitleri sadece kaynak metindeki Farsça kelimelere getirdiği yardımcı fillerle oluşturduğu yüklemeler düzeyinde değiştirmiştir. Bazı beyitlerde tercüme etmeyi başaramadığı da görülür. Bu, onun şairlik yönüyle değil, aslına sâdık kalma gayretiyle ilişkilendirilebilir. Manzum ve aslına sâdık tercümenin imkânları mütercimin hareket kabiliyetini kısıtlar.

Kemal Paşa-zâde ile kıyaslandığında, mütercimin üslûba şahsî bir kimlik kazandırma gayesi olmadığı daha kolay anlaşılabilir. İzzet Paşa, hikâyede nakletme vazifesini üstlendiğini kendi sözleriyle ifade eder. Câmî'nin fahriyelerini tercüme ederken metnin şairi olmadığını sadece naklettiğini birçok kez dile getirir. Kemal Paşa-zâde'de görülen Câmî'den farklı üslûp özellikleri, rahat ve akıcı söyleyiş İzzet Paşa'da görülmez.

İzzet Paşa'nın tercümede asıl başarısı aslını yansıtmada, metni açıklamada ve metnin dinî niteliklerini ortaya çıkarmadadır.

3.2 Muhtevâ Özellikleri

I. Başlık¹¹¹, “Besmele” ile (Allah'ın adını zikretme) başlar. Şair, Allah'tan şiir bahçesini güzel kokulu güllerle donatmasını ister. Bu güzel kokular Allah'ın bir lütfu olan ilham esintileridir. Şair, Allah'ın lütfunu bilen, bu lütuflara şükreden bir kul olmak için dua eder. Şiirinin başarıya ulaşması için dilin inceliklerini kullanma gücünün Allah'tan geldiğine inanır ve ilham şarabını talep eder.

II. Başlık, “Tevhid” bölümüdür. Bu bölümde Allah'ın varlığı ve birliği işlenir. Allah zikri canı korur ve Allah'a hamd ü senâ ile kelimeler, keskinlik ve sağlamlık kazanır. Dilin var oluş gayesi Allah'ı anmaktır. Akıl, Allah'ı anarak hakikati keşfeder. Allah;

---

¹¹¹ Metin, başlıklar hâlinde bölümlenmiştir. Muhtevâ, bu başlıklar çerçevesinde özetlenmiştir.

ebedî olan, her şeyi bilen, acizlere kuvvet ve kudret verendir. Göğü yıldızlarla, dünyayı insanlarla aydınlatan odur. Dünyayı güzel kokular ve çiçeklerle süsleyen, ağaçları ayakta tutan odur. Hak edeni yükselten, kendini beğeneni alçaltan odur. Günahkârların günahını bağışlayan, riyâkârları cezalandıran odur. Zorluk çekenlere zor günde yoldaşlık eden odur. Bahar yağmurları ile gülleri besleyen, güzün sararmış yaprakları ağaçlarından döken odur. Allah'ı anan zihinler hayattan lezzet alır, onu anmayanlara ise hayat zehrolur. Âlemi aydınlatan, ay ve güneşe ışık veren odur. O vardır, varlığı kendisindendir ve var edicidir. Kâinatta her şey onun hükmünde hareket eder. Akıl, Allah'ı idrak etme kudretine sahip değildir ve bu sebeple âcizdir. Onu bilmek meleklerin bile harcı değildir. Allah'ı tanımak isteyenler, gönül aynasını temizler.

III. Başlık, Tevhid bahsinin işlenmeye devam ettiği bölümdür. Şair Allah'ın varlığına deliller getirmeye başlar. Allah'ın varlığına yegâne delil, insan gönlüdür. Şair gönlünü toprakla oynayan bir çocuğa, şımarık bir kuşa, viranede öten bir baykuşa benzetir. Bu kuşun, kanatlarını açıp göklere uçmasını, âleme saçılan nurun kaynağını görmesini ister. Her bir zerre, dönerek âdetâ dans eder gibi varlığın nurunu yayar. Gece ve gündüz; ay ve güneş durup dinlenmeden, zahmet çekmeden yol alır. İnsan, bu varlıkları Hz. İbrahim gibi seyredip kaybolup gidenlere değil mutlak varlığa yüzünü döndürmelidir. Her zerre, Allah'ın varlığını yansıtır, zira her zerrenin bir var edicisi vardır; hiçbir şey kendiliğinden olmaz. Âlemde yaratılmış varlıklar apaçık iken kalp kendisini var edeni düşünmelidir. İnsan da ölümlüdür. Son nefeste Allah'ı anmak ve her işte tevekkül etmek gerekir.

IV. Başlık, “Münâcât”tır. İnsanın yaratılışıyla başlar. Allah, insanı topraktan yaratmış, ona kuvvet vermiş ve anlayış özelliği ihsan etmiştir. Ona Kur'ân'ı vererek uyulması gereken emir ve yasakları bildirmiştir. İnsan, haddini aşmış, Allah ona doğru yolu gösterip merhametini lütfetmiştir. Şair, Allah'ın merhametine sığınıp kendisini çalışmaya sevk etmesini ister. Nefsin gösterdiği yoldan uzaklaşmak ve iman ile Allah'ın dergâhının yoluna girmek için dua eder.

V. Başlık, Münâcât'ın devam ettiği bölümdür. Bu kez şair kendisi ve eseri için Allah'a yakarır. Şair, Allah'ın kendisini yaratıp her türlü nimet ile donattığını, ona kul olma şerefi bahsettiğini dile getirir. Şaire şairlik yeteneği veren Allah'tır, bunun için Allah'a şükreder ve : Ey Allah'ım, dilim kötü söz söylemesin, kalemim hata ederse sen onu bağışla! Gönlümü tek sevgiliye, sana, bağla! Senin keremin benim günahlarımdan

fazladır” diyerek pişmanlık gözyaşlarının bağışlanma vesilesi olması için dua eder. Bölümün sonunda na‘ta geçeceğini sezdirerek Hz. Muhammed’e salât u selâm eder.

VI. Başlık, “Na‘t”tır. Allah Hz. Muhammed’i yaratmış ve yaratılmış her şey onun ismindeki mim harfinin halkasına bağlanmıştır. Hz. Muhammed âlemlerin yaratılmasına vesile olmuştur. İsmnin sonundaki dal harfi bir halhala benzer ve mim insanlığın başına halka iken dal ile insanlık oyun ayaklarına kapanmıştır. İnsanoğlu dünyada yüceltilmiş, Hz. Muhammed ise her türlü yüceltilmişten daha yüce olmuştur. O insanlığın önderidir. Hz. Nuh’un gemisinin Cudi’ye varması, Hz. İbrahim’e ateşin gül olması da hep ondandır. Hz. İsa onu müjdelemiş, Hz. Musa onun meşalesinden nur almıştır. Hz. Yûsuf satın alınmış bir köle iken makam bulmuş, Hz. Salih, devesini onun mahmilini anarak gütmüştür.

Hz. Muhammed her türlü eksiklikten uzaktır. Ölülerini diriltiren dudağı ve başının üstünde onu koruyan bir bulutu vardır. İşaret parmağıyla ayı ikiye bölen odur. O bir servidir ki gökler bile onun gölgesi altındadır. Toprağa gölgesi düşemez, gölge ancak onun ayağına düşebilir. Bedir’de düşmanlarının gözlerini kör eden Hz. Muhammed, İslam’a nûr vermiştir. İlim ve irfan altını ancak ona mihenk taşı olabilir. Dört halife de imanın dört duvarıdır. Bölüm, Câmî’nin Hz. Muhammed’in sevgisini dert edinme duası ile son bulur.

VII. Başlık, “Mi‘râc” bölümüdür. Saadet gecesinin başlangıcıdır. Havada ılık bir rüzgâr, sümbül kokuları vardır. Herkes huzur içinde kuzu ile kurt bir aradadır. Hz. Muhammed böyle bir gecede halasının evine gider ve yere uzanır, tatlı bir uykuya dalar. Aniden Cebrail çıkagelir ve Hz. Muhammed’e seslenir. Ona feleklerin beslediği, şimşek gibi hızlı Burak atını getirdiğini ve Arş’a doğru bir yolculuğa çıkacaklarını söyler. Hz. Muhammed, Burak’a binerek o gece yarım lahza ya da daha kısa bir anda Mekke’den Mescid-i Aksa’ya gider. Orada peygamberlere imamlık yapar ve feleklere doğru yükselmeye başlar. Venüs, eteğine yapışır, güneş ayağını yıkasın diye ona ibrik getirir. Oradan Mirrih ve Müşteri’ye oradan da Zuhal’e ve sekizinci feleğe ilerler. Yıldızlar onun nuruyla aydınlanır, Atlas yolunun üzerine serilir ve Sidretü’l-Müntehâ’ya varır. Cebrail artık onunla devam edemeyecektir. İsrail gelerek Refref’i hazırlar, Refref, Hz. Muhammed’i Arş’a ulaştırır. Hz. Muhammed, bedenini Arş’ta bırakarak soyut bir varlık halinde lâmekânı müşerref kılar. Hz. Muhammed burada Allah ile görüşür ancak bu görüşme görmenin ötesindedir, tarif edilemez. Allah ile

konusur ancak bu konuşma ses ve anlamın ötesindedir, akılla algılanamaz. Câmî bile bunu tasvir edemez. Onu yalnız Allah bilir.

VIII. Başlık, “Na‘t”ın devamıdır. Şair bu bölümde Hz. Muhammed’den şefaât diler. Hayatın sabahı, âlemlere rahmet olarak inen Hz. Muhammed’in topraktan doğrularak yükselmesini ve gecemizi gündüze çevirmesini ister. Yollar onun ayağını öpme arzusuyla yanıp yakılmaktadır. Onu özleyenlere, bir parça rahmetinden lütfetmesi için dua eder.

İzzet Paşa, 211-263 ve arasındaki beyitlerin tercümesini yapmamıştır. Burada Hz. Muhammed’den şefaât talebi devam eder. 230-263. beyitler VIII. bölümde olup Efendimiz’in adını anma ve Ravza-i Mutahhara tasviridir.

IX. Başlık, “aşk ve güzelliği tasvir”e ayrılmıştır. Bu bölümde Allah’ın Hüsn-i Mutlak oluşu dile getirilir. Allah yokluk âleminde, tek mutlak varlıktır. Başka hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, kendi nuruyla noksansız bir güzelliğindedir. Bu güzelliği kendisi seyretmektedir. Güzellik, kendisini göstermeye meyillidir. Bütün güzelliklerin ortaya çıkma çabası da bundandır. Allah’ın güzelliği, âlemin yaratılmasıyla her şeyde tecelli eder. Onun nurunun aydınlığına melekler hayran kalır ve onu tesbih etmeye başlar. Onun güzelliğinin tecellisiyle varlıkta güzelliğe karşı aşk duygusu ortaya çıkar. Yeryüzündeki bütün aşkların kaynağı onun güzelliğidir. Bülbül güle, pervâneler şem‘a, nilüfer güneşin ışığına, Mecnûn Leylâ’ya, Hüsrev ve Ferhad Şîrîn’e, Züleyhâ da Yûsuf’a âşık olur. Bütün güzelliklerin kaynağı Allah’ın tecellisidir. Gönül de farkında olsun olmasın aslında Allah’a âşıktır. Aşkın da kaynağı odur. Aşk ile güzellik de birdir ve onu ifade edecek dil yoktur.

X. Başlık, “Sebeb-i Telif” bölümüdür. Bölüme başlarken gönül derdine düşmeyen kişi su ve çamurdan başka bir şey değildir denerek aşk yüceltilir. Dünyayı harekete geçiren güç aşktır, aşk derdi mutluluğun anahtarıdır. Aşkı tadan ölümsüzlüğü bulmuş gibidir. Şöhreti dünyayı dolaşır, aşksız adam ölür ve unutulup gider. Bu yolda mecâz da olsa aşk kıymetlidir, kişiyi hakiki aşka götürür. Mecazda çok kalmamalı, hakikiye doğru yol almalıdır.

Câmî, kendisini âşıklık yolunda hızlı ilerleyen biri olarak yansıtır. Onun göbeği âşıklık bıçağıyla kesilmiş; anasından emdiği süt değil, ciğer kanı olmuştur. Saçları ağarmış olduğu hâlde o ilk sütün tadını unutmamıştır ve âşıklık üzre ölmeyi diler.

Bu mesnevîyi kaleme almasında da âşıklığı etkili olmuştur. Âşıklığından bir iz bırakmak, öldükten sonra da ismini yaşatmak için *Yûsuf u Züleyhâ*'yı yazmaya karar verir. Allah'ın yardımıyla eserini tamamlayıp muvaffak olmak ister. İnce manalarla dolu renkli üslûbunu göğe salarak şiirin seviyesini yükseltir, şiiri göklere ulaşınca gökyüzünün kendisini ödüllendireceğini düşünür.

XI. Başlık, “Âgâz-ı Dâstân” bölümüdür. Dünyada eski ve yeni ne var ise hepsinin sözden doğduğunu söyler. Kalem varlık sayfasına “kûn” (ol) emrini yazınca âlem var olmuştur.

Şair, gönlündeki sırları ifşâ etmek, okuyanda neşe ve keder duyguları uyandırmak için kalemini eline alır ve *Hüsrev ü Şîrîn*'in devrinin bittiğini, yeni bir aşk hikâyesini yazacağını söyler.

Bu hikâyesinde Yûsuf'un güzelliği ile Züleyhâ'nın aşkından söz edecektir. Allah, bu hikâyenin “ahsenü'l-kasas” hikâyelerin en güzeli olduğunu bildirmiştir. Şair de onu en güzel şekilde anlatacağını ifade eder. Hikâyenin kaynağı vahiy olduğu için onu en doğru şekilde anlatacaktır.

Hikâyenin kahramanlarını tanıtmaya Hz. Yûsuf'tan başlar. Yûsuf, güzelliği ile bilinir hatta güzellikle anılanlara ikinci Yûsuf da derler. Sonra Züleyhâ'ya geçer. Züleyhâ âşıklıkta üstündür. O daima aşkına sadık kalmış; âşık olmuş, aşk ile yaşamış ve aşk ile ölmüştür. Bundan sonra şair; eseriyle inciler saçacağını, bir hatası olursa okuyanların düzeltmesini ya da hataların üstünü örtmesini ister.

XII. Başlık, “Hikâyât” bölümüdür. Hz. Âdem yaratılınca peygamberler mertebelerine göre bir yerde dizilir. Evliyalar, hangi peygamberin izinde gidiyorsa onun yanında ayakta dururlar. Sonra padişahlar ve diğer insanlar sıralanır. Hz. Âdem, karşısında insanlığı seyrederken Hz. Yûsuf dikkatini çeker. O, güzelliğin parlak güneşi gibidir. Şair, Hz. Yûsuf'un güzelliğini çeşitli benzetmelerle tasvir ederek över. Hz. Âdem bu manzara karşısında hayrete düşmüştür. Allah'a, Yûsuf'un bu güzelliği ve mertebeyi nereden bulduğunu sorar. Allah, Yûsuf'un Hz. Âdem'in gözünün nuru, Hz. Yâkub'un oğlu, Hz. İbrahim'in soyundan gelen biri olduğu hitabında bulunur. Mısır diyarındandır. Mertebesi yedinci felekten daha yüksektir. Allah, Hz. Yûsuf'a güzelliğin altı kısmından dördünü vermiştir. Onun yanında diğer güzeller ancak onun üçte biri kadar güzel görünebilir. Hz. Âdem Yûsuf'a sarılır ve alnından öper. Böyle bir evlada sahip olduğu için şükreder.

XII. Başlık, Yusuf'un yetişmesi bölümüdür. Hz. Âdem dünya mihrabından ayrılınca yerine Hz. Şit gelir. O gidince de İdris peygamber gelir. Hz. İdris'in vazifesi bitince sıra Nûh'a gelir. Nûh'un ardından Hz. İbrahim'in devri başlar. Sonra Hz. İshak insanlığa yol gösterir. Hz. İshak'ın ardından hidayet dağıtan Hz. Yakub'un dönemi başlar. Yakub peygamber Şam'dan Ken'ân iline göçer. Burada mal ve mülkü olur, çocukları dünyaya gelir. Yûsuf dışında on bir oğlu vardır ancak Yûsuf'a ayrı bir sevgi besler. Yûsuf dünyaya geldiğinde annesi ona özenle bakar. İki yaşına geldiğinde annesi vefat eder. Yûsuf'u halası büyütür. Yûsuf yavaş yavaş yürümeye ve konuşmaya başlar. Halası onu çok sever ve babasının yanına göndermeye kıyamaz. Babası da oğlunu çok özler. Halası, babasının yanına göndermemek için Yûsuf'a bir tuzak kurar. Evindeki bir kemeri bulamadığını iddia eder. Kemerini gizlice Yûsuf'un beline o bağlamıştır. Kemer Yûsuf'un üzerinde çıkınca hırsız olduğuna hükmedilir ve bu kez halasına esir olarak orada kalmaya devam eder ancak bu çok uzun sürmez, halası vefat eder. Babası, Yûsuf'una kavuşur. Onun sevgisini kalbinde gizler ve onu diğer çocuklarından üstün tutar. Bu sıralarda Yûsuf'un varlığından haberi olmayan Züleyhâ, bir gece Yûsuf'u rüyasında görerek ona âşık olur.

XIII. Başlık, "Züleyhâ'nın Sıfatları" bölümüdür. Batı'da namus ve adaletle hükmeden Taymus adında bir hükümdar vardır. Züleyhâ onun kızıdır. Güzelliği ile bilinir; o gökte bir yıldız, mücevher kutusunda bir inci gibidir. İki yana ayrılmış, yasemin kokan, siyah uzun saçları ve aydınlık bir yüzü vardır. Küçücük ağza, fıdan gibi bir boya sahiptir. Gümüşten alınının iki yanında iki nûna benzer iki kaşı, kaşlarının altında da iki sad harfine benzer iki çekik gözü yer alır. Burnu elif gibi çekilip dudağı sıfıra benzeyince olunca güzelliği on kat üstün hâle gelir. Dudaklarının arasından dişleri belirince dudaklarının düğümü çözülür. Güzelliğini benleri süsler, çenesi âb-ı hayat dolu bir kuyudur. Onun yüzü adeta bir cennet bahçesidir. İki memesi iki nur kubbesi gibi beyaz göğsünden yükselir. Meme uçları iki taze nar olmuştur. Eli, parmakları tırnaklarına varana kadar şairin hayaller kurmasına vesile olur. Beli kıl gibi ince, karnı beyazdır ve göbek deliği düzgün kesilmiştir. Kalçaları gümüşten iki yumuşak dağdır. Bacakları, güzellik binasının iki sütunudur. Ayakları ve bacakları eşsiz güzelliğe sahiptir. Şair Züleyhâ'nın başından ayağına bedenini böyle tasvir ettikten sonra mahrem yerini tasvir etmeye iffetin engel olduğunu söyler.

Mücevherleri onu süslemeye yetmez, o güzelliğiyle mücevherlerin süsüdür. En zarif mücevherleri takıp kıymetli ipekler giyerek salınır. Selvi boylu güzeller ona

hizmetkârlık eder. Şimdiye dek ne dert çekmiş ne de sıkıntı görmüştür. Kimseye âşık olmadığı gibi kimsenin ma‘şukı da olmamıştır. Evinde başına geleceklerden habersiz ve dertsiz yaşayıp gider.

XIV. Başlık, “Züleyhâ’nın Rüyasında Yûsuf’u görmesi ve âşık olması” konusunu işler. Gece herkes uykusuna çekilmiştir. Züleyhâ da uykuya çekilmiş, gözleri uykuda ancak gönül gözü açık bir haldedir. Rüyasında kapıdan bir genç girdiğini görür. Eşsiz bir güzelliği, ölçülü bir endamı vardır. Ay yüzünde iki kaşı iki yay, sürmeli gözleri nergis, kirpikleri kalbi delen birer ok gibidir. Tebessüm ettiğinde dişleri dudaklarının arasında belirir, sanki şimşekler çakar. Çenesi gerdanından asılmış bir elma gibi boynu üzerinde boşluktadır. Gül yanağında siyah benleri güzelliğine güzellik katar. Kolları gümüştedir, beli de kıl kadar ince.

Züleyhâ onu görür görmez yüz gönülle âşık olur. Gönline Yûsuf’un endamından bir aşk fidanı diker. Züleyhâ kendi aşkının sarsıcı gücünden ürker. Ancak görünüşün ötesine geçemez, sûrete tutulur. Eğer suretten mana açıkça ortaya çıkmış olsa insan o surete meyletmez.

XV. Başlık, “Züleyhâ’nın rüyasından uyanması”nı anlatır. Gün aydınlanmış, kuşlar ötüşmüş, herkes uykusundan uyanmıştır. Züleyhâ ise tatlı uykusunun etkisinden kurtulamaz. Hizmetkârları gelir, onu uyandırmak ister ve Züleyhâ da gözlerini açıp etrafa bakar. Etrafında Yûsuf ya da ondan bir iz göremez. Kederinden yakasını yırtmak ister ancak utanarak sabreder. Aşk derdini gönlünde gizli tutar ve acı çeker. İçi kan ağlasa da dışarıya belli etmez. Çevresindekilerle gülüp konuşsa da gönlü şikâyet eder. Nereye baksa rüyasındaki genci görüp, gönlünde onu taşır. Gece olup da yalnızlık köşesine çekilince kederi kendisine dost edinir, ağlayıp inler. Böyle gecelerden birinde kendi kendine söylenir. Neredesin, kimsin, hiçbir işaret vermedin, seni kime sorayım diye seslenir. Çok acı çeker, yüreği ateş ve kan ile dolar. Bir su ile yangının sönmesi için sabaha kadar yakarır. Şimdiye dek hiç keder çekmemiş biri olarak gözüne bir damla uyku girmez, kanlı gözyaşı döker.

XVI. Başlık, “Züleyhâ’nın hizmetkârlarının ondaki değişikliği fark edip hayrete düştüklerini” anlatır. Züleyhâ sırrını gönlünde tutsa da durumunu gizleyemez, istemeden de olsa belli eder. O, saklamaya çalıştıkça içinden bir yerlerden fışkırarak açığa çıkar. Gözlerinde, yüzünde, âhında aşk ateşinin izlerine rastlanır. Gözüne uyku girmediği, yemeden içmeden kesildiği, yüzünün sararıp solduğu etrafındakilerce fark

edilir. Hizmetkârları Züleyhâ'nın bir derdi olduğunu anlayıp kendi aralarında ne olduğunu teşhis etmeye çalışırlar ancak bir sonuç elde edemezler. Züleyhâ'nın bir dadısı vardır. Sihirden anlar, âşıklığı bilir. Sevenlerin kavuşmasını ister. Züleyhâ'nın derdine çare olmak için yanına gelir. Züleyhâ'ya onu sevgi ve şefkatle büyüttüğünü, her hâlinde anladığını ve onun için her türlü yardıma hazır olduğunu söyleyerek bu hâlinin sebebinin ne olduğunu sorar. Züleyhâ onu kendisine sırdaş bilerek derdini anlatır. Âşık olduğu gencin ismini bile bilmediğini söyler. Dadısı buna çare bulamayacağını, imkânsız işlerin şeytan işi olduğunu, bu sevdadan vazgeçmesi gerektiğini söyler. Züleyhâ elinde olmadığını ifade edince dadısı durumu babasına anlatır. Babası da çok dertlenir ancak kimsenin elinden bir şey gelmez.

XVII. Başlık, “Züleyhâ'nın Yûsuf'u ikinci kez rüyasında gördüğü”nü anlatır. Züleyhâ böyle keder ve aşk ateşi içinde bir yıl geçirir. Dolunay gibiyken zayıflayarak hilâle döner. Geceleri sabaha kadar kanlı gözyaşı dökmeye devam eder. Uyurken gördüğünü güzeli uyanınca yanında göremez. Yine bir gece kederiyle baş başa kaldığında uykuya dalar. Sevdığı genç, kapıdan giriverir. Koşup ayağına kapanır. Ona artık kendisinde sabır kalmadığını söyler ve kim olduğunu, nerede yaşadığını sorar. Rüyasındaki kişi, ona Âdem'in neslinden olduğunu, su ve topraktan yaratıldığını söyler. Eğer kendisine gerçekten âşık olduysa sözünde durmasını ister ve başka kimselerle görüşmemesini rica eder. Kendisinin de hâlinin çok farklı olmadığını, aşk derdine düştüğünü anlatınca Züleyhâ yine yanıp tutuşmaya başlar. Uykusundan aşk sarhoşu olarak uyanır. Sevdası bir iken yüz olur. Akıl kuşu kendisinden uçup gider. Saçını başını yormaya başlar. Hizmetkârları etrafında dolanıp ona destek olmaya çalışırlar. Babası bu durumdan da haberdâr olur ve doktorlardan, hocalardan deva aramaya başlar. Çare ise zincire vurmak olur. Ayağına bir yılan benzeyen zinciri vururlar. Züleyhâ'ya göre asıl zincir vurulması gereken, yanında bir lahza kalmayıp giden sevdiğidir. Zincire vurulsa doya doya yüzünü seyredebilecektir. Bazen ağlayıp bazen gülerek halden hâle girer ve böyle bir sene daha geçer.

XVIII. Başlık, “Züleyhâ'nın Yûsuf'u üçüncü kez rüyasında görmesi ve kim olduğunu öğrenmesi”ni anlatır. Züleyhâ bir gece aşkından sabrı tükenmiş, aklı gitmiş bir halde kederinden başındaki örtüsünü çıkarır ve başına topraklar saçar. Secdeye kapanarak ağlar ve sevgilisine seslenir. Ey benim aklımı ve dengemi darmadağın eden! Bana gam verdin, derdime ortak olmadın. Adını bilsem de isminle seni ansam, yerini bulsam da ziyaret etsem. Ben senin hakir bir cariyeyim. Ne olur cariyeni mutlu etsen, beni bu

eziyetten kurtarsan? Annem dertli, babam utanç içinde diye devam ederken birden uykuya dalar. Sevgilisi yine rüyasına girer. Züleyhâ bu kez onun eteğine sarılır ve ağlar. Aşkından eridiğini, Allah aşkına yerini ve adını bilmek istediğini söyler. Sevgilisi Mısır’da yaşayan, hükümdarın ileri gelen azizlerinden biri olduğu şeklinde cevap verir. Züleyhâ bunları duyunca yüzüne can gelir. Hizmetkârlarını çağırır ve artık kendine geldiğini söyler. Bundan sonra etrafındakilerle daha çok ilgilenmeye başlasa da dilinden Mısır’ın Aziz’ini düşürmez.

XIX. Başlık, “Züleyhâ’yı istemek için hükümdarların aracılar göndermesi”ni anlatır. Züleyhâ’nın güzelliği dillere destan olur. Onu isteyen hükümdarlar, babasına elçiler gönderir. Her gelen, büyük vaatlerde bulunur. Züleyhâ bunların içinde Mısırlı var mı, diye araştırmaya başlar. Babası Züleyhâ’yı huzuruna çağırır ve hangisini kabul ettiğini sorar. Züleyhâ Mısır’dan isteyen kimse olmadığını fark edince hayal kırıklığına uğrar, dünyaya geldiğine pişman olur. Babası elçilere kızını Mısırlı bir Aziz ile evlendirmeye söz verdiğini söyleyerek onları huzurundan gönderir.

XX. Başlık, “Züleyhâ’nın babasının kızını Mısır Azizi ile evlendirmek istemesi ve Mısır Azizi’nin bunu kabul etmesi”ni anlatır. Züleyhâ günden güne solmaktadır. Babası bu hâli görünce âlim bir kimseyi Mısır’a gönderip Züleyhâ’nın derdine derman arar. Bu kişi, Mısır Azizini bulur. Züleyhâ’nın aşk derdini ona anlatır. Aziz, Mısır hükümdarının çok önemli bir vazifeye kendisini tayin ettiğini, Mısır’dan ayrılamayacağını söyler ve Züleyhâ için hediyeler ve hizmetkârlar göndererek onun Mısır’a gelmesini ister. Elçi,; hediyelere ve hizmetkârlara ihtiyaç olmadığını, tek beklentinin, evliliğin gönülden kabul edilmesi olduğunu ifade eder.

XXI. Başlık, “Mısır Azizi’nin evliliği kabul etmesi ve Züleyhâ’nın Mısır’a götürülmesi”ni anlatır. Züleyhâ’nın evlilik hazırlıkları başlar. Hizmetkârlar, mücevherler hazırlanır. Burada 971-1036. beyitlerin tercümesi yapılmamıştır. Farsça metinde Züleyhâ’nın evlilik hazırlıkları ve Mısır’a yolculuğu anlatılmaya devam eder.

XXII. Başlık, “Züleyhâ’nın Mısır Azizini çadırın aralığından görüp kendini kaybetmesi”ni anlatır. Züleyha ile dadısı misafir edilecekleri çadıra gelir. Züleyhâ sabırsızlık içindedir. Artık sevgilisini görme arzusu son raddesine varmıştır. Dadısından bir çare ister. Dadısı da çadırın bir köşesinden dışarıyı görecektir bir delik açar. Züleyhâ bu boşluktan dışarı bakınca dünya başına yıkılır, feryat etmeye başlar. Rüyasında görüp âşık olduğu Mısır Azizi bu kişi değildir. Büyük bir hayal kırıklığına

uğrar. Sevgilisi olmayan bu Mısır Azizine kendisini teslim etmeyeceğini, sevgilisine sözü olduğunu, başka kimsenin elinin eline değmesine izin veremeyeceğini haykırarak ağlar. Melekler hemen yanına gelir. Endişelenmemesi gerektiğini bildirir. İstedığının bu adam olmadığını ancak bu adamı kabul etmezse muradına eremeyeceğini, maksadına erişmek için bu kişiyle bir arada bulunmaktan ona zarar gelmeyeceğini söylerler. Züleyhâ bu duruma çok sevinir ve gözünü yollara dikerek gönlündeki aşkın karşısına çıkmasını beklemeye başlar.

XXIII. Başlık, “Züleyhâ’nın Mısır’a gelişi”ni anlatır. Mısır Azizi Züleyhâ’yı çadırından alır. Mücevherler, hizmetkârlar, develer, atlar, alaylar, çalgılar, çengiller eşliğinde Züleyhâ Mısır’a getirilir. Züleyhâ, mahfilinin içinde talihinden şikâyet eder. Madem sevdiğine kavuşamayacaktır, neden evinden ayrılmıştır, buna bir türlü anlam veremez. Bu sırada Nil sahiline yaklaşır. Saçılar saçılır; Mısır Aziz’i inci, mücevher ve altını yağmur gibi dolu dolu saçır. Nil Nehri inci ve mücevherle dolar. Züleyhâ ise başındaki tacın ağırlığı altında kendisini bir dağın altında gibi hissetmektedir.

XXIV. Başlık, “Züleyhâ’nın Yusuf’tan ayrı zaman geçirmesi”ni anlatır. Züleyhâ, bir gelinin isteyebileceği her şeye sahiptir. Muhteşem bir konak, mal, mülk, altın, hizmetkârlar ve kendisine arkadaşlık edecek Mısır’ın güzel hanımları. Züleyhâ onlarla vakit geçirir ancak içi kan ağlar, kimseye bir yakınlık hissetmez. Tek başına kaldığı zamanlarda sevgilisinin hayaline seslenir, ondan ayrı yaşadığı için ne kadar acı çektiğini, artık dermanı kalmadığını anlatır. Sevdiğinin artık karşısına çıkmasını beklediğini, dayanamayacağını söyler durur. Gözünü yollara dikmeye devam eder.

Bu bölümün sonunda mütercim dört beyitle Hz. Yûsuf’un ahlakı gibi bir ahlaka, Züleyhâ’nın aşkı gibi bir aşka sahip olmak için Allah’a dua eder. Bu durumdan Câmî’nin ruhu da mutlu olacaktır.

XXV. Başlık, “Hz. Yûsuf’un kardeşlerinin ona haset etmeleri ve onu babalarından uzaklaştırmaları”nı anlatır. Yûsuf’un gün geçtikçe güzelliği artar. Babasının kalbi ona karşı sevgi ile dolar, sürekli onunla ilgilenir. Bu durum kardeşlerinin dikkatini çeker ve içlerinde kıskançlık doğmasına sebep olur. Allah, Yakûb’a çocuk verdiğinde aynı anda Sidre’ye benzeyen bir ağaçta bir dal biter. Dünyaya gelen çocuk, buluşa erince babası o ağaçtan bir değnek yaparak oğluna vermek bir gelenektir. Sıra Yûsuf’a gelmiştir. Ancak babası ona ağaçtan koparılan değneği layık görmez. Yûsuf, bir gece babasının yanına gelir ve Allah’ın kendisi için cennetinden bir değnek ihsan etmesi

için dua eder. Bu değnek yaşlanınca ona destek olsun, kardeşleriyle kavga ederse onu üstün kılsın ister. Babası da oğlu için dua eder. O sırada Cebrail Sidre'den gelip zebercetten bir âsâ getirir. Bu âsâ ile Yûsuf daha da güçlü bir hâle gelir. Onu kıskananların ise kıskançlıkları artar.

XXVI. Başlık, “Yûsuf’un rüyasında güneş, ay ve on bir yıldızın kendisine secde ettiğini görmesi”ni anlatır. Yûsuf bir gece, Yakûb’un yanında uykuya dalar. Uykusunda gülümser. Uyandığında babası ona uykusunda iken neden gülümsediğini sorar. Yûsuf rüyasında güneş, ay ve on bir yıldız gördüğünü, hepsinin saygı ile kendisine secde ettiğini anlatır. Yakûb bunda birçok hikmetin gizli olduğunu ve bunu kimseye anlatmaması gerektiğini söyler. Yusuf rüyasını bir kişiye anlatır. Kısa zamanda on bir kardeşi de bu rüyadan haberdar olur. Kıskançlıkları daha da artar. Babasının Yûsuf’a neden bu kadar ilgi gösterdiğini anlayamaz, onu şımarttığını düşünürler. Kendilerinin onun önünde secde etmesini istediğini hatta yetmediğini neredeyse anne babasının bile ona secde etmesini istediğini iddia ederler. Onlara göre babalarını en çok onlar düşünür. Böyle hasetlerini büyütürler ve Yûsuf’u babalarından uzaklaştırmak için çareler ararlar.

XXVII. Başlık, Kardeşlerinin Yûsuf’u babalarından ayırmak için hile aramalarını anlatır. Yûsuf’un kardeşleri toplanır. İçlerinden biri “O, bizi babamızdan ayırarak kanımızı döktü, bizim de onun kanını dökmemiz gerek” der. Bir diğeri, öldürmeyi düşünmenin doğru olmadığını ileri sürer. İmanlı insanların kan dökmemesi gerekir. Yûsuf’u tehdit etmeye, dövmeye ya da öldürmeye gerek yoktur. Amaç, babasının yanından uzaklaştırmaktır. Biri, onu ovaya götürüp bırakmayı teklif eder. Orada yırtıcı hayvanlarla mücadele edecek, aç kalacak, yatacak yer bulamayacaktır. Orada bir müddet kalınca zaten kendiliğinden ölür. Böylece kimse katil olmaz. Bir başkası bunun bir çeşit adam öldürme olduğunu hatta ölümden de beter olduğunu, bir işkence olduğunu söyler. Diğeri, Yûsuf’u alıp kuyuya atmayı önerir. Bir kervan gelirse elbette onu kuyudan çıkaracaktır ve belki de alıp kendisine köle eder. Hepsisi bu öneriyi kabul eder. Ertesi gün bu işe koyulmaya karar verirler.

XXVIII. Başlık, “Kardeşlerinin Yusuf’u sahraya götürmek için babalarının huzuruna gitmesi”ni anlatır. Yusuf’un kardeşleri ertesi sabah kendi içlerinde aldıkları kararın efkarıyla uyanırlar. Babalarının huzuruna varıp karşısında edeple otururlar. Allah’ın gazabını unutup iki yüzlü bir şekilde konuşmaya başlarlar. Evde çok sıkıldıklarını biraz kırlara çıkmak istediklerini söylerler. Kardeşleri Yûsuf da kırları görmeyi çok

istemektedir. İzin verirse onu da yanlarında götürmek isterler. Orada oynar, birlikte süt sağıp süt içeriz, yeşil çimenlere uzanıp oyunlar oynarız diyerek babalarından ricada bulunurlar. Bu öneri babasının aklına yatmaz. Yûsuf'u oralarda bir kurdun kapmasından endişe duyduğunu, eğer ona bir zarar gelirse kendi canının da çok yanacağını söyler. Kardeşler, babalarına sitem eder. On kişi olduklarını bir kurtla başa çıkabileceklerini iddia ederler hatta arslan gelse bu on kişiden korkacaktır. Yakûb, bunu duyunca razı olur, itiraz etmez, engel olmaz, izin verir.

XXIX. Başlık, Kardeşlerinin “Hz. Yûsuf'u kuyuya attıkları”nı anlatır. Evde birlikte oynayıp gülen kardeşler kıra çıktıkları anda Yûsuf'a eziyet etmeye başlar. Ayakkabısını çıkarıp yürütürler, çıplak ayaklarına dikenler batar, ayakları yara bere içinde olur. Kardeşlerinden geride kalınca yüzüne tokat indirirler. Önde giderse ensesine vururlar. Yan yana yürüdüklerinde kulağını çekerler. Yûsuf kime ağlasa o kardeşi Yûsuf'u iter, kimin ayağına kapansa o kardeş, onun yüzüne basar. Yûsuf feryat ederek babasını imdada çağırır, kardeşlerinin nasıl iki yüzlü olduğunu haykırır. Bir kuyunun başına varırlar, bu kuyu karanlık, dar, kabir gibidir ve içi yılan doludur. Basık bir havası vardır ve suyu da acıdır. Kardeşleri bu kuyuyu seçerler. Yûsuf kardeşlerine feryat eder ancak hiçbir merhamet etmez, onların kalpleri taş olmuştur. Yûsuf'u iple bağlayıp kuyuya salarlar ve gömleğini üzerinden çıkarırlar. Yûsuf kuyuda bir taş a ayak basar ve bu taş kendisine yer yapar. Kuyu, Yûsuf'un gelişiyile letafet bulur. Babasının yanında bir gömlek vardır. O gömlek Hz. İbrahim'i ateşten koruyan gömlektir. Cebrail, Sidre'den yetişerek bu gömleği alır ve hemen Yûsuf'un nazik tenine giydirir ve Allah'ın yardımının kendisine ulaşacağını, kardeşlerinin el bağlayıp saygıyla karşısına çıkacaklarını söyler. Yûsuf, Cebrail'in bu yakınlığı ile biraz teselli bulur, rahatlar.

XXX. Başlık, “Kardeşlerinin Yûsuf'un kanlı gömleğini babalarına getirdikleri”ni anlatır. Bu bölümü mütercim eklemiştir. Bir araya gelip babalarının karşısına çıkan kardeşler, babalarına Yûsuf'un başına gelenler hakkında düzmece bir hikâye anlatırlar.

Metin burada sona erer. Mütercim, devamının ikinci ciltte olduğunu söylemektedir. Ancak ikinci cildi yazılmamış, metnin tercümesi yarım kalmıştır.

3.3 Mehmed İzzet Paşa'nın Tercüme Yöntemi

Şiir; taşıdığı duygu ve hayâl, bu duygu ve hayâli ifade etmeye imkân sağlayan kelimeler, onların meydana getirdiği âhenk ile sözü etkili kılan edebî sanatların oluşturduğu bir bütündür. Ahmet Haşim, Oktay Rifat, İlhan Berk gibi bazı şairler şiiriyetin yahut içinde olduğu kültürün aktarılamayacağı düşüncesiye şiirin tercüme edilemeyeceğini iddia ederler.¹¹² Buna karşın klasik edebiyatımız ortak kültürün yarattığı bir medeniyet dairesinde tercümenin¹¹³ açtığı çıgırla gelişmiş ve olgunlaşmıştır.

Bu tanımlardan hareketle tercüme, bir dildeki söz ve yazıyı başka bir dile aktarma, o dilde ifade etme hatta açıklama faaliyetlerini içerir.¹¹⁴ Anlama zihinsel bir eylem iken ifade etme manâyı somutlaştıran bir faaliyettir. Manânın dille ifadesinde aktarılamayacak durumlar olması edebiyatın doğuşuna zemin hazırlayan temel gerekçelerden ve edebiyatın da temel işlevlerinden biridir. Şiiriyet, insanoğluna manânın zihinde yarattığı etkiyi söz ile yaratma imkânını verir. Bunu yaparken de kültür ve geleneğin hazırladığı estetik zeminden faydalanır. Bu çerçevede bir dilde şiir yazmak güç iken şiirin bir başka dile aktarılması elbette daha güç olacaktır.

Batı filozoflarından Foucault, modern-öncesi çağda Avrupa'da benzerliğe, epistemik tekrara dayanan bir temsil düzeninin hâkim olduğunu ileri sürer. Sanat; tabiatın taklidi, temsil de bir tekrar biçimidir. Birbirini bir ayna gibi yansıtan, benzerlik ilişkisindeki “şey”ler, birbirilerine değmeden birbirilerini taklit ederler. Bu yansımalar içinde Foucault'un aradığı, “başka bir “şey”e benzemeyen “orijinal imge”, İslam

---

¹¹² Banu Tellioglu, “Şiir Çevirisi Eleştirisinde Çevrilebilirlik/Çevrilemezlik İkiliğini Aşmak”, *Kırklareli Üniversitesi, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.11, Nisan 2018, s. 192-213.

¹¹³ Terceme kelimesinin anlamları sözlüklerde şöyle karşımıza çıkar:

Kâmûs-ı'l-Muhît: Dağrecet vezninde bir lisânı âher ile tefsir ve beyan eylemek ma'nâsınadır.

Lûgat-i Dihhuda'da: Tefsir-kerden zebânî-râ be-zebân-ı diğer. Beyân-kerden-i sühân-ı kesî-râ be-zebân-ı diğer. *Bir dili başka bir dilde izâh etmek. Bir kimsenin sözünü başka bir dilde ifade etmek*

Terceme/ tercüme kerden: Güftârî yâ nüvişte-i-râ ez-zebânî be-zebân-ı diğer ber-gerdânen. Beyân-kerden-i kelâmî yâ ibâreti-râ ez-zebânî be-zebân-ı diğer diye tanımlanır. *Bir dildeki söz ya da yazıyı başka bir dile döndürmek. Bir dildeki kelime ya da ibareleri başka bir dille ifade etmek.*

Kâmûs-ı Osmânî'de terceme: Bir lisânı diğer lisân ile beyân etmek; bir lisâna ait kelam ve makâli âher lisana nakl. *Nakl: Bir dildekini başka bir dille ifade etmek, bir dile ait sözü başka bir dile aktarma.*

Kâmûs-ı Türkî'de nakl: Bir yerden bir yere götürme, diğer mahale geçirme, taşıma; tebdîl-i menzil ve mekân etme, taşınma, göç; yazı ve resim vesâire sûretini çıkarma, aynını alma, kaldırma; hikâye, rivâyet, ağızdan ağıza veya kitaplar vasıtasıyla vâsıl olup bilinen ve akl ile bulunması mümkün olmayan şey, bir lisândan diğer lisâna geçirme.

¹¹⁴ Çeviri üç aşamadan oluşur: anlama, anlamı çözümleme ve yeniden anlatma. Albir'den aktaran Nuray Cihan Gündüzalp, *Charles Baudelaire'in Şiirlerinin Türkçe Çevirileri Üzerine İnceleme*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Adana, 2008, s. 11.

düşüncesinde Allah'ın kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'in mucizevî varlığıdır.”¹¹⁵ Değiştirilmez, aslî metin Kur'ân-ı Kerîm'dir. Klasik şiirde, şair özgün olma arzusu içinde olduğu kadar ayna gibi birbirini yansıtan ve aslî metni anlama çabasından doğan metin üretme geleneğinin de bir parçasıdır.

Dîvân dîbâceleri üzerine yapılan çalışmalar bu görüşü destekler. Lâmi'î, “Şairler, gayb lisânının tercümânıdır.” der.¹¹⁶ Lami'î Çelebi'nin dîvân dîbâcesini inceleyen Harun Tolasa da dîbâceden hareketle, Kur'ân; Allah kelâmı, şiir ise insanoğlunun ürünüdür. Kur'ân ve hadis gerek ifade gerek manâ bakımından kesinlikle şiirden ayrı tutulur ve aralarında hiçbir bağ görülmez; bununla birlikte şiir, dinî çerçeveden ve metafizik kaynaktan ayrı düşünülemez.” açıklamasıyla şiir ile aslî metin arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Lâmi'î, “Şu'arâ-yı kirâmın cevâmiu'l-kilem-i müteberrikleri enfâs-ı Rûh-ı Kuds'le müeyyedir.” sözleriyle şiirin Cebrâil'in nefesiyle desteklendiğini (*ilhâmını Allah'tan aldığı*) belirtir. Dîbâcesinde; şiirin insanları incitecek, topluma zararlı olabilecek yanlarını anlatır; iyi şiir ve şair konusundaki ilke ve ölçütleri ortaya koyar, sonra şairler için “Hakikatde bunlar, cemâl-i Mutlak'ın vassâflarıdır ve tal'at-ı Hakk'un 'arrâflarıdır.” yani “Gerçekte şairler, mutlak güzelliğin vassâfedicileri ve Allah'ın nûrunun ârifleridir.” der.¹¹⁷

Bu değerlendirmeler, klasik şiirin ortak medeniyet dairesinde birbirinden etkilenmesi ve aynı konuları işlemesini daha iyi açıklar. Şairler, Arap-Fars edebiyatındaki eserleri bu anlayış çizgisinde tercüme etmişlerdir. Kaynağını dinî merkezden alan eserler – te'lif ya da tercüme- aynı ortak amaca hizmet eder.

Eser, hedef dilde anlaşılma ve o dile mâl edilmek için tercüme ediliyorsa, mütercimler de değer verip örnek aldığı şairler zümresine dâhil olma arzusundadır. Klasik şairler; te'lif, tercüme ya da nazîre yoluyla başarısı herkesçe kabul edilmiş şairleri örnek alarak onlara benzemek kimi zaman da onları aşmak düşüncesiyle ortak konular etrafında eser verirler.

---

¹¹⁵ Saliha Pakar, “Terceme, Te'lif, ve Özgünlük Meselesi”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Halleri: Osmanlı'da te'lif, tercüme ve şerh*, hzl. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım, Klasik Yay., İstanbul, 2014, s. 48.

¹¹⁶ Tahir Üzgör, *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, s.144.

¹¹⁷ Harun Tolasa, “Klasik Edebiyatımızda Dîvân Önsöz (Dîbâce)leri; Lâmi'î Dîvânı Önsözü ve (buna göre) Dîvân Şiiri Sanat Görüşü”, *Journal of Turkish Studies (Ali Nihad Tarlan Hâtrâ Sayısı)*, S. 3, Cambridge, 1979, s. 388.

Âgâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* isimli eserinde eski edebiyatımızda “terceme”nin bugünkü “çeviri”yi aşan bir anlam taşıdığını ifade eder ve çevirinin dört farklı biçimi olduğunu söyler:

- a. Aslını bozmamak için kelime kelime yapılan çeviriler
- b. Kelime kelime olmamakla birlikte, aslına uygun yapılan çeviriler
- c. Konusu aktarılarak yapılan çeviriler
- d. Genişletilerek yapılan çeviriler

Bu sistem içinde aslını bozmamak için kelime kelime yapılan çeviriler, Kur’ân’ın ilk çevirilerinde görülür, daha sonraki çevirilerinde ikinci biçime başvurulmuştur. Konusu aktarılan eserlerde cümleler değil, anlaşılabilirdiği ölçüde “konu” aktarılır. Dördüncü biçim, daha çok edebi eserlerde karşımıza çıkar. Şair, kaynak eseri olduğu gibi çevirmez, bazı bölümlerini nakleder, bazı bölümlerini genişletir, bazı bölümlerini eksiltir ve çeşitli kaynaklardan ya da kendi te’lifiyle eklemeler yapar. Gülşehrî’nin Mantıku’t-Tayr’ı böyle bir çeviridir. Bu açıklamaların ardından üzerinde çalıştığımız eser de Âgâh Sırrı Levend tarafından değerlendirilmiş ve Levend, Mehmet İzzet Paşa’nın *Yûsuf u Züleyhâ* çevirisini kelime kelime olmamakla beraber aslına uygun yapılan çeviriler içinde göstermiştir.¹¹⁸

Klasik edebiyat metinlerinin incelenmesinde eserlerin te’lif mi tercüme mi olduğu husûsu dikkatle ele alınmamış, yaygın olarak metnin kuruluşu, mütercim/müellifin biyografisi ve metin incelemeleri üzerinde durulmuştur. Eserin tercüme olması ve kaynak eserle ilişkisinin değerlendirilmeyişi bazı araştırmacıların dikkatini çekmiş ve bu araştırmacılar tercümenin rolünü ortaya çıkarmak, tercüme metinlerin incelenmesinde yol haritası belirlemek üzere çalışmalar yapmışlardır. Bu konuda en kapsamlı çalışmalardan biri Sadık Yazar’ın doktora tezidir.¹¹⁹

Boğaziçi Üniversitesi’nde Çeviribilim ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümü işbirliği ile disiplinler arası çalışmalar yapılmış, “Osmanlı Edebiyat Modellerinin Oluşumunda Beylikler Döneminde Yapılan Tercümelerin İşlevleri” ve “Eski Türk Edebiyatının Kültür Oluşumunda Çevirilerin Rolü” projeleri yürütülmüştür. Saliha Parker, Cemal Demircioğlu ve Zehra Toska’nın yayınlarıyla Osmanlı’da tercümenin anlam ve

---

¹¹⁸ Âgâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., TTK Basımevi, C.1, Ankara, 1984, s.81.

¹¹⁹ Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2011.

sınırları tespit edilmeye çalışılmış, te'lîf-tercüme-nazîre bağlamında özgünlük meselesi ele alınmış, Osmanlı devrinde yapılan çevirilerin çeviri kültüründeki yeri değerlendirilmiş ve çeviri metinleri incelemeye yönelik araştırmacılara yöntem önerileri sunulmuştur.¹²⁰ Sadık Yazar da “Bâkir Bir Araştırma Sahası Olarak Osmanlı Tercüme Geleneği” isimli makalesinde tercüme geleneği ve bu konuda yapılmış çalışmalar hakkında bilgi vermiş, tercüme eserlerin nasıl değerlendirileceği konusunda araştırmacılara önerilerde bulunmuştur.¹²¹

Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX: Metnin Halleri “Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh” isimli kitap da içerdiği Osmanlı dönemi tercümelerini ele alan makaleleriyle tercümeyle ışık tutmuştur.

Bu ve benzeri çalışmalar, tercüme metinlerin nasıl değerlendirileceğine dair ipuçları vermiş, Cem Dilçin, Zehra Toska-Nedret Burçin Kuran, Fatma Büyükkarcı Yılmaz, Ayşe Handan Konar gibi araştırmacılar da tercüme metinler üzerindeki çalışmalarını yayınlarak incelemelerini istifadeye sunmuşlardır.¹²²

---

¹²⁰ Cemal Demircioğlu, “19. Yüzyıl sonu Türk Edebiyatında “Tercüme Kavramı”, *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*, [Kaf Dağı’nın Ötesine Varmak Günay Kut Armağanı II], C. XXVII, S. 2, Cambridge, 2003, s. 13-31, ; “Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmaları Açısından “Terceme” ve “Çeviri” Kavramlarını Yeniden Düşünmek”, *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları* [Cem Dilçin Armağanı I], C. XXXIII, S. 1, Cambridge, 2009, s. 159-177 ; “Osmanlı Edebiyat Geleneğinde Tercüme Eserleri İncelemede Bir Yöntem Önerisi: Eyleme Odaklı Söylem Çözümlemesi”, *Ab-ı Hayâtı Aramak: Gönül Tekin’e Armağan*, İstanbul, 2018, s. 245-295.

Saliha Paker, “Türkiye Odaklı Çeviri Tarihi Araştırmaları, Kültürel Hafıza, Unutuş ve Hatırlayış İlişkileri”, *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*, [Kaf Dağı’nın Ötesine Varmak Günay Kut Armağanı III], C. XXVIII, S. 1, Cambridge, 2004, s. 275-284; “Terceme ve Nazîre Olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak”, *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*, [Cem Dilçin Armağanı II], C. XXXIII, S. 2, Cambridge, 2009, s. 89-110; a.g.m. ; Zehra Toska, “İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler Ne Olmalıdır?”, *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*, [Âgâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı I], C. XXIV, S. 1, Cambridge, 2000, s. 291-306.

¹²¹ Sâdık Yazar, “Bâkir Bir Araştırma Sahası Olarak Osmanlı Tercüme Geleneği”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (TUDED)*, C. 60, S. 1, İstanbul, 2020, s. 153-178.

¹²² Cem Dilçin, a.g.m., s. 35-52; Zehra Toska-Nedret Burçin Kuran, “Ferideddin-i Attar’ın Mantıku’t-Tayr’ının 14, 16, 17. ve 20. Yüzyıllarda Yapılmış Türkçe Yeniden Yazımları”, *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*, [Abdülbâki Gölpinarlı Hâtıra Sayısı II], C. XX, Cambridge, 1996, s. 251-265; Zehra Toska, “Tasavvufnâmeden Siyasetnâme: Mîrsâdü’l-’ibâd’ın Türkçe Versiyonlarını “Telif-Tercüme” Açısından Yeniden Okumak”, *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C. XLIX, Cambridge, 2018, s. 331-349 ; Fatma Büyükkarcı Yılmaz, “Sadî’nin Bostân’ının Türk Edebiyatındaki Yeniden Çevirileri ve Çeviri Stratejileri”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları*, C. XII, 2017, s. 183-198, Ayşe Handan Konar, “Ol Dil-Ârâma Geyür Rûmî Kabâ” “İdüp Sihre Tecdid”: 15. ve 16. Yüzyıl Mesnevîlerinde Tercüme Üzerine Söylenenler”, *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C. XLIV, Cambridge, 2018, s. 243-255.

Bu alışmalar ışığında bir mesnevî tercümesi olan Âteş-zâde Mehmed İzzet Paşa'nın tercüme usûlüne ilişkin metindeki veriler değerlendirilmiştir.

Mütercim kendisini metinde “mütercim” olarak tanıtır, eklediği beyitlerin yanına “li-mütercimihi” notunu düşer. Eserinde kullandığı başlıkla, kaynak metnin Câmî'ye ait olduğunu belirtir: Manzûme-i Yûsuf u Züleyhâ Li-Cenâb-ı Câmî.

Meşeldir hüşn-i Yûsuf gerçi ammâ

Ona âyinedir şalb-i Züleyhâ (470/ 19b)

Mütercim, bu beyti kendisi dâhil ettiğini belirtmek için beytin yanına “li-mütercimihi” yazmıştır. İki yerde “li-nâmıkıhi” kaydı da görölr.

Mehmed İzzet Paşa'nın tercümesi kendi devrinin şartlarında değerlendirilmelidir. Paşa, tercümesine H.1318/ M.1913 tarihini kaydetmiştir. Sözlük çalışmalarının hız kazandığı, şemseddin Sâmi'nin *Kâmûs-ı Türki*'yi kaleme aldığı yıllarda, Mehmed İzzet Paşa da *Kâmûs-ı Fârisi* alışmasıyla Türk diline önemli bir katkı sağlamıştır. Tanzimat sonrasında Batı eksenli tercüme faaliyetlerinde büyük ilerlemeler görölmüş, sonrasında milliyetçi akımların etkisiyle Türk dil ve költürü üzerinde çalışmalar artmıştır. İzzet Paşa bu dönemde geleneğin izlerini takip etmiştir. Devrin şartları ve gelenek aslında Paşa'nın çalışmalarında birbirini dışlamaz. Çünkü o, tercümeleriyle Türk diline hizmet etmiştir.

İzzet Paşa'nın Tercüme faaliyetlerinin temelinde yetişme tarzı, aldığı eğitim ve hizmet gâyesi yatmaktadır. Çocukluk ağında hâfızlığı tamamlamış, dinî eğitimi ailesinden edinmiş, Arapça ve Farsçayı çok iyi derecede öğrenmiş, askeri okullarda okumuş, Batı dillerine âşına bir münevver olarak İzzet Paşa, bu birikimini aktarma ve kendisinden bir iz bırakma gâyesi içindedir. Kaynak olarak da din bilgisini, hadisleri, Kur'an-ı Kerim'den ayetleri, *Mevâkıb Tefsîri*'ni, Arapça bilgisi ile Farsça sözlük çevirecek kadar iyi derecedeki Farsça bilgisini kullandığı görölmektedir.

İsmail Ünver, mesnevîler üzerine yaptığı çalışmalarda mesnevîlerin bölümlere ayrıldığı, bu bölümlerde belirli konuların işlendiğini klasik mesnevînin bu yapı üzerine kurulduğu ifade etmektedir.¹²³ Tercüme/te'lîf mesnevîlerde mütercim/müellif, mesnevînin sebab-i te'lîflerinde eseri yazmasının/tercüme etmesinin sebeplerini

---

¹²³ İsmail Ünver, “Mesnevi”, *Türk Dili: Aylık Dil Dergisi*, C. LI, S. 415-416-417, Ankara, 1986, s. 430-563.

belirtir. Mukaddime, dibâce, sebeb-i telif ya da hatime bölümlerinde tercümeyle ilişkin amaç ve stratejilerine rastlanır. Beylikler döneminde mesnevî tercümeleri genel olarak toplumu manevi yönde bildilendirmek üzere Arap-Fars birikiminden faydalanarak Türkçeye kazandırılır.¹²⁴ Şair, esere yeni bir üslûp elbisesi giydirebilir ve genişleterek te'life yaklaştırır. Kimi zaman da kendisinin daha üstün bir eser ortaya koyduğu iddiasıyla Fars şairleriyle boy ölçüşür. Hâtîme bölümünde de örnek aldığı şairlerden övgüyle bahseder. Kendi mahlasını da bu bölümde zikreder.

İzzet Paşa'nın Yûsuf u Züleyhâ tercümesi tamamlanamadığı için metinde amaç ve yöntem konusunda kendi ifadelerine açıkça rastlanmaz. Mesnevî tercümesi, Âgâh Sırrı Levend'in de bahsettiği gibi "kelime kelime olmamakla beraber aslına uygun çeviri" yöntemiyle üretilmiştir. Bu eserin te'lîf değil tercüme olduğu açıktır. Ancak tercümenin seyrine bakılırsa eser tamamlandığında eklemelerin nasıl bir şekil alacağı bilinemez. Bir sayfayı ikiye bölen mütercim, sağ kısmına Câmî'nin Farsça beyitlerini, yanına da tercümelerini yazar. Gerekli gördüğü yerlere kelime karşılıklarını verir. Bazı beyitlerin açıklamasını yapar. Bu hâliyle tercümenin okur kitlesine yönelik gâyesinin Farsça öğretimi olması mümkündür. Eserin daha önce defalarca Türkçeye tercüme edilmesi ve mütercimin özellikle Türkçe kelime kullanma gayreti içinde olmaması sebebiyle eserin Türkçeye kazandırılmasının ikincil bir amaç olduğu düşünülebilir.

İzzet Paşa, kendisinin eklediği beş beyitlik bir bölümde Allah'ın ilminin sonsuz olduğunu söyler ve Allah'a dua eder: "Allah'ım benim ahlâkımı Yûsuf gibi kıl, bana Züleyhâ'nın aşkından nasip et, dileğimi kabul edip bana yardım et, bundan Câmî'nin ruhu da aziz olsun." diyerek amacına yönelik ipucu verir. Kalıcı bir eser bırakmak isteyen mütercimin bu amacının ardında elbette dînî birtakım gerekçeler de yer alır. Hz. Muhammed, "İnsan vefat ettiğinde amel(ler)i sona erer. Ancak üç husus müstesna; devamlı iyilik, istifade edilen ilim ve (arkasından) kendisine dua eden mü'min evlat."¹²⁵ hadisinde, sevabın öldükten sonra da süreceğini belirtmiş ve ilimle uğraşp kalıcı eser verenlere bu müjde ile rehberlik etmiştir.

İzzet Paşa, *Kâmûs-ı Fârisî* ismini verdiği sözlük çalışmasında, Fârisîlerin ilimde yükseleceklerini ifade eden bir hadisi¹²⁶ zikreder ardından Arapça ve Farsçanın cennet

---

¹²⁴ Zehra Toska, a.g.m., s. 292.

¹²⁵ Nizamettin Çelik, "Kur'ân ve Sünnet Perspektifinden İnsanın Amel ve Eseri", *Hadith = Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi*, S. 4, Temmuz, 2020, s. 163-194.

¹²⁶ Hadis kaynağı için bkz. Tirmizî, Menâkıb, 71.

dili olduğunu ifade eder. Sözlüğün “bi-ismihî ve subhânihi” sözleriyle başlayan mukaddimesinde Allah, Hz. Peygamber ve büyük hizmetlerde bulunan geçmiş ulemânın övgüsünün ardından; devrinde ilmî faaliyetlerin arttığı, mekteplerin açıldığı, bilginlerin yetiştiği Sultan II. Abdülhamid medhiyesi yer alır. Bu sözlüğün Maarif Nezâreti tarafından basılmasına karar verilir ve İzzet Paşa “Mecidiye Nişanı” ile ödüllendirilir. Paşa’nın Burhân-ı Kâtı’ı mükemmeliyet derecesine ulaştırma gâyesi bireysel olsa da himâye edildiği anlaşılmaktadır. Yûsuf u Züleyhâ’ya bakıldığında tercümenin ithaf edildiğine/ mütercimin himâye edildiğine dair bir ibareye rastlanmaz. İzzet Paşa sözlük çalışmasına Besmele ile başlayıp bir mukaddime yazdıktan sonra yönteminden detaylı olarak bahsederken mesnevîsinde mukaddime bölümü ve kendi açıklamaları yer almaz ancak tercümenin incelenmesi yoluyla yöntem ve stratejilerine ilişkin tespitler yapılabilir.

Mehmet İzzet Paşa, kendisini üstün görme ya da Molla Câmi ile kıyaslama amacı gütmeyen, daha parlak şiir söylediği iddiasında bulunmaz. Bilakis eklediği bölüm için “fakîr bu bölümü ilaveye cür’et ettim” diyerek Camî’nin büyüklüğünü kabul eder.¹²⁷

Kamûs-ı Fârisî’deki tercüme yöntemi hakkındaki açıklamalarının pek çoğu *Yûsuf u Züleyhâ* tercümesi için de geçerlidir. Tercüme amacının kalıcı bir eser bırakmak olduğunu dile getirir:

Li-nâmıkhî¹²⁸

fe‘ûlün / fe‘ûlün / fe‘ûlün / fe‘ûl

Cihân [...] kalan [...] faķat bir eķer

Odur ķünkü insân iķün mu‘teber

Vücûd [...] görünmez ki fânîdir o

Ėurulmuŗdur öyle uŗûl-i beŗer

---

¹²⁷ Tercüme eklenen, kaynak metinden çıkarılan, tercüme edilmeyen beyitler bu çalışmanın mukâyese bölümünde gösterilmiştir.

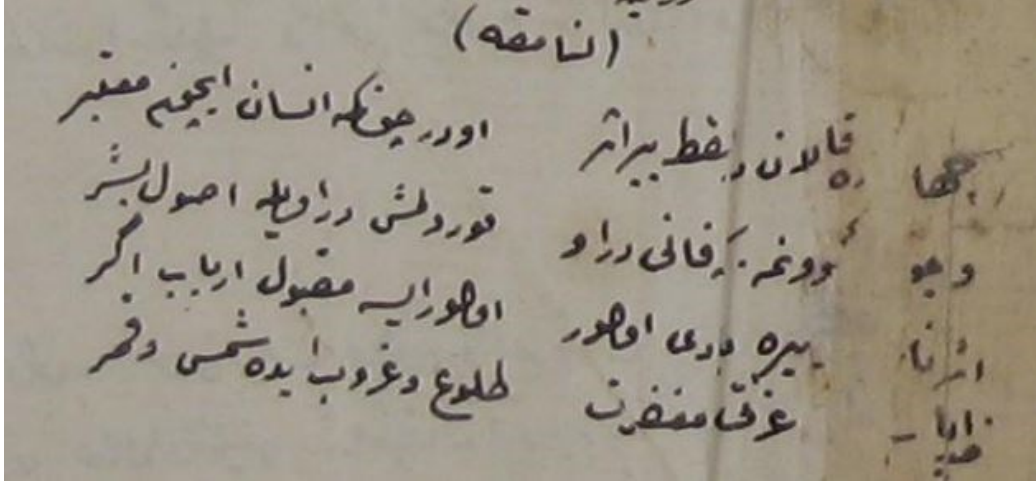
¹²⁸ Mehmed İzzet Paşa, *Kamûs-ı Fârisî*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, Lugat No 135. vr.1a (Şiirin alındığı kısım tamir gördüğünden bazı kelimeler okunamamış, ancak Paşa’nın tercüme amacına ilişkin veriler içerdiğinden bu bölüme alınmıştır.)

Eşer na [...] yere bādī olur

Olur ise maqbūl erbāb eger

[...] ‘İzzeti mağfîret

Ṭulū‘ u ğurūb ede şems ü kamer

Şu deyip de geçme nehri o ki baħr-ı bî-girān

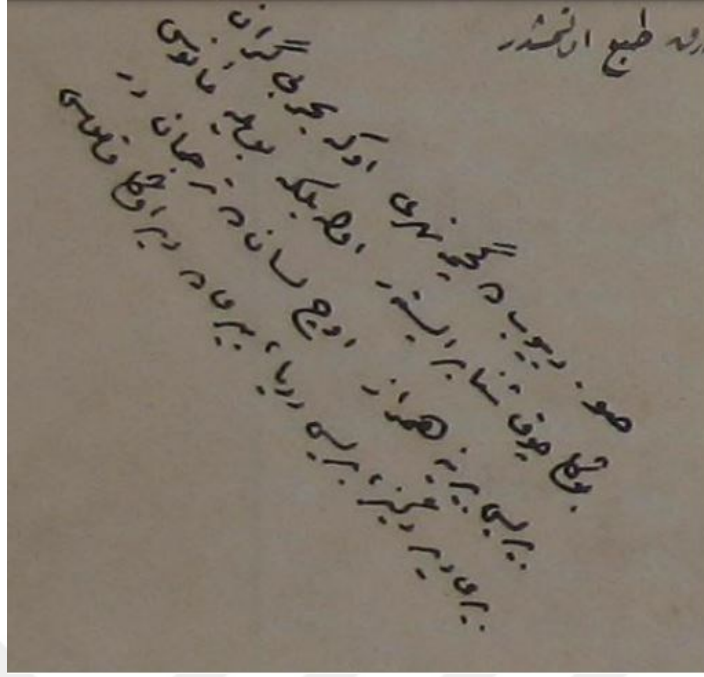
Buňa çok şināber ister ola belki böyle me’nūs

Biribirine hem-rāz üç lisānda tercemāndır

Biri der deñiz, birisi deryā, biri de der oňa kāmūs

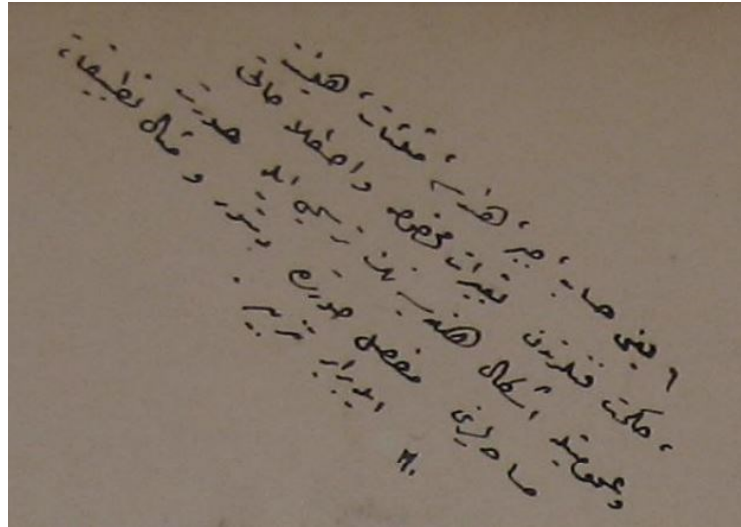
Mütercim, Arapça ve Farsçayı ana dili gibi bildiğini, dil bilmenin yüzmek gibi olduğunu ve sözlüklerin de bu denizde yüzmeyi sağladığını ifade ederken okyanus anlamına gelen Kāmūs kelimesini de tevriyeli kullanır.¹²⁹

¹²⁹ a.g.e., vr. 2a.

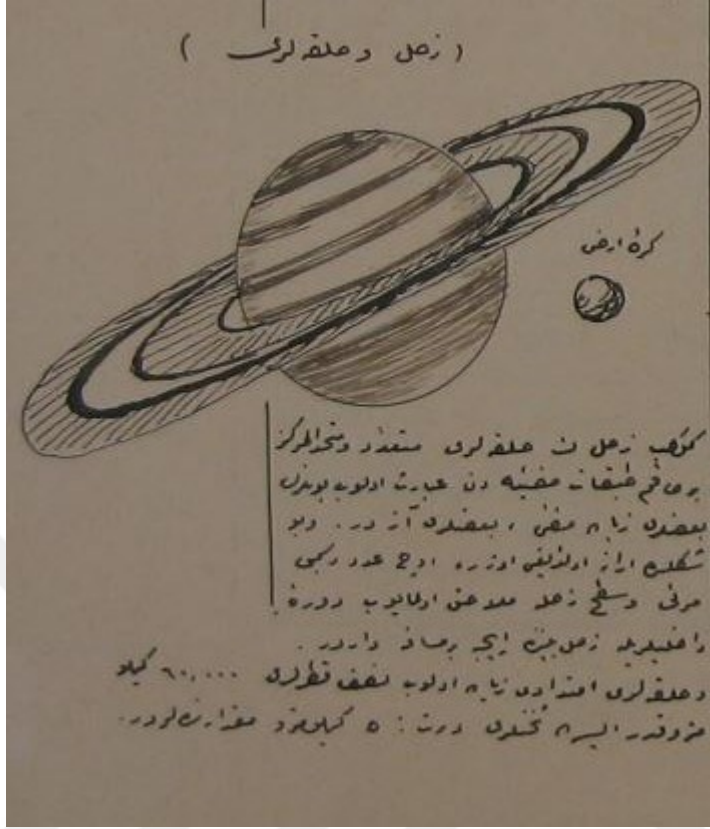
Paşa, kelime ve kavramları öğretmeyi esas aldığından çeşitli şekillerle onları ifade ederek anlaşılmasını kolaylaştırır. Bu hususta Kâmûs’unda yer alan açıklamaları şöyledir:

“Ya‘nī hisāb, cebr, hendese, müşelleşât, hey’et, hikmet-i fenlerinden ta‘bīrât-ı maḥşûsa ve ıstılâḥâtı ve ‘umûmiyetle eşkāl-i hendeseniñ tersîmi ile şûret-i mesâḥalarını mufaşşal şûretde dustûr u mişâl-i taṭbîkâtı ile berâber tezbîr.”¹³⁰

¹³⁰ a.g.e., vr. 3a

Bilim dallarına ait terimleri resimlediğini söyleyen mütercimın sözlüğünden Zuhâl yıldızı ve halkaları, Küre-i Arz: ¹³¹

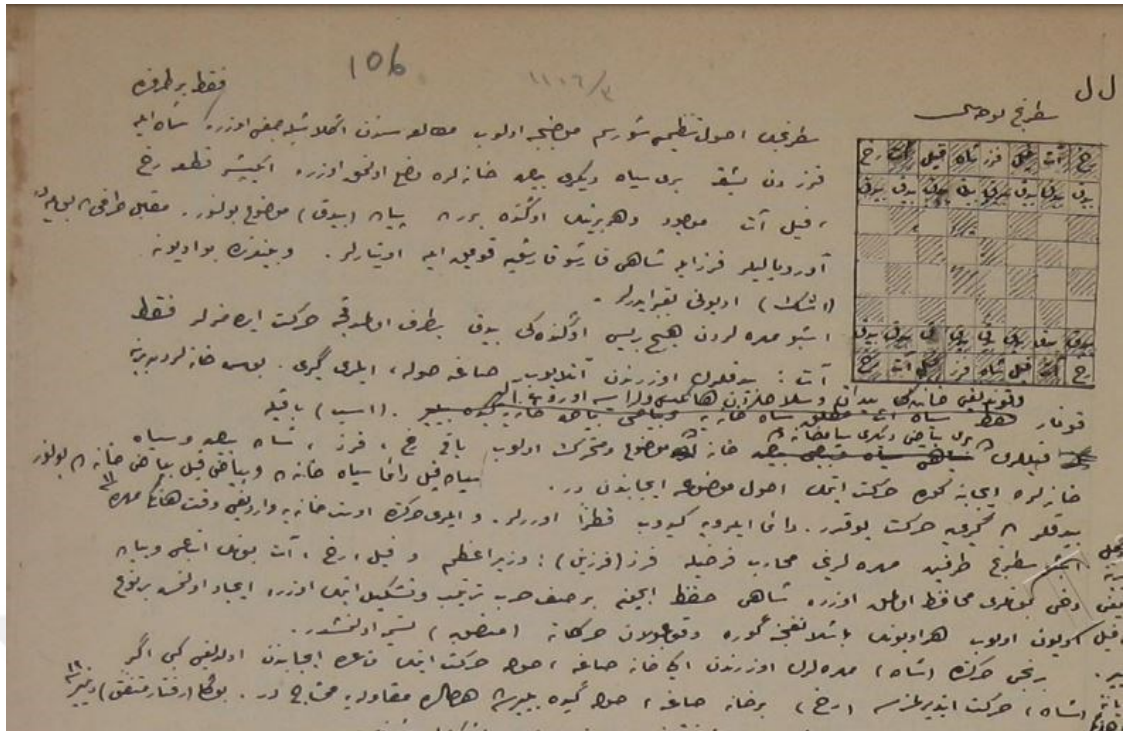

Karşılaştırmalı sözlük çalışması da bir şerh örneği teşkil etmektedir. İzzet'in satranç levhası çizerek oyun hakkında bilgi verdiği bölüm dikkat çekicidir. ¹³²

¹³¹ A.g.e., vr. 469a

¹³² Mehmed İzzet Paşa, a.g.e., Lugat No. 136, vr. 204a.

İzzet Paşa'nın bir sözlükçü olarak Batı dillerine üzerine de incelemeleri olduğu görülür. Satranç taşlarının İngilizce, Almanca, Çince, Fransızca, İtalyanca; Portekiz, Rus, İspanyol, Danimarka-Norveç, Flemenk ve İsveç dillerindeki karşılığını sözlüğüne Latin harfleriyle yazmıştır.¹³³

طریقہ الہی مختلف اردن اسامی و اشکال				لغات مختلفہ	
اردو	فارسی	عربی	انگریزی	فارسی	عربی
Kung	Koning	Konge	König King	پادشاہ	ملک
Drottning	Koningin	Dronning	Dame Queen	ملکہ	ملکہ
Torn	Kaustel	Taarn	Ihurm Rouk	حصن	حصن
Lö Pare	Radesher	Löber	Laufer Bishop	فیل	فیل
Häst	Paard	---	Springer knight	شہ	شہ
Bonde	Pion	Bonde	Bauer Pawn	پاد	پاد
اسیٹل	Isat	Rai	Re	پادشاہ	ملک
Rey	Korol	Rai	Re	پادشاہ	ملک
Reina	Ferza	Korolina	Rainha	Danna	ملکہ
Torre	Ladia	Torre	Torre	Tour	حصن
Alfil	Blone	Bisphim	Alfiere	Fou	فیل
Kaballo	Kegne	carvalio	Cavalio	Carvaliere	شہ
Peon	Piechku	Pras	Pedone	Pion	پاد

¹³³ A.g.e., vr. 204a.

Yûsuf u Zülehâ tercümesi de Kâmûs'un bir tatbîki niteliğindedir. Mesnevîde uygulanan stratejiler şöyledir:

Bazı beyitlerde vezne ve anlama uygun farklı beyit önerileri getirilmiştir.

Birinci beyit sayfa başında üç farklı biçimde tercüme edilmiştir. Bu durum, yazmanın müsvedde olup alternatif tercümelerin bir tür kendini geliştirme faaliyeti olabileceğini gösterir.

الهی غنجه امید بگشای

گلی از روضه جاوید بنمای

Metne alınan tercüme: Küşâd et gonce-i ümmîdi yâ Rab

Bâğıñdan ver gül-i cāvîdi yâ Rab (1/2a)

Diğer öneri 1: Baña bir gonce kııl yâ Rab mukadder!
Gülistāndan baña bir verd göster!

2: İlāhî goncemi aç et 'ināyet
Bâğıñdan baña bir gül kııl irā'et

ز زین بیرنج پشت نازنیش

ندیده رنجی از کس پشت زینش

Eyer urmadı püşt-i nāzenīnin

Binip incitmediler püşt-i zīnin (162/8a)

Beytin altına beyitle yakın anlam taşıyan farklı bir beyit kaydedilmiştir. Ancak bu beytin her iki mısra'ının da vezni problemlidir.

Ne arķası eyerden incindi?

Ne kimse eyeri incitdi?

درخشان گوهری کانت کدامست

گرامی شاهی ایوانت کدام است

Gühersiñ yā! Seniñ kānıñ ne yerde?

Kirāmī şehsiñ! Eyvānıñ ne yerde? (744/ 29b)

Beyit iki farklı biçimde kurulmuş ve bunlar iç içe yazılmıştır. Birinci beyit, metindedir. İkinci beyit:

Gühersiñ yā! ‘ Aceb kānıñ ne yerdir?

Kirāmī şehsiñ! Eyvānıñ ne yerdir?

بکام خویش می کردم شکر خند

کنون در بندم از تو چون نی قند

“Merāmiñca beni etdiñ şeker-şand

Şeker şamışı gibiym bugün bend” (802/ 31b)

İkinci mısra‘ için getirilen tercüme önerisi: “Bugün ney gibi oldum işte bend bend”

بگفت ای نور چشم و شادی دل

ز بند غم خط آزادی دل

(Gözüm nūru. Dedi; göñlüm sürūru

Ğamiñdan şurtulup bulduğ huzūru) (862/ 34a)

Ana metinde birinci mısra “Dedi nūr-ı dīdem, dil sürūru” şeklinde yazılmıştır. Ancak bu mısra‘ın vezni problemlidir.

زمین را کرده ریش اسپ از سم خویش

کف پای شتر مرهم بر آن ریش

Zemīne na‘l-i ḥayl açdıkça yara

Bulurdu pāy-ı üştür oña çāre (1103/ 43b)

İlk mısra‘ın yanına vezin ve anlam bakımından uygun farklı bir mısra‘ önerisi yazılmıştır:

Yere at tırnağı açdıkça yara

Bazı beyitlerde kullandığı kelimeler yerine farklı kelime önerileri getirilmiştir:

هر آن نور از تو گیرم پوششی نیست

چه حاصل ز آن چو از ما کوششی نیست

Degil her nūr senden **bizde** mestūr

Ne hāşıl biz ki olduk sa‘ ydan dūr (77/ 5a)

Asıl metne “**bize**” kelimesi yazılmış, üzerine “**bizde**” kelimesi kaydedilmiştir.

که ای تاراج تو هوش و قرارم

پریشان کرده تو روزگارم

“Ki ey tārāc eden **hūş** u qarārım!

Perīşān eylediñ sen rūzgārım!” (799/ 31b)

“**Hūş**” kelimesinin üzerine “**akl**” yazılmıştır.

اگر افتد قبول رای عالی

فرستیمش بآن دلکش حوالی

(Qarīn ise qabūle rāy u āmāl

O cānibe kılayım bunu **īşāl**) (926/ 36b)

“**īşāl**” kelimesinin yanına aynı anlam doğrultusunda ve vezne uygun “**irsāl**” kelimesini yazılmıştır.

فرستم تا بصد اعزازش آرند

بدین خلوتسرای نازش آرند

Getirsiñler: **edeyim** cümle irsāl

Bu ḥalvet-ḥāneye kılsıñlar ıṣāl (947/ 37b)

“**edeyim**” ifadesinin üzerine vezne uygun farklı bir kelime önerisi olarak “**kılayım**” yazılmıştır.

ز خوابی بندها در کارش افتاد

خیالی آمد و آن بند بگشاد

Dilin **ḳayd** ile ru‘yā etdi mālī

O bendi açdı geldi bir ḥayālī (959/ 38a)

“**ḳayd**” ifadesinin üzerine vezne uygun farklı bir kelime önerisi olarak “**bend**” yazmıştır.

خوش آن کس کز خیال و خواب بگذشت

سبکبار از چنین گرداب بگذشت

Ne hoş o. Ki ḥayāl-i ḥābı **geçdi**

Ḥafīfce böyle bu gird-ābı **geçdi** (961/ 38a)

Her iki mısra‘da yer alan “**geçdi**” kelimeleri yerine “**geçse**” önerisini beyit yanına yazmıştır.

مهیا ساخت بهر آن عروسی

هزاران لعبت رومی و روسی

Babası bir ‘**arūs** etdi müheyyā

Oyunlar eyledi tertīb gūya (962/ 38a)

“**arūs**” un üzerine aynı anlama gelen ve vezin bakımından da uygun olan “**gelin**” kelimesi yazılmıştır.

نشاندم نخل خرما خار بردار

فشاندم تخم مهر آزار بردار

Nihāl-i ħurmā dikdim çıkdı bir ħār

Ekip toĥm-ı maĥabbet gördüm **āzār** (1053/ 41b)

“**āzār**” kelimesi yerine vezin ve anlam bakımından uygun olan bir başka kelime önerisi olarak “**ekdār**” yazılmıştır.

زده بالا بسان کبک دامان

میان سبزه سازیمش خرامان

Bele keklik gibi **ķoyup** da dāmān

Oluruz sebze-zār üzre ħīrāmān (1343/ 52b)

“**ķoyup**” kelimesi üzerine farklı bir kelime önerisi olarak “**şalıp**” yazmıştır.

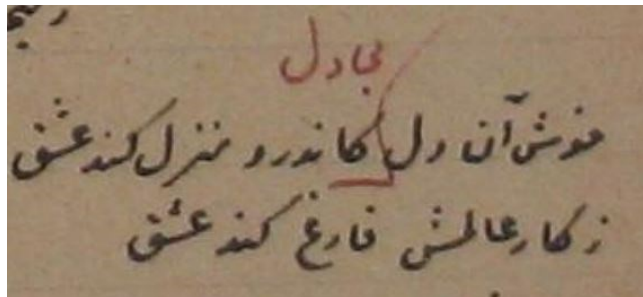
خوش آن دل کاندرو منزل کند عشق

ز کار عالمش فارغ کند عشق

Ĥoş o bir ħalbde ki ‘ aşķ ide menzil

Eder ‘ ālemde onu ‘ aşķ **bī-dil** (716/ 28b)

Farsça beyitte geçen “**fāriğ**” kelimesini karşılamak üzere “**bī-dil**”in not edildiği görülmektedir.

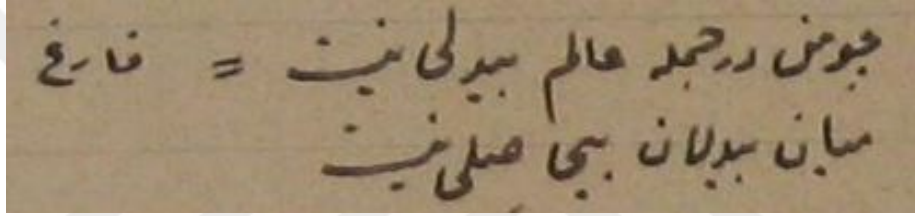
چو من در جمله عالم بیدلی نیست

میان بیدلان بیحاصلی نیست

“Cihānda ben gibi bī-dil mi vardır?!”

: ‘ Aceb ben gibi bī-ḥāşıl mı vardır?’ (1068/ 42a)

Mütercim, “bī-dil” kelimesi için Farsça mısra‘ın yanına “fāriğ” karşılığını yazmıştır. Fāriğ, Arapça bir kelime olup vazgeçmiş, terk etmiş, el çekmiş (kimse) anlamına gelmektedir. 716. beyitte de vezne uygun bu kelimeyi kullanmayı tercih etmesi 1068. beyitteki kullanımıyla uyumludur. Kelime; dünyaya / yaşama karşı gönülsüz anlamıyla metinde yer bulur.

Mütercimin Farsça beyitleri kayda alırken farklı nüshaları değerlendirdiği anlaşılmaktadır:

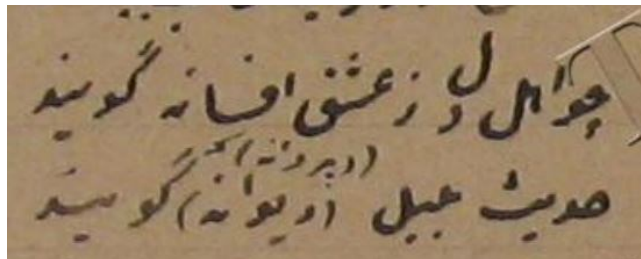
چو اهل دل ز عشق افسانه گویند

حدیث بلبل ود یوانه گویند

Dil ehli ‘aşqdan efsāne söyler

Ḥadīş-i bülbül ü pervāne söyler (312/ 14a)

Bu beyitte “dīvāne” kelimesi yerine farklı nüsha/larda “pervāne” kelimesi geçmektedir. Tercüme için “pervāne” seçilmiştir. Mukāyese için kullanılan nüshada da “pervāne” biçimindedir.

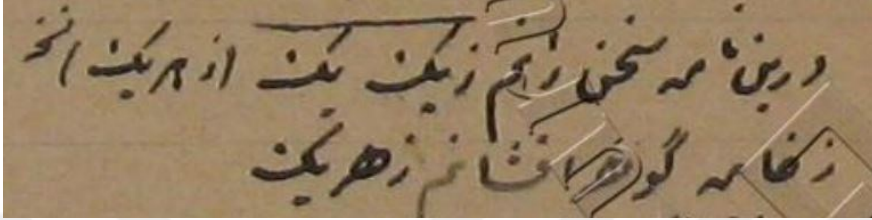
درین نامه سخن رانم ز یک یک

ز خامه کوهر افشانم ز هریک

Her ikisinden olursam sühan-dān

Olur hāmem ikiden gevher-efşān (369/ 16a)

Bu beyitte, birinci mısra'da “**yek yek**” yerine farklı nüshalarda “**her-yek**” ifadesinin geçtiği belirtilmiştir. Mukâyese için kullanılan nüshada da “her-yek” biçimindedir.

ز جنبش مرغ و ماهی آرمیده

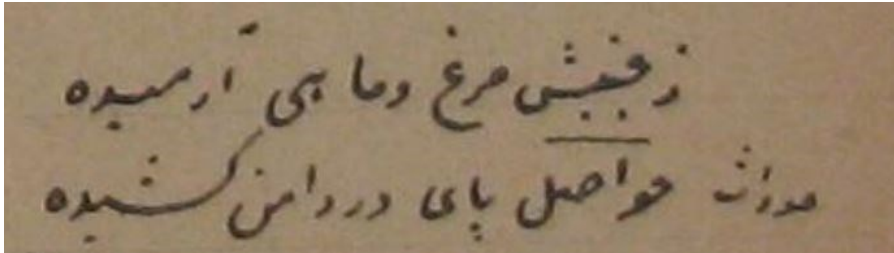
حواصل پای در دامن کشیده

Sükundaydı hırām-ı murğ u mähī

Havādiş: bekler idi şubh-gāhī (549/ 22b)

Bu beyitte nüsha notu düşülmemiştir ancak ikinci mısra' başına “**havādiş**” yazılmıştır.

Mukâyese için kullanılan nüshada “havādiş” biçimindedir.

که چون یوسف بخوبی سر بر افراخت

دل یعقوب را مشغوف خود ساخت

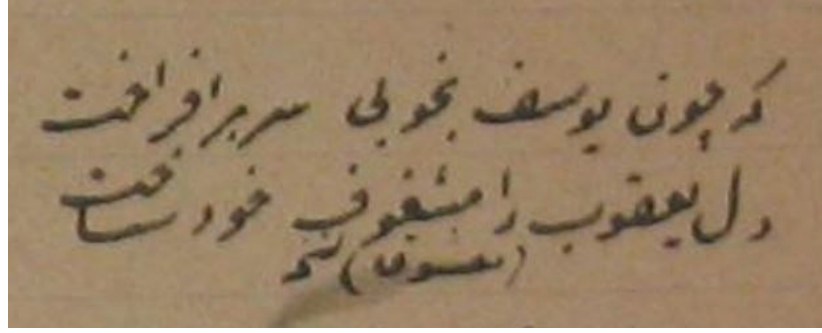
Ki Yūsuf hūsn ile oldu ser-efrāz

Ederdi qalb-i Ya' kūb'u şeğaf-sāz (1229/ 48b)

Bu beyitte, nüsha farkı olarak “**meşgūf**” kelimesi yerine “**ma'shūk**” geçmektedir.

Mukâyese için kullanılan nüshada da “**ma'shūk**” biçimindedir.

چه گویم کز جفا ایشان چه کردند

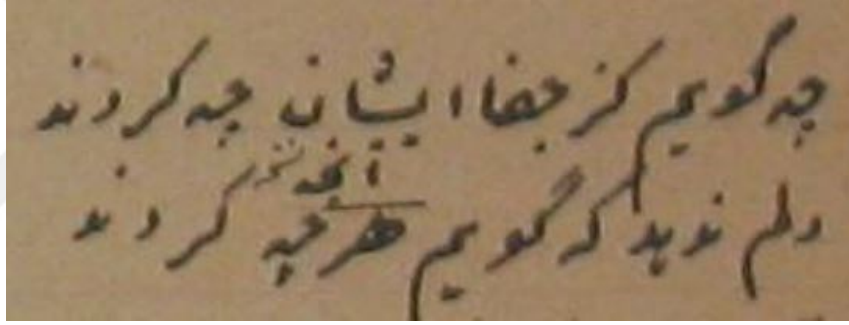
دلم ندهد که گویم هر چه کردند

Ne desem? Olunan cevri idi ağreb!

Göñül koymaz diye etdiklerin hep! (1400/ 54b)

Bu beyitte de “**her-çe**” kelimesi için farklı nüsha/larda “**ān-çe**” geçtiği belirtilmektedir.

Mukâyese edilen nüshada da “**ān-çe**” biçimindedir.

Nüsha farklarında belirtilmeyen ancak metindeki kullanımların yanlış olduğu iki kelime tespit edilmiştir. Mütercim bu iki basit hataya müdahale etmemiştir:

هزاران از کنیزان و غلامان

صنوبر قامتان طوطی خرامان

“Daha nice kenîzân u gulâmân

Şanavber-ķāmetān **tūtī**-hīrāmān” (939/ 37a)

“**tūtī**” kelimesi hem Farsça hem tercüme beyitte aynen kullanıldığından bir yazım hatası olmadığı öne sürülebilir. Fıstık ağacının boyu yanında “**Tübā**” ağacının salınması anlamca daha uygundur. Tûtînin salınması edebiyatımızda sık rastlanan bir kullanım değildir. Kelime, Ali Nihad Tarlan tercümesinde Tübâ, mukayese için kullanılan nüshada da “**Tübî**” biçimindedir.

سرم هست از وفا هر سوی مایل

ولی پایم بوی توست در گل

Vefādandır başım her yaña mā'il

Ayağım lîk her ân saña mā'il (95/ 5b)

Beyitte geçen “vefā” kelimesinin kullanımı yanlıştır. Mütercim bu duruma da müdahale etmemiştir. Başı yer yana döndüren “hevā” olmalıdır. Ali Nihad Tarlan tercümesinde de, mukâyeseye için kullanılan nüshada da “hevā” geçmektedir. Bir önceki beyitte olduğu gibi bu beyitte de hem kaynak hem tercüme beyitte kullanılması, yazım hatası olmadığını gösterir. Ancak beyitte “būy” (koku) kelimesi muhtemelen “begūy” kelimesi yerine hatalı yazılmıştır. Beyitte kokuya ilişkin bir unsur yoktur. “*Ayaklarım, senin (diyarında) çamurun içinde olduğunu söylüyor.*”

Ayet ve hadisleri özel işaretlerle göstermiş, kimi yerlerde açıklamalarını yazmış veya tercümesini vermiş / tercüme etmiştir:

Tercümenin en önemli niteliklerinden biri de Mehmed İzzet Paşa'nın dînî bilgilerini, Arapça bilgisini ve şerhe yönelik açıklamalarını yansıttığı ayet ve hadisleri işaret etmesi, açıklamasıdır. Kaynak metnin dînî niteliklerini anlaması ve bunları hedef metne yansıtması başarılıdır. Bunda hâfız olmasının da rolü olduğu söylenebilir.

بما زان منت هستی نه آمد

که هست و هستی و هستی ده آمد

Bize varlıkda zātı zü'l-minendir

Ki vardır varlığa varlık verendir (32/ 3a)

Mütercim, mısraÖın yanına “*Minnet ancak Allah'adır*” anlamına gelen (el-minnetü lillāh) cümlesini yazmış, tercüme etmemiştir.

عنان تا کی بدست سنگ ساری

بهرکس روی { هذا ربی } آری

Tenāsühden uṭan; uṣan a insān!

Be-her insāna { هَذَا رَبِّي } -gūyān! (57/ 4a)

Bu beyitte Hz. İbrahim'in imânı hatırlatılmakta, “*Rabbim budur*” anlamına gelen “Hāzā Rabbī” ibaresi En‘âm Sûresi, 78. âyetten iktibas edilmiştir. Mütercim bunun âyet olduğunu işaret edecek biçimde beyitteki işaretle göstermiş, tercüme etmemiştir.

خلیل آسا در ملک یقین زن

نواى { لا احب الاقلین } زن

Ḥalīl-āsā yaqīn k̄apısın ur! Sen

Nevā-yı { لَا أُحِبُّ الْأَقْلِينَ } den (58/ 4a)

Yine Hz. İbrahim'in imânına telmiḥ yapılmış ve En‘âm Sûresi 76. âyet köşeli parantez içinde gösterilmiş, tercüme etmemiştir. “*Ben batanları sevmem*”

کم هر وهم و ترک هر شکی کن

رخ { وجهت وجهی } در یکی کن

Derūnuñ vehmden, şekden berī kıl

Ruḥ-ı { وَجَّهْتُ وَجْهِيَ } yi berī kıl (59/ 4a)

Hz. İbrahim telmiḥi sürmektedir. “*Ben yüzümü Yaratan’a çevirdim*” anlamına gelen En‘âm Sûresi 70. âyet köşeli parantez içinde gösterilmiş, tercüme etmemiştir.

محمد کش قلم چون نامور ساخت

ز میمش حلقه طوق کمر ساخت

(Muḥammed) . Ki kalemde nām-verdir

(Mīm) i ṭāk-ı felek üzre kemerdir (110/ 6a)

Mütercim bu beyitte, beytin 68/ Kalem /1: { نَوَّالْقَلَمِ } ayetini yazmış ve tercümesini yapmıştır. “De ki kalemdir.”

تواند شد ز سر حالش آگه

خرد باجمله دانش حاش لله

Ne mümkün ola sırr-ı (ḥa) dan āgāh?

Bütün ‘aql ‘ilmi حَاشَ لِلّٰهِ ile ? (111/ 6b)

Kafiye kelimesinde Yûsuf Sûresi 31 ve 51. âyetlerden bir ibare geçmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de olduğu hâliyle metne yansıtılmış, tercüme edilmemiştir. (Hâşâ! Allâh için)

قدش را پایه گردون خرامی

لبش را مایه یحیی العظامی

Ḳadinde pāye-i gerdūn-ḥırāmī

Lebinde māye-i { يُحْيِي الْعِظَامَ } (126/ 7a)

Kafiye kelimeleri kaynak metinde olduğu gibi alınmıştır 2. mısra‘da Yâsîn Sûresi 78. âyet köşeli parantez içinde gösterilmiş, tercüme edilmemiştir. “(Şu çürümüş) kemikleri (kim) diriltecek?”

سواد طره اش خجلت ده خور

بیاض غره اش (نور علی نور)

Sevād-ı ṭurrası haclet-dih-i ḥūr

Beyāz-ı ḡurresi (نُورٌ عَلَى نُورٍ) (145/ 7b)

Kafiye kelimelerinin kaynak metinden doğrudan alındığı bu beyitte Nûr Sûresi 35. âyetten bir ibare yer almaktadır, tercüme edilmemiştir. (*Nur üstüne nurdur.*)

شد از سبوحیان گردون صدا ده

که { سبحان الذی اسرى بعبده }

Meleklerden idi gerdûn şadā-dih

Ki { سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ } (164/ 8b)

Beyitte kafiye kelimeleri kaynak metinden alınmış ve 2. mısra'da İsra Suresi 1.âyetten bir ibare yer almaktadır. Tercümesi yapılmamıştır. Mi'râc'da Hz. Muhammed'in Kudüs'e yaptığı gece yolculuğu anlatılmaktadır. (*Muhammed*) kulunu (*Mescid-i Aksa*'ya) yürüten o Allah ki noksan sıfatlardan münezzehtir.

نه آخر رحمت للعالمینی

ز ماجران چرا فارغ نشینی

Sen āhır rahmetenli'l-âlemînsiñ!

Niçin me'cûrdan fâriğ-nişînsiñ! (199/ 9b)

Beyitte Hz. Muhammed'in âlemlere rahmet olarak gönderildiğini ifade eden Enbiyâ Sûresi 107. âyetten¹³⁴ bir ibâre kullanılmıştır. Söz dizimi bakımından da Türkçeleştirilmemiştir.

ز غواصان این بحر فلک فلک

برآمد غلغل (سبحان ذی الملک)

Bu bahriñ yüzgecinden. Ki felek fülk

Duyuldu ğulğul-i {Subḥāne zi'l-mülk} (284/ 13a)

---

¹³⁴ 21/Enbiyâ/107: "Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik."

Beyitte yine کافی kelimesinde, bir hadiste geçen “*Mülkün sahibini tesbih ederiz.*” anlamına gelen bir ibareye aynen yer verilmiştir.¹³⁵

سخن از کاف و نون دم بر قلم زد

قلم بر صفحه هستی قدم زد

Qalem üzre sühan (كُنْ)dendi dem-zen

Qalemken safha-i kevne qadem-zen (337/ 15a)

Beyitte Kur’ân-ı Kerîm’de sekiz yerde¹³⁶ geçen “Kün” emrine yer verilmiştir. Edebiyatımızda “ol” tercümesiyle de kullanılan bu ibare, metinde Türkçeleştirilmeden kullanılmıştır. *Ol! (der, o da oluverir.)*

خدا از قصهها چون احسنش خواند

باحسن وجه ازو خواهم سخن راند

Hudâ (ahsen) buyurdu kıssalardan

Hikâye eyleyem ber-vech-i ahsen (351/ 15b)

Beyitte (ahsen) biçiminde ifade edilen ve “en güzel” anlamına gelen Arapça kelime Kur’ân-ı Kerîm’de, Yûsuf peygamberin kıssası için kullanılmış, kıssaların en güzeli olduğu ifade edilmiştir. Türkçe karşılığı verilmemiştir.

12/Yûsuf/3: Sana bu Kur’ân’ı vahy etmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin.

Mütercim, 49b numaralı varak derkenârına konuyla ilgili âyetleri yazmış¹³⁷, tercüme etmiş ve el-Mevâkib olarak bilinen tercümeden de alıntılar yapmıştır. El-Mevâkib, Hüseyin Vâiz Kâşîfî’nin yazdığı Tefsîr-i Hüseyinî olarak da bilinen Farsça el-Mevâhibü’l-Âliyye isimli tefsirininin -Tıbyan, Beyzâvî, Keşşâf ve Hazîn tefsirlerinin

¹³⁵ Hadis kaynağı için bkz. Ali el-Müttaki, Kenzü’l-ummâl, no: 3840, 1/205

¹³⁶ 2/Bakara/117, 3/Âl-i İmrân/47; 59, 6/En’âm/73, 16/Nahl/40, 19/Meryem/35, 36/Yâsîn/82, 40/Mü’min/68.

¹³⁷ İlgili âyetler, metin dipnotlarında sunulmuştur.

değerlendirilmesiyle- İsmail Ferruh Efendi tarafından Türkçeye tercüme edilen bir eserdir. Bu tefsir, on üç kişiden oluşan âlim heyetinin tetkikinden sonra II. Abdülhamid devrinde birçok kez basılmıştır.¹³⁸

12/Yûsuf/4:

Tercümesi: Vaqtâ ki Yûsuf ‘aleyhi ’s-selâm, pederi Ya‘kûb ‘aleyi ’s-selâma ey babam ben düşümde on-bir yıldız ve güneş ve ay baña secde eder gördüm, dedi. Müşârün-ileyh o zamân on iki yaşında ve bir cum‘a gecesi idi

(*Mevâkib*) der. Ki hazret müşârün-ileyh uyğudan sersemlik ile uyanıp pederi ne olduğunu sorduğda dedi. Ki bir yüksek dâğıñ tepesinde imişim. Ki etrâfında ırmağlar aça[r] ve yeşil ağaçlar var o hâlde gökden on bir yıldız [...] Ya‘kûb ‘aleyhi ’s-selâmıñ zevcesi Hâzret-i Yûsuf’uñ hâlası. İdi. İntihâ (vr.49b)

12/Yûsuf/5:

Tercümesi: Hâzret-i Ya‘kûb Yûsuf ‘aleyhi ’s-selâm’a: ey oğlum bu ru’yâñı arkadaşlarıña zıkr etme. Ki seniñ helâkin için vesvese-i şeytân sebebiyle saña hîle ederler. O şeytân insân için âşkâra düşmendir: dedi. (vr.49b)

12/Yûsuf/6:

[...]

Tercümesi: [...] Rabbiñ Celle Şānehu: Seni bu ru’yâ ile şerefli ve kıadir etdiği tefevvukunu ihtiyâr etdiği gibi nübüvvet ve pādşāhlık ile intihāb eder ve ru’yâ ta‘bīrini de ta‘līm eder. (vr. 50a)

---

¹³⁸ Gülnur Külünkoğlu, “Geç Osmanlı Döneminde Tefsir Tercümeleri: Tefsir-i Mevâkib Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C. XXVI, S. 2, Sivas, 2022, s. 922.

12/Yūsuf/8:

Tercümesi: Birâderleri biri birine dediler. Ki Yūsuf ve kardaşı Bünyāmīn babamıza bizden sevgilidirler hâlbuki biz kudretli; iktidâr iken o iki za‘îf meve ‘âcizlere muhabbet etmesinde bizim babamız ta‘dili terk ile haṭā’ zâhirdedir. (vr. 50a)

Mevākib der. Ki Yūsuf ‘aleyhi’s-selāmın on-bir kardaşı var idi on kardaşı li-ebin biri ana vü baba bir. Ki Bünyāmīn’dır. Leyā’nın kız-kardaşı Rāḥīl’den mütevellidlerdir. Ol babaları bir olanları altısı Yehūzā; Rūbīl; Şemūn; Lāvī, Riyālūn ve Yeşcer’dır: Ya‘kūb ‘aleyhi’s-selāmın dayısı kızını [...] Leyā’dan. Ki [...] Lūt ‘aleyhi’s-selāmın kızıdır. Dördü de Dān; Yeftāl; Cād; Aşer. İki cāriyesi Zülfe ve Belheden vücūda gelmişlerdir. ‘Alā rivāyetin. Rivāyeti pederine söylerken yanında birâderlerinden zevcelerinden ba‘zısı işitip zevcelerine haber vermişti [...] āgāz eylediler. (intihā) (vr.50a)

12/Yūsuf/9:

Tercümesi: Onlardan Dān yāhūd Şemūn ittifāklarıyla dedi. Ki: Yūsuf’u katl ediñ: ya ‘imāretten ba‘îd bir maḥalle bırakıñ. Ki gā’ib olup yüzü size münḥasır [...] iḳbālî size ola; bu işi gördürken sonra günāhiñıza tevbe edip şālīhīn zümresinden olursuñuz! (vr. 51a)

12/Yūsuf/10:

Tercümesi: Onlardan Yehūzā’ya Rūbīl. Dedi ki: Yūsuf’u katl etmeyiñ (Ki bī-günāhı katl büyük günāhdır) Belki onu bir kuyunun içine bırakıñ. Ki onu yolculardan ba‘zısı çıkarıp [...] götürür (Ondan ḥalāşı ile ğarez-ker birini bulur münāsibi budur) (vr. 51b)

İzzet Paşa, âyeti Cāmī’nin beyitlerinden hareketle yorumlamıştır: “Bunların içlerinde; ittifāklarında Bünyāmīn mevcūd olmamak lâzım gelir. Çünkü onuñ yanında Yūsuf’u ḥasebü’l-ḥavf edemezlerdi bāḳī on birâder kalır. Ki bu ondan dokuzu Yūsuf’u öldürmek fikrinde olup faḳaṭ (Yehūzā) ehven olan bu teklîfi meydāna koydu ve bunların on nefer oldukları (Cāmī) merḥūmun me’āl-i ebyātından münfehimdir (*li-mütercimihî*)” (vr.51b)

12/Yūsuf/11:

Tercümesi: Babalarına dediler. Ki: Ey babamız saña n'oldu. Ki Yūsuf'u bize inanmazsın? Hâlbuki biz oña şefkatli; hayr-ı hâzır! (vr. 52a)

12/Yūsuf/12:

Tercümesi: Yarın onu bizim ile şahrâya gönder. Ki bizim ile mîve yesin ve (oğ atmak; koşmak gibi) oynasın biz onu zarar işâbetinden hıfz ederiz (vr. 52a)

12/Yūsuf/13:

Tercümesi: Ya'kûb 'aleyhi's-selâm dedi. Ki: siziñ onu alıp götürmeniz beni maḥzûn eder zira onuñ müfâraḳatına şabırım azdır ve siziñ gitdigiñiz maḥallde yırtıcı kırtlar olmağla kırtırım. Ki onu kırt ekl edip sizler [...] iktizâsıyla ondan ğâfil olasıñız! (vr. 52b)

12/Yūsuf/14:

Tercümesi: Oğulları dediler. Ki: Biz böyle kıvvetli kimseler iken onu kırt ekl eder ederse biz za' fâ vü ḥüsrânda olmuş oluruz. (vr. 53a)

12/Yūsuf/15:

[...]

Tercümesi: Vaḳtâ ki kıardaşları Yūsuf'u alıp gitdiler ve onu kıyunuñ esfeline bırakmağâ 'azm etdiler. (vr. 54a)

“(Mevākib) der. Ki dīger kıardaşlarından ḥabersizce (Yehūzā) Ḥazret-i Yūsuf'a yiyecek getirir idi. (vr. 54a)

بتعويد اندرش پيراهنى بود

كه جدش را ز آتش مأمنى بود

Peder yanında bir gömlek idi var

Ki kılmış idi ceddin me'men-i nār (1414/ 55a)

Mütercim, beyit numarası verdiği açıklamayı derkenâra yazmıştır:

“Bu pīrāheni Ya‘kūb ‘aleyhi’s-selām kendi eliyle saçlarını tarayıp gısl etdiklerinden sonra Hāzret-i Yūsuf’a, libās ile Şeceretü’l-Veda‘a dek teşyī‘ [...]de Yūsuf’u kucaqlayıp veda‘ etdiğini *Mevākib* yazıyor. Ki bunu kardaşları kuyuya ilkā olacağı zamān şoydukları yukarıda hikāye edildi bu da ‘aynı o gömlek olduğu halde buñda Cibrīl’in getirip giydirdiği gömleğin olmasına nazaran şu iki rivāyetiñ biraz? da tezād görüyor. *Li-nāmıkhı* (vr. 54a)

12/Yūsuf/15

Tercümesi: Biz Yūsuf ‘aleyhi’s-selāma Cebrā’ıl vāşıtasıyla vahy gönderdik. Ki gam çekme elbette vaḳtiyle sen onlara etdikler işden haber vereceksin hālbuki onlar onu bilmezler. (*Mevākib*) (55a)

Edebî sanatları göstermiştir:

دلى كز عشق در كام نهنگست

ز جستجوى كامش پاى لنگست

O dil ki ‘aşqdan ger olmaya dūr

Naşībin aramak baḥşinde ma‘zūr (614/ 25a)

İrsāl-i Meşel: kām-ı neheng ifadesinde irsāl-i mesel olduğunu belirtir ve kām-ı nehengi açıklar.

(kām-ı neheng): Timsāhıñ damāğı[,] pāy-ı leng (‘özr) (*ayağı topal*)

O gönül, eğer aşktan uzak durmazsa, nasibini aramak konusunda özürlüdür (topaldır). (Timsahın ağzına düşmüş gibidir.)

شمارند اهل دل این نکته را راست

که کج با کج گراید راست با راست

Bu nükte şayılır ehl-i dile rāst!

(Ki mā'il kec kec ile; rāst ile rāst) (707/ 28b)

Kaynak metinde yer alan “Doğrudan doğruluk, eğriden eğrilik gelir.” anlamına gelen Farsça atasözü “Kec bâ kec ger âyed rāst bâ rāst” hedef metne çok az bir değişiklikle aktarılmıştır.

زبان دهر را زین به مثل نیست

که گوید دست پیشین را بدل نیست

(İyi bundan zemānede meşel yok)

Ki derler: dest-i pîşîne bedel yok (895/ 35b)

Beytin yanına, “irsāl-i mesel” olduğunu yazılmıştır.

Birinci mısra'da mesel olduğu belirtilmiş, ikinci mısra'da mesel verilmiştir. Mütercim “Önce davranmak kadar değerli bir şey yok” anlamına gelen atasözünü “dest-i pîşîne bedel yok” sözleri ile karşılamıştır. Atasözü, “nîst” için verilen “yok” karşılığı dışında Farsça olduğu hâliyle nakledilmiştir.

بود هر روز را رو در سفیدی

بجز روز سیاه ناامیدی

Olur her bir günüñ rûy-ı sepîdi

Çara gündür kesen el-ḥaqq ümîdi (898/ 35b)

Mütercim beytin yanına, bu beyitte “irsāl-i mesel” olduğunu yazmıştır.

نبا شد شوق دل هرگز از آن پیش

که همسایه بود یار وفا کیش

Göñülde şevk olur müzdād her bār

Ki koñşu ola ger yār-ı vefā-dār (1044/ 41a)

(Vefalı yar yakında bulunduğu zaman, onu görmek iştihakı son haddine varır.)

چو گیر دآب بر لب تشنه جانی

بسوزد گر نه ترسازد دهانی

Dudağında şu tutan teşne bir cān

Ger ıslatmazsa ağızı ola sūzān (1045/ 41a)

Susamış bir insan eğer su ile dudağını ıslatmazsa yanar gider.

Mütercim, 1044-1045. beyitleri işaret ederek “ırsāl-i mesel” olduğu açıklamasını yapmıştır.

ز بس رفتار کز اسپ و شتر بود

در و دشت از هلال و بدر پر بود

Deve; at o kadar çok lā-maḥāle

Ki şaḥrā doldu tā bedr ü hilāle (1100/ 43a)

Bu beyitte Züleyhâ'yı Mısır'a getiren, mahmilini taşıyan at ve develerin ayak izlerinin çölü kapladığı anlatılmaktadır. At nalı izi hilâli, devenin izi de bedri yani dolunayı temsil etmektedir.

گهی کنده بهر سوی از تک و پوی

هلال از زخم ناخن بدر را روی

Koparırdı koşup tırnağı gāhī

Yüzün bedriñ; gehī dendān-ı māhı (1101/ 43a)

Bazen hilâlin (atın) tırnağı bazen de (dişleri/ ayağındaki çıkıntılar) koşup dolunayın yüzünü koparırdı.

İkinci beyitte ayın dolunaydan hilâle döngüsü, hızla deveyi geçen atın onun ayak izinden bir parça koparmasıyla anlatılmaktadır. İnce bir hayâl ile oluşturulan mübalâğadır.

Mütercim, bu beyitleri işaret ederek “(Mübālağa-i ‘Acemāne) buña denir (Li-nāmıķıhi)” açıklamasını yazmıştır.

نمی آمد ز گوهر ریز مردم

در آن ره مرکبان را بر زمین سم

O rütbe çok dökülmüş idi gevher

Yere degmezdi na‘l-i esb ü ester (1127/ 44b)

(Züleyhâ’nın Mısır’a gelişini kutlamak için) o kadar çok mücevher saçılmıştı ki, at ve katırların ayağı yere değmiyordu. (yerdeki mücevherler yüzünden)

چو گشتی سم اسبی آتش افکن

ز لعل و نعل بودی سنگ و آهن

Âteş çıksaydı bir at tırnağından

Akardı la‘l ü sīm Nīl ırmağından (1128/ 44b)

(Bir atın tırnağından ateş çıksaydı, Nīl ırmağından la‘l ve gümüş akardı.)

Atın ayağındaki gümüş nal, yere saçılmış la‘l taşına çarparak ateş çıkarınca gümüş ve la‘l eriyerek Nīl’e karışacak ve akacak (o kadar çok la‘l saçılmış ve at dolu)

همه صفها کشیده میل در میل

نثار افشان گذشتند از لب نیل

Bütün saflar çekilmiş mīl-der-mīl

Şaçı saçanla dolmuş şāhil-i Nīl (1129/ 44b)

(Boydan boya bütün saflar çekilmiş, Nīl sahili saç saçanlarla dolmuş.)

به نیل اندر شد از درهای شاهی

چو پر گوهر صدف هر گوش ماهی

Zemîn-i Nîl doldu dürr-i şâhî

Güher dolu şadef; her gûş-ı mähî (1130/ 44b)

(Nil'e düşen o dürr-i şehvârlardan her balığın kulağı, inci ile dolu sadef haline geldi.)

Nil nehrinin zemini padişahlara layık iri inciyle doldu, her balığın kulağı(nda) inci dolu istridye(ler) var. (O kadar çok mücevher var ki, her biri âdetâ balıkların kulağına küpe olmuş.)

Mütercim, 1127, 1128, 1129 ve 1130. beyitleri işaret ederek bu beyitler için “Çok mübâlağadır” açıklamasını yazmıştır. Nil nehrine saçılan mücevherlerin çokluğu abartılarak ifade edilmiştir.

ندیده سیب او مشاطه در مشت

نسوده بر لبش نیشکر انگشت

(Ne görmüş sîbini meşşâta vü müşt?

Lebine sürmemiş ney-şeker engüşt) (913/ 36a)

(Gelin süsleyici ve tarak onun çenesini ne görmüş? (Görmemiş) Şeker kamışı parmağını dudağına sürmemiş.)

Mütercim beytin yanına “müşevveş oldu.” açıklamasını yazmıştır. Câmî'nin beytinde leff ü neşr müretteptir, İzzet Paşa'nın tercümesinde müşevveşe dönüşür. Vezin sebebiyle sürmemiş fiili başa alınamadığından, Farsça beyitteki söz dizimini tercümeyle aktarılamamıştır.

میانش موی بلکه از موی نیمی

ز باریکی برو از موی بیمی

Miyānı mûy; belki ondan ince

Çılıñ korkusu artar incelince (511/ 21a)

Züleyhâ'nın sıfatlarından beli anlatılmaktadır. Beli kıl, belki ondan ince; (beli) inceldikçe kılın kendisine zarar verecek olmasından dolayı hissettiği korku artar.

Mütercim beytin yanına “Buña (ḥayâl-i bârik) mi diyelim?” sorusunu yazmıştır. Hayâl-i bârik ince hayâl anlamına gelir. Nedim'in “Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder/ Nâzenînim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni” beytini hatırlatan bu mısra'lar da benzer incelikte bir hayâl vardır. Mütercimin bu değerlendirmesi kaynak metne yönelik bir değerlendirmedir. Tercümede edebî sanat, etkisini yitirmiştir.

ز بام آسمان تا مرکز خاک

اگر صدره بیای وهم ادراک

Ola yol merkez-i arzdan semāya

Verilmiş ola ger idrāke pāye (33/ 3a)

فرو آییم یا بالا شتابیم

ز حکمش ذره بیرون نیابیم

İnip çıksak uçup şad-rāh-ı Bî-çün

Bulunmaz hikmetinde zerre bîrûn (34/ â)

Beytin yanına bir manâsı önceki beyte bağlanmış anlamına gelen “beyt-i evvele merhûndur” açıklamasını yazılmıştır.

33. beyit: İdrāke, yeryüzünün merkezinden gökyüzüne yol olacak kadar basamak verilmiş olsa,

34. beyit: (İdrak basamaklarını) yüz kere inip çıksak Allah'ın hikmeti dışında bir zerre bulunmaz.

Yüklem 34. beyitte yer almaktadır.

***Kâmûs-ı Fârisî*'de olduğu gibi beyti şekillerle açıklamaya çalışmıştır:**

دو نون شد دور میم حلقه ماه

چهل را ساخت شصت او دو پنجاه

İki nûn oldu mîm-i ḥalqa-i māh

O şaşt. Ki kırkı yapmışdır dü pencāh (129/ 7a)

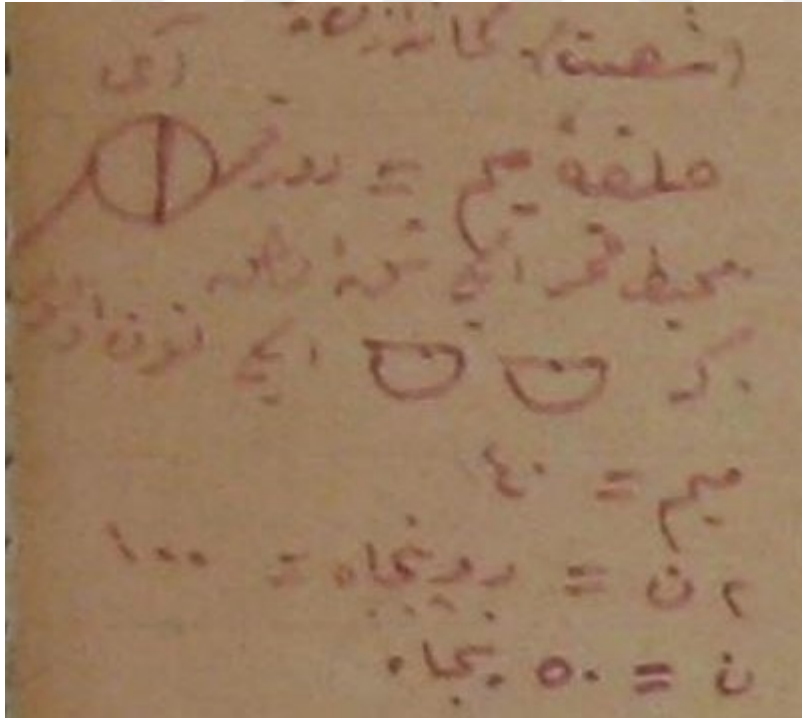
Ay halkasının mîmi, iki nûn oldu, o başparmak (bir yayı gerer gibi) kırkı yüz yapmıştır.

Ḥalqa-i mîm= devr-i kamer (ay)

Muḥīṭ-i kamer iki şavḳ olur. Ki (*iki yarım ay şeklinde*) iki nûn olur.

Mîm= 40   İki nûn= dü pencāh= 100   Nûn: 50 pencāh

Beyitte Hz. Muhammed'in Şakku'l-kamer mucizesi anlatılmaktadır. Mîm şekli itibariyle dolunayı temsil eder. İkiye bölünen mîmden iki nûn şeklinde görüntü elde edilir. Mîmin ebced hesabıyla karşılığı 40'tır. Nûnun ebced hesabıyla karşılığı ise 50'dir. İki nûnun toplamı 100 eder. Böylece 40 ikiye bölünerek 20'ye değil, 100'e ulaşılır.

Kelimelerin yanına karşılıklarını yazmıştır:

Bu karşılıkları özellikle Türkçe kelimelerden seçme çabası göze çarpmaz. Karşılık verilen çoğu kelime, tercümede kaynak metinde olduğu hâliyle kullanılmıştır. Bu kelimeler genellikle mısra sonlarında yer almaktadır. Tercüme-yi zor kılan unsurlardan biri olan kafiye-yi sağlayabilmek için Farsça kelimeler aynen kullanılmıştır.¹³⁹ 26 beyitten 15’inde kaynak metinde yer alan ve hedef metne tercüme edilmeden aktarılan kafiye kelimelerine karşılık verilmiştir.

Kafiye kelimesine yönelik karşılıklar:

گشادی نافه طبع مرا ناف

معطر کن ز مشکم قاف تا قاف

Kerem kııl nāfe-i tab‘a açup nāf

Beni ġarķ eyle müşke Kāf-tā-Kāf (7/ 2a)

nāf: delik

دلش بیدار و چشمش در شکر خواب

ندیده چشم بخت این خواب در خواب

Dili bīdār idi; çeşmi şeker-ḥ‘āb

Gören yok kimse böyle ḥ‘āb-der-ḥ‘āb (153/ 8a)

şeker-ḥ‘āb: “uyur uyanık”

در آمد ناگهان ناموس اکبر

سبکروتر ازین طاووس اخضر

Zuhūr etdi o ān Nāmūs-ı ekber

Sebük-rū terdi o tāvūs-ı aḥḍar (154/ 8a)

Nāmūs-ı ekber : “Cibrīl”

---

¹³⁹ Sadık Yazar, a.g.m., s. 248.

ز زین بیرنج پشت نازنینش

ندیده رنجی از کس پشت زینش

Eyer urmadı püşt-i nāzenīnin

Binip incitmediler püşt-i zīnin (162/ 8a))

zīn: “eyer takımı”

وز آنجا کرد سوی زهره آهنگ

بدامان وفایش زهره زد چنگ

O yerden Zühre’ye olundu āheng

Vefā dāmānına urdu o da çeng (170/ 8b)

çeng: “pençe”

چو زد بر کاخ پنجم اشهبش گام

گرفت از نعل بوسش بهره بهرام

Beşinci çarha başmışdı atı gām

Hemān-dem na‘l-būsı oldu Behrām (172/ 8b)

gām: “adım”

پدر چون دید حال گوهر خویش

صدف کردش کنار خواهر خویش

Görüp Ya‘kūb hāl-i gevherini

Şadef kıldı kenār-ı h̄āherini (431/ 18b)

h̄āher: “kız karındaş. Ki ‘ammedir.” Farsça kelimenin Arapça karşılığı da belirtilmiştir.

من و تو در میان کاری نداریم

بجز بیهوده پنداری نداریم

Arada sende; bende olamaz kār

Bizimkidir hemān bīhūde **pindār** (299/ 13b)

pindār: “ẓann”

بیاض گردنش صافی تر از عاج

به گردن آورندش آهوان باج

Beyāẓ-ı gerdeniydi şāf bir ‘āc

Boyuna baḥş ederler āhuvān bāc (499/ 21a)

āc: “fīl dişi”

مقوس ابرویش محراب پاکان

معنبر سایه بان بر خوابناکان

Muḳavves ḳaşları miḥrāb-ı pākān

Mu‘ anber sāye-bān-ı **ḥ‘āb-nākān** (568/ 23b)

ḥ‘āb-nākān: “uykulular”

چو سازد غرقه دریای زلالش

نیاید یاد نم دیده سفالش

Eger ğarḳ olsa deryā-yı zülāle

Boyun egmez o nem-dīde **sifāle** (595/ 24b)

sifāl: “şakşı

کنیزان روی بر پایش نهادند

پرستاران بدستش بوسه دادند

Ayağına ḳomuşdu ser **kenīzān**

Elin öpmüşdü ḥuddām-ı cüvānān (601/ 24b)

kenīzān: “cāriyeler”.

زبان‌ش با حریفان در فسانه

بدل از داغ عشقش صد زیانه

Dili söylerdi aḥbāba fesāne

Göñülde dāğ-ı ‘aşqıdı şad zebāne (611/ 25a)

zebāne: “āteş yalıñı”

اگر گوید برای حق گزاری

روان سازم دو صد زرین عماری

“Dilerlerse: Berāy-ı Ḥaḳ-güzārı

Revān kılam nice zerrīn ‘amārī’ (938/ 37a)

‘amārī: “yük devesi”

(چو از خار ترش دادند سوزن

چه سان باشد بخارا بخیه افکن)

(Onuñ. Ki ignesidir yaş dikenden

Olur mu mermer üzre baḥye-efken?) (1084/ 42b)

baḥye-efken: “dikiş diken”.

Kafiye kelimesi dışında verilen karşılıklar:

دلا تا کی درین کاخ مجازی

کنی مانند طفلان خاکبازی

Göñül! Dünyāda āyā nice bir ān

Edersiñ ḥāk-bāzlık hemçü tıflān (43/ 3b)

“(Ḥāk-bāzī) Toprakla oynamak. Ki vücūda perestiş demektir.”

ره فرمودنيها كم سپرديم

بنافرمودنيها يا فشرديم

Buyurduğunu yola gidemedik tam

; Nevāhī yoluna çok atdık iḳdām (75/ 5a)

“pā-füşurden: tabana ḳadem urmak”. Fiile mastar haliyle karşılık verilmiştir.

ز بستان وفا آزاده سروی

بباغ اصطفی رعنا تذروی

Bu serv āzādedir bāğ-ı vefāda

Ya bir dürrāc bostān-ı şafāda (125/ 7a)

(Tezerv) dürrāc ḳuşu

تو در باغ جمال آن تازه سروی

که کردت طوطی جانم تذروی

Güzelsiñ tāze ey serv-i revānım!

Tezerv olsun saña ṭūṭī-i cānım! (667/ 27a)

(Tezerv) süglün. Şuna denilen ḳuş.

İki yerde tezerv kelimesine karşılık vermiştir. Bunlardan biri 125. beyitte kullanılan Arapça “dürrāc” karşılığıdır. İkincisi ise 667 beyitte yer alan Türkçe “sülün” karşılığı ile verilmiştir. (667. beyit için verilen karşılıktaki suna da görülmektedir. Suna, göl ördeğidir.)

ادیم طائفی نعلین پا کن

شراک از رشته جانهای ما کن

Edīm-i ṭāifī ḳıl pāya na^ʿ leyn!

Oña cān riştesin ḳıl taşma la^ʿ līn! (205/ 10a)

(şirāk): “na^ʿ leyn ḳayışı”

بده دستی ز یا افتاد گانرا

یکی دلدارئی دل داد گانرا

Zahîr ol. Bir. Meşakḳat-dîde-gâne!

Hâ. Bir dil-dârlık et dil-i dâd-gâne! (208/ 10a)

(Ez pā-üftâden): “meşakḳatde olmak miḥnet-çeş”

سرا ئی بلکه در دنیا بهشتی

ز فرشش ماه خشتی مهر خشتی

Sarây mı? Belki dünyâ cennetiydi!

Güneş; ay ferşine bir zînetiydi! (1133/ 44b)

Hişt: “tuğla, kerpîç”

غلامان قصب پوش کمر بند

ز سر تا پای شیرین چون نی قند

Kaşab-püş u kemer-beste gulāmān

Ney-i kând idiler şîrîn-terîn-i cân (1154/ 45b)

Kaşab-püş: “ketân elbise giyen”

Ney-i kând: “şeker kamışı”

که چون یوسف بخوبی سر بر افراخت

دل یعقوب را مشعوف خود ساخت

Ki Yūsuf ḥüsn ile oldu ser-efrâz

Ederdi ḳalb-i Ya‘ḳûb’u şegaf-sâz (1229/ 48b)

Mısra‘ın yanına “şegaf” kelimesinin anlamını yazmıştır: “Şegaf: Maḥabbetiñ soñ pāyesi”.

چو گفـت او قصـه چاه پر آسـيب

شدند آنان همه بر چه سر آسـيب

Çün etdi o kuyuyu böyle ta‘rîf

Qabûl olundu hepsince bu teklîf (1320/ 51b)

Mısra‘ın yanına “âsîb” kelimesinin karşılığı olarak “ziyân u zahmet” yazılmıştır.

Beytin çevirisine bakıldığında “âsîb”in karşılığının olmadığı, “böyle” kelimesiyle ifade edildiği görülür. Mütercim vezne uyma kaidesi sebebiyle aktaramadığı anlamı açıklama gereği görmüştür. “Böyle” ifadesiyle kaynak metne gönderme yapmıştır.

برون آور سر از بُردِ یمانی

که روی توست صبح زندگانی

Başın **bürd**-i yemânîden çıkar. Bak!

Ki rûyuñ vere bu müşg-vâta revnağ (201/ 9b)

Mısra‘ın yanına “(**Bürd**) Bir nev‘-i şevb” açıklaması yazılmıştır. Bürd için bir çeşit giysi karşılığı verilmiştir.

Beytin anlamını vurgulayan açıklamalar yapmıştır, Bir ya da birkaç kelime ile karşılık veremediği kelimelerin anlamlarını izah etmiştir:

برون بر یکزمان زین خوابگه رخت

تو بخت عالمی بیخواب به بخت

Biraz bu ẖāb-gehden çık çü mehtāb!

Cihānîñ bahtısın be-baht u bî-ẖāb! (156/ 8a)

(raht birün berden): “pııyı pırtıyı dışarı çıkarmak göç. Naklden **kinayedir**.”

ز درکش گوش جانرا باد در مشت

ز حرفش دست و دلرا کوتاه انگشت

Ne derk eylerdi onu cān kulağı

Ne ḥarfidi eliñ; ḳalbiñ durağı (193/ 9b)

“bād der müşt” : “bī-ḥāşıl”. Rüzgāra yumruk atmak anlamına gelen deyme “sonuçsuz” kelimesiyle karşılık verilmiştir. Dihhuda’da birinin acısı ve emeği boşa gitmiş şeklinde anlam verilmiştir. Deyim hedef metne aktarılmamıştır.

زدش در نیم لحظه بلکه کمتر

ز دور کاسه سم حلقه بر در

Yarım lahza dönüp tırnağ; yā kemter

Bu demde urdu onda ḥalka-i der (166/ 8b)

“Laḥza. Sā‘at ve göz kıyruğuyla bir bakım **demek**.”

ندید از راست گفتن هیچ چاره

گرفت از گریه مه را در ستاره

Yok idi doğru sözden gayrı çāre

Ṭutuldu giryeden māh u sitāre (690/ 27b)

Doğrudan ikinci mısra‘ı açıklamıştır:

“Giryeden māhı setr etdi. Ki ağlayarak yüzünü örtüp dedi. Ki **ma‘nāsınadır**.

Doğru sözden başka çare yoktu, gözyaşından ay ve yıldızlar tutuldu. Beyitte ikinci mısra‘da yıldıza benzeyen gözyaşlarının aya benzeyen yüzü örtmesi, yüzünün gözyaşlarıyla kaplanması anlamı vardır.

طرب سازان نواها ساز کردند

شتربانان حدی آغاز کردند

Ṭarab-sāzān nevā-yı sâz ederdi

Deveci sürmege āgâz ederdi (1098/ 43a)

“Ḥadī. Sürmek **ma‘nāsına** ‘Arabī’dir.” Bu beyitte kelimenin hangi dilden geldiğini de belirtmiştir.

ازو یک لمعه بر ملک و ملک یافت

ملک سرگشته خود را چون فلک یافت

Melekle mülke oldu **lem‘a-rīzān**

Melek oldu felek-veş deng ü hayrān (282/ 13a)

“lem‘a” kelimesi için “(lem‘a) yaldırmak bir kerre” anlamı verilmiştir.

وِشا حِیه آغاز نظم کتاب بآن پی وستن

Vişāḥçe - Āgâz-ı Naẓm-ı Kitāb Be-Ān Peyvesten? (15a)

Vişāḥ: Muraşşa‘ ḥamā’il bend **ma‘nāsınadır**. Vişāḥ da bu **ma‘nāyadır**. Qālīçe-i muraşşa‘ a **demek**.

“Vişāḥ” mütercimin açıklamasında mücevherle işlenip dürülmüş muska bağı, mücevherlerle işlenmiş küçük halı anlamına gelir. Muska ya da halı sarılıp dürülüp işlenen bir malzemedir. “Āgâz-ı Dâstân”ı vasfetmek için kullanılmıştır. Edebî sanatlar da bu olay örgüsünü süsleyen mücevherlerdir.

ز طرف لوح سیمینش نموده

دونون سرنگون از مشک سوده

O levḥ-i sîmden olmuşdu rû-nûn

Sürülmüş müşgden ma‘kûs **iki nûn** (489/ 20b)

İki nûnu açıklamak üzere “kaş **demek** ister” yazılmıştır. Beyitteki istiareyi gösterir.

بزیر آن دو نون طرفه دو صادش

نوشته کلک صنع اوستادش

Bunuñ altında da turfe iki sād

Ki naqş etmişdir onu kilik-i üstād (490/ 20b)

İki sad ifadesini açıklamak için “gözler” yazılmıştır. Beyitteki istiareyi gösterir.

شده سینش عیان از لعل خندان

گشاده میم را عقده بدندان

Dudağından olup sīni nümāyān

O mīme ‘uqde açmış idi dendān (493/ 20b)

Sīn kelimesini açıklamak için “Sīm gelirse çıkar. Ki sīnden **maḳṣad** (سن)dir. Diş **ma‘nasına.**” yazmıştır.

Dudağa benzeyen mîmin düğümü dişler ile açılınca iki dudağın ardındaki sin harfine benzeyen dişleri görünür.

سرینش کوهی اما سیم ساده

چه کوهی کز کمر زیر اوفتاده

Surīni bir dāğ idi sādece sīm

Kemerden düşmüş idi kūh-ı terḥīm (514/ 21b)

“Surīn”: “Oturağ yeri. Maḳ‘ad **ma‘nāsına.**”

ز دست افشار زرین پس خمش شو

بیا وین سیم دست افشار بشنو

Bırak zerrîn **dest-efşârı** şimdi

Qabûl et sîm **dest-efşârı** şimdi (516/ 21b)

Mütercim beytin yanında “dest-efşâr”ı açıklamıştır: “(Dest efşâr-ı zerrîn) şağalını yolmak ‘ illetinden kurtulmak için yumuşak altından Husrev-i Pervîz’e verilen [...]”¹⁴⁰

بدست آورده ز انگشتان قلمها

زده از مهر بر دلها رقم ها

Ele gelmişdi parmakda kalem

Maḥabbetden döker idi rakamlar (508/ 21a)

Mütercim, parmaktaki kalemleri açıklamak için mısra’ın yanına “parmak boğumlarıdır” yazmıştır.

ز شهر مرغ شب خنجر کشیده

ز بانگ صبح نای خود بریده

Qanaddan murğ-i şeb çekmişdi hançer

Kesilmiş bāng-ı nāy-ı şubḥ yer yer (553/ 23a)

(Mısra-ı evvel güneşde neşr-i semā‘ etmemesinden **kināye**) açıklaması yazılmıştır.

Gece kuşu, gün doğduktan sonra gökyüzünde (bir hançer gibi/ kendisine hançer çektiği için ölür) süzülmez.

---

¹⁴⁰ Ali Nihad Tarlan burada “sîm dest-efşârın” Nûşîrevân-ı Âdil nâmına yazılan kitap olduğunu söyler. Bir stres topuna benzeyen altın el oyuncağını bırak ve şimdi gümüş dest-efşârı (*kitabı*) kabul et. (*Onun öğüdüne kulak ver*). bkz. Ali Nihad Tarlan, *Nureddin Abdurrahman İbni Ahmed-i Câmî – Beşinci Taht: Yûsuf u Züleyhâ* (Edt. Günay Kut), Harvard Üni. Yay., Cambridge, 2003, s. 27.

ز سیم ساعد و بازو توانگر

ز بی سیمی میان چون موی لاغر

Bilekle bāzuvān sīmden tüvān-ger

Beli sīmsizliginden idi lāgar (576/ 23b)

İkinci mısra‘ için “**ya‘nī**: bunlar bütün sīm idi ammā belinde kemer-i sīm yokdu” açıklaması yapılmıştır.

Bilekle bazusu gümüş olmasıyla kudretli (sīm, ten rengi için kullanılır), beli gümüş kemer olmadığından zayıftır. İkinci mısra‘da “sīm” kelimesindeki mecâz-ı mürsel açıklanmıştır.

سحر چون زاغ شب پرواز برداشت

خروس صبحگاه آواز برداشت

Seher-geh zāğ-ı şeb. Ki etdi pervāz

Ḥurūs-ı şubḥ-geh kaldırdı āvāz (596/24b)

Birinci mısra‘ “zulmet-i leyl gitdi **demek**” şeklinde açıklanmıştır.

Seher vakti gece kargası uçup sabah horozu yüksek sesle ötmeye başladı. Gece kargasının uçması (uçup gitmesi) gece karanlığının ortadan kalkması olarak açıklanmıştır.

چو شب شد روی در دیوار غم کرد

بزاری پشت خود چون چنگ خم کرد

Gece olsa enīsin ğam ederdi

Belin def gibi zār u ḥam ederdi (619/ 25a)

Gece olunca, kederi dost edinir, belini def gibi iki büklüm eder ve inlerdi.

“(Rūy-der dīvār-kerden) Münkatı‘ olmağdan **kināyedir**.” Yüzünü duvara çevirmek anlamına gelen deyim, mütercim tarafından münkatı‘ yani son bulmak, devam etmemek, kesilmek anlamlarıyla açıklanmıştır. Yüzünü gama döndürerek hayatla bağını kesmek, ölecek kadar kederlenmek şeklinde metinde kendine yer bulur. “Gece olsa enīsin ğam ederdi” mısra‘ına kederin boyutu aynı etkide aktarılamamıştır.

لبش تر بود از خون خوردن شب

كلوخ خشک را ماليد بر لب

Gece yutduğu kıandandı lebi ter

Onu ihfâda kıalır idi mużtar (637/ 26a)

“Dudağa kerpiç sürmek. Ki (Gelûh ber-leb mâlîden) Bir işi ketm ü ihfâdan **kinâyedir**.” İfadesinde yer alan deyimın açıklaması verilmiş, metinde anlam karşılasa da kültürel bir unsur olan deyimın anlamı verilememiş, sözün etkisi yetersiz kalmıştır.

Gelûh ber leb mâlîden: Bir gerçeği gizlemek için dudağına bir yumru (tuğla/ kerpiç) koydu/ sürdü anlamına gelir. Deyimde gizlenemeyecek, neredeyse ortaya çıkmak üzere olan bir şeyi saklama çabasında yatan ironik durum ifade edilmeye çalışılmaktadır. Züleyhâ, aşk acısını belli etmemek için gözleri kan ağlasa da izlerini siler; dudağına bir yumru koyar, kimseye bir şey demezdi. Fakat bu beyhûde bir çabaydı, ne kadar gizlemeye çalışsa da derdi anlaşılıyordu.

که واولا عجب کاریم افتاد

بسر نابهره دیواریم افتاد

“Ki: vāveylā bu işdir baña düşvār

Nasîbsiz başıma yıkıldı dīvār” (1049/ 41a)

Eyvâh, bu iş bana güçtür/ zordur. (Sanki) Nasıbsiz başıma duvar yıkıldı.

Mütercim, beytin altına “be-ser nâ-behre” ifadesinin karşılığı olarak “**nasîbsiz başım**” yazmıştır. Bu karşılığın altına da “(بسر نابهره دیواریم افتاد) **tağdîrindedir**” açıklaması geçer. Talihsizliği, durduk yere başına duvar yıkılmasıyla ifade etmektedir.

نشاندم نخل خرما خار بردار

فشاندم تخم مهر آزار بردار

Nihāl-i ħurmā dikdim çıkdı bir hār

Ekip toĥm-ı maĥabbet gördüm āzār (1053/ 41b)

Beytin birinci mısra'ının yanına “(Bār) bu yerde mīve **ma' nāsında** olur” açıklamasını yazmıştır. Ancak Farsça ve Türkçe beyitte “bār” kelimesi bulunmaz. Yazım hatası olmalıdır. Muhtemel kelime ħārdır. “Ĥār” bu yerde “bār” yani “meyve” için kullanılmıştır. Hurma fidanı dikmiş, fidan büyüyüp de ağaç olunca meyve yerine diken vermiştir.

(مباد از صحبت وی هیچ بیمت

کز و ماند سلامت قفل سیمت)

(Onuñla olmasın şoĥbetde bīmiñ

; Ėalır ondan selāmet kufl-ı sīmiñ) (1081/ 42b)

“kufl-ı sīm” tamlamasını açıklamak için beytin yanına “işmetiñ” yazılmıştır.

Aziz-i Mısır ‘innîn olması sebebiyle Züleyhâ ile yakınlaşamamaktadır, beyitte bu durum Züleyhâ’ya bildirilir. “Kufl-i sīm”in karşılığı “gümüş kilit”tir. İzzet Paşa kelimeyi ‘ismet ile karşılamış, “kufl-i sīm” istiaresinin beyitte “nāmûs” anlamına geldiği ifade etmiştir. Kafiye kelimesidir.

کواکب نیز محمل بر شکستند

بهمراهی شب محمل بیستند

Yükün yıkmışdılar cümle kevākib

Ṭutup maĥmil geceyi oldu ‘ākıb (1091/ 43a)

Beytin yanında “Kevākibiñ ufûlü ki şāfi‘ i vaĥtidir” açıklaması yazılmıştır.

İzzet Paşa, sabah yıldızların kaybolduğu vaktin dua etmek/ şefaata dilemek için uygun vakit olduğunu ifade eder.

شد از رخشانی آن زر فشان کوس

برنگ پر طوطی دم طاووس

Žiyā vū šemsden reng oldu ‘ādī

Ṭāvus kuyruğu; yā ṭūṭī kanadı (1092/ 43a)

Mütercim, beytin yanına “Fecr ile ṭulū‘ beynindeki rengden **kināyedir**” açıklamasını yazmıştır. “Fecr”, gün doğmadan önceki vakittir. “Tulū‘” ise gün doğumu anlamına gelir. Güneşin doğuşuyla aydınlanan gök, şafak kızılılığına bürünmüştür. Beyitte bu renk ifade edilir.

درو برده بکار استاد زر کار

پی گوهر نشانی زر بخروار

Götürmüşdü oña üstād-ı zer-kār

Güherle, zerle memlū nice ḥar-vār (1135/ 44b)

Ḥarvār kelimesi açıklanmıştır: “Ḥarār: Dedigimiz zarf” (Eşeğe yüklenen büyük) (yük) Çuval anlamına gelen bu kelime, “ḥarār” olarak bilinip kullanılmaktadır.

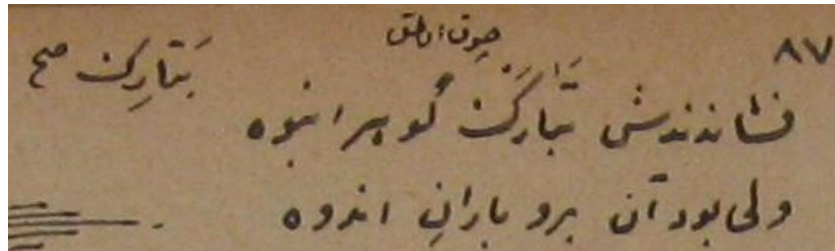
فشاندندش بتارک گوهر انبوه

ولی بود آن بر او باران اندوه

Başına saçdılar bir ḥayli gevher

Velī bārān-ı endūh idi bunlar (1140/ 45a)

Mütercim mısra‘da geçen “tebārek” kelimesinin üzerine “çok olmak” yazmış ve şahı kaydını düşerek “betārik” şeklinde düzeltmiştir. Tebarek, yüce, mukaddes oldu anlamına gelir. Betārik ise ayrılmak anlamına gelir. Mücevherlerin havaya atılıp oradan ayrılarak düşmesi yani saçığı anlatır.

چو دیدار تو بینم نیست گرده

بساط هستی خود درنوردم

“Seniñ dīdārīñ alır inbişātım!

Ecel ʔayy eyleyip varlık bisātım! (1180/ 46b)

Mısra‘ın yanına “ölürüm” yazılmıştır. Ecelin, varlık yaygısını dürüp kaldırması ölmek anlamına gelir. İkinci mısra‘ın hangi anlama geldiği belirtilmiştir.

نه زخم تیشه ایام دیده

نه رنج اړه دوران کشیده

Ne görmüşdü keserden cismi yara?

Ne bıçğıdan var onda bir emāre? (1248/ 49a)

Mütercim mısra‘ın başına “bıçğı” kelimesi için “aşlı bıçkidir” açıklamasını yapmıştır.

Kelimenin kökenine dair açıklamalar da yapmıştır. Bıçkı, tahta veya ağaç biçmekte kullanılan, karşılıklı iki sapı olan ve iki kişi tarafından kullanılan büyük testere¹⁴¹. Dolayısıyla biçmek yani belli bir biçim vererek kesme anlamına dayanır. İki kelime arasındaki anlam ilişkisi göstermektedir.

چو رفتی پیش کردی خم سیلی

قفایش چون رخ بدخواه نیلی

Giderse öñde sille yerdı o mäh

Onuñ boynu idi çün rüy-ı bed-h`āh (1369/ 53b)

Farsça beyitte “nîlî” olarak ifade edilen renk Türkçe tercümeyle nakledilememiştir. Mütercim, beytin yanına Hz. Yûsuf’un boynunun tokattan renk değiştirdiğini (mora döndüğünü) ifade etmek için ek açıklamaya başvurmuştur ve beytin yanına “kızarmış idi” yazmıştır.

¹⁴¹ TDK Güncel Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi 01.08.2023]

که ناگه بر لب چاهی رسیدند

ز رفتن بر سر چاه آرمیدند

Ki bir kuyu başına vardılar tam

Kuyuya varmadan etdiler ārām (1389/ 54a)

Kardeşleri Hz. Yûsuf'u kuyu başına getirmiştir. Mütercim derkenâra ilgili beytin numarasını vererek kuyunun yerini *Mevâkib*'den nakleder: “Bu kuyu Ken‘ân’dan 2 sâ‘at mesâfede Beytü’l-Mağdis’e qarīb bir maḥallde idi.”

فرو آویختند آنکه بجاهش

در آب انداختند از نیمه راهش

Onu şarkıtdılar çünkü kuyuya

Yarı yoldan bırakmışlardı şuya (1406/ 54b)

Kardeşleri Yûsuf'u bir iple kuyunun yarısına kadar sarkıtıp sonra ipi bırakırlar. Bunun nedeni mısra‘ın yanına şu açıklamayla verilir: “Çünkü ipiñ boyu kâfî olmadı”

بخوبی بود خورشید جهانتاب

فکندش چرخ چون خورشید در آب

Güzellikdeydi ḥurşîd-i cihân-tâb

Felek şandı görüp (ḥurşîd der-âb) (1407/ 54b)

Mısra‘ın yanına “ḥurşîd der-âb” için “Şuya güneş ‘aks etmiş” açıklaması yapılarak Hz. Yûsuf'un kuyudaki hâli feleğin gözünden tasvir edilir.

عنان تا کی بدست سنگ ساری

بهرکس روی { هذا ربی } آری

Tenāsühden uşan; uşan a insân!

Be-her insāna { هَذَا رَبِّي } -gūyān! (57/ 4a)

Mütercim, beytin yanına “seng-sār” kelimesini açıklamıştır: “Seng-sār. Recm **ma‘nāsınadır**. Tehāsühiye fırkası tî‘tikadıdır.”

Beyitte Hz. İbrahim'in îmânı anlatılmaktadır. Önce yıldızlar, ay ve güneşin yaratıcısı olduğunu düşünür. Onların battığını görünce, kaybolan bir varlığın kendi Rabbi olmadığına kanaat getirir. Güneş, ay ve yıldızların kaybolup yeniden doğması tenâsüh, yani reenkarnasyon olarak değerlendirilmiştir. Kaybolup geri gelen yaratıcı olamaz, İslam'da reenkarnasyon inancı yoktur. Seng-sâr kelimesine karşılık verilirken beyitte kullanılmayan “recm” anlamına da yer verilmiştir.

سواد طره اش خجلت ده خور

بیاض غره اش (نور علی نور)

Sevâd-ı turrası haclet-dih-i hūr

Beyâz-ı gürresi (نُورُ عَلٰی نُورٍ) (145/ 7b)

Mütercim birinci mısra'ının son kelimesini “hūr” olarak okumuş ve şöyle anlam vermiştir: “hūr” kelimesi için “hurşîd muhaffefidir. Güneş **demek**” Mukayese edilen yazma nüshada “hūr” biçiminde geçmektedir. Ali Nihad Tarlan tercümesine bakıldığında kelimeye güneş değil, hūri/ cennet güzeli anlamı verdiği görülür.¹⁴²

وز آنجا کرد سوی زهره آهنگ

بدامان وفایش زهره زد چنگ

O yerden Zühre'ye olundu **āheng**

Vefā dāmānına urdu o da çeng (170/ 8b)

Āheng kelimesinin yanına “niyyet **manasına**” açıklaması yazılmıştır. O yerden Zühre'ye gitmeye niyet etti, yöneldi anlamını verir. Kafiye kelimesidir.

¹⁴² Ali Nihad Tarlan, a.g.e., s.8.

بتدبيرش سرافيل از كمين جست

ز رفر ف حله آيين هودجش بست

Çıkıp İsrâfîl anda kıldı ta‘yîn

Oña bir **Refref** etdi hacle-âyîn (183/ 9a)

“Refref” kelimesi için “(Refref) bisât-ı ‘arîzî ve -at- cenâh-ı tayr **ma‘nâsınadır.**” açıklaması yazılmıştır. Refref; yeşil yaygı, ve at (binek) ve kuş kanadı anlamındadır. Hz. Muhammed’i Mi‘râc’da Sidretü’l-Müntehâ’dan arşa çıkarma vazifesini görür.¹⁴³

جهت را مهره از ششدر رهانید

مکانرا مرکب از تنگی جهانید

Cihet yokdu; mekâna yokdu pāye

Çıkardı at bir vâsi‘ fezāya (185/ 9a)

Mi‘râc anlatılmaya devam eder.

Yön yoktu, mekânda ayak basacak yer / zemin yoktu. At, bir geniş uzay (boşluğuna) çıkardı.

Mütercim, Farsça beyitte geçen bir tavla terimini açıklamıştır: (Mühre ez şeş-der rehâniden) altı kapıdan altı çıkarmak. Ki nerd oyunundan ise de selâmete çıktı. Çıkardı **demekdir**. Tavla oyununda pulları karşı tarafın hamlelelerinden kurtarmak, oyunu almak demek. Oyun sahasındaki pulları sahadan kurtarınca oyun kazanılmış olur. Mi‘râc’ın mekân kavramını, insanın sıkıştığı dünya hayatının maddi mekânından çıkıp mekânsızlığın geniş ve büyük boşluğuna ulaşmak olarak izah eder. Tavla oyunundan doğan bu deyim, Türkçeleştirilmemiştir. Anlam olarak da hedef metne yansıtılamamış, bu sebeple açıklanmıştır.

---

¹⁴³ Ömer Zülfe, “Refref”, *TDVİA*, C. 34, İstanbul, 2007, s. 534.

نتابد نامه سان بر حرف من پشت

نساید خامه وش بر حرفم انگشت

Sözüm atmaz yabana nāme-āsā

Söze parmak da kıtmaz hār-āsā (372/ 16a)

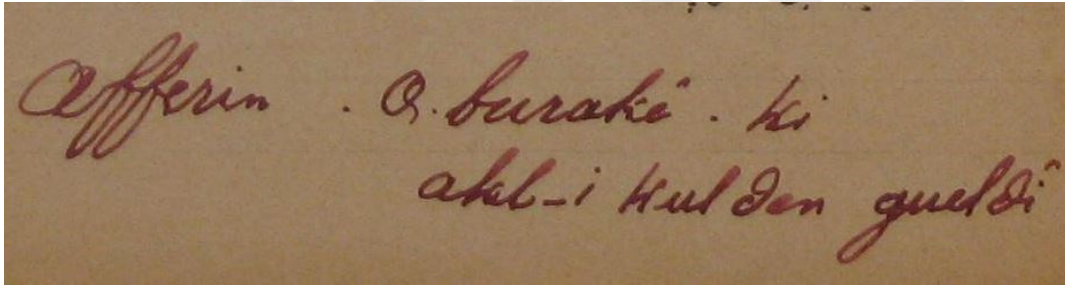
Mütercim, Farsça beyitte yer alan deyimleri şöyle açıklamıştır:

(Ber harf püşt tāften) Sözü beğenmeyip arkasını çevirmek. İ‘ rāz **ma‘ nasına**.

(Ber harf engüşt sâyiden) Söze parmak sürmek. Ki dahl-i aḡrāz **ma‘ nasına**

Latin Harfli bir not düşmüştür:

Mi‘rac mucizesinin anlatıldığı, Hz. Muhammed’in uyku ile uyanıklığı arasında yanına Cebra’il’in gelip Burak’ı getirdiği ve Burak’ın vasıflarının sıralandığı sayfa sonuna Latin alfabesi ile “afferin. o buraka. ki akl-ı kulden geldi” cümlesini yazmıştır. Burak’ın Allah’ın nurundan geldiği anlatılmaktadır.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Osmanlı Devleti’ndeki alfabe meselesi 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren tartışılmaya başlanmış. 1850’li yıllardan itibaren Arap alfabesinde yenilik yapılması görüşleri ortaya atılmış, II. Meşrutiyet’in ilânından sonra çeşitli teklif ve uygulamalar için çalışmalar yapılmıştır. Bir yanda bu tartışmalar olurken, bürokraside –özellikle dış işlerinde- Batılı tarzdaki okulların eğitiminde Latin alfabesi yerini almış, Harf İnkılâbı’na kadar telgraf haberleşmesinde Latin alfabesine dayalı Türkçe Mors Alfabesi kullanılmıştır. Bu durum Harf İnkılâbı’ndan 50 yıl önce Latin alfabesinin hayata girdiğini göstermektedir. (Cafer ULU, “Osmanlıda Alfabe Tartışmaları ve Latin Alfabesinin Kabulü Sürecinde Mustafa Kemal’in Çıktığı Yurt Gezileri: Tekirdağ Örneği”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXIII., S. 55, Ankara, 2014, s. 277-302.

Batı dilinde bir not kayda almıştır:

بدید آنچه از حد دیدن برون بود

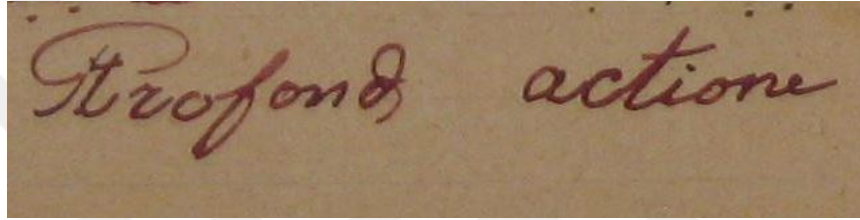
مپرس ا ما ز کیفیت که چون بود

Görüneñden çok idi gördüğü hep

Fakat keyfiyyetinden açu hîç leb (189/ 9a)

Görmek hududundan dışarı olanı gördü; bunun nasıl olduğunu bizden sorma.

Yine miracın anlatıldığı bölümde Hz. Muhammed’in aracısız olarak Allah ile görüşmesini mütercim, Latin harfleriyle “Profond actione” olarak yorumlamıştır. Bu ifade Latince olup “derin eylem” anlamına gelmektedir.

Beyit yanlarına açıklama yapmıştır:

چو خاری بر دمد از شوره بختی

بباید کند ناگشته درختی

Çorağdan ger zühür eylerse bir hār!

Çopar mālī ağaç olursa düşvār! (1292/ 50b)

Meyvası diken olan bir fidanı, büyüyüp ağaç olmadan kökünden kesmeli.

Mütercim beytin yanına “Mezkūr olduğu üzre Hāzret-i Yūsuf’uñ vālidesi bunlarıñ vālideleri olmadığından böyle dediler.” açıklamasını yazmıştır.

بکنج خانه مانده روز تا شب

{ فارسله غذا نرتع و نلعب }

Bucağda gece gündüz ılbi ılınar

Bizimle gönderirseñ yer ; hem oynar (1338/ 52b)

Mütercim beytin yanına:

Çend ey mu‘ allim rûz-tâ-şeb
Bâşed nigârem maĥbûs mekteb
Şod ferş-i dünyâ ez sebz-i şahrâ
[...]

mısra‘larını not almıştır.

Bu örneklerden hareketle Mehmed İzzet Paşa’nın tercüme amaç ve yöntemi değerlendirilmiştir. Kalıcı bir eser bırakmak ve Allah yolunda ilme hizmet etmek onun temel amacıdır. Bu yüzden Kur’ân-ı Kerîm’de en güzel kıssa olarak bildirilen, Hz. Yûsuf’un kıssasını sözlük tercüme edecek kadar iyi bildiği Fars dilinin usta kalemi Molla Câmi’den tercüme etmiştir.

Tercümesi Âgâh Sırrı Levend’in tasnifinde de belirttiği gibi kelime kelime olmamakla beraber aslına sadık kalan bir tercümedir. Tercüme tamamlanmamıştır. Metinde te’lif bölüm, tercümenin yanında dikkate alınamayacak kadar küçük bir hacme sahiptir. Kendi eklediği az sayıdaki beytin yanına “li-mütercimihi, li-nâmıkıhi” notlarını düşmüştür. Bu çalışma bir yeniden yazma faaliyeti olarak değerlendirilemez. Kaynak eserin kültürel unsurlarından deyim ve atasözlerini, kafiye, edebî sanat ve etkileyici ifadeleri hedef dile yansıtmada konusunda güçlükler yaşayan mütercim, metni izaha yönelmiştir.

Metinde geçen kelimelerin -özellikle kafiye ve veznin gerektirdiği şartların sağlanabilmesi için Farsça hâliyle kullanılan kelimelerin- karşılıkları verilmiş; deyim ve atasözlerinin yanı sıra metne yansıtılamayan ifadelerin açıklanmasına gerek görülmüştür.

Mütercim, ana kaynağı Kur’ân kıssası olan bu mesnevîde yer alan âyet ve hadisleri derkenara yazarak tercüme etmiş ve *Mevâkib*’den açıklamalarını nakletmiştir. Beyitlerle kıssa arasında ilişki kurulmasını sağlayarak metnin daha iyi anlaşılması amacına hizmet etmiştir. Sözlük çalışmasında da olduğu gibi şekillerle açıklama yoluna gitmiştir. Bu yönüyle çalışmanın şerh faaliyeti içerdiği görülmektedir. Açıklama yaptığı beyitlerde şerh terminolojisinde kullanılan “ma‘nâsındadır,

ma'nâsınadır, demektir, -dan kinâyedir" ifadelerine rastlansa da metnin tamamına yönelik sistemli bir şerh olmadığını söylemek mümkündür.

Mütercimın özellikle Türkçe kelime bulma gayreti içinde olmaması, bir yönüyle Türkçe ve Farsça arasındaki kelime dağarcığının büyüklüğünü göstermekte, çoğu yerde kaynak metnin söz dizimine uygun tercüme yapması, Farsça ve Türkçe metni yan yana vermesi, az sayıda da olsa kelimelerin kökenine dair açıklama yapması, Farsça fiilere mastar hâliyle karşılık vermesi, eserin Farsçanın öğretim sürecinde de kullanılabileceğini düşündürmektedir. Kâmûs-ı Fârisî'nin Maarif Nezâreti tarafından basılma kararı ve kaynağını Sâdî'nin Bostan'ı üzerine yaptığı manzum tercümesinde olduğu gibi bu mesnevînin de gençlerin ahlâk ve dil eğitiminde kullanılması arzusu dikkati çeker. ¹⁴⁵

Farklı nüshaları değerlendirdiğini gösteren mütercim, çeşitli vezin aksaklıklarını işaretlerle metinde düzeltilmiş, ancak hatalı kelime kullanımlarına müdahale etmemiştir. İzzet Paşa'nın el yazısıyla hazırladığı, tercümede kullandığı kelimeler yerine farklı kelime önerilerinde bulunduğu, bazı mısra ve beyitlere birden fazla tercüme önerisi getirdiği, atladığı beyitleri numarasıyla derkenara kaydettiği, noktalama işaretleri kullandığı, Latin alfabesiyle Batı dilinde notlar aldığı görülerek bir yazmanın oluşum sürecine ve devrin yazı diline şahitlik edilebilir.

3.4 Tercümeyle Zemin Olan Molla Câmi'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsi ile Mukâyesesi

Âteş-zâde Mehmet İzzet Paşa'nın Yûsuf u Züleyhâ tercümesi 55 varaktan ve 34 başlıkla bölümlenmiş 1433 beyitten oluşmaktadır.

Bu tercüme Molla Câmi'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsinin bir bölümüdür. Eserin tercümesi daha önce de belirttiğimiz gibi tamamlanmamıştır. Mütercimın tercüme ettiği bölümün sonuna düştüğü kayda bakılarak tercümeyi tamamlamaya niyet ettiği anlaşılmaktadır. "Mâba'dı cüz'-i şânîdedir" diyen İzzet Paşa'nın ailesinin Millet Kütüphanesine teslim ettiği eserleri içerisinde mesnevînin devamına rastlanmamıştır. Mütercimın 1914'te vefat etmesi ve birinci cildi olarak ifade ettiği ve 1913'te

---

¹⁴⁵ Fatma Büyükkarcı Yılmaz, a.g.m., s. 191.

tamamladığı bölümünden sonra ikinci cildinin tercümesine ömrünün vefa etmediği düşünülebilir.

Metnin sayfalarında Farsça beyitler sağda, Türkçe tercümesi solda yazılı hâlde bir düzen görülmektedir. 1433 beyit olarak ele alınan eserin bazı beyitleri mütercim kendi te'lifidir. Bunun yanında mütercim, bazı beyit ve bölümleri tercüme etmemiştir.

Farsça beyitler ve bölüm başlıkları Molla Câmi'nin mesnevîsi ile karşılaştırılmasının sonucunda¹⁴⁶ metinde Câmi'nin mesnevîsinin esas alındığı anlaşılmaktadır. Bu mesneviden farklılaşan yönleri aşağıda değerlendirilecektir.

Eserin başlıkları genel olarak kaynak metnin değerlendirilen yazma nüshası ile uyumludur. Bazı başlıklar ise birebir aynıdır.

Bu başlıklara örnek olarak

18. başlık, Molla Câmi'de: وزیدن نسیم سحری بر زلیخا و نرگس خوابناکش گشادن

şeklinde iken metnimizde وزیدن نسیم سحری بر زلیخا و نرگس خوابناکش گشادن

Bazı başlıklar özet niteliğinde olduğu söylenebilir.

Yine 5. başlık, Molla Câmi'de تخصیص مناجات بنظم بی دستیاری حاجات

şeklindeyken, metnimizde تخصیص مناجات şeklinde kısaltılmıştır.

Câmi'nin mesnevîsindeki on ikinci başlık İzzet Paşa'nın mesnevîsinde iki ayrı başlık olarak değerlendirilmiştir.

12. başlık Câmi'de نخل بیان فضیلت عشق و شاخچه سبب کتاب , metnimizde نخل بیان

دسته گل از چمن فضایل سخن چیدن 13. Başlık Câmi'de فضیلت عشق بست

şeklindedir. Bu duruma و شاخچه آغاز نظم کتاب بآن پی وستن , metnimizde و رشته

rağmen 12 ve 13. başlıkların içerdiği beyitler aynıdır.

14. başlık, Molla Câmi'de داستان شمع جمال یوسفی در شبستان غیب افروختن ,

metnimizde حکایت

---

¹⁴⁶ Burada Câmi'nin eserinin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nüshası kullanılmıştır. Bkz. Molla Câmi, *Yûsufu Züleyhâ*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No. Nekfy00187.

Başlıklar farklılaşsa da içerdiği beyitler aynıdır.

31 ve 32. başlıklar takdim-tehir ile metinlerde kullanılmıştır ancak içerdiği beyitler yine aynıdır.

Bahsi geçen 31. Başlık Molla Câmi'de رفتن برادران پیش پدر و درخواست کردن که مشا ورت کردن برادران با یکد metnimizde یوسف را علیه السلام همراه خود جانب صحرا şeklinde olup 32. başlık

مشورت کردن برادران با یکدیگر که چه حيله سازند که یوسف را از پیش Molla Câmi'de مشورت کردن برادران پیش پدرکه یوسف را بصحرا برند metnimizde پدر دور اندا زند

İzzet Paşa'nın kullandığı başlığın uygun olduğu görülmektedir. Nitekim, bu başlıklardan ilkinde kardeşler Yûsuf'u babalarından ayırmak için nasıl bir hileye başvuracaklarını önce kendi aralarında görüşür. Kıra götürmeye ve kuyuya atmaya karar verirler. Sonra babalarına giderek Yûsuf'u yanlarına almak için izin isterler. Olay akışı İzzet Paşa'nın başlıkları yerinde kullandığını göstermektedir.

Câmi'nin 10. başlık altındaki bölümü, İzzet Paşa'nın metninde hiçbir beytiyle yer almaz. Bu bölümde Molla Câmi, 38 beyit hâlinde dönemin sultanı olarak nitelendirdiği Hüseyin Baykara övgüsüne yer vermiştir. İzzet Paşa'nın metni 20. yüzyıla uzandığından Molla Câmi'den beş yüzyıl sonra Hüseyin Baykara elbette devrin sultanı değildir. Üstelik İzzet Paşa'nın bu eseri tercüme ettiği dönemde sultanlara övgü geleneği neredeyse kalmamıştır. Dönemiyle ilgili siyasi birçok eleştirisi olan Paşa'nın sultan medhiyesine yer vermemesi de mânidârdır.

Mütercim tarafından 210. beyitten itibaren 53 beytin tercümesini yapılmamıştır. Mütercimin bu bölümlerin Farsçalarını yazmış olduğu hâlde tercümelerini yapmaması; mütercimin Farsça beyitleri farklı bir zamanda yazdığını, tercümeyle daha sonra geçtiğini düşündürmektedir. Nitekim, tercümelerde kalem, kalemin kullanılış biçimi ve mürekkepler değişmektedir. Bu durum, ilk varakta görülmez.

Mütercim, 210. beyitten sonra “(Câmi) merhûm bundan öte sefer-i Hicâz ile rû-mâlî Ravza-i Mutahhara hakkında hâme-rân oluyor.” açıklamasını yazmıştır. 20 beyit, Ravza-i Mutahhara tasviri ve Hz. Muhammed'den şefaât dileme konusunu işler. Devamındaki 43 beyitte Molla Câmi'nin de mensubu olduğu Nakşbendî (Hâcegân) tarikati şeyhi Ubeydullâh Ahrâr'ın övgüsü yer almaktadır. Bu bölümün tercümesinin

yapılmaması da daha sonraki kısımda Hüseyin Baykara övgüsünün metne dahil edilmemesi gibi mütercimmin bilinçli bir tercihi olmalıdır.

466. beytin Farsçası yazılmış ancak Türkçe tercümesinde sadece bir mısra'a yer verilmiştir.

بدل یعقوب اگر مهرش نهان داشت
وگر کردش بجان جا جای آن داشت

Ṭutaydı mihri Ya' kûb erce pinhân (466/19b)

914. beyitten itibaren 7 beyit Farsça olarak yazılmış ancak tercümesi yapılmamıştır. Tercümesi yapılmayan beyitlerin yer aldığı bölümde Züleyhâ'nın babası Mısır azizine elçi göndererek kızının evliliği için aracı olmasını ister. Söz konusu 7 beyitte ise elçi, Mısır azizine Züleyhâ'nın eşsiz güzelliğinden, herkes ona iltifât ederken onun gönlünün kimseden yana olmamasından bahseder.

رسولان از شه هر مرز و هر بوم
چو شاه ملک شام و کشور روم

847. beytin de Farsçası yazılmış ancak tercümesi yapılmamıştır. Beyitte Rum, Şam ve diğer memleketlerin padişahlarının (Züleyhâ'ya evlenme teklifi için) elçiler gönderdiği ifade edilmektedir.

38b ile 40b'nin de dahil olduğu varaklarda 5 sayfada toplam 66 beyit tercüme edilmemiştir. Bu varaklarda da beyitlerin Farsçaları yer almaktadır. 66 beyit, Mısır azizinin evliliği kabul etmesi ve Züleyhâ'nın büyük bir hazırlık eşliğinde Mısır'a götürülmesi konusunu ele alır. Hızlı atlar, ağır yükler taşıyan develer, Züleyhâ'nın mahfili, güzel kokular, mücevherler ve hizmetçiler tasvir edilir. Ardından Mısır azizi Züleyhâ'nın geldiğini haber alır. Mısır azizinin memnuniyeti, askerleri, hizmetçileri, mücevherlerle donatılmış ipekli çadırları, sâzende ve hânendeleri ile karşılama hazırlığı anlatılır. Bu beyitlerin tercüme edilmemesiyle ilgili bir gerekçe metinden elde edilememiştir. Farklı tasvirler yer alan beyitler tercüme edilmiştir. Daha önceki bölümlerde Züleyhâ'nın tasviri detaylı biçimde Farsça yazılmış ve tercüme edilmiştir.

Tercüme edilmeyen beyitler, Züleyhâ'nın Mısır'a getirilmesi sürecini kesintiye uğratmakta, Züleyhâ birden Mısır'a varmaktadır.

İzzet Paşa'nın tercümesinde beyitlerin öncelik ve sonralık (takdim-tehir) sıralamasında yazma nüsha ile karşılaştırılması sonucu metnin bütünlüğünü bozacak ciddi farklılıklar görülmez. İzzet Paşa'nın kaynak olarak kullandığı Molla Câmi nüsha/ları¹⁴⁷ hakkında bir bilgi bulunmadığından olay örgüsü takip edilerek bir beytin yanlış sıralandığı açıkça söylenebilir. Anlatımın akışına göre 354. beyit, 349. beyitten sonra gelmelidir. Yûsuf u Züleyhâ'yı zikrettiği 350. beyitten sonraki beyitler, bu beytin konusunu sürdürmektedir. 353 ve 355'te doğrulukla ilgili unsurlardan söz ederken arada eski aşk hikâyelerinden Leylâ ve Mecnûn'u yeniden dile getirmesi bir sıralama hatasıdır. Beyit Molla Câmi'nin eserinin yazma nüshasında da 349'dan sonra gelmektedir.

کهن شد دولت شیرین و خسرو

به شیرینی نشانم خسروی نو

Ṭolundu devlet-i Şîrîn ü Ḥusrev

Size nakl eyleyem bir ḥusrev-i nev (349/15b)

چو طوطی طبع را سازم شکرخا

(ز حسن یوسف و عشق زلیخا)

Eder her ṭab' ı elbette şeker-ḥā

Cemāl-i Yûsuf u ' aşq-ı Züleyhā (350/15b)

خدا از قصهها چون احسنش خواند

باحسن وجه ازو خواهم سخن راند

Ḥudā (aḥsen) buyurdu kışşalardan

Ḥikāye eyleyem ber-vech-i aḥsen (351/15b)

---

¹⁴⁷ Mütercimim birden fazla nüsha kullandığı yahut birden fazla nüshayı gözden geçirdiği metnin Farsça beyitleri yanına alınmış “nüsha” notunu düşerek gösterdiği nüsha farklarını belirten kelimelerden anlaşılmaktadır. Bu konu, tercüme yöntemi başlığında değerlendirilmiştir.

چو باشد شاهد آن وحی منزل

نباشد کذب را امکان مدخل

Çün ola şahidi o vaḥy-i münzel

Bulunmaz rāh-ı kizbe onda medḥal (352/15b)

نگردد خاطر از ناراست خرسند

وگر خود گویی آنرا راست مانند

Göñül yañlışlara itmez ḳanā'at

Velev doğru gibi etseñ ḥikāyet (353/15b)

سرآمد نوبت لیلی و مجنون

کسی دیگر سرآمد سازم اکنون

Yüceldi devlet-i Mecnūn u Leylī

Dīger meşhūra etdim zıkr meylī (354/15b)

سخنرا زیوری چون راستی نیست

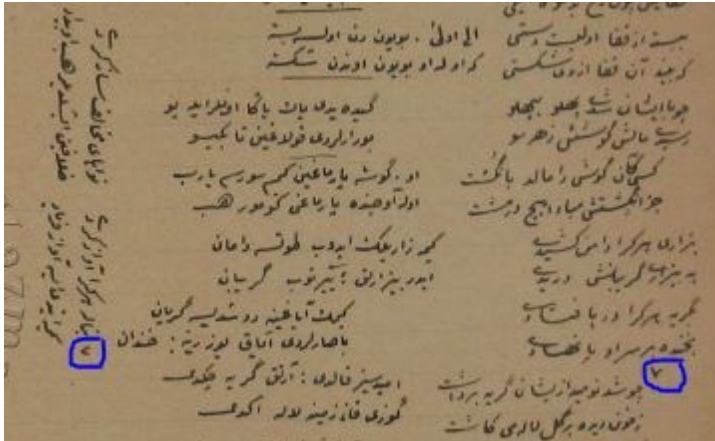
جمال مه بجز ناکاستی نیست

Sözün doğruluk iledir kemālī

Evet noḳşān bulur māhiñ cemālī (355/15b)

Mütercimim kullandığı nüsha/larda olduğu hâliyle ya da kendi atladığı beyitlerin derkenara sıralama belirterek yazdığı görülmektedir.¹⁴⁸ Ancak yukarıdaki hatalı sıralamaya müdahale etmemiştir.

¹⁴⁸ vr. 53b

Molla Câmî'de yer alan ve İzzet Paşa metninde bulunmayan beyitler ise şöyledir:

130 ve 131. beyitler arasında

نبودش خط ولی زد خط تخجیل

بکلک نسخ بر تورات و انجیل

Bu beyitte Hz. Muhammed'in okuma yazma bilmediği ancak Tevrat ve İncil'in hükmünü ortadan kaldırdığı ifade edilmektedir.

169 ve 170. beyitler arasında

وز آنجا شد ببالاتر سبک خیز

عطارد را بفرق سر عطاریز

Hz. Muhammed'in Mi'râc mûcizesinin anlatıldığı bölümde yer alan bu beyitte Hz. Muhammed'in Ay'dan hızla yükselerek Utarid'e varıp Utarid'in başına ihsan saçtığı ifade edilmektedir.

239 ve 240. beyitler arasında

ز مشتی خاک کاندرا راه بیند

بدامانش کجا گردی نشیند

Bu bölümde Nakşibendî şeyhi medhedilmektedir. Bu dünya onun himmeti yanında bir avuç topraktır. Beyitte Ubeydullâh Ahrâr'ın yolda gördüğü bir avuç topraktan eteğine bir toz konmayacağı ifade edilmektedir.

521 ve 522. beyitler arasında

از ان آینه همزانوی او شد

که فیض نوریاب از روی او شد

Züleyhâ tasvir edilmektedir. Aynalar Züleyhâ önünde diz çökmüştür. Beyitte Züleyhâ'nın dizinin, yüzünden nur feyzi alan bir ayna olduğu ifade edilmektedir.

534 ve 535. beyitler arasında

گهی در جلوه ایوان خرامی
ز زرکش حله مصری و شامی

Züleyhâ tasviri devam eder. Beyitte Züleyhâ'nın bazen altın işlemeli Mısır ve Şam elbiseleri ile saray avlusunda dolaştığı ifade edilmektedir.

618 ve 619. beyitler arasında

ازان بر روزشان شب اختیارست
که آن یک پرده در دین پرده دارست

Züleyhâ'nın Yûsuf peygamberi rüyasında görüp kendine geldiği gün anlatılır. Züleyhâ gece boyu uyumamış, sarhoş bir haldedir. Aşk acısıyla günü geçirir ve gece olunca tek başına kalıp derdini dile getirir. Beyitte gece perdesinin her şeyi örtmesi sebebiyle aşıkların geceyi gündüze tercih ettikleri ifade edilir.

674 ve 675. beyitler arasında

چو شد شاخ گلت سرو خرامان
هنوزت دست نگستم ز دامان

Züleyhâ'nın Yûsuf'u rüyasında gördükten sonra hâlinde meydana gelen değişiklikleri cariyelerin hayretle karşılaması ve dadısının durumu çözmesini anlatan bölümde yer alır. Beyitte dadısı Züleyhâ'ya gül fidanın salınarak yürüyen servi oluncaya kadar eteğinden elimi çekmedim der.

686 ve 687. beyitler arasında iki beyit metinde yer almaz:

وگر باشد پری در کوه و بیشه
عزایم خوانیم کارست و بیشه
بتسخیرش عزیمتها بخوانم
کنم در شیشه و پیشت نشانم

Bu iki beyitte dadısı Züleyhâ'ya, âşık olduğu ay yüzlüyü bulabileceğini, dağda, ormanda gezen bir peri ise Azâyim okuyarak bir şişeye kapatıp karşısına getirebileceğini söyler.

690 ve 691. beyitler arasında

که گنج مقصدم بس ناپدید است

در آن گنج ناپیدا کلید است

Dadısının tüm ısrarına rağmen Züleyhâ, kendisi de tanımadığı için rüyasında görüp âşık olduğu kişinin kim olduğunu söyleyemez. Beyitte Züleyhâ, âşık olduğu hazinenin ortada olmadığı, kapısının anahtarının bile bulunmadığını ifade eder.

771 ve 772. beyitler arasında

به این بند گران پا بستم چیست

بدین تیغ جفا دل خستم چیست

Züleyhâ'nın Yûsuf'u ikinci kez rüyasında gördüğü bölümde yer almaktadır. Züleyhâ rüyâdan sonra aşkından dîvâne olmuştur. Babası hekimlere danışıp çareler arar ve ayağının zincire vurulmasına karar verilir. Züleyhâ zaten hareket edecek dermanı kalmadığını söyler ve beyitte bu ağır bağ ile ayaklarının neden bağlandığını, cefa kılıcı ile gönlünü mü yaralamak isterler diye sorar.

978 ve 979. beyitler arasında

به تنها کوه اما بی ستون نی

ز راه باد رفتاری برون نی

Züleyhâ'yı Mısır'a götüren kervanda yer alan develerin tasviri yapılmaktadır. Bu atlar, sütunları olan bir dağa benzer ve rüzgâr gibi koşar.

980 ve 981. beyitler arasında

ز شوق رهروی بی خواب و خوردان
بر آهنگ حدی صحرانوردان

Bu develer, şevk içindedir. Uyumadan, bir şey yemeden devecinin sürüş ahengine uyarak kırları aşarlar.

989 ve 900. beyitler arasında

فرو هشته بدو زربفت دیبا
به رنگ دلپذیر و نقش زیبا

Züleyhâ'nın mahfili tasvir edilir. Güzel renkli ve nakışlı, sırma işlemeli ipekli kumaşlarla döşenmiştir.

1050 ve 1051. beyitler arasında

نه آنست این که گفت از خویش رازم
ز بیهوشی بهوش آورد بازم

Züleyhâ Mısır'a vardıktan sonra dadısı ile ağırlandığı çadırın bir köşesinden Mısır azizini görmek ister. Onun rüyasında gördüğü kişi olmadığını fark ettiğinde söylediklerini işler. Züleyhâ, "sırrımı söyleyip aklımı yerine getiren kişi bu değil", der.

1059 ve 1060. beyitler arasında

بساط خرمی افکنده بودی
درون پر خون و لب پر خنده بودی

Züleyhâ Mısır'da hayatını sürdürmektedir. Neşe içinde oturur, dudağı tebessüm dolu olsa da içi kan ağlamaktadır.

1161 ve 1162. beyitler arasında

ازان یاریگران در شادی و غم
نبودش با کسی پیوند محکم

etrafında kendisine arkadaşlık edecek kimseler ve cariyeleri vardır ama o sadece sevgilisi ile sevinir ve onun yüzünden dert çeker. Bu yüzden kimseye karşı derin bir bağı yoktur.

İzzet Paşa, birinci cüz'ü olarak belirttiği tercümesinin son kısmına kendi telif ettiği bir bölümü ekleme girişiminde bulunmuştur. Bu bölüm de tamamlanamamıştır. Bu bölümde

باز آوردن برادران پیراهن خونین یوسف را به پیش پدرش

Bāz-Āverden-i Birāderān Pīrāhen-i Hūnīn-i Yūsuf-rā Be-Pīš-i Pedereš

(Hāzret-i Yūsuf' uñ Birāderleri Kānlı Gōmlegi Hāzret-i Ya' kūba Getirdikleridir)

Başlığı altında 8 beyit yer almaktadır. İzzet Paşa bu bölümün kendi telif olduğunu:

“Cāmī Merhūm Vaḳ' a-i Dil-sūz-i Ātīyeyi Terk Etmiş Olduğundan Teberrūken Bu Faḳīr 'İlāveye Cūr'et Etdim” sözleriyle belirtir. Burada yer alan Farsça beyitlerin kaynağı tespit edilememiştir. Mütercimın kendisinin telif ettiğine dair bir ibare yoktur. Kendi eklemelerini metin içinde gösterdiğinden, bir kaynaktan aldığı düşünülebilir, ancak kaynak tespit edilememiştir. İzzet Paşa, klasik dönemlerde görülen mesnevînin dili Türkçe olsa da mesnevî bölümlerinde kullanılan başlıkların Farsça yazılması geleneğine uymuştur. Bir nev'i Cāmî'ye nazîre olan bu bölüm dışında mütercimın metne dahil ettiği ve yine kendi tel'if ettiği dört beyit daha vardır.

Bu beyitlerin Farsçaları telif edilmemiştir. Mütercim, bu beyitler öncesinde şu kaydı düşmüştür: “27 *Teşrîn-i Sānī* 1218, 2 *Rūz-ı Kāsım*, *der-ḥāne-i ḥod*, *Meḥmed 'İzzet.*” Klasik mesnevîlerin tercümeleriyle ilgili geleneğe uyarak metinle aynı vezinde dört beyitle Allah'a yakarmış, Yūsuf u Züleyhā'nın müellifi Mollā Cāmī'yi anmış ve kendi mahlasını zikretmiştir. Bahsi geçen beyitler aşağıdaki gibidir:

İlāhī vaşfiña yok ḥadd ü gāyet

İlāhī 'ilmiñe yoḳdur nihāyet (1223 / 48a)

Benim aḥlākımı kıl Yūsuf-āsā

Naşīb eyle baña 'aşḳ-ı Züleyhā (1224 / 48a)

Ḳabûl eyle ‘ināyet kıl ricāmı
Mu‘azzez ola bundan rūḥ-ı Cāmī (1225/48a)

Cihāndan almamışdır bûy-ı lezzet
Saña müştāk dur[ur] çünkü ‘İzzet (1226/ 48a)

Başka nüshalarda karşılaşmadığımız, Farsçası yazılı olan bir beyit daha vardır. Bu beytin dil ve üslûbuna bakıldığında İzzet Paşa’ya ait olması muhtemeldir:

چه باشی سختگی آزاده بودن

بخاک نیستی افتاده بودن

N’olursuñ bir nefes āzāde olsañ
Türāb-ı mahvīye üftāde olsañ (12/2b)

Bu beyti kendisi ilave etmiş, Farsçasını yazmamıştır:

Meşeldir ḥüsn-i Yūsuf gerçi ammā
Ona āyinedir ḳalb-i Züleyḥā (470/ 19b)

İzzet Paşa eserini, Molla Câmî’nin *Yūsuf u Züleyḥā* mesnevîsini esas alarak tercüme etmiştir. Bu tercüme, bölüm başlıkları ve içindeki beyitlerin birebir tercümesi usûlüyle gerçekleşmiştir. Farsça metin bir yazma nüsha ile karşılaştırıldığında İzzet Paşa’nın Nakşibedî Şeyhi Ubeydullâh Ahrâr ve devrin sultanı diye bahsettiği Hüseyin Baykara’nın övgüsünü tercüme etmediği, Ubeydullâh Ahrâr’ın medhinin Farsça beyitlerinin yer aldığı ancak Hüseyin Baykara medhinin Farsça beyitlerinin olmadığı görülmektedir.

Kendi eklediği iki kısımdan birinde Allah’a yakarır, Molla Câmî’ye dua eder ve kendi mahlasını zikreder. Bunun dışında son başlık da mütercimın telifidir. Kardeşlerinin babaları Hz. Yâkûb’a Yûsuf’un kanlı gömleğini getirdiğini anlatır. Bu bölümde Farsça beyitler de mütercim tarafından telif edilmiştir. Ancak bölüm tamamlanamamış, yanı sıra tamamı 4000 beyit olan Molla Câmî’nin mesnevîsinin de 1200 beyit kadarlık bir kısmı ile tercüme edilmiştir.

1. Başlık

Yazmada Yûsuf u Züleyhâ Câmî

Metinde **Manzûme-i Yûsuf u Züleyhâ. Li-Cenâb-ı Câmî**

2. Başlık

Molla Câmî'de افتتاح نامه بنام یگانه که چشمه روشن مهر از دریای نوالش یکم است

Metnimizde افتتاح نامه بنام یگانه که چشمه روشن مهر از دریای نوالش یکم است و دفتر از آیات کمالش
یک رقم

3. Başlık

Molla Câmî'de در هستی واجب الوجود کوید

Metnimizde ترتیب دلایل هستی واجب تعالی نمودن و ترغیب تامل در آن فرمودن

4. Başlık

Molla Câmî'de دست برداشتن به ... حاجات

Metnimizde دست برداشتن به مناجات

5. Başlık

Molla Câmî'de تخصیص مناجات بنظم بی دستیاری حاجات

Metnimizde تخصیص مناجات

6. Başlık

Molla Câmî'de فی نعت النبی علیه السلام

Metnimizde در نعت خواجه کائنات

7. Başlık

Molla Câmî'de درصفت معراج النبی علیه السلام

Metnimizde در معراج وی که از آفتاب رفیع درجات سایه ایست

8. Başlık

Molla Câmî'de در لباس ضراعت پوشیدن

Metnimizde لباس ضراعت پوشیدن

9. Başlık

در تبرک جستن به ذکر خواجه که مقتضای عند ذکر را راست Molla Câmi'de

در تبرک جستن بذکر خواجه که ذکر او سرمایه ایست Metnimizde

10. Başlık

در مدحت السلطان الزمان سلطان حسین میرزا Molla Câmi'de

Metnimizde Böyle bir bölüm yer almamaktadır.

11. Başlık

در بیان آنکه هر یک از جمال مرغیست از آشیان وحدت Molla Câmi'de

در بیان آن که هر یک از جمال عشق مرغی از آشیانه وحدت پرنده Metnimizde

12. Başlık

نخل بیان فضیلت عشق و شاخچه سبب کتاب Molla Câmi'de

نخل بیان فضیلت عشق بست Metnimizde

13. Başlık

دسته گل از چمن فضایل سخن چیدن و رشته Molla Câmi'de

و شاخچه آغاز نظم کتاب بآن پی وستن Metnimizde

14. Başlık

داستان شمع جمال یوسفی در شبستان غیب افروختن Molla Câmi'de

حکایت Metnimizde

15. Başlık

نهال جمال یوسفی را در باغستان به بهارستان شب آوردن Molla Câmi'de

نهال جمال یوسفی از بهارستان غیب افروختن Metnimizde

16. Başlık

در صفت و نسبت زلیخا که مغرب از طلوع آفتاب جمالش Molla Câmi'de

در صفت حال زلیخا Metnimizde

17. Başlık

در بیان دیدن زلیخا نوبت اول تیغ آفتاب جمال یوسف را Molla Câmi'de

دیدن زلیخا نوبت اول آفتاب جمال یوسف Metnimizde

18. Başlık

Molla Câmi'de وزیدن نسیم سحری بر زلیخا و نرگس خوابناکش گشادن

Metnimizde وزیدن نسیم سحری بر زلیخا و نرگس خوابناکش گشادن

19. Başlık

Molla Câmi'de در مشاهده تغییر حال گه زلیخا گر و تحیر بر حال رشته تفکر کنیزان افتادن

Metnimizde در مشاهده حال تغییر زلیخا و گره تحیر بر رشته تفکر کنیزان افتادن

20. Başlık

Molla Câmi'de خواب دیدن زلیخا نوبت دوم شمع جمال یوسف علیه السلام

Metnimizde خواب دیدن زلیخا نوبت دوم شمع جمال یوسف را

21. Başlık

Molla Câmi'de به خواب آمدن یوسف علیه السلام زلیخا را نوبت سیم و نام و نشان

Metnimizde بخواب آمدن یوسف زلیخا را نوبت سیم و نام و مقام وی دانستن و بعقل باز آمدن

22. Başlık

Molla Câmi'de از آمدن رسولان پادشاهان از اطراف غیر بخواستگاری زلیخا و تنگدل گشتن وی از نا امیدی آن

Metnimizde آمدن رسولان شاهان بخواستگاری زلیخا

23. Başlık

Molla Câmi'de فرستادن پدر زلیخا قاصدی سوی مصر و عرض کردن زلیخا بر وی و قبول وی آنرا

Metnimizde فرستادن پدر زلیخا قاصدی بسوی عزیز مصر

24. Başlık

Molla Câmi'de نسیم قبول از جانب مصر وزیدن و محمل زلیخا را چون عماری می گل مصر کشیدن و بد آنجا

Metnimizde نسیم قبول از جانب مصر وزیدن و محمل زلیخا را چو گل بمصر کشیدن

25. Başlık

Molla Câmi'de خبر یافتن عزیز از مقدم زلیخا و بعزیمت استقبال برخاستن و لشکریان مصر را به تجمّل آراستن

Metnimizde خبر یافتن عزیز مصر از مقدم زلیخا

26. Başlık

Molla Câmi'de دیدن زلیخا عزیز مصر را از شکاف خیمه و فریاد داشتن که این نه آن کس است که من در خواب دیدم و سالها محنت محبتش کشید

Metnimizde دیدن زلیخا عزیز از شکاف خیمه

27. Başlık

Molla Câmi'de درآمدن زلیخا همراه عزیز مصر و بیرون آمدن مصریان و طبقهای نثار بر عماری زلیخا افشاندن

Metnimizde بمصر آمدن زلیخا

28. Başlık

Molla Câmi'de عمر گذراندن زلیخا در مفارقت یوسف علیه السلام و تلهف و تأسف وی بر آن مدی اللیالی و الایام

Metnimizde عمر گذارشدن زلیخا در مفارقت یوسف

29. Başlık

Molla Câmi'de آغاز حسد بردن اخوان و دور انداختن یوسف را از کنعان و رسیدن

Metnimizde آغاز حسد بردن اخوان و دور انداختن یوسف از پدر

30. Başlık

Molla Câmi'de خواب دیدن یوسف علیه السلام که آفتاب و ماه و یازده ستاره وی را سجده می کردند و شنیدن اخوان

Metnimizde خواب دیدن یوسف که بآفتاب و ماه و یازده ستاره او را سجده میکردند

31. Başlık

Molla Câmi'de رفتن برادران پیش پدر و درخواست کردن که یوسف را علیه السلام همراه خود جانب صحرا

Metnimizde مشاورت کردن برادران با یکدیگر که چه حیلست سازند که یوسف را از پدر دور اندازند

32. Başlık

Molla Câmi'de مشورت کردن برادران با یکدیگر که چه حیلست سازند که یوسف را از پیش پدر دور اندازند

Metnimizde رفتن برادران پیش پدر که یوسف را بصحرا برند

33. Başlık

بردن برادران يوسف عليه السلام را از پيش پدر و در راه هدايت خود چاه ضلالت كندن و ويرا [...] Molla Câmi'de

بردن برادران يوسف را از پيش پدر و او را در چاه افكندن Metninimizde

34. Başlık

Yazmada böyle bir başlık bulunmamaktadır.

باز آوردن برادران پيراهن خونين يوسف را به پيش پدرش Metnimizde

3.5 Metnin Kuruluşunda İzlenen Yöntem

Âteş-zâde Mehmed İzzet Paşa'nın Yûsuf u Züleyhâ tercümesi, kaynak olarak kullanılan Farsça metin ve Türkçe tercüme olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Metin kurulurken önce mütercim Molla Câmi'den aktardığı Arap harfli Farsça metin, altına da transkripsiyonlu olarak İzzet Paşa'nın metni yazılmıştır. Tercüme edilmeyen Farsça beyitler de metne dâhil edilmiştir. Mütercim tercümede önerdiği alternatif kelime ve mısralar dipnotta gösterilmiş; alternatifler beyitler içinde vezni sağlam, kaynak beyte anlamca en yakın beyitler metinde kullanılmış, diğerleri dipnotta gösterilmiştir. Transkripsiyon için "Times Turkish Transkripsiyon" fontu kullanılmıştır.

Her beyit numaralandırılmıştır. Yazma nüshada yeni bir sayfaya geçildiğinde metinde de sayfa başındaki ilk beytin sol üst kısmında köşeli parantez [ ] içinde sayfa numarası gösterilmiştir.

Metinde yer alan Arapça âyet ve hadisler olduğu hâliyle transkripsiyonlu metne aktarılmış, Türkçe tercümeleri ve kaynakları dipnotta verilmiştir. Âyet veya hadis iktibaslarının olduğu, mütercimin { } ya da ( ) işareti ile gösterdiği kısımlar transkripsiyonlu metinde aynı şekilde gösterilmiştir.

Metnin kenarına yazılan âyetler ve tercümeleri, Farsça kelimelerin Türkçe karşılıkları, Latin harfli Türkçe ve Latince düşülmüş notlar ile çeşitli açıklamalar dipnotta verilmiştir.

Bölüm başlıkları koyu ve küçük harfle yazılmış, Farsça bölüm başlıklarının Latin harfli yazımları da gösterilmiştir.

Metinde çeşitli nedenlerle okunamayan kısımlar köşeli parantez içinde üç nokta [...] ile belirtilmiştir.

Anlam ya da vezinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle metinde bulunmayan ek / kelimeler kullanılarak metin tamir edilmeye çalışılmıştır. Bu eklemeler köşeli parantez [ ] içinde gösterilmiştir. Vezin problemi olan beyitlerin tamire uygun olmaması halinde dipnota “Mısra‘ın vezni problemlidir” açıklaması yazılmıştır.

Metin, XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başına aittir. Bu dönemin dil özellikleri klasik Osmanlıcadan uzaklaşmış, imlâ da farklılaşmıştır.

Metinde Eski Anadolu Türkçesindeki yuvarlak ünlüler daralmıştır. Söz başlarındaki “t”ler kimi yerde “d” kimi yerde “t” olarak istinsah edilmiştir. toğru (353/ 15b), doğruluk (355/15b) Bu ve benzeri kelimeler “d” imlâsı ile yazılmıştır.

Zar-fiil eki -[u]p, metinde “ب” harfi ile gösterilse de metin XX. yüzyıla ait olduğunda “p” ile yazılmıştır.

Āfitāb, pādīshāh gibi kelimelerin āf-tāb, pād-šāh imlâları tercih edilmiştir.

Mesnevî içindeki bölümlerin başlıkları koyu renkle ve küçük harflerle yazılmıştır.

Metin yakın döneme ait olduğundan noktalama işaretleri kullanılmaya başlanmış, mütercimmin metinde kullandığı noktalama işaretleri transkripsiyonlu metinde de aynı şekilde gösterilmiştir. Noktalama işaretlerinden doğan büyük harf ve küçük harf kullanımlarına dikkat edilmiştir.

Vokal birleşmeleri kesme işaretiyle gösterilmiştir: n’olur (210/10a), n’ere (625/ 25b), n’etdiñ (722/ 29a)

Vezin gereği iki kelime arasındaki ses düşmeleri “_” ile gösterilmiştir: bun_almağa (927/36b)

3.6 Nüsha Özellikleri

Âteş-zâde Mehmed İzzet Paşa'ya ait Yûsuf u Züleyhâ tercümesi, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu, Manzum Eserler Bölümü'nde, 1172 numarada kayıtlıdır. Eser, katalog fişinde Fars dilinde Molla Câmi'ye ait olarak tanımlanmıştır.

Yazma düz gri kâğıt bir cilde sahiptir. Sırt kısmına Millet Kütüphanesi demirbaş numarasının bulunduğu bir kâğıt yapıştırılmıştır.

Yazmanın vikâye varağında ve ilk sayfalarında su lekesi bulunmakta ve eserin tamir gördüğü anlaşılmaktadır; kâğıdı çizgili, sarı bir kâğıttır.

Mütercimin kendi hattı olan bu yazmanın 1a sayfasında eserin adı, tarihi ve yazım yeri kayıtlıdır. Yine 1a sayfasında iki mühür yer alır. Birincisi Fatih Millet Kütüphanesi'ne ait mihurdur.

Mührün ortasında ay ve yıldız figürlü Millet Kütüphanesi mührü bulunur. Üst kısmında “Müllet Kütübhanesi” alt kısmında yazan muhtemelen yer adı okunamamıştır.

Yine sayfada sol altta ikinci mühür bulunur. Bu mühür ise Ali Emîrî'ye aittir.

Mührün dış dairesinde “Allāh Te‘ālā hazretleriniñ rızâsı içün vakf eyledim”, iç dairesinde ise “Diyârbekirli ‘Ali Emîrî 1341” (M. 1922/23) ifadeleri yer almaktadır.

149

Yazmada metin, çeşitli sayfalarda farklı olmakla birlikte genellikle 26 satır ve 13 beyitten oluşan bir düzen izler. Yazı stili rik‘a olup çoğunlukla siyah mürekkep, standart bir özellik taşımayacak şekilde muhtelif sayfalarda da sürh mürekkep kullanılmıştır.

Mütercim eserini birden fazla cilt hâlinde planlamıştır. Metnin sonunda devamının ikinci ciltte olduğu açıklaması da bunu gösterir. Ancak eserin tamamlanamadığı ve bu ciltle sınırlı olduğu düşünülmektedir. 1b sayfasında cilt numarası olarak (‘) yazılıdır.

Metin genel olarak iki sütun halinde tertip edilmiştir. Ancak zaman zaman kenarda kelime karşılıkları, açıklamalar, Kur‘ân‘dan âyetlerle bu âyetlerin tercümeleri, atlanan beyitler ve mütercimin notlarına rastlanır.

1b sayfasında Millet Kütüphanesi demirbaş mührü yer alır.

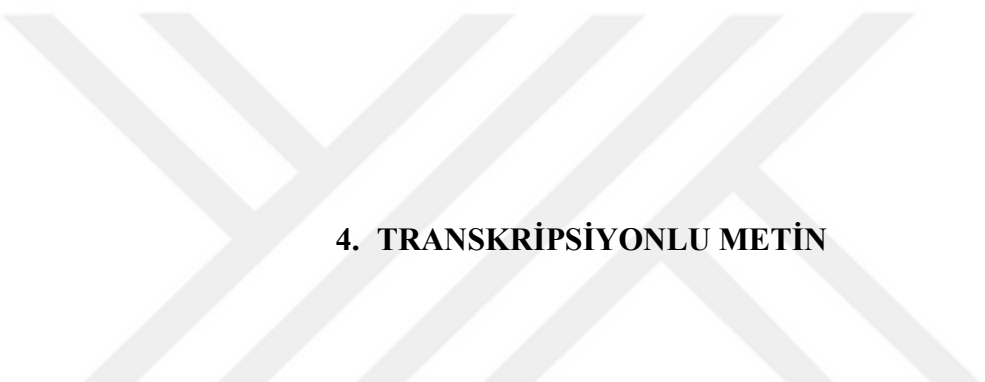
Yazmanın a yüzlerinde sayfa numaraları bulunur. Ayrıca varak numaraları da verilmiştir.

Yazmada metin; sağ sütunda Farsça, sol sütunda Türkçe karşılıkları gelecek bir şekilde sıralanmıştır. Bazı sayfalarda yalnızca Farsça beyitler bulunup sol sütunlar boş kalmıştır.

Metin 55b‘de sona erer. Mütercim, “Māba‘ dı cüz‘-i şānīdedir.” notunu düşerek bu cildi tamamlamıştır.

---

¹⁴⁹ Günay Kut, Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2021, s. 249.

4. TRANSKRİPSİYONLU METİN

mefā' ilün / mefā' ilün / fe' ulün

[2a]

الهی غنجه امید بگشای

گلی از روضه جاوید بنمای

1 Küşād et gonce-i ümmīdi yā Rab

Bāğınđan ver gül-i cāvidi yā Rab¹⁵¹

بخندان از لب آن غنچه باغم

وز آن گل عطر پرور کن دماغم

2 O gonce lebden et ma' mūr bāğım!

Hem o gülden mu' attar kıl demāğım!

درین محنت سرای بی مواسا

بنعمتهای خویشم کن شناسا

3 Şu bī-elṭāf olan miḥnet-serāda¹⁵²

Beni ni' met bilenden eyle sāde

ضمیر مرا سپاس اندیشه گردان

زبانم را ستایش پیشه گردان

4 Zāmīrim hep sipās-endīşe eyle!

Dilim dā'im sitāyiş-pīşe eyle!

¹⁵⁰ Metnin girişinde başlıktan önce 12 Şafer 1318 Erenköyü'nde kaydı bulunmaktadır.

¹⁵¹ İlk beyit İzzet Paşa tarafından üç farklı şekilde tercüme edilmiştir. Anlamca en uygun tercüme metinde verilmiştir. Diğer iki tercüme:

“Baña bir gonce kıl yā Rab mukadder!

Gülistāndan baña bir verd göster!”

“İlāhī goncemi aç et 'ināyet

Bāğınđan baña bir gül kıl irā'et”

¹⁵² Müvāsāt: [...]

ز تقویم خرد بهروزیم بخش

بر اقلیم سخن فیروزیم بخش

5 Kıvām-ı ‘aqlıdan ver ʔalbe zīver

ʔıl iʔlīm-i sūḥan üzre muẓaffer

دلی دادی ز گوهر گنج بر گنج

ز گنج دل زبانرا کن گهر سنج

6 Göñül virdiñ güherden genc-ber-genc

Zebānım genc-i dilden ʔıl güher-senc

گشادی نافه طبع مرا ناف

معطر کن ز مشکم قاف تا قاف

7 Kerem ʔıl nāfe-i tab‘ a açıp nāf¹⁵³

Beni ğarḳ eyle müşke ʔāf-tā-ʔāf

ز شعرم خامه را شکر فشان کن

ز عطرم نامه را عنبر فشان کن

8 Şi‘ irden ḥāmemi şekker-feşān ʔıl

‘İṭırdan nāmemi ‘anber-feşān ʔıl

سخن را خود سرانجامی نماند است

وز آن نامه بجز نامی نماند است

9 Söze el-ḥaḳ yok ise de ser-encām

O nāmeden baña ancaḳ ʔala nām

درین خمخانه شیرین فسانه

نمی یابم صدایی ز آن ترانه

10 Bu efsāne-geh-i ‘ālemde zīrā

Şadā duymam āvāzeden aşlā

¹⁵³ Mütercim, mısra‘ ın yanına “nāf” kelimesinin karşılığı olarak “delik” yazmıştır.

حریفان باده ها خوردند و رفتند

تهی خمخانه ها کردند و رفتند

- 11 İçip de bādeyi göçdü harīfān
Şagıp hum-ḥāneyi geçdi harīfān

[2b]

نه بینم پخته زین بزم خامی

که باشد بر کفش ز آن باده جامی

- 12 Bu bezm-i puḥtede görmem. Ki bir ḥām
Elinde ola o meyden de bir cām

بیا جامی رها کن شرمساری

ز صاف و درد پیش آر آنچه داری

- 13 Gel ey Cāmī ḥicābı etme izhār!
Getir şāfı vü dürdi her ne ki var!

افتتاح نامه بنام یگانه که چشمه روشن مهر از دریای نوالش یکنم است و دفتر از آیات کمالش
یک رقم

İftitāḥ-nāme-i Be-Nām-ı Yegāne-i Ki Çeşme-i Rüşen-i Mihr Ez-Deryā-yı Nevāliş
Yek-Nem Est ü Defter Ez-Āyāt-ı Kemāleş-i Yek Raḫam

Güneş Deryā-yı Nevālinden Bir Nem ve Defter-i Āyāt-ı Kemālinden Bir Raḫam Olan
Nām-ı Yegāneye Maḥşûş İftitāḥ-namedir.

چه باشی سختگی آزاده بودن

بخاک نیستی افتاده بودن

- 14 Nolursuñ bir nefes āzāde olsañ
Türāb-ı maḥvīye üftāde olsañ

بنام این که نامش حرز جانهاست

ثنایش جوهر تیغ زبانهاست

15 Yegâne nâm-ı Hâk ki hırz-ı cândır

Şenâsı cevher-i tîğ-ı zebândır

زبان در کام کام از نام او یافت

نم از سرچشمه انعام او یافت

16 Dimâğda dil o addan kâm buldu

Nemi o çeşmeden itmâm buldu

خرد را زو نموده دمبدم روی

هزاران نکته باریک چون موی

17 Göründü ‘ aklı ondan dem-be-dem rûy

Nice biñ ince nûkte nûkte çün mûy

پی آن موی زبانه را شانه کرده

ز دندان شانه را دندان کرده

18 O mûy için zebâne şâne kıldı

Dimâğa dişden dendâne kıldı

تعالی الله زهی قیوم و دانا

توانایی ده هر ناتوانا

19 Te‘âlâ ey zihî kıyyûm u dâna

Qılan her nâ-tüvânâyı tüvânâ

فلک را زانجمن افروز انجم

زمین را زیب انجم ده بمردم

20 Eden eflâki encümle münevver

Veren âdemle arza zîb ü zîver

مرتب ساز سقف چرخ دایر

فراز چار دیوار عناصر

21 Eden tertīb saḡf-ı çarḡ-ı devvār

; ‘Anāşırdan yücelten çār dīvār

بناف غنچه گل را نافه پیوند

ز گل بر گلبن شاهد حلی بند

22 Edip gonce içinde nāfe peyvend

Yaratdı gül-büne gülden ḡuliy-bend

قصب باف عروسان بهاری

قیام آموز سرو جویباری

[3a]

23 Ḳamış līf ördüren feyż-i bahāra

Ḳıyām-āmūz. Serv-i cūy-bāra

بلندی بخش هر همت بلندی

به پستی افکنی هر خود پسندی

24 Eden her himmet-i ‘ālīyi a‘lā

Ḳılan her ḡod-pesendi pest ü ednā

گناه آموز رندان قدح خوار

بطاعت گیر پیران ریاکار

25 Şuçın ‘afv edicidir bāde-ḡārīñ

Ṭutan ṭā‘āti pīr-i ḡīle-kārīñ

انیس خلوت شب زنده داران

رفیق روز در محنت گذاران

26 Enīs-i ḡalvet-i şeb-zinde-dārān

Refīḡ-i şāfi‘-i miḡnet-güzārān

ز جود بحراو ابر بهاری

کند خار و سمن را آب یاری

27 Yem-i cūdu eder ebr-i bahārı

Dikende; yāsemende āb-yārı

ز کان لطف او باد خزانی

کند فرش چمن را زرفشانی

28 Eder bād-ı ḥazān-ı luṭfı kānı

Çemen şahnında ferş-i zer-feşānı

ز شکرش پر شکر کام شگرفان

ز قهرش زهر عیش تلخ حرفان

29 Dimāğ-ı şūfiyān şükründen atıyeb

Sefihān kahrđan telh ‘ayşdır hep

وجودش آن فروزان آفتاب است

که ذره ذره از وی نوریاب است

30 Vücūdu o fūrūzān āf-tābdır

Ki zerre zerre ondan nūr-yābdır

گر از خورشید و مه دارد نهان روی

فتد در عرصه نابودشان گوی

31 Yüzün ḥurşīd ü mehden kılsa pinhān

Düşerler ‘arşa-i nā-būda o ān

بما زان منت هستی نه آمد

که هست و هستی و هستی ده آمد

32 Bize varlıkda zātı zü’l-minendir¹⁵⁴

Ki vardır varlığa varlık verendir

¹⁵⁴ Mütercim, mısra‘ın yanına “Minnet ancak Allah’adır” anlamına gelen (el-minnetü lillāh) cümlesini yazmıştır.

ز بام آسمان تا مرکز خاک

اگر صدره بیای وهم ادراک

33 Ola yol merkez-i arzdan semāya

Verilmiş ola ger idrāke pāye

فرو آییم یا بالا شتابیم

ز حکمش ذره بیرون نیابیم

34 İnip çıksak uçup şad-rāh-ı Bî-çün

Bulunmaz hikmetinde zerre bîrûn¹⁵⁵

مبرا ذاتش از چونی و چندی

مبراتر ز پستی و بلندی

35 Müberrā zātıdır çün u çerādan

Müberrā-ter . Evet pest-i ‘ulādan

[3b]

ز بیچونیش چون و چندها هست

بلندان با علو قدر او پست

36 Nitesizlik ile mevşūfdur Hāk

‘Uluvv-i kadrler. Yanında alçaq.

خرد در ذات او آشفته رای

طلب در راه او بی دست و پای

37 ‘Aqıl zātındadır āşufte hayrān

Ṭaleb rāhındadır bî-dest ü pāyān

اگر بنهد ز لطف خود قدم پیش

شود زو دوری ما دمبدم بیش

---

¹⁵⁵ Mütercim, beytin yanına bir önceki beyte bağlanmış anlamına gelen “beyt-i evvele merhūndur” açıklamasını yazmıştır.

38 Eger kırbetden olmasa idi dem
Ba'ıd olur idiñ ondan dem-ā-dem¹⁵⁶
چو خیزد صدمت صیت جلالش
بود در بارگاه لایزالش

39 Celāli şadmesi ger olsa zāhir
Kapısında olurlar cümle hāsir
ملک شرمنده از نادانی خویش
فلک حیران ز سرگردانی خویش

40 Melek şermende hep nādānlığından
Felek hayrān hep ser-gerdānlığından
همان بهتر که ما مشتی هوسناک
کنیم آیینه از ژنگ هوس پاک

41 Yeter. Ki biz gibi mest-i heves-nāk
Edip mir'āt-ı kālbi pāsdan pāk
ز بود خود فراموشی گزینیم
پس ز انوی خاموشی نشینیم

42 Edip varlık mir'ātını ferāmūş
Çöküp diz olalım her hāl hāmūş

ترتیب دلایل هستی واجب تعالی نمودن و ترغیب تامل در آن فرمودن

Tertīb-i Delā'il Hestī Vācib-i Te'ālā Nümūden ü Terğīb-i Te'emmül Der-Ān

Fermūden

Vācibü'l-Vücūduñ Varlığı Delā'ilini Göstermek ve Varlığında Te'emmüle Terğīb

Buyurmak

---

¹⁵⁶ Mütercim beytin yanına bir âyet not almıştır:
2/Bakara/186: Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit
dua edenin dileğine karşılık veririm.

دلا تا کی درین کاخ مجازی

کنی مانند طفلان خاکبازی

43 Göñül! Dünyāda āyā nice bir ān?

Edersiñ ḥāk-bāzlık hemçü tıflān¹⁵⁷

تویی آن دست پرور مرغ گستاخ

که بودت آشیان بیرون ازین کاخ

44 Per ü bāli idiñ sen murg-i cānıñ

Ki tenden ḥāric idi āşiyānıñ

چرا زان آشیان بیگانه گشتی

چو دونان جغد این ویرانه گشتی

45 N'ıçin bu yuvadan bī-gānesiñ sen?

A el-ḥāḳ zāyir-i vīrānesiñ sen!

بیفشان بال و پر ز آمی زش خاک

بپر تا کنگر ایوان افلاک

46 Ḥalāş ol ḥākden açıp per ü bāl

Felekde yüksel; uç bā-‘ izz u iḳbāl

به بین در رقص ازرق طیلسانان

ردای نور بر عالم فشانان

47 Baḳ ezraḳ ṭaylesān-ı beyt-i ma‘ mūr

Naşıl şaḳdıkların gör ‘āleme nūr

[4a]

همه دوری شبانروزی گرفته

بمقصد راه فیروزی گرفته

¹⁵⁷ Mütercim, beytin yanında “ḥāk-bāzī” kelimesini açıklamıştır: “(Ḥāk-bāzī) Toprakla oynamak. Ki vücūda perestiş demektir.”

- 48 Gece gündüz bütün onda muḳayyed
 Ṭutulmuş rāh-ı fīrūzī-i maḳṣad
 ولی هر یک چو گوی از جنبش خاص
 بچوگان ارادت گشته رقااص
- 49 Velī var her birinde cünbiş-i ḥāṣ
 Olup çevgān-ı kudret ile raḳḳāṣ
 یکی از غرب رو در شرق کرده
 یکی در غرب کشتی غرق کرده
- 50 Yüzün ġarbdan biri şarḳa çevirmiş
 Birisi ġarbda şandāl devirmiş
 شده گرم از یکی هنگامه روز
 یکی شب را شده هنگامه افروز
- 51 Birinden germ olur hengāme-i rūz
 Biriniñ gecesı hengāme-efrūz
 یکی حرف سعادت نقش بسته
 یکی سر رشته دولت گسسته
- 52 Biri naḳṣ-ı sa‘ādet ile merbūṭ
 Biri ser-rişte-i devletle mebsūt
 چنان گرمند در منزل بریدن
 کزین جنبش ندانند آرمیدن
- 53 O rütbe yol alır onlar. Ki her ān
 Durup diñlenmeye bulmazlar imkān
 ز رنج راهشان فرسودگی نی
 میان را درد و پا را سودگی نه

54 ‘Meṣāḳ-ı rāhdan yıpranmaz aṣlā
 Bel ağrısı yok aṣlā; rence-i pā
 چه داند کس که چندین در چه کارند
 همه رو کشته رورا در که دارند

55 Bilen kimdir ne işlerler; ne ḥālā?
 Kime eyler teveccüh bunlar āyā?
 بهر دم تازه نقشی می نماید
 ولیکن نقش بندی را نشاید

56 Görünür tāze bir naḳṣ ile her dem
 Ve lākin naḳṣ-bend olmaz müselleṃ
 عنان تا کی بدست سنگ ساری
 بهرکس روی { هذا ربی } آری

57 Tenāsühden uṭan; uṣan a insān!
 Be-her insāna { هَذَا رَبِّي } -gūyān!¹⁵⁸
 خلیل آسا در ملک یقین زن
 نوای { لا احب الا فلین } زن

58 Ḥalīl-āsā yakīn kapısın ur! Sen
 Nevā-yı { لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ } den!¹⁵⁹
 کم هر وهم و ترک هر شکی کن
 رخ { وجهت وجهی } در یکی کن

59 Derūnuñ vehmden, şekden berī kıl
 Ruḥ-ı { وَجْهْتُ وَجْهِي } yi berī kıl!¹⁶⁰

¹⁵⁸ 6/En‘ām/78: “Rabbim budur” ; Mütercim, beytin yanına “seng-sār” kelimesini açıklamıştır: “Seng-sār. Recm manāsınadır. Tehāsühıye fırkası t‘tikadıdır.”

¹⁵⁹ 6/En‘ām/76: “Batanları sevmem”

¹⁶⁰ 6/En‘ām/79: “Ben yüzümü Yaratan’a çevirdim.”

ز هر ذره بدو رویی رواهیست

بر اثبات وجود او گواهیست

60 Oña her zerreden bir vech peydā

Vücūd işbātına şahid hemānā

[4b]

بود نقش دل هر هوشمندی

که باشد نقشها را نقشبندی

61 Olunca naqşı her bir hūş-mendiñ

Vücūdu vācib olur naqş-bendiñ

بلوحي گر هزاران نقش پيدا است

نيايد بي قلمزن يك الف راست

62 Ola bir levhde biñ naqşı peydā!

Qālem-zen olmasa mümkün müdür rā

درين ويرانه نتوان يافت خشتي

برون از قالب نيكو سرشتي

63 Bu dünyāda bulunmaz tuğla aṣlā

Qalıpsız; yā ḥamīri ola ednā?

بخشت از کلک انگشتان نوشتست

که آنرا دست دانایی سرشتست

64 Yazılmış tuğlaya el ile a‘lā

Ki “Yapmışdır bunu bir dest-i dānā”

ز لوح خشت چون این حرف خوانی

ز حال خشتزن غافل نمایی

65 Oğursañ bunu ḥışt üstünde ḥaşıl

Sen olma ḥışt-zen fikrinde gāfıl

بِعالَمِ اَیْنِ هَمِه مَصْنُوعِ ظَاهِرِ

بِصَانَعِ چُونِه یِی مَشْغُولِ خَاطِرِ

66 Cihānda her ne. Ki maşnū‘-ı zāhir

N’için meşgûl degil şāni‘le hâtır?

چو دیدی کار رو در کارگر دار

قیاس کارگر از کار بردار

67 Görürsen kâr çevir yüz Kâr-gâr’a!

Qıyās et Kâr-gâr’ı şoñra kâra!

دم آخر کزان کس را گذر نیست

سر و کار تو جز با کارگر نیست

68 Dem-i āhirde olmaz kimselerle

İşiñ başı seniñdir kâr-gerle

بدو آر از همه روی ارادت

و زو جو ختم کارت بر سعادت

69 Oña tut cümleden rûy-ı irâdet!

Ara ondan hıtāmında sa‘ âdet!

دست برداشتن به مناجات

Dest Ber-Dâşten-i Mûnâcât

Mûnâcât Elini Qaldırmağ

خداوندا ز هستی ساده بودیم

ز بیم نیستی آزاده بودیم

70 Bu varlıqdan İlâhî sâde idiñ!

‘Ademden; havfdan âzâde idiñ

نخستاز نیست ما را هست کردی

بقید آب و گل پابست کردی

71 Sen evvel eylediñ yokdan bizi var!

Şuya; toprağa sen kıldıñ giriftār!

ز ضعف ناتوانائی رهاندی

ز نادانی بدانائی رساندی

72 Çocukken eylediñ ihsān-ı kuvvet!

Bize luṭf eylediñ fehm ü kiyāset

[5a]

فرستادی بما روشن کتابی

بامر و نهی فرمودی خطایی

73 Bize inzāl edip rūşen kitābı

Buyurduñ emr ü nehy ile hıṭābı

میان نیک و بد تخلیط کردیم

گهی افراط و گه تفريط کردیم

74 Bed ü nıḳ arasın taḥlīt etdiñ!

; Gehī ifrāt u geh tefrīt etdiñ!

ره فرمودنیها کم سپردیم

بنافرمودنیها پا فشرديم

75 Buyurduḡuñ yola gidemedik tam

; Nevāhī yoluna çok atdıḳ iḳdām¹⁶¹

تو نگذشتی ز دستور عنایت

نیوشیدی ز ما نور هدایت

¹⁶¹ Mütercim, beytin yanına “pā-füşurden deyiminin karşılığını yazmıştır: “pā-füşurden: tabana ḳadem urmak”

76 ‘Înāyet ḥūyunu terk etmediñ sen
Hidāyet nūrun açdıñ bize rüşen
هر آن نور از تو گیرم پوششی نیست
چه حاصل ز آن چو از ما کوششی نیست

77 Degil her nūr senden bizde mestūr¹⁶²
Ne ḥāşıl biz ki olduḡ sa‘ ydan dūr
ز ناکوشیدن خود در خروشیم
بده توفیق کوشش تا بکوشیم

78 Bize çalışmak ayıb oldu muṭlak
Îlāhî sa‘ ya kııl bizi muvaffaq
چو دانا همچو نادان گشته غرقست
ز دانش تا بنادانی چه فرقست

79 Olursa cāhilān ‘ālim gibi ġarḡ
Nedir cehl ile ‘ilmi eyleyen fark?¹⁶³
ز دستانهای نفس ناخوش آهنگ
مکن بر ما ره حسن عمل تنگ

80 Hoş-āheng olmayan şu dāstāndan
Verüp ḥüsn-i ‘amel nefsi al andan
در آن تنگی که ما باشیم و آهی
ز رحمت سوی ما بگشای راهی

81 O darlıḡdan. Ki biz etmekdeyiz āh
Bize raḥm eyleyip de aç bir rāh

---

¹⁶² Mütercim, “bize” kelimesinin üzerine “bizde” yazmıştır. Vezne daha uygun olması sebebiyle metinde “bizde” kelimesi tercih edilmiştir.

¹⁶³ 39/Zümer/9: De ki hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?

ازان ره خوان سوی درگاه ما را

بایمان بر برون همراه ما را

82 O yoldan kıl bizi îşāl-i dergāh

Bizi îmānımızla eyle hem-rāh

تخصیص مناجات

Tahşîş-i Münācāt

من آن مرغم که دامن دانه توست

فسون وحشتم افسانه توست

83 Ben o murğum. Ki dāmım oldu dāneñ!

Füsün-ı vaḥşetimidir hep fesāneñ!

توئی اسباب کارم ساز کردی

در نعمت برویم باز کردی

84 Eden sensin işim tertîbe himmet

Yüzüme sensiñ açan bāb-ı ni‘met

[5b]

کرامت کردی از خدمت پسندی

بتوفیق سجودم سربلندی

85 Keremle ḥıdmetim makbûl kıldıñ

Saňa secde edince kul kıldıñ

براهت سرمه سا کردی جبینم

کشیدی سرمه چشم راه بینم

86 Yoluñda sürme-sā kıldıñ cebīnim

Çekip de sürme çeşm-i rāh-bīnim

زبانمرا بذکر خود گشادی

دلمرا ذوق یاد خویش دادی

87 Dilimi kendi zikriñ için açdıñ

Hele albime tom-ı zev sadıñ

بشیرینی و چربی از زبانم

نهادی لقمه خوش در دهانم

88 Dilimden gedi rızıñ erb ü şirn

oduñ azım içine loma-oun

نر از دندان بد آن کوبی رسیده

نه از خوردن گلو رنجی کشیده

89 Onu ezmekde gu grmedi dendn

Boaz incinmedi yutmada endn

بشکر آن شکر گفتاریم ده

ز تلخی رسته شیرین کاریم ده

90 Beni şukre şeker-gftrlı ver

Acılı verme; şirn-krlı ver

به بد گفتن زبان من مگردان

زبان من زیان من مگردان

91 Kt sze dilim dndrme bir n

Ziynım-n dilimi kılm gerdn

ز کلکم گر جهد حرف خطائی

کزان پیش آیدم چون و چرائی

92 Şudr eylerse memden a. Ger

aadan n ola n ü er. Ger

خط عفوم بر آن حرف خطاکش

چو کلکم زان میفکن در کشاکش

93 O sözden ‘afv kı̄l yā Rab ḥatāmı

Keş-ā-keş ile ḵoma hep ḥatāmı

گیاهی نم وفا پرورده تو

ز آب و گل برون آورده تو

94 Bir otum ki vefā-perverdeñim ben

Şu; topraḵdan birūn-āverdeñim ben

سرم هست از وفا هر سوی مایل

ولی پایم بوی توست در گل

95 Vefādandır başım her yaña mā’ıl

Ayaḡım līk her ān saña mā’ıl

گلی کان پای من گیرد بکویت

از آن گل به که ندهد رنگ و بویت

96 O bir çamur ki dā’ım saña sâ’iḵ

Ḵoḵusu olmayan gülden de fā’iḵ

چو غنچه یکدم گردان درین باغ

چو لاله کن نشانمدم بیک داغ

97 Beni bir ḵalpli eyle ḡonce-āsā

Derūnum daḡın et çün lāle peydā

[6a]

درین ره حاصلی چون یکدلی نیست

دو دل بودن بجز بی حاصلی نیست

98 Bu yolda ṭālib olan yek-dil olur

İki ḵalbi olan bī-ḥāşıl olur

نبیند پسته یک مغز چندان

چو بادام دو مغز آزاردندان

99 Çekilmez fıstığı ezmekde ‘usret¹⁶⁴

İki dişli olan bādāma nisbet

چو خوشه پرورد صد دانه در بر

بهر دانه رسد تیغیش بر سر

100 Başak yüz dāneyi şadrında besler

Faḫaṭ her dāne için bir çomak yer

چو غنچه یکدل آمد بر وی از خار

نبیند با هزاران خنجر آزار

101 Meger gonce. Ki yek-dil olduğu var

Onu rencide kılmaz o kadar hār

گناه من اگر از حد برون است

هزاران بار ازان عفو فزونست

102 Günāhım gerçi haddinden biründür

Seniñ ‘afvıñ hezār ondan füzündür

اگر باشد دو صد خرمن گناه

توانی سوخت از یک برق آهم

103 İki yüz hırmenim olsa günāhdan

Onu yakmağa qādirsiñ bir āhdan

وگر باشد ز عصیان صد کتاب

توانی شستن از چشم پر آب

104 Ger ‘isyāndan ola yüz cürm zāhır

Yudurursuñ gözüm yaşıyla āhır

بهر گلرخ که کردم سرخ دیده

کنون از هر مژه خونم چکیده

---

¹⁶⁴ Fıstığı: fıstıķı metinde

105 Gözüm gül-ruḥlar için etmişim al
Bugün her bir müjem kanlar ile ḥāl
خیال روی او از دیده شویم
از آن رو اشک سرخ آید برویم

106 Gözümünden şimdi yurum o ḥayālī
Yüzüm yaşdan değil bir vakt ḥālī
دو چشم من دو رود است از ندامت
همین بس آبرویم در قیامت

107 Nedāmetden iki gözüm iki cū
Ḳıyāmetde baña bes bu āb-rū¹⁶⁵
ازین سودا رسم شاید به سودی
رسان از من به پیغمبر درودی

108 Bu sevdādan bulursam gerçi sūdu
Ḥabībiñe erişdir bu dūrūdu

در نعت خواجه کائنات

Der-Na‘t-i Ḥāce-i Kā’ināt

‘Aleyhi Efḍalu’t-Taḥıyyāt

محمد کش قلم چون نامور ساخت
ز میمش حلقه طوق کمر ساخت

---

¹⁶⁵ Mısra‘ın vezni problemlidir.

109 (Muḥammed) . Ki qalemde nām-verdir

(Mīm) i ṭāk-ı felek üzre kemerdir¹⁶⁶

خط لوح عدم ز آن حرف حک شد

از آن سر حلقه ملک و ملک شد

110 Ḥat-ı levḥ-ı ʿadem bu ḥarfe ḥakdir

Onuñ-çün ḥalka-ı milk ü melekdir

[6b]

تواند شد ز سر حالش آگه

خرد باجمله دانش حاش لله

111 Ne mümkün ola sırr-ı (ḥa) dan āgāh?

Bütün ʿaql

حَاشَ لِلّٰهِ

ʿilmi ile ?¹⁶⁷

درین دیر مسدس زوست روشن

مثمر روزنی از هشت گلشن

112 Bu deyr ondan müseddes idi rūşen

Sekiz gül-şenden oldu heşt revzen

چو پای آراست از خلخال دالش

سر دین پروران شد پایمالش

113 Çü ḥalhāl etdi tezyīn pāyi (dāl)i

Başı dindārıñ oldu pāymālī

چه نام است این که در دیوان هستی

بر او نگرفته نامی پیشدستی

---

¹⁶⁶ Mütercim beytin yanında 68/ Kalem /1: “{ن وَالْقَلَمِ} ayetini yazmış ve tercümesini yapmıştır. “De ki qalemdir.”

¹⁶⁷ 12/Yûsuf/31, 51: Ḥāşā! Allāh için!

114 Ne nâmdır bu. Ki bu nâm-ı sa'âdet

Oña bir nâm etmez oldu sebkat

زبانم چون زوی حرفی سراید

دل و جانم زلذت پر برآید

115 Oğuya bundan o bir harf zebânım

Dolar lezzetden o ân kalb ü cânım

چو نام اینست نام آور چه باشد

مکرم تر بود از هر چه باشد

116 Bu ise nâm. Nâm-âver kıyâs et

Neden olsa mükerrem-terdir elbet

مکرم شد بعالم نسل آدم

مکرم تر وی است از هر مکرم

117 Cihânda nesl-i Âdemdir mükerrem¹⁶⁸

Mükerremlerden odur lîkin ekrem

خدا بر سروران سرداریش داد

ز خیل انبیاسالاریش داد

118 Onu her servere Hâk kıldı ser-dâr

; Şufûf-ı enbiyâdan kıldı sâlâr

چو آدم در ره هستی قدم زد

ز مهر روی صبح آراش دم زد

119 Kâdem kodu reh-i hestîye Âdem

Urarak mihr-i rûyundan bunuñ dem

ز جودش گر نگشتی راه مفتوح

نبردی ره بجودی کشتی نوح

---

¹⁶⁸ 17/İsrâ/70: Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.

120 Yol olmayaydı cūdu_ile müferriḥ

Ne Cūdī'ye varırdı keṣti-i Nūḥ

خلیل از وی نسیمی یافت کآتش

بر او شد همچو خرم گلستان خوش

121 Ḥalīl ondan nesīm olurdu cūyān

Oña nār oldu bir ḥurrem gül-istān

مسیح از مقدم او مژده گوئی

کلیم از مشعل او شعله جوئی

122 Mesīḥa maḳdeminden müjde-gūdur

Kelīm de meṣ' alinden ṣu' le-cūdur

بمصر جاهش از کنعان رسیده

غلامی بود یوسف زر خریده

123 Gidip Ken' ān'dan Mıṣr'a bulan cāh

Şatılmış bir ğulāmdı Yūsuf-ı māh

[7a]

در آن وادی که صالح ناقه کش بود

بیاد محملش با یاد خوش بود

124 O vādideki Şāliḥ idi 'akkām

Geçirdi maḥmilin yād ile eyyām

ز بستان وفا آزاده سروی

بباغ اصطفا ر عنا تذروی

125 Bu serv āzādedir bāġ-ı vefāda

Ya bir dürrāc bostān-ı şafāda¹⁶⁹

¹⁶⁹ Mütercim, beytin yanına “tezerv” kelimesinin karşılığını yazmıştır. (Tezerv) dürrāc ıuşu”

قدش را پایه گردون خرامی

لبش را مایه یحیی العظامی

126 Kadınle pāye-i gerdūn-ḥırāmī

Lebinde māye-i { يُحْيِي الْعِظَامَ }¹⁷⁰

ببالا سایه بان حفظ سحابش

چو زرین قبه بر چتر آفتابش

127 Şehāb olmuşdu başında onuñ çetr

Ederdi mihri zerrīn ḳubbe-veş setr

چو مه را بر سپر تیر اشارت

زد از سبابه معجز بشارت

128Çün etdi māha bir kerre işāret

Şehādet parmağı mu‘ciz beşāret

دو نون شد دور میم حلقه ماه

چهل را ساخت شصت او دو پنجاه

129 İki nūn oldu mīm-i ḥalka-i mäh

O şaşt. Ki kırkı yapmışdır dü pencāh¹⁷¹

بلی چون داشت دستش بر قلم پشت

رقم زد خط شق بر مه بانگشت

130 Elinde bir ḳalem var idi gūyā

Yazılmış mehde şakḳıñ işri cā cā

¹⁷⁰ 36/Yāsīn/78: “(Şu çürümüş) kemikleri (kim) diriltecek?”

¹⁷¹ (Şaşt) [...] parmağa girdiği [...]

Ḥalka-i mīm= devr-i ḳamer (ay)

Muḥīṭ-i ḳamer iki şavḳ olur . Ki iki nūn olur

Mīm= 40

İki nūn= dü pencāh= 100

Nūn: 50 pencāh

Beyitte Hazret-i Muhammed’in şakku’kamer mucizesi anlatılmaktadır. Ay yani mīm’in halkası ebced hesabıyla 40’a karşılık gelir. 40 (ay) ikiye bölündüğünde iki nūn yani ebced hesabıyla 100 eder.

خرامان سرو وی از سایه آزاد

جهان از سایه سرو وی آباد

131 Hırāmān servi zıldan oldu āzād

O serviñ sāyesinden ‘ālem ābād

ز سایه بود برتر پایه او

زمین و آسمان در سایه او

132 Yok idi sāye. Yüksek sāyesinden

Felek pest idi onuñ pāyesinden

تنش را بود جان پاک مایه

ندید از جان کسی بر خاک سایه

133 Tenine cān-ı pāki idi māye

Olur mu cāndan ḥāk üzre sāye?

فلک همچون زمین چون سایه دارش

ندید افتاد در پا سایه وارش

134 Zemīn-āsā felekdi sāye-dārı

Düşer mi ayağa o sāye-vārı?

بسنگ از دست دشمن لعل او خست

بمشتی ریگ پشت جمله بشکست

135 Taşa la‘li düşüp düşmen elinden

Bir avuç kumla hep kırdı belinden

اگر چه کور شد زان چشم هر خام

چو سرمه ساخت روشن چشم اسلام

136 Kör oldu ise ondan çeşm-i her-ḥām

Mukahhal rūşen oldu çeşm-i İslām

دهانش بود از در حقه پر

شد از خون درج مرجان حقه در

137 Dehānı incidendi hoşka-i pür

Ḳan oldu dürc-i mercān hoşka-i dūr

یکی دینار بود از حلم و فرهنگ

محک آمد پی دینارش آن سنگ

138 Bir altın var idi hilm ü edebden

Oña olmaḵ içün geldi mihek-zen

چو شد معیار او آن سنگ کاری

نشد نامش بجز کامل عیاری

139 Oña mi‘yār olmaḵ idi kārı

Adı terk etmedi (kāmil ‘ayār)ı

پی دیوار ایمان بود کارش

ولی از چار یارش

140 Esās ḳoymaḵ içün ĩmāna cārī

Temennī eyler idi cār-yārı

یکی در راه دین درد آزمایی

که تا یابد بهر دانی دوائی

141 Bir idi dīn yolunda derde şābir

Ki her derde devā bulmaḡa ḳādir

دوای درد جامی درد او باد

دلش همواره غم پرورد او باد

142 Devā-yı derd-i Cāmī. Derdi olsun

Dem-ā-dem ḳalbi ḡam-perverdi olsun

در معراج وی که از آفتاب رفیع درجات سایه ایست

Der-Mi' rāc Vey Ki Ez-Āftāb-ı Refī' Derecāt-ı Sāye Est

Matla' -ı Şemsden Refī' Olan Mi' rāc-ı Nebevīleri Beyānındadır

شبی دیباچه صبح سعادت

ز دولتهای روز افزون زیادت

143 O şeb; dībāce-i şubḥ-ı sa' ādet

Ki gündüzden füzūdu onda devlet

ز قدر او مثال لیلۃ القدر

ز نور او برات لیلۃ البدر

144 Onun ḳadri mişāl-i leyle-i ḳadr

Onun nūru berāt-ı leyle-i bedr

سواد طره اش خجلت ده خور

بیاض غره اش (نور علی نور)

145 Sevād-ı ṭurrası haclet-dih-i ḥūr¹⁷²

Beyāz-ı ḡurresi (نُورٌ عَلَى نُورٍ)¹⁷³

نسیمش جعد سنبل شانه کرده

هوایش اشک شبنم دانه کرده

146 Nesīmi sūnbūle olmuşdu şāne

Havāsı şeb-neme olmuşdu dāne

بمسمار ثوبت چرخ سیار

ببسته بر جهان درهای ادبار

¹⁷² Mütercim, bu mısra'ın yanına “ḥūr” kelimesi için “ḥurşīd muḥaffefidir. Güneş demek” açıklamasını yazmıştır.

¹⁷³ 24/ Nūr/35: Nur üstüne nurdur.

147 Nücūm-ı şābiteyle çarḥ-ı seyyār
Cihāna bağlamışdı bāb-ı idbār
گرفته گرگ و میش آرام در وی
گوزن و شیر با هم رام در وی

148 Koyun! Kurt tıtdular ārām o yerde
Şıgın ; arslān olurdı rām o yerde ¹⁷⁴
طربرا چون سحر خندان ازو لب
گریزان روز محنت زو شباشب

149 Seher-āsā tarabdı ḥande-zen leb
O şebden miḥnet eylerdi firār hep

[8a]

درین شب آن چراغ چشم بینش
سزای آفرین از آفرینش

150 Bu şebde o çerāğ-ı çeşm-i bīneş
Sezā-yı āferīn-i āferīneş
چو دولت شد ز بدخواهان نهانی
سوی دولت سرای امهانی

151 Uzaklaşmışdı a‘ dādan nihānī
Maḥarrıdı sarāy-ı Ümmühānī
بیپهلو تکیه بر مهد زمین کرد
زمین را مهد جان نازنین کرد

152 Yanı üstü dayanmışdı zemīne
Zemīn mehd idi cān-ı nāzenīne

---

¹⁷⁴ Mütercim, beytin yanına, “Semādaki bir murğ-ı [...]den kināye olunurlar.” açıklamasını yazmıştır.

دلش بیدار و چشمش در شکر خواب

ندیده چشم بخت این خواب در خواب

153 Dili bîdâr idi; çeşmi şeker-ḥ'āb¹⁷⁵

Gören yok kimse böyle ḥ'āb-der-ḥ'āb

در آمد ناگهان ناموس اکبر

سبکروتر ازین طاووس اخضر

154 Zuhûr etdi o ân Nâmûs-ı ekber¹⁷⁶

Sebûk-rû terdi o ṭāvûs-ı aḥḍar

بر و مالید پر کای خواجه برخیز

که امشب خوابت آمد دولت انگیز

155 Yüzüne per sürüp dedi ki ber-ḥîz

Ki bu şeb ḥ'ābîñ oldu devlet-engîz

برون بر یک زمان زین خوابگه رخت

تو بخت عالمی بیخواب به بخت

156 Biraz bu ḥ'āb-gehden çık çü mehtâb!¹⁷⁷

Cihânîñ bahtısın be-baht u bî-ḥ'āb!

پسیچ راه عر شت کردم اینک

براق برق سیر آوردم اینک

157 Sefer 'arşa saña âmâde işte!

Burâḳ-ı berḳ-pâ âmâde işte!

جهنده در زمین خوش بادپایی

پرنده بر هوا فرخ همایی

¹⁷⁵ Mütercim, mısra' da geçen "şeker-ḥ'āb kelimesinin yanına "uyur uyanık" karşılığını yazmıştır.

¹⁷⁶ Mütercim, "Nâmûs-ı ekber" tamlamasının yanına "Cibrîl" karşılığını yazmıştır.

¹⁷⁷ Mütercim beytin yanına (raht birün berden) ifadesi için "Pılıyı pırtıyı dışarı çıkarmak göç. Nağlden kinayedir." açıklamasını yazmıştır.

158 Zemīnde seyr eder. Hoş bād-pādır

Havāda per açar. Ferruḥ hümādır

نه دست کس عنان او بسوده

نه از پائی رکابش گشته سوده

159 ‘İnānına ne kimse sürdü bir el

Ne bir ayak rikāba ḵondu evvel

چو آن دل کز بتان دارد فراغی

ندیده ران او آسیب داغی

160 Ḳaçar maḥbūbdan bir dil o gūyā

Eşer yok dāğdan yanında aṣlā

گرش بایستی آخور بهر خوردن

گرفتش شغل او گردون بگردن

161 Yemek lāzım olaydı oña āḥır

Ṭutardı gerdenin gerdūn-ı fāḥır

ز زین بیرنج پشت نازنیش

ندیده رنجی از کس پشت زینش

162 Eyer urmadı püşt-i nāzenīnin

Binip incitmediler püşt-i zīn¹⁷⁸

[8b]

ازان دولتسرا چون خواجه دین

خرامان شد بعزم خانه زین

¹⁷⁸ Mütercim, beytin yanına “zīn” kelimesi için “zīn= eyer takımı” karşılığını yazmıştır. Beytin altına beyitle yakın anlam taşıyan farklı bir beyit kaydetmiştir. Ancak bu beytin her iki mısra⁶ının da vezni problemlidir.

Ne arkası eyerden incindi?

Ne kimse eyeri incitdi?

Mütercim, sayfa sonuna Latin alfabesi ile “afferin. o buraka. ki akl-ı kulden geldi” cümlesini yazmıştır.

163 Sarāy-ı Ümmüḥānī'den o cānān

Burāqıñ semtine oldu ḥırāmān

شد از سبوحیان گردون صدا ده

که { سبحان الذی اسرى بعبدہ }

164 Meleklerden idi gerdūn ṣadā-dih

Ki { **سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ** }¹⁷⁹

زد از سم آن براق برق رفتار

ز مکه سکه بر اقصی درم وار

165 Burāq na' l urdu ḥāke sikke-zen-vār

Edip Baṭḥa'dan Akṣā üzre reftār

زدش در نیم لحظه بلکه کمتر

ز دور کاسه سم حلقه بر در

166 Yarım laḥṣa dönüp tırnaq; yā kemter¹⁸⁰

Bu demde urdu onda ḥalka-i der

در آن مسجد امام انبیا شد

صف پیشا نیا نرا پیشوا شد

167 İmām oldu şufūf-ı enbiyāya

; O mescidde gürūh-ı aşfiyāya

وز آنجا شد برین فیروزه خرگاه

چو هاله خیمه زد پیرامن ماه

168 O yerden yükselip semt-i 'alāya

Miṣāl-i hāle māha verdi sāye

¹⁷⁹ 17/İsra/1: (Muhammed) kulunu (Mescid-i Aksa'ya) yürüten o Allah ki noksan sıfatlardan münezzehtir.

¹⁸⁰ Mütercim, beytin yanına “laḥṣa” kelimesi için “Laḥṣa. Sā'at ve göz kıyruğuyla bir bakım demek.” açıklamasını yazmıştır.

کشیدش بر جبین داغ غلامی

بر آمد ز انگهش نام تمامی

169 Cebîne çekdi bir dāğ-ı gulāmī

O dem geldi oña nām-ı tamāmī

وز آنجا کرد سوی زهره آهنگ

بدامان وفایش زهره زد چنگ

170 O yerden Zühre'ye olundu āheng¹⁸¹

Vefā dāmānına urdu o da çeng¹⁸²

به قصد شستن پا زین گلابه

چهارم چرخش آمد آفتابه

171 Ayağın yumağ etmişdi tevehhüm

Oña ibrīklīk itdi çarḥ-ı çārüm

چو زد بر کاخ پنجم اشهبش گام

گرفت از نعل بوسش بهره بهرام

172 Beşinci çarḥa başmışdı atı gām¹⁸³

Hemān-dem na^c l-būsı oldu Behrām

فشاند از لعل لب بر مشتری در

شد از گوهر چو نقطه مشت او پر

173 Şaınca Müşteri^c ye lebleri dür

Güherden muştı oldu noḳṭa-veş pür

بهفتم کاخ چون نعلین سودش

زحل حل گشت هر مشکل که بودش

174 Yedinci çarḥa doğru atdılar el

Zuḥal her müškili etmiş idi ḥall

¹⁸¹ Mütercim mısra^c in yanına āheng kelimesi için “niyyet manasına” açıklamasını yazmıştır.

¹⁸² Mütercim mısra^c in yanına çeng kelimesinin karşılığı olarak “pençe” yazmıştır.

¹⁸³ Mütercim mısra^c in yanına gām kelimesine karşılık olarak “adım” yazmıştır.

وز آن پس قصر هشتم ساخت مسکن

ثوابت را بدو شد دیده روشن

175 Bu yerden ẓaṣr-ı şāmin oldu mesken

Şevābit çeşmi bundan oldu rūşen

بنات النعش و پروین لب گشودند

بنظم و نثر او را خود ستودند

176 Açıp ağzın Benātü 'n-na' ş ü Pervîn

Lisân-ı naẓm u neşre virdiler zîn

[9a]

ز مهر شمع رویش نسر طائر

چو پروانه بگردش گشت دائر

177 Onuñ mihr-i ruḥundan nesr-i ẓā'ir

Çü pervâne yanında oldu dā'ir

فتاد از شوق سرو دلربایش

چو سایه نسر واقع زیر پایش

178 Açıp per nesr-i vāḳi' buldu vāye

Miṣāl-i sāye düşdü zîr-i pāya

چو شد بر چرخ اطلس غیرت اندیش

بیای اندازش افتاد اطلس خویش

179 Çün oldu ẓarḥ-ı atlas ğayret-endîş

Yoluna atlasını kıldı tefrîş

وز آنجا چون بشاخ سدره ره جست

ز پریدن پر جبریل شد سست

180 O yerden Sidre'ye kılmışdı ta' cîl

Mu' atṭal ẓalmış idi perr-i Cibrîl

بتدبیرش سرافیل از کمین جست

ز رفر ف حمله آیین هودجش بست

181 Çıkıp İsrâfîl anda kıldı ta‘yîn

Oña bir Refref etdi ħacle-āyîn¹⁸⁴

چو رفر ف شد مشرف از وجودش

گرفت از دست رفر ف عرش زودش

182 Vücūdundan müşerref oldu Refref

Bu sür‘atden de ‘arş oldu müşerref

گلی بردند ازین دهلیزه پست

بر آن درگاه والا دست بر دست

183 Götürdü bāğ-ı Baḥḥā’dan. Ki bir gül

Bulup der-gāh-ı ūlāya tevessül

بدست عرش تن چون خرقه بگذاشت

علم بر لامکان بی خرقه افراشت

184 Şoyundu ħavl-i ‘arşı ħırқа-āsā

Mücerred lā-mekāna çıkdı tenhā

جهت را مهره از ششدر رهانید

مکانرا مرکب از تنگی جهانید

185 Cihet yokdu; mekāna yokdu pāye

Çıkardı at bir vāsi‘ fezāya¹⁸⁵

مکان یافت خالی از مکان نیز

که تن محرم نبود آنجا و جان نیز

¹⁸⁴ Mütercim beytin yanına “Refref” kelimesi için “(Refref) bisāt-ı ‘arīzī ve -at- cenāh-ı ṭayr ma‘nāsınadır.” açıklamasını yazmıştır.

¹⁸⁵ Mütercim beytin yanına bir tavla terimini açıklamıştır: (Mühre ez şeşden rehānīden) altı kapıdan altı çıkarmak. Ki nerd oyunundan ise de selāmete çıkdı. Çıkardı demektir.

186 Bir yer buldu. Ki o da lā-mekāndı¹⁸⁶

Ne ten maḥremdi o yerde: ne cāndı?

قدم زنگ حدوث از جان او شست

وجوب آرایش امکان او شست

187 Yudu cāndan ḳadem ḥudūs-i rengīn

Cilālāndı vūcūb imkān-ı jengīn

یکی ماند آن هم از نعت یکی پاک

ز بسیاری برون وز اندکی پاک

188 Bir ad bir zāt pāk-i ḥazret idi

Yok azlık; ḥāric ez keşret idi¹⁸⁷

بدید آنچه از حد دیدن برون بود

مپرس ا ما ز کیفیت که چون بود

189 Görüneñden çok idi gördüğü hep

Faḳat keyfiyyetinden açu hīç leb¹⁸⁸

[9b]

نه چندی گنجد آنجا و نه چونی

فرو بند از یکی لب وز فزونی

190 Ne çendīye maḥall onda ne çūna

Dem ur birlikden; aldanma füzūna

شنید آنگه کلامی نی به آواز

معانی در معانی راز در راز

191 O dem duymuşdu bir ses. Yokdu āvāz

Ma' ānī-der-me' ānī; rāz-der-rāz

¹⁸⁶ Mısra'ın vezni problemlidir.

¹⁸⁷ Mısra'ın vezni problemlidir.

¹⁸⁸ Mütercim sayfa sonuna Latin harfleriyle “Profond actione” ifadesini yazmıştır. Bu ifade Latince olup “derin eylem” anlamına gelmektedir.

نه آگاهی ازو کام و زبانرا

نه همراهی بدو نطق و بیانرا

192 Zebān ü gāmdan yokdu bir āgāh

; Ne o nuṭṭ u beyāna vardı hem-rāh

ز درکش گوش جانرا باد در مشت

ز حرفش دست و دلرا کوتاه انگشت

193 Ne derk eylerdi onu cān kulağı¹⁸⁹

Ne ḥarfidi elin; ḳalbiñ durağı

لباس فهم بر بالای او تنگ

سمند عقل در صحرای او لنگ

194 Libās-ı fehmdir ḳaddine pek teng

Semend-i ‘aql o vādīdedir leng

ز گفتن برتر است آن وز شنیدن

زبان زین گفتگو باید بریدن

195 Demekden; duymadan da o : yüksek?

Dili lāyık olandır bunda kesmek.

منه جامی ز حد خود برون پای

وزین دریای جانفرسا برون آی

196 Ayağıñ atma Cāmī ḥadden efzūn!

Bu baḥr-ı bī-girāndan ol! Bīrūn!

درین مشهد زد نایی مزن دم

سخن را ختم کن والله اعلم

197 Bu meşhedde ‘ilimden urma hīç dem!

Sözüñ kes kışa; de ; Allāhu a‘lem!

---

¹⁸⁹ Mütercim, “bād der müşt” ifadesi için mısra‘ın yanına “bī-ḥāşıl” karşılığını yazmıştır.

لباس ضراعت پوشیدن

Libās-ı Žerā‘ at Pūşīden
(Niyāz Elbisesi Giymek)

ز مهجوری برآمد جان عالم
ترحم یا نبی الله ترحم

198 Firāḳdan ʕıķayazdı cān-ı ‘ālem!
Teraḥḥum yā Nebīyyallāh; teraḥḥum!!!

نه آخر رحمت للعالمینی

ز ماجران چرا فارغ نشینی

199 Sen āḥır raḥmetenli’l-‘ālemīnsiñ! ¹⁹⁰
Niçin me’cūrdan fāriğ-nişīnsiñ!

ز خاک ای لاله سیراب برخیز

چو نرگس خواب چند از خواب برخیز

200 Kıyām et ḥākden ey verd-i sīr-āb!

Niyām et ḥābdan: artık yeter ḥ‘āb!

برون آور سر از برد یمانی

که روی توست صبح زندگانی

201 Başıñ bürd-i yemānīden ʕıķar. Bak! ¹⁹¹

Ki rūyuñ vere bu müşg-vāta revnaḳ

شب اندوه ما را روز گردان

ز رویت روز ما فیروز گردان

202 Leyālī-i ġamımı rūz eyle!

Yüzüñden rūzumu fīrūz eyle!

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ
¹⁹⁰ 21/Enbiyâ/107 Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.
¹⁹¹ Mütercim, mısra‘ ın yanına “(Bürd) Bir nev‘ -i şevb” açıklamasını yazmıştır.

[10a]

بتن در پوش عنبر بوی جامه

بسر بر بند کافوری عمامه

203 Vücūduña қо! ‘Anber-būy cāme

Başıña bağla! Kāfūrī ‘imāme

فرو آویز از سر گیسوانرا

فکن سایه به پا سرو روانرا

204 Başıñdan dök aşığı gīsuvānīñ!

Köküñe sāye šal serv-i revānīñ!

ادیم طائفی نعلین پا کن

شراک از رشته جانهای ما کن

205 Edīm-i ṭāifī kıl pāya na‘ leyn!

Oña cān riştesin kıl taşma la‘ līn!¹⁹²

جهانی دیده کرده فرش راهند

چو فرش اقبال پابوس تو خواهند

206 Cihānīñ dīdesidir ferş-i rāhīñ!

Ne ferş; iqbāl ile pā-būs-ḥāhīñ!

ز حجره پای در صحن حرم نه

بفرق خاک رهبوسان قدم نه

207 Harem şāhnına ḥücreñden ḳadem baş!

; Ser-i reh-būsa pāyīñ dem-be-dem baş!

بده دستی ز پا افتادگانرا

یکی دلدارئی دل دادگانرا

¹⁹² Mütercim, şirāk kelimesi için mısra‘ın yanına “(şirāk): na‘ leyn kayışı” karşılığını yazmıştır.

208 Zāhīr ol. Bir. Meşakḳat-dīde-gāne!

Hā. Bir dil-dārīḳ et dil-i dād-gāne!¹⁹³

اگر چه غرق دریای گناهیم

فتاده خشک لب بر خاک راهیم

209 Egerçi ġarḳ-ı deryā-yı günāhız

Dudağı kuru düşmüş hāk-rāhız

تو ابر رحمتی آن به که گاهی

کنی در حال لب خشکان نگاهی

210 N’olur bir kerrecik ey ebr-i raḥmet!

Edersen hāl-i aṭṣān üzre raḥmet?¹⁹⁴

خوش آن کز گرد ره سویت رسیدیم

بدیده گردی از کویت کشیدیم

211

بمسجد سجده شکرانه کردیم

چراغت را ز جان پروانه کردیم

212

بگرد روضه ات گشتیم گستاخ

دلی چون پنجره سوراخ سوراخ

213

زدیم از اشک ابر چشم بیخواب

حریم آستان روضه ات آب

214

---

¹⁹³ Mütercim, “pā-üftāden” deymi için mısra’ın yanına “(Ez pā-üftāden) meşakḳatde olmaḳ miḥnet-çeş” karşılığını yazmıştır.

¹⁹⁴ Mütercim, bu beyitten sonra “(Cāmī) merḥūm bundan öte sefer-i Hicāz ile rū-mālī Ravza-i Muṭāhhara ḥaḳḳında ḥāme-rān oluyor.” açıklamasını yazmış ve devamındaki 53 beytin tercümesini yapmamıştır.

گهی رفتیم ازان شاحت غباری
گهی چیدیم ازو خاشاک و خاری

215

[10b]

ازان نور سواد دیده دادیم
وز این بر ریش دل مرهم نهادیم

216

بسوی منبرت ره بر گرفتیم
ز چهره پایه اش در زر گرفتیم

217

ز محرابت بسجده راه جستیم
قدمگاهت بخون دیده شستیم

218

بیای هر ستون قد راست کردیم
مقام راستان درخواست کردیم

219

ز داغ آرزویت با دل خوش
زدیم از دل بهر قندیل آتش

220

کنون گر تن نه خاک آن حریمست
بحمدالله که جان آنجا مقیم است

221

بخود درمانده ایم از نفس خد رای
ببین درمانده چند و ببخشای

222

اگر نبود چو لطف دستياري
ز دست ما نيابد هيچ کاري

223

قضا افکند از اين راه ما را
خدا را از خدا درخواه ما را

224

که بخشد از يقين بردل حياتي
دهد آنکه بکار دين ثباتي

225

چو هول روز رستاخيز خيزد
بآتش آب روي ما نريزد

226

دهد با اين همه گمراهي ما
ترا اذن شفاعت خواهي ما

227

چو چوگان سرفکنده آوري روي
بميدان شفاعت امتي گوي

228

بحسن اهتمامت کار جامي
طفيل ديگران يابد تمامي

229

[11a]

در تبرک جستن بذکر خواجه که ذکر او سرمایه ایست

Der-Tebrik Custen Be-zīkr-i Ḥāce Ki Zīkr ū Ser-māye Est

کتاب فقر را دیباچه راست

سواد نوک کلک خواجه ماست

230

کسی چون او بلوح ارجمندی

نزد نقش بدیع نقشبندی

231

چو فقر اندر قبای شاهی آمد

بتدبیر عبیداللهی آمد

232

بفقر آنرا که لطفش آشنا کرد

ببر گر خرقه بودش قبا کرد

233

ز درویشیش هر کس را نشانست

ردای خواجهگی در پاکشانست

234

جهان باشد بچشمش کشتزاری

نمیخواهد دران جز کشت کاری

235

از آن دانه کزو آدم بناکام

ز بستان بهشت آمد بدین دام

236

هزارش مزرعه در زیر کشت است

که زاد رفتن راه بهشت است

237

درین مزرع فشانند تخم و دانه

در آن عالم نهد انبار خانه

238

زمین با همتش یک مشت خاکست

ز مشتی خاکش اندر ره چباکست

239

اگر قیصر اگر فغفور چین است

بگرد خرمن او خوشه چین است

240

بهر جا افکند طرح زراعت

برسم گاوها دارد قناعت

241

اگر افتد قبول همتش مفت

شود گاو زمین و آسمان جفت

242

[11b]

بخرمن کوبی او فضل بیچون

ز ثور آورده گاو از چرخ گردون

243

فلک را بین کواکب در میانه

ز خرمنهاش یک غربال دانه

244

بدهقانش چون داری مسلم
بد آن ماند که گویی روح اعظم

245

که گر حال مرکب یا بسیط است
بجمله فیض احسانش محیط است

246

گیاهی بهره ور شد از نوالش
ز قوت سوی فعل آمد کمالش

247

کمال روح اعظم زین چباشد
بجز دم وی این تحسین چباشد

248

مقام خواجه برتر از گمان است
برون از حد تقریر بیان است

249

دلش بحریست ز اسرار الهی
وزو یکقطره از مه تا به ماهی

250

بجنبش چون درآید بحر زخار
بجنبش قطره چون آید بدیدار

251

چو بنشیند مرا قب دیده بر هم
به بنود دیده دل از دو عالم

252

یکی ببند که در قید یکی نیست

وز آن در تنگنای اندکی نیست

253

نموده روی در بالا و پست اوست

اگر بسیار اگر کم هر چه هست اوست

254

کند در هستی او خویش را گم

به بندد و از دویی چشم تو هم

255

[12a]

چو گردد قطره اندر بحر ناچیز

ز بحرش کی بود امکان تمیز

256

خوش آنانی که سر بر خاک اویند

دل و جان بسته فتراک اویند

257

همه پر مایه از سرمایه او

همه در نور محو از سایه او

258

مبادا سایه او از جهان دور

ز فقدش دیده ایام بی نور

259

سنین عمر احرار ملک کیش

به پیشش باد ازو دار فلک بیش

260

خصوصا عمر فرزندان نامیش
مفصل دار اخلاق گرامیش

261

درین زنگارگون کاخ زراندود
بهم یحیی رسوم الفضل والجود

262

جهان آینه مقصودشان باد
در آن نور قدم مشهودشان باد.

263

در بیان آن که هر یک از جمال عشق مرغی از آشیانه وحدت پرنده

Der-Beyān Ān ki Her Yek Ez-Cemāl-i ‘Aşq-ı Murğī Ez-Āşiyāne-i Vaḥdet Perende

در آن خلوت که هستی بی نشان بود
بکنج نیستی عالم نهان بود

264 O ḫalvetde. Ki varlık bī-nişāndı

Cihān yokluk bucağında nihāndı

وجودی بود از نقش دوئی دور

ز گفتگوی مائی و توئی دور

265 İkilikden berī; bir idi Settār

Ne güft ü gū; ne biz; ne sen idi var?

جمال مطلق از قید مظاهر

بنور خویش هم بر خویش ظاهر

266 Cemāl-i muṭlaq idi hep mezāhir

Bi-nefsih kendi nūru ile zāhir

دلارا شاهی در حجله غیب

میرا دامنش از تهمت عیب

267 O bir maḥbūb-ı muṭlaqdı dil-ārā

Ki dāmānıdı tōhmetden müberrā¹⁹⁵

نه با آینه رویش در میانه

نه زلفش را کشیده دست شانه

268 Ne rūyu oldu mir 'āta nişāne?

Ne zūlfüne çekilmiş idi şāne?

[12b]

صبا از طره اش نگسسه تاری

ندیده چشمش از سر مه غباری

269 Şabā zūlfünden onuñ kırmamış tār

Gözünde sürmeden yok görmüş āşār¹⁹⁶

نگشته با گلش همسایه سنبل

نبسته سبزه اس پیرایه برگل

270 Gül ile olmasa hem-sāye sünbül

Degildi sebzesi pīrāye-i gül

رخش تازه ز هر خطی و خالی

ندیده هیچ چشمی زو خیالی

271 Daḥı her ḥāl ü ḥaṭdan tāze; ḥālī

Göz ondan görmemişdi bir ḥayālī

نواى دلبرى با خویش می ساخت

قمار عاشقی با خویش می باخت

¹⁹⁵ Mütercim “tōhmet” kelimesinin üzerine (ayb) yazmıştır. “Ayb”ın tōhmet yerine kullanılması vezin bakımından uygun değildir.

¹⁹⁶ Metinde “yok” kelimesinde fazladan bir harf bulunmaktadır.

272 Ederdi kendi dil-berlik edāsın
Kıldı kendi ‘āşıklık hevāsın
ولی زانجا که حکم خوب روئست
ز پرده خو برو در تنگ خوئست

273 O yerde lîk vardır hûb-rûluk
Verir mestûr olunca teng-hûluk
نکو رو تاب مستوری ندارد
ببندی در ز روزن سر برآرد

274 Getirmez hûb-rû mestûrûma tâb
Çıkar revzenden ola kapalı bâb
نظر کن لاله را در کوهساران
که چون خرم شود فصل بهاران

275 Nazar kıl lâleye dâğlarda bir dem!
Ki olur mevsiminde nice hurrem?!
کند شق شقه گلریز خارا
جمال خود کند زان آشکارا

276 Olursağ şakka-i gül-rîz hārâ!
Cemâlin eyler ondan âşkārâ!
ترا چون زویتی در خاطر افتد
که در سلک معانی نادر افتد

277 Saña bir ru‘ yeti der-hâtır olur!
Ki silk-i ma‘ nâda pek nâdir olur
نیاری از خیال آن گذشتن
دهی بیرون بگفتن یا نوشتن

278 Bulunmaz o hayâlden sende tākāt
Dilersiñ söylemek; etmek kitâbet

چو هر جا هست حسن اينش تقاضاست

نخست اين جنبش از حسن ازل خاست

279 Ki dā'im ḥüsn için var bu teḳāzā

Bu da ḥüsn-i ezelden oldu peydā

برون زد خيمه ز اقليم تقدس

تجلی کرد بر آفاق و انفس

280 Birün etdi cihāna pür-tecellī

Edip enfüsle āfāḳa tecellī

ز هر آيينه بنمود رویی

بهر جا خاست از وی جستجوئی

281 Her āyīnede bir yüz kıldı peydā

Diler her yerde tālib kendiye tā

[13a]

ازو یک لمعه بر ملک و ملک یافت

ملک سرگشته خود را چون فلک یافت

282 Melekle mülke oldu lem' a-rīzān¹⁹⁷

Melek oldu felek-veş deng ü ḥayrān

همه سبوحیان سبوح جویان

شدند از بیخودی سبوح گویان

283 Bütün sebbūḥıyān; sebūh-cūyān

Vücūdsuz ḳaldılar sebbūh-gūyān

ز غواصان این بحر فلک فلک

برآمد غلغل (سبحان ذی الملک)

¹⁹⁷ Mütercim beytin üzerine "lem' a" kelimesi için "(lem' a) yaldırmaḳ bir kerre" açıklamasını yazmıştır.

284 Bu bahriñ yüzgecinden. Ki felek fülk
Duyuldu ğulġul-i {Subhāne zi'l-mülk}¹⁹⁸
از آن لمعه فروغی بر گل افتاد
ز گل شوری بجان بلبل افتاد

285 O berķden bir şerāre verde düşdü
Gülün şūruyla bülbül derde düşdü
رخ خود شمع از آن آتش برافروخت
بهر کاشانه صد پروانه را سوخت

286 O āteşden ruħun şem' cāna yaķdı
Her āyīnene biñ pervāne yaķdı
ز نورش تافت بر خورشید یک تاب
برون آورد نیلوفر سر از آب

287 Ser-i ħurşīde nūrundan ķodu tāc
Başın nīlūfer etdi şudan iħrāc
ز رویش روی خورا آراست لیلی
بهر مویش ز مجنون خواست میلی

288 Yüzünden etdi tezyīn rūyu Leylī
Çoġaldı Qays'da Leylī'ye meyli
لب شیرین بشکر ریز بگشاد
دل از پرویز برد و جان ز فرهاد

289 Leb-i Şīrīn'i o etdi şeker-rīz
Ne oldu cān-ı Ferhād; ķalb-i Pervīz?

---

¹⁹⁸ Deylemī'nin rivāyet ettiġi hadislerden birinin içinde geçen bir ifade olup "Mülkün sahibini tesbih ederiz." anlamına gelmektedir. "Şūphehiz Allah Te'ālā'nın nurdan bir denizi vardır ki, onun etrafında nurdan bir daġın üzerine, ellerinde nurdan mızraklar bulunan melekleri vardır. O denizin etrafında şöyle diyerek Allah'ı tesbih ederler: Subhāne zi'l-mülki ve'l-melekūt... (bkz. Ali el-Müttaki, Kenzü'l-ummāl, no: 3840, 1/205) İbn Arrak'a göre hadis sahih değildir. (bkz. Tenzihü's-şeria, no: 1882)

سر از جیب مه کنعان برآورد

زلیخا را دمار از جان برآورد

290 Meh-i Ken‘ān‘dan gösterdi başın

Züleyhā‘nın da etdi telh aşın

جمال اوست هر جا جلوه کرده

ز معشوقان عالم بسته پرده

291 Cemāli cilve-gerdir gökde; yerde

Cihān ma‘ şūqlardan beste perde¹⁹⁹

بهر پرده که بینی پردگی اوست

قضا جنبان سر دل بردگی اوست

292 Ne perde. Ki görürsün, perdelikdir

Ḳazā cünbān-ı ser; dil-berdelikdir

بعشق اوست دلرا زندگانی

بعشق اوست جانرا کامرانی

293 Onuñ ‘aşkıyla dilde zindegānlık

;Onuñ aşkıyla cānda kām-rānlık

دلی کو عاشق خوبان دلجوست

اگر داند وگر نه عاشق اوست

294 Olur bir dil. Ki ger hūbāna ‘āşık

Bile, ger bilmeye o cāna ‘āşık

[13b]

هلا تا نعلطی ناگه نگویی

که از وی عاشقی وز وی نکویی

---

¹⁹⁹ ma‘ şūqlardan: ma‘ şūqlarından metinde

295 Hele ġaflet edip de deme nāġāh
Ki ‘āşıklıkdır ondan; ondan²⁰⁰
که همچون نیکوئی عشق ستوده
ازو سر برزده در تو نموده

296 Ki iyilik gibi bir ‘aşk-ı t̤āhir
Göründü sende; ondan oldu zāhir
توئی آینه او آینه آرا
توئی پوشیده و او آشکارا

297 Sen āyīnesiñ!; O āyīne-ārā
Sen el-ḥaḡ gizlisiñ!; o āşkāra
چو نیکو بنگری آینه هم اوست
نه تنها گنج او گنجینه هم اوست

298 İyi baksañ daḡı āyīnedir o
Yalıñız genc degil; gencīnedir o
من و تو در میان کاری نداریم
بجز بیهوده پنداری نداریم

299 Arada sende; bende olamaz kār
Bizimkidir hemān bīhūde pindār²⁰¹
همان بهتر که در عشق پیچیم
که بی این گفتگو هیچیم هیچیم

300 Libās-ı ‘aşqsın olagör pīç
Ki bunsuz ġüft ü ġū hiç oldu bir hīç

---

²⁰⁰ Mısra‘ın son kelimesi yazılmamıştır.

²⁰¹ Mütercim, beytin yanına pindār kelimesi için “zann” karşılığını yazmıştır.

نخل بیان فضیلت عشق بستن

Naḥl-ı Beyān-ı Fazīlet-i ‘Aşk Besten

دل فارغ ز درد عشق دل نیست

تن بی درد دل جز آب و گل نیست

301 Maḥabbetsiz ola bir dil değil dil

Dili derdsiz olan tendir fakat gıl

ز عالم روی آور در غم عشق

که باشد عالمی خوش عالم عشق

302 Bu ‘ālemden çevir yüz; tut ğam-ı ‘aşk

Ki hoş bir ‘ālem olur ‘ālem-i ‘aşk

غم عشق از دل کس کم مبادا

دل بی عشق در عالم مبادا

303 O dil dildir. Ki onda ‘aşk çok olsun

Cihānda ‘aşksız kalb yok olsun

فلک سرگشته از سودای عشق است

جهان پررفته از غوغای عشق است

304 Felek ser-geştedir sevdā-yı ‘aşkdan

Cihān pür-fitnedir ğavgā-yı ‘aşkdan

اسیر عشق شو کآ زاد باشی

غمش بر سینه نه تا شاد باشی

305 Esīr-i ‘aşk ol ki āzād olasıñ²⁰²

Ġamın kıo sīneye. Ki şād olasıñ

---

²⁰² Mısra‘ in vezni problemlidir.

می عشقت دهد گرمی و مستی

دگر افسردگی و خود پرستی

306 Mey-i ‘aşkıdır veren hestî vü germî

Daha başka veren yok kalbe nermî

[14a]

زیاد عشق عاشق تازگی یافت

بذکر او بلند آوازگی یافت

307 Añıp da ‘aşkı ‘âşık taze oldu

O zikriyle bülend-âvâze oldu

اگر مجنون نمی زین جام خوردی

که او را در دو عالم نام بردی

308 Ger içmeseydi Mecnûn ‘aşk cāmı

Añılır mı idi ‘âlemde nāmı?

هزاران عاقل و فرزانه رفتند

ولی از عاشقی بیگانه رفتند

309 Nice biñ ‘âkil ü ferzâne gitdi

Velîkin ‘aşkıdan bîgâne gitdi

نه نامی ماند از ایشان نی نشانی

نه در دست زمانه داستانی

310 Ne bir nām qaldı onlardan; ne âşār?

; Ne dest-i devrde bir dāstān var?

بسا مرغان خوش پیکر که هستند

که خلق از ذکر ایشان لب بیستند

311 Ne kuşlar var. Ki cümle hūb-peyker
Ki onu halk zikr edemez ekşer²⁰³
چو اهل دل ز عشق افسانه گویند
حدیث بلبل و پروانه گویند

312 Dil ehli ‘aşqdan efsāne söyler
Ḥadīs-i bülbül ü pervāne söyler
بگیتی گر چه صد کار آزما ئی
همین عشقت دهد از خود رها ئی

313 Cihānda gerçi çün kār-āzmā-dār
Beni ancak eden ‘aşq oldu bīdār
متاب از عشق رو گر چه مجاز است
که این بهر حقیقت کار ساز است

314 Mecāzī ise de ‘āşık ol! ‘Āşık!
Ḥaḳīkat çün budur çünki muvāfık!
بلوح دل الف بی تا نخوانی
ز قرآن درس خواندن کی توانی

315 Göñül levhinde olmazsa elif bā
Naşıl Qur’ān okursuñ bilmem āyā!
شنیدم شد مریدی پیش پیری
که باشد در سلوکش دستگیری

316 Mürīdīñ biri duyduñ gitdi pīre
Ki sālīk-çün lüzūm var dest-gīre

---

²⁰³ edemez: etmez metinde

بگفت ار پا نشد در عشقت از جای

برو عاشق شو آنگه پیش ما آی

317 “Dedi sālīk degilsen ‘aşka evvel

Git! ‘Āşık ol da sonra yanıma gel!”

که بی جام از می صورت کشیدن

نیاری جرعه معنی چشیدن

318 “Mey-i şüret çekilse çünkü bî-cām

Ṭadılmaz cür‘a-i ma‘nā; kalır hām”

چو خواهی رخت در منزل نهادن

نباید بر سر پل ایستادن

319 Dilersiñ rahtıñı ıṣāl-i menzil!

Başında köprüñüñ dur; olma gāfīl

[14b]

بحمدالله که بودم تا درین دیر

براه عاشقی بودم سبک سیر

320 Bihamdi’llāh. Ki oldum bu fenāda

Sebük-seyrān-ı rāh-ı ‘aşka sāde

چو دایه مشک من بی نافه دیده

به تیغ عاشقی نافم بریده

321 Görünce müşgimi bî-nāfe dāye

Baňa ‘āşıklık etmiş böyle vāye²⁰⁴

چو مادر بر لبم پستان نهاده

ز خونخواری عشقم شیر داده

²⁰⁴ Metinde geçen بویله kelimesini vezin ve anlam bakımından “būyla” olarak okumak da mümkündür.

322 Dudağıma anam verdikde pistān

Beni ḥūn-ḥ̣ār-ı ‘aşk etmiş ḥurūṣān

اگر چه موی من اکنون چو شیر است

هنوز آن ذوق شیرم در ضمیر است

323 Kılım sūt gibi aqdır şimdi ammā

O sūtūñ lezzeti zihnimde ḥālā

چه پیری و جوانی نیست چون عشق

دمد بر من دمام این فسون عشق

324 Cüvānlık pīrlık ‘aşk ile tev’em

Baṇa zāhir olur bu ‘aşk dem-ā-dem

که جامی چون شدی در عاشقی پیر

سبک روحی کن و در عاشقی میر

325 Ki Cāmī olduñ ‘āşıklıqla sen pīr!

Kıl ‘āşıklıqla ölmek üzre tedbīr!

بنه در عشقبازی داستانی

که باشد از تو در عالم نشانی

326 Bu ‘aşk-bāzlığa bir dāstān қо!²⁰⁵

Cihāna ‘aşqa dā’ir bir nişān қо!

بکش نقشی ز کلک نکته زایت

که چون از جا روی ماند بجایت

327 Nüket-efzā qalemnden bir naqış çek

Ki sen gitseñ yeriñde qala gerçek

---

²⁰⁵ Mısra‘ın vezni problemlidir.

چو از عشق این صدا آمد بگویشم

باستقبال بیرون رفت ز هوشم

328 Bu ses çünkü kulağım etdi tezyîn!

Tevāzu‘ la çıkıp ‘aql itdi taḥsîn!

بجان گشتم روان فرمانبری را

نهادم رسم نو سحرآوری را

329 Revân oldum hemân fermân-berîye!

; Kodum bir resm-i nev sihr-âverîye!

بر آنم گر خدا توفیق بخشد

ز کلکم میوه تحقیق بخشد

330 Ümîd-vârım virir Allâh tevḥîk!

[Ki] verir ḥāmēm ondan bār-ı taḥḳîk

کنم از سوز عشق آن نکته رانی

که سوزد عقل رخت نکته دانی

331 Olam o ‘aşka öyle nükte-dânî!

Ki yağa cümle ‘aql-ı nükte-dânî!

درین فیروزه گنبد افکنم دود

کنم چشم کواکب گریه آلود

332 Şalayım şu cihāna öyle bir dūd!

Ki olsun, kevkebi de girye-ālūd!.

[15a]

سخنرا پایه بر جا ئی رسانم

که بنوازد باحسننت آسمانم

333 Sözü bir hadde doğru edem iṣāl
Ki (aḥsentü) felekler diye fī' l-ḥāl²⁰⁶

و شا حجه آغاز نظم کتاب بآن پی وستن

Viṣāḥçe - Āgāz-ı Nazm-ı Kitāb Be-Ān Peyvesten?²⁰⁷

سخن دیباچه دیوان عشق است

سخت نوباهه بستان عشق است

334 Kelām dībāce-i dīvān-ı 'aşq'dır

Kelām: nev-bāve-i bustān-ı 'aşq'dır

خرد را کار و باری چون سخن نیست

جهان را یادگاری چون سخن نیست

335 'Uḫūla söz gibi bir kār u bār yok

Cihāna söz gibi bir yādgār yok

بعالم هر چه از نوی و کهن زاد

چنین گوید سخندان کز سخن زاد

336 Cihāna ne doğar nev' ü kühenden

Sūḥandānān dedi; doğdu sūḥandan²⁰⁸

سخن از کاف و نون دم بر قلم زد

قلم بر صفحه هستی قدم زد

²⁰⁶ "Ahsentü" aferin anlamına gelen Arapça bir kelimedir.

²⁰⁷ Mütercim, başlığın üzerinde "viṣāḥ" kelimesi açıklanmıştır. Viṣāḥ: Muraṣṣa' ḥamā'il bend ma' nāsınadır. Viṣāḥ da bu ma' nâyadır. Ḳālīçe-i muraṣṣa'a demek. Mütercim viṣāḥ kelimesini viṣāḥ imlâsı ile yazmıştır. Metinde doğru imlâ ile gösterilmiştir.

²⁰⁸ Mütercim "doğdu" ile "sūḥan" kelimelerinin arasına sonradan sürh mürekkep ile "hep" kelimesini kaydetmiştir. Ancak bu kelimenin kullanılması vezne uygun değildir.

337 Kalem üzre sühan (کُنْ) dendi dem-zen²⁰⁹

Kalemken safha-i kevne qademe-zen

چو شد قاف قلم زان کاف موجود

گشاد از چشمه اش فواره جود

338 Kalem kâfi o kâfdan oldu mevcûd

Açıp o çeşmeden fevvere-i cûd

جهان باشان که در بالا و پستند

ز جوششهای این فواره مستند

339 Cihāniyān. Ki vardır zîr ü bālā

Bu cūşîşden bütün sekrân hālā

چو زان جوشش کند لب نکته رانی

گلی باشد ز گلزار معانی

340 O cūşîşden ola ger nûkte-dān leb

Me‘ ānī gūlşeninden gūl doker heb

زند باد نفس دستش بدامان

برون آرد ز گلزارش خرامان

341 Urur bād-ı nefes dāmānına el

Çıkarır o gūlü gūlşenden ekmel

کند ره بر درودروازه گوش

فتد از مقدم او هوش مدهوش

342 Bulur yol o der ü dervāzeden gūş

Kudūmundan düşer her hūş-ı medhūş

²⁰⁹ 2/Bakara/117, 3/Âl-i ‘İmrân/47; 59, 6/En‘âm/73, 16/Nahl/40, 19/Meryem/35, 36/Yâsîn/82, 40/Mü‘min/68: Ol! (der, o da oluverir.)

کند خاطر با استقبالش آهنگ

در آرد دل ببر چون غنچه اش تنگ

343 Ede çün hâtır istikbâle niyyet

Eder gonce gibi dil gögse ric'at

گهی لبراً نشاط خنده آرد

گه از دیده نم اندوه بارد

344 Dudağa ibtisâm verir dem-â-dem

Ki olur yağdırır gözden nem-i ğam

ازو خندد لب اندوهمندان

و زو گریان شود دل‌بهای خندان

345 Güler ondan leb endûh-mendân

Olur giryân ondan nice ħandân

چو این شان الهی بینم از وی

معاذالله که دامن چینم از وی

346 Görürüm çünkü böyle şân-ı Feyyâz'ı

Ma'âzallâh. Ki ondan edem i'c rāzı²¹⁰

[15b]

بدین می شغل گیری ساخت پیرم

به پرافشانی اکنون شغل گیرم

347 Bu meyle şuglimi emr eyledi pîr

Ėanad silkmekdeyim şimdi şugul-gîr

دهم از دل برون راز نهانرا

بخندانم بگریانم جهانرا

---

²¹⁰ Beytin her iki mısra'ının da vezni problemlidir.

348 Çıkarıp albden rāz-ı nihānı
Gölüp ağlatdıram alk-ı cihānı
هن شد دولت شیرین و خسرو
به شیرینی نشانم خسروی نو

349 Tolundu devlet-i Şīrīn ü usrev
Size naql eyleyem bir usrev-i nev
و طوطی طبع را سازم شکرخا
(ز حسن یوسف و عشق زلیخا)

350 Eder her ab‘ı elbette şeker-ā
Cemāl-i Yūsuf u ‘aşq-ı Züleyhā²¹¹
خدا از قصهها ون احسنش خواند
باحسن وجه ازو خواهم سخن راند

351 udā (asen) buyurdu ışşalardan²¹²
ikāye eyleyem ber-vech-i asen
و باشد شاهد آن وحی منزل
نباشد کذب را امکان مدخل

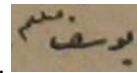
352 Çün ola şāhidi o vay-i münzel
Bulunmaz rāh-ı kızbe onda medal
نگردد خاطر از ناراست خرسند
وگر خود گویی آنرا راست مانند

353 Göñül yalıqlara itmez anā‘at
Velev doru gibi etseñ ikāyet

---

²¹¹ Mütercim, Yūsuf kelimesinden sonra ‘aleyhi ‘s-selām” ifadesini kaydetmiştir.

²¹² Kur’ān-ı Kerīm’de Yūsuf peygamberin kıssasının en güzel kıssa olduu belirtilmiştir. 12/Yūsuf/3: Sana bu Kur’ān’ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hālbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin.

سرآمد نوبت لیلی و مجنون

کسی دیگر سرآمد سازم اکنون

354 Yüceldi devlet-i Mecnûn u Leylî

Dîger meşhûra etdim zıkr meylî

سخنرا زیوری چون راستی نیست

جمال مه بجز ناکاستی نیست

355 Sözüñ doğruluk iledir kemâlî

Evet nokşân bulur mâhîñ cemâlî

ازان صبح نخستین بی فروغست

که لاف روشنی از وی دروغست

356 Daha ilk şubhda yokdur ziyâsı

Ki aydınlık sözü kızîb ibtidâsı

چو صبح راستی از صدق دم زد

ز خور بر آسمان زرین علم زد

357 Urur çün şubh-ı şâdıķ şıdķdan dem

Eder zerrîn ‘alemle zeyn-i ‘âlem

بصنعت گر بیارایی دروغی

نگیرد زآن چراغ از وی فروغی

358 Ger etseñ şun‘ ile bir kızîbî tezyîñ

Çerâğ-ı fikre vermez o kadar zîñ

چرا دوزی بقدر زشت دیبا

چو از دیبا نگردد زشت زیبا

359 O çirkin ķadde dikme ķazz dîbâ

O dîbâdan. Ki olmaz zîşt. Zîbâ

ز دیبا زشت زیبا ئی نیابد

ولی دیبا سوی زشتی گراید

360 Olur mu zişt dībā? : Çünki dībā

Faḫat dībā-yı zişt eyler temennā

[16a]

رخ گلرنگرا گلگونباید

کش از گلگونه گلرنگی فزاید

361 Ruḥ-ı gül-fām içün ister mi gül-gün?

Olur gül-güneden gül rengi efzūn

چو گلگونه بروی تیره مالی

نبیند دیده ز آن جز تیره حالی

362 Kızılılık sürseler rüy-ı siyāha

Yine o ḳaradır: beñzer mi māha?

ز معشوقان چو یوسف کس نبوده

جمالش از همه خوبان فزوده

363 Daha (ma‘ şūḳ)da yok Yūsuf mişāli²¹³

Bütün ḥübāndan efzūndu cemālī

ز خوبان هر کرا ثانی ندانند

ز اول یوسف ثانییش خوانند

364 Güzellerde ikinci bilmedi el

Ederler Yūsuf’uñ zıkrını evvel

نبود از عاشقان کس چون زلیخا

بعشق از جمله بود افزون زلیخا

365 Daha ‘ aşıkda yok mişl-i Züleyḥā

Ki ‘ aşkı cümleden efzūndu zīrā

²¹³ Mütercim, Yūsuf kelimesinden sonra ‘ aleyhi ’s-selām” ifadesini kaydetmiştir.

ز طفلی تا به پیری عشق ورزید

بشاهی و اسیری عشق ورزید

366 Kocayınca küçükden ‘āşık idi

Esîr-āsâ şeh iken ‘āşık idi

پس از پیری و عجز ناتوانی

چوبادش تازه شد عهد جوانی

367 Kocayıp gördü ‘acz u nâ-tüvânı

Oña bahş etdi Hâk ‘ahd-ı cüvânı

بجز راه وفا و عشق نسپرد

برآن زاد و برآن بود و برآن مرد

368 Vefâ rāhında hep ‘aşka boğuldu

Hep ‘āşık oldu; geldi; āşık öldü

درین نامه سخن رانم ز یک یک

ز خامه کوهر افشانم ز هریک

369 Her ikisinden olursam sühan-dân

Olur hāmem ikiden gevher-efşân

بهر نقدی کز ایشان خرج سازم

ز حکمت تازه گنجی درج سازم

370 Ki bunlardan ederssem her ne ki harc

Olur bir genc-i hikmetden oña derc

طمع دارم که کر ناگه شکر فی

بخواند زین محبت نامه حرفی

371 Ümîdim var. Bir ehl-i başîret

Ki bir harf eyleye bundan kırâ’at

نتابد نامه سان بر حرف من پشت

نساید خامه وش بر حرفم انگشت

372 Sözüüm atmaz yabana nāme-āsā
Söze parmak da kıatmaz ħār-āsā²¹⁴
بدور ا دور ا گر بئند خطائی
نیارد برسر من ماجرائی

373 Görürse bunda bir seh v ü ħaṭāyı
Başıma şarmasınlar mācerāyı
بقدر وسع در اصلا ح کوشد
وگر اصلا ح نتواند بیوشد

374 Aça vüs' ünçe ıslāḥına ġayret
; Edemez ise setr ede nihāyet

[16b]

حکا یت

Hikāyet

گهر سنجان دریای معانی
ورقخوانان وحی آسمانی

375 Güher-sencān-ı deryā-yı me' ānī
Varaḡ-ḥ' ānān-ı vaḥy-ı āsmānī
چو تاریخ جهان کردند آغاز
چنین دادند از آدم خبر باز

376 Cihān tārīḥine etdikde āġāz
Olup Ādem Şafīden şöyle dem-sāz
که چون چشم جهان بینش گشادند
برو اولاد او را جلوه دادند

²¹⁴ Mütercim, Farsça beyitte yer alan deyimleri şöyle açıklamıştır: (Ber ħarf püşt tāften) Sözü beğenmeyip arkasını çevirmek. İ' rāz ma' nasına. (Ber ħarf engüşt sāyiden) Söze parmak sürmek. Ki daḥl-i aġrāz ma' nasına

377 O dem. Ki gözlerin açmışdı Ādem
Göründü ona evlādı mükerrerem
صفوف انبیا یکجا پس و پیش
ستاده هر صفی در پایه خویش

378 Şufûf-ı enbiyâ pîş ü pesinde
Bütün kâ'imdi herkes pāyesinde
صفوف اولیا قائم دگر جای
نهاده در مقام پیروی پای

379 Diger yanda şufûf-ı evliyā var
Maḳām-ı peyrevīde iḥtirām-kār
گروهی با شکوه پادشاهی
بتاج شوکت شاهی مباهی

380 Büyük mevkibdi. Bir ālāy-ı şāhī
Ki tāt u şevket ile hep mübāhī
ستاده صف بصف دیگر خلائق
بترتیب خوش و دستور لایق

381 Bütün şaf bağlamış diğer ḥalāyık
Ki tarz-ı ḥüb teşrīfe muvāfık
چو آدم سوی آن مجمع نظر کرد
ز هر جمعی تماشا ئی دگر کرد

382 O cem' üzre, nazar etdi çün Ādem
Temāşā kıldı her cem' i ferāhem
بچشمش یوسف آمد چون یکی ماه
ز مه خورشید اوج عزت و جاه

383 İlişdi çeşme ay gibi Yūsūf²¹⁵

Mehe ḥurşīd etmişdi teşādūf

چو شمع انجمن زآن جمع ممتاز

میان جمع شمع آسا سرافراز

384 Mişāl-i şem‘-i meclis idi mümtāz

O cem‘ iyyetde şem‘-āsā ser-efrāz

جمال نیکوان در پیش او گم

چنان کز پرتو خورشید انجم

385 Yanında iyiler ḥüsnüydü noḡşān

Miṣāl-i kevkeb ü ḥurşīd-i raḡşān

ردای دلبری افکنده بر دوش

فدای خاکپایش صد ردپوش

386 Ridā-yı dilberi olmuşdu ber-dūş

Fedā-yı ḥāk-pāyi şad ridā-pūş

کمال حسنش از اندیشه بیرون

ز حد عقل فکرت پیشه بیرون

387 Kemāl-i ḥüsnü ḥadden idi bīrūn

Ne fikr eylerseñ ondan daha efzūn

بقدرش خلعت لطف الهی

بفرقش تاج فرق پادشاهی

388 Ḳadinde ḥil‘at-i luṭf-ı ilāhī

; Başında tāc-ı ferr-i pād-şāhī

---

²¹⁵ Mısra‘ın vezni problemlidir.

جبینش مطلع صبح سعادت

شب غیب از رخس روز شهادت

389 Cebîni maṭla‘-ı şubḥ-ı sa‘âdet

; Yüzünden gecedir rûz-ı şehâdet

همه پیغمبران از پیش و از پس

ز ظلمتهای جسمانی مقدس

390 Pes ü pîşinde idi hep peyâm-ber

; Ser-â-pâ cism idi cümle münevver

همه ارواح قدسی بی کم و کاست

علمها برکشیده از چپ و راست

391 Bütün ervâḥ-ı ḡudsiyyândı yer yer

; Çekilmiş idi sağ u şol ‘alemler

درین محرابی خورشید قندیل

فکنده غلغل تسبیح و تهلیل

392 Bu mihrâbda. Ki ḡurşîd ḡandîl²¹⁶

Gelirdi ḡulḡul-i tesbîḥ ü tehlîl

ازان جاه و جمال آدم عجب ماند

بعنوان تعجب زیر لب ماند

393 Ta‘accüb üzre ḡalmış idi Âdem

; Kemâl-i ‘ucbden olmuşdu ebkem

که یارب این درخت از گلشن کیست

تماشاگاه چشم روشن کیست

²¹⁶ Mısra‘ın vezni problemlidir.

394 (Dedi bu naḥl hangi gülşeniñdir?)

Nazar-gāhı ne çeşm-i rüşeniñdir?)

برو این پرتو دولت چرا تافت

جمال و جاه چندین از کجا یافت

395 (N' için bu pertev-i devlet teb-efzā?

Bu ḥüsn ü cāhı kimden buldu āyā?)

خطاب آمد که نور دیده توست

فرحبخش دل غمدیده توست

396 “Ḥitāb erdi ki; nūr-ı dīdeñ odur

Feraḥ-baḥş-ı dīl-i ḡam-dīdeñ odur”

ز باغستان یعقوبی نهالیست

ز صحرای خلیل الله غزالیست

397 “Gülistān-ı Ya‘ kūbdan nihāldır

Ḥalīlu’llāh çölünden bir ḡazāldır”

ز کیوان بگذرد ایوان جاهش

زمین مصر باشد تختگاهش

398 “Geçer Keyvān’dan eyvān-ı cāhı

Zemīn-i Mısr onuñdur taḥt-gāhı”

ز بس خوبی که در رویش عیان است

حسدانگیز خوبان جهان است

399 “Güzellikde. Ki rüyundan ‘ ayāndır

Ḥased-engīz-i ḥübān-ı cihāndır”

کند روی ترا آئینه داری

ببخش ز آنچه در گنجینه داری

400 “Budur şimdi seniñ āyīne-dārıñ

Ḥazīneñden bağışla. Neyse vārıñ”

بگفت اینک در احسان گشادم

ز شش دانگ جمالش چار دادم

401 “Bunuñ-çün açmışımdır bāb-ı iḥsān

Cemālīñ altıdan dördü bunuñ şan”

از آن خوبی که باشد دلبرانرا

دو بخش او را یکی مر دیگران را

402 “Güzellikden. Ki vardır dil-berānda

İkisi bunda; biri dīgerānda”

[17b]

پی نسخ بتان درج ار گشاید

خط حسن همه تلثش نماید

403 “Açarsam dürc-i ḥüsnün²¹⁷

Ḳalırdı üçde bir pay ḥüsn-i ḥübān”

پس آوردش بسوی سینه خویش

صفا بخش از دل بی کینه خویش

404 Hemān başdırdı onu sīnesine

Şafā verdi dil-i bī-kīnesine

ز مهر خویشتن کردش خبردار

به پیشانی زدش بوسی پروار

405 Onu esrārdan etdi ḥaber-dār

O an būs eyledi alnın peder-vār

---

²¹⁷ Mısra^c tamamlanmamıştır.

چو گل از ذوق فرزندیش بشکفت

چو بلبل بر گل رویش دعا گفت

406 Açıldı zevkten o demde çün gül

O gül-rûya du‘â etdi çü bülbül

نهال جمال یوسفی از بهارستان غیب افرختن

Nihāl-i Cemāl-i Yūsuf-Rā Ez-Bahāristān-ı Ğayb Efruhten

درین نوبتگاه صورت پرستی

زند هر کس بنوبت کوس هستی

407 Cihāndır maşdar-ı şüret-perestī

Odur. Nevbetle herkes kūs hestī

حقیقت را بهر دوری ظهوریست

ز اسمی بر جهان افتاده نوریست

408 Hâkın var her zamānda bir zuhūru

Cihāna her bir ismiñ var nūru

اگر عالم به یک دستور ماندی

بسا انوار کان مستور ماندی

409 Eger bir tarzda qalsaydı ‘âlem

Ne nūrlar örtülüp qalırdı mübhem

گر از گردون نگرده نور خود گم

نگیرد رونقی بازار انجم

410 Semādan nūr-ı mihr olmazsa noqşān

Olur mu idi yıldızlar fūrūzān

زمستان از چمن بارار نه بندد

ز تأثیر بهاران گل نخندد

411 Çemende kıramaz bāzār zemistān

Bahārānda gül olmaz idi ḥandān

چو آدم رخت ازین محرابگه بست

بجایش شیث در محراب بنشست

412 Bu miḥrāb-gāhdan çün gitdi Ādem

Yerine Şīs oturdu şoñra bir dem

چوا و هم رفت کرد آغاز ادریس

درین تلبیس خانه درس تقدیس

413 O gitdi şoñra āgāz etdi İdrīs

Bu telbīs-ḥāne içre ders-i taḳdīs

چو شد تدریس ادریس آسمانی

بنوح افتاد دین را پاسبانی

414 Onuñ dersi idi çün āsmānī

Hemān Nūḥ oldu dīne pās-bānī

بطوفان فنا چون غرقه شد نوح

شد این در بر خلیل الله مفتوح

415 Belā tūfānına ġarḳ oldu çün Nūḥ

Ḥalīlu'llāh bu bāb oldu meftūḥ

[18a]

چو خوان دعوتش چیدند ز آفاق

موفق شد باین انفاس اسحاق

416 Nevāl-i da'vetinden doyup āfāḳ

Bu enfāsa muvaffaḳ oldu İshāḳ

ازین هامون شد راه عدم کوب

زد از کوه هدی گلبانگ یعقوب

417 Olup İshâk da rāh-ı ‘adem-kūb

(Hüdā) kūhundan urdu bāng-i Ya‘kūb

چو یعقوب از عقب این کار دم زد

ز حد شام بر کنعان علم زد

418 Olup Ya‘kūb çün bu kāra dem-zen

Şām ıklīminde Ken‘ān’a ‘alem-zen

اقامت را بکنعان محمل افکند

فتادش در فزایش مال و فرزند

419 Eder olmuşdu Ken‘ān’da iḳāmet

Var idi māl ü ferzendinde vefret

شمار گوسفندش از بز و میش

در آن وادی شد از مور و ملخ بیش

420 Keçi! Koyun sayısı ḥaddi bīrūn

O vādīde qarıncadandı efzūn

پسر بیرون ز یوسف یازده داشت

ولی یوسف درون جانش ره داشت

421 Olup on bir nefer evlāda mālīk

Reh-i Yūsuf’da idi cān-hālīk

چو یوسف بر زمین آمد ز مادر

برخ شد ماه گردون را برابر

422 Kōdu Yūsuf zemīne anadan ser

Ruḥuydu māh-ı gerdūna ber-ā-ber

دمید از بوستان دل نهالی

نمود از آسمان جان هلالی

423 Göñül bŭstānınıñdı bir nihāli
; Semānıñ zāhir olsa bir hilāli
ز گلزار خلیل الله گلی رست
قبای نازک اندامی بر و جست

424 Ḥalīlu'llāh gül-zārında bir gül
Bitip buldu gül-endāmı tekāmül
برآمد اختری از برج اسحاق
بز روی او منور چشم آفاق

425 O aḥter maṭla' ıydı burc-ı İshāḳ
Yüzü ile münevver çeşm-i-āfāk
علم زد لاله از باغ یعقوب
ازو هم مرهم و هم داغ یعقوب

426 O lāleye meferdi bāğ-ı Ya' kūb
O hem merhem idi; hem dāğ-ı Ya' kūb
غزالی شد شمیم افزای کنعان
و زو رشک ختن صحرای کنعان

427 Ġazāl idi şemīm-efzā-yı Ken' ān
Ḥoten reşk-āver-i şahrā-yı Ken' ān
ز جان تا بود بهره مادرش را
ز شیر خویش شستی شکرش را

428 Anası cānı gibiydi qarīni
Sütünden yıkar idi şekkerini
چو دیدش در کنار خود دو ساله
دمید ایام زهرش در نواله

429 Kucağında iki yıl oldu ḥod-kām
Nevālin etdi zehr-ālūd eyyām

گرامی دری از بحر کریمی

ز مادر ماند با اشک یتیمی

430 Kerāmet baḥrına dürr-i yetīmken

Yetīm olmuş idi öz māderinden

پدر چون دید حال گوهر خویش

صدف کردش کنار خواهر خویش

431 Görüp Ya‘ kûb ḥāl-i gevherini

Şadef kıldı kenār-ı ḥāherini²¹⁸

ز عمه مرغ جان‌ش پرورش یافت

به گلزار خوشی بال و پرش یافت

432 Edip terbiye ‘amme o nihālī

Leṭāfet gül-şeninde açdı bālī

قدش آیین خوشرفتاری آورد

لبش رسم شکر گفتاری آورد

433 Ḳadi āyīn-i hoş-reftārı aldı

; Lebi resm-i şeker-güftārı aldı

ولی عمه بمهرش شد چنان بند

که نگستی ازو یکلحظه پیوند

434 Velī olmuşdu oña öyle bir bend

Ki ondan kesmez idi laḥza peyvend

بهر شب خفته چون جان در برش بود

بهر روز آفتاب منظرش بود

²¹⁸ Mütercim, beytin yanına “ḥāher” kelimesinin karşılığını yazmıştır. “Ḥāher: kız karındaş. Ki ‘ammedir.”

435 Gece uykusuna sîne yeriydi

Evet: gündüz de yüzü manzarıydı

پدر هم آرزوی روی او داشت

ز هر سو میل خاطر سوی او داشت

436 Peder de ārzū etmişdi hāşıl

; Ne yerde olsa kalbi oña mā'ıl

جز او کس در دل غمگین نمی یافت

بگه گه دیدنش تسکین نمی یافت

437 Onu görmek dilerdi kalb-i ğam-gîn

Faḫaṭ rū'yetle bulmaz idi teskîn

چنان میخواست کان ماه دل افروز

به پیش چشم او باشد شبا نروز

438 Diler öyle. Ki o mäh-ı dil-efrûz

Gözü önünde bulunsun şebân-rûz

بخواهر گفت ای کز مهرورزی

بفرقم چون درخت بید لرزی

439 (Dedi kız kardeşine. Ki: Ey cān!

; Başımda ey olan çün bîd-i lerzân!)

ندارم طاقت دوری یوسف

خلاصم ده ز مهجوری یوسف

440 (Fırāk-ı Yūsuf'a yok bende ṭāḳat!

Bu hicrāna kerem kıl; ver nihāyet)

بخلوتگاه راز من فرستش

بمحراب نیاز من فرستش

441 (Revān et onu ḥalvet-gāh-ı rāza

; Onu kı11 vaşl miḥrāb-ı niyāza)

ز یعقوب این سخن خواهر چو بشنید

ز فرمانش بصورت سر نه پیچید

442 Duyunca bu sözü ḥāher nihāyet

O emre şūretā etdi iṭā‘āt

ولیکن کرد باخود حیلہ ساز

که تا گیرد ز به یعقوبش بآن باز

443 Velīkin ḥīleye etmişdi āgāz

Ki Ya‘kūba edeydi şoñra ibrāz

[19a]

بکف ز اسحاق بودش یک کمر بند

بخدمت سوده در راه خداوند

444 Elinde vardı İshāq’dan kemer-bend

Ki rāh-ı Ḥaḳ’da etmişdi onu bend

کمر بندی که هر دستش که بستی

ز دست اندازی آفات رستی

445 Onu kim bağlasa bi’l-cümle evḳāt

Erişmez idi aşlā oña āfāt

چو یوسفرا ز خود رو در پدر کرد

میان بندش نهانی زآن کمر کرد

446 Çün etdi Yūsuf’u Ya‘kūb’a tesyār

Niṭāqı bağladı gizli o ṭarrār

چنان بست آن کمر را ور میانش

که آگاهی نشد قطعا از آنش

447 Onu bir vechle etmişdi iḥfā
Ki āgāh olamazdı kimse ḵaṭ‘ ā
کمر بسته به یعقوبش فرستاد
وز آن پس در میان آواز بر داد

448 Bu tesyār eyledi Ya‘ḵūbu i‘ zāz
Gelip bir aralık ḵopardı āvāz
که گشته است آن کمر بند از میان گم
گرفتی هر کسی را ز آن توهم

449 “Ki bir anda kemer-bend oldu žāyi‘ ”
Tevehhüm etdi herkes oldu ḥāṣi‘
بزیر جامه جستجوی کردی
پس آنگه در دگر کس روی کردی

450 Pīṣin kendiyi cüst ü cūy ederdi
Dönüp de āḥara ṣoñra giderdi
چو در آخر بیوسف نوبت افتاد
کمر را از میانش چست بگشاد

451 Nihāyet Yūsuf’a gelmişdi nevbet
Açıp buldu belinde pūr-meserret
در آن ایام هر کواهل دین بود
برو حکم شریعت اینچنین بود

452 Kim ehl-i dīnse o eṣnāda elbet
Oña böyle idi ḥūkm-i ṣerī‘at
که دزدی هر که کشنی پای گیرش
گرفتی صاحب کالا اسیرش

453 Ki bir sārık ne ise pāy-gīri
Olurdu ṣāḥib-i māliñ esīri

دگر باره بتزویر این بهانه

چو کرد آماده بردش سوی خانه

454 Bu tezvîr ü bahâne ile tekrâr

Götürdü hânesine: etdi ıh̄zâr

برویش چشم روشن شاد بنشست

پس از یکچند اجل چشمش فرو بست

455 Bakıp rûşen yüzüne şād yatdı

Biraz şoñra ecel çeşmin kapatdı

برو شد خاطر یعقوب خرم

ز دیدارش نبستی دیده بر هم

456 Çün oldu hâtır-ı Ya‘ kûb hurrem

Gözünden ayıramazdı onu hem

به پیش رو چو یوسف قبله یافت

ز فرزندان دیگر روی بر تافت

457 Huzûrunda yüzüydü kıble rûşen

Çevirdi yüz dîger ferzendlerinden

[19b]

بیوسف بود هر کاری که بودش

بیوسف بود بازاری که "

458 Faķaţ Yûsufdu her kârı. Ki vardı

; Onuñlaydı ne bāzārı. Ki vardı

بیوسف بود روحش راحت اندوز

بیوسف بود چشمش دیده افروز

459 Onuñla idi rûhu rāḥat-endüz

; Onuñla idi çeşmi dîde-efrüz

چه گویم کان حسن دلبری بود

که بیرون از حد حور و پری بود

460 Ne desem kân-ı hüsni dil-beriydi

Periden; hürdan; haddan beridi

مهی بود از سپهر آشنائی

وزو کون و مکان در روشنائی

461 Sipihri-âşnâyideydi bir ay

Ki ondan rûşen idi kevn ü her cāy

ز مه هیات روشن آفتابی

مه از وی بر فلک افتاده تابی

462 Ne ay? Rûşendi bir âf-tâb idi

Felekde ay faḡaṡ bir tâb idi

چه می گویم چه جای آفتابست

که رخشان چشمه اش اینجا سرابست

463 Ne dedim? Hangi mihr ü âf-tâbdır?

Felekde çeşmesi rahşân serâbdır!

مقدس نوری از قید چه و چون

سر از جلباب چون آورده بیرون

464 O bir nûr-ı muḡaddes! Yok çe vü çûn

Başın pîrâheninden etse bîrûn

چو آن بیچون درین چون کرده آرام

پی روپوش کرده یوسفش نام

465 Çûn o Bî-çûn bunda kılmış ârām

Yüzün örtmek için Yûsuf ḡomuş nām

بدل یعقوب اگر مهرش نهان داشت

وگر کردش بجان جا جای آن داشت

466 Tūtaydı mihri Ya‘ kûb erce pinhân²¹⁹

زلیخایی که رشک حور که عین بود

بمغرب پرده عصمت نشین بود

467 Züleyhādı. Ki reşk-i hūr u ‘īndi

Hemīşe perde-i ‘işmet-nişīndi

ز خورشید رخس نادیده تابی

گرفتار خیالش شد بخوابی

468 Güneşden görmeden tāb rū-yı āli

Giriftār oldu ru’yāda hayālī

چو بر دوران غم عشق آورد زور

ز نزدیکان نباشد عاشقی دور

469 Ğam-ı ‘aşk eylese dūrāne ger zūr

Yakınlardan degildir ‘āşıkī dūr²²⁰

470 Meşeldir hūsn-i Yūsuf gerçi ammā

Ona āyīnedir kalb-i Züleyhā²²¹

[20a]

در صفت حال زلیخا

Der Şıfat-i Hāl-i Züleyhā

²¹⁹ Beytin ikinci mısra‘ı eksiktir.

²²⁰ āşıkī: aşk metinde

²²¹ Mütercim, bu beyti kendisi dāhil ettiğini belirtmek için beytin yanına “li-mütercimihī” yazmıştır.

چنین گفت آن سخندان سخن سنج

که در گنجینه بودش از سخن گنج

471 Dedi böyle o dānā-yı sūḥan-senc

Ki sözden var ḳalbinde onuñ genc

که در مغرب زمین شاهی بناموس

همی زد کوس شاهی نام طیموس

472 Var idi ğarbda bir šāh-ı Taymūs

Ki nāmına çalınır idi nāḳūs

همه اسباب شاهی حاصل او

نمانده آرزویی در دل او

473 Bütün esbāb-ı šāhī onca ḥāşıl

Ki göñlünde yok idi emr-i müşkil

ز فرقش تاج را اقبالمندی

ز پایش تخت را پایه بلندی

474. [...]dı başında tāk-ı iḳbāl

Mu‘ allā ebedī pāy-ı taḥt-ı iclāl²²²

فلک در خیلش از جوزا کمر بند

ظفر با بند تیغش سخت پیوند

475 Felek: ḥaylinde Cevzā’dan kemer-bend

Zafer tīġı ile bulmuşdu peyvend

زلیخا نام زیبا دختری داشت

که با او از همه عالم سری داشت

476 Var idi bir kıızı; nāmı Züleyḥā

Ki sükkāndan onuñla idi a‘lā

---

²²² Mısra‘ın vezni problemlidir.

نه دختر اختری از برج شاهی

فروزان گوهری از درج شاهی

477 Ne kız? Burc-ı melâhatde bir aḡter

; Fūrūzān dürc-i šāhīdeydi gevher

نگنجد در بیان وصف جمالش

کنم طبع آزمایی با خیالش

478 Beyāna şıgamaz vaşf-ı cemālī

Ḥayāl ile ṭabīʿ at olsa mālī

ز سر تا پا فرود آیم چو مویش

شوم روشن ضمیر از عکس رویش

479 İnem başdan ayağa mûy-āsā

Olur ʿaks-i ruḥundan dil mücellā

ز نوشین لعلش استمداد جویم

بوصفش آنچه در گنجد بگویم

480 Leb-i laʿlinden istimdād edeyim

Naşıl vaşfa şığa taʿdād edeyim

قدش نخلی ز رحمت آفریده

ز بستان لطافت سر کشیده

481 Kadi bir naḥl idi raḥmetden ammā

Leṭāfet būstānındandı gūyā

ز جوی شهریاری آب خورده

ز سرو جویباری آب برده

482 Şu içmiş şehryārlik ırmağından

Şu; serv-i cūy-bārlik ırmağından

به فرقش موی دام هوشمندان

ازو تا مشک فرق اما نه چندان

483 İyi fark etmemiş o dāmı dānā
O kılla müşkde fark vardır ammā

[20b]

فراوان مو شکافی کرده شانه
نهاده فرق نازک در میانه

484 Büyük bir müşikāflık etdi şāne
Ki kodı incecik bir fark miyāna
ز فرق او دو نیمه نافه را دل
و زو در نافه کار مشک مشکل

485 O farkdandır dü-nīme nāfe-i dil
Ki ondan nāfeniñdir kārı müşkil
فرو آویخته زلف سمن سای
فکنده شاخ گلرا سایه در پای

486 Semen-sā zülfü şarkıtmışdı aya
Düşürmüş şāh-ı güldür pāya sāye
دو گیسویش دو هندوی رسن ساز
شمشاد سرافرازش رسن باز

487 İki saç iki Hindū-yı resen-sāz
Kad-i mevzūna oldular resen-bāz
فلک درس جمالش کرده تلقین
نهاده از جبینش لوح سیمین

488 Felek ders-i cemāli etdi telkīn
Cebīninde kodu bir levh-i sīmīn
ز طرف لوح سیمینش نموده
دو نون سرنگون از مشک سوده

489 O levḥ-i sīmden olmuşdu rū-nūn

Sürülmüş müşgden ma‘ kūs iki nūn²²³

بزیر آن دو نون طرفه دو صادش

نوشته کلک صنع اوستادش

490 Bunuñ altında da ṭurfe iki ṣād

Ki naḳṣ etmişdir onu kilḳ-i üstād²²⁴

ز حد نون او تا حلقه میم

الف واری کشیده بینی از سیم

491 O nūndan başlamışdır ḥalḳa-i mīm

Elif-vārī çekilmiş bir burun sīm

فzوده بر الف صفر دهان را

یکی ده کرده آشوب جهان را

492 Elif üzre, koyup şıfr-ı dehānı

Biri on etdi āṣūb-ı cihānı

شده سیش عیان از لعل خندان

گشاده میم را عقده بدندان

493 Dudağından olup sīni nümāyān

O mīme ‘uḳde açmış idi dendān²²⁵

ز بستان ارم رویش نمونه

دروگلا شکفته گونه گونه

494 Yüzü bāğ-ı İrem’dendi nümüne

Ki onda güller açmış gūne gūne

²²³ Mütercim, beytin yanına iki nūn ifadesini açıklamak üzere “ḳaş demek ister” yazmıştır.

²²⁴ Mütercim, beytin yanına iki ṣad ifadesini açıklamak için “gözler” yazmıştır.

²²⁵ Mütercim, beytin yanına sīn kelimesini açıklamak için Sīm gelirse çıkar. Ki sīnden maḳṣad (سن)dir. Diş ma‘ nasına.” yazmıştır.

برو هر جانب از خالی نشانی

چو زنگی بچگان در گلستانی

495 Yüzünde her yaña bir beñ nişandır

Çemende şanki zengī beççegandır

زندانیش که سیم بی زکاتست

دروچاهی پر از آب حیاتست

496 Zenaḥdānı. Ki sīm-i bī-zekātdır

Çuyudur şanki pūr-Āb-ı ḥayātdır

بزیر غبغب ار دانا برد راه

بود گرد آمده رشی از آن چاه

497 Götürse ğabğaba dānā eger rāh

Çuyudan toplanır bir reşḥa nā-gāh

[21a]

قرار دل بود نایاب آنجا

که هم چاهست و هم گرداب آنجا

498 Çarār-ı dil olur nā-yāb o yerde

Ki hem çāh ola, hem gird-āb o yerde

بیاض گردنش صافی تر از عاج

به گردن آوردنش آهوان باج

499 Beyāz-ı gerdeniydi şāf bir ‘āc²²⁶

Boyuna baḥş ederler āhuvān bāc

بر و دوشش زده طعنه سمن را

گل اندر جیب کرده پیرهن را

²²⁶ Mütercim mısra‘ ın yanına “āc” kelimesinin karşılığını yazmıştır: “fil dişi”

500 Ururdu ta‘ ne döşi yāsemenle

Cībinde gül taşırdı pīrehenle

دو پستان هر یکی چون قبه نور

حبابی خاسته از عین کافور

501 İki pistāndır iki qubbe-i nūr

Qabarmış ‘ayn-ı kāfūr üzre billūr

دو نار تازه بر رسته ز یک شاخ

کف امیدشان نبسوده گستاخ

502 Bitip bir dalda tāze iki nār

Kef-i ümmīde şemāmeydi nev-bār

ز بازو گنج سیمش در بغل بود

عیار سیم پیش آن دغل بود

503 Qolundan genc-i sīmīn var bağalde

‘Ayār-ı sīm idi nezd-i dağalde

پی تعویذ آن پاکیزه چون در

دل پاکان عالم از دعا پر

504 Mişāl-i dūr onu ta‘ vīze her ān

Du‘ ādan dolmuş idi qalb-i pākān

پری رویان بجان کرده پسندش

رگ جان ساخته تعویذ بندش

505 Perī-rūlar oña verdi pesendi

Reg-i cāmı kılıp ta‘ vīz-bendi

ز تاراج سران و تاج دیهیم

دو ساعد آستینش کرده ترسیم

506 Çekip tārācī-i bā-tācdan bīm

Yeñinde iki sâ‘ id etdi tersīm

کفش راحت ده هر محنت اندیش

نهاده مرهمی بر هر دل ریش

507 Kefi rāḥatda her miḥnet-endīş²²⁷

Ki ondan merhem alır idi dervīş

بدست آورده ز انگشتان قلمها

زده از مهر بر دلها رقم ها

508 Ele gelmişdi parmağda qalemler²²⁸

Maḥabbetden döker idi raqamlar

دل از هر ناخنش بسته خیالی

فزوده بر سر بدری هلالی

509 Dile her tırnaq için bir ḥayāl-vār

Ser-i bedr üzre ḳonmuş bir hilāl-vār

به پنج انگشت مه را پنجه برده

بزور پنجه مه را بنجه کرده

510 Şalıp beş parmağıyla māha pençe

O pençe zūrı verdi māha rence

میاناش موی بلکه از موی نیمی

ز باریکی برو از موی بیمی

511 Miyānı mūy; belki ondan ince

Ḳılıñ ḳorḳusu artar incelince²²⁹

---

²²⁷ Mısra‘ın vezni problemlidir.

²²⁸ Mütercim, mısra‘ın yanına “parmak boğumlarıdır” yazmıştır.

²²⁹ Mütercim beytin yanına “Buña (ḥayāl-i bārik) mi diyelim?” cümlesini yazmıştır.

[21b]

نیارستی کمر از موی بستن

کز آن مو بودیش بیم گسستن

512 Beline bağlamış bir kıldı düşvār

Ki o kıldan kırılmağ korkusu var

شکم چون تخته قاقم کشیده

بنرمی دایه ناف او بریده

513 Çekilmiş karnı gūyā levḥ-i kākum

Kesilmiş nāfedir gūyā mülāyim

سرینش کوهی اما سیم ساده

چه کوهی کز کمر زیر اوفتاده

514 Surīni bir dāğ idi sādece sīm²³⁰

Kemerden düşmüş idi kūh-ı terḥīm

بدان نرمی که گر بفشردیش مشت

برون رفتی خمیر آسا ز انگشت

515 O bir yumşaq. Ki ger avuc şıkardı

Ḥamīr-āsā dışarıya çıkardı

ز دست افشار زرین پس خمش شو

بیا وین سیم دست افشار بشنو

516 Bırağ zerrīn dest-efşārı şimdi

Ḳabūl et sīm dest-efşārı şimdi²³¹

ز زیر ناف تا بالای زانو

نگویم هیچ نکته کهنه یا نو

²³⁰ Mütercim beytin yanına surīn kelimesinin karşılığını yazmıştır: “Surīn: Oturağ yeri. Mağ‘ad ma‘nāsına. Mısraın vezni problemlidir.

²³¹ Mütercim beytin yanında “dest-efşār”ı açıklamıştır: “(Dest efşār-ı zerrīn) şaḳalını yolmağ ‘illetinden ḳurtulmağ için yumuşağ altından Ḥusrev-i Pervīz’e verilen [...]”

517 Diz üstünden varınca zîr-i nāfa

Girişmem köhne vü nev-nükte; lâfa

نداده در حریم آن حرمگاه

حصار عصمتش اندیشه را راه

518 Harem-gāh-ı harīme vermez aşlā

Hişār-ı ‘işmeti endīşeye rāh²³²

سخن رانم ز ساق او که چونست

بنای حسن را سیمین ستونست

519 İki baldır iki gevher-nümündür

Binā-yı hüsni için sīmīn sūtündür

بنامیزد بود گلدسته نور

ولی از چشم هر بی نور مستور

520 Be-nām-ı Rabb olur gül-deste-i nūr

Velī gözden olur bī-nūr mestūr

صفای او نمود آینه را رو

درآمد از ادب پیشش بزانو

521 Şafası gösterir ‘āyīneye rû

Edebden zāhir olmuş oñda zānû

بوی هر کس که همزانو نشیند

رخ دولت در آن آینه بیند

522 Oṭursa diz dize her kimse elbet

O mir’âtda görürdü rûy-ı devlet

قدم در لطف نیز از ساق کم نیست

چو او در لطف کس صاحب قدم نیست

---

²³² Beytin kafiyesi yoktur.

523 Leṭāfetde ḳadem de sāk-āsā

Ḳademli o gibi bulunmaz aṣlā

چنان بودش چو رفتی چست و چابک

قدم از پاشنه تا پنجه نازک

524 Olurdu ki ger öyle gitse çābük

Varınca ökçeden pençeye nāzük

[22a]

که گر بر چشم عاشق بودیش جای

شدی پر آبله ز اشکش کف پای

525 Ki etse çeşm-i āşıḳda eger yer

Kef-i pā eşkden olurdu yer yer

ندانم از زر و زیور چه گویم

که خواهد بود قاصر هر چه گویم

526 Ne desem zīvere; altına dā'ir

Olur her ne desem ondan da ḳāşır

بزیور خود که وصف آن پری کرد

که زیور را جمالش زیوری کرد

527 O zīver ile mevşūf bir perīdir

Ki zīver kendi ḥüsnü zīveridir

پر از گوهر بتارک افسری داشت

که در هر یک خراج کشوری داشت

528 Başında var idi pūr-gevher efser

Ki her kişver verirdi başḳa gevher

در و لعلش که بود آویزه گوش

همی برد از دل و جان لطف آن هوش

529 Kulağında. Ki la‘l āvīze vardı

Görenler cāndan ‘aqlı çıkardı

اگر بگسستیش گوهر ز گردن

شدی گنج جواهر جیب و دامن

530 Güherler. Ki çıkarsa gerdeninden

Güher genci olurdu ceyb ü dāmen

مرصع موی بندش کز قفا بود

هزاران عقد گوهر را بها بود

531 Başında saç bağı vardı muraşşa‘

Ki biñ ‘ıkd-ı güherleydi mülemma‘

نه گر لطفش گرفت یاره را دست

که یارستی نه دستانش برو دست

532 Eger luṭfu ḵomazsa yāraya el

Kimiñ varırdı desti ondan evvel?

نیارم بیش ازین از زر خبر داد

که شد خلخال و اندر پایش افتاد

533 Uzatsam altını müşkil olur ḥāl

Olur. Ki ayağa düşüp de ḥalḥāl

گاهی در عشوه مسند نشینی

بزرکش حله مصری و چینی

534 Gehī o mesned-i ‘işve-nişīndi

Libāsı ḥulle-i Mıṣrī vü Çīn’di

بهر روز نوی کافکنده پرتو

نبوده بر تنش جز خلعت نو

535 Olur her gün yeñi şaldıḵça pertev

Vücūduna giyerdi ḥil‘at-i nev

بیگ جیش دوباره سر نسوده

چون مه هر روز از برجی نموده

536 O bir ceybe iki kez sürmemiş el

Görünür ay gibi bir burcdan ekmel

ز پابوس سران دامن کشیدی

بدین دولت مگر دامن رسیدی؟

537 Büyükler ayagın öpmezse bir ân

N'aşıl ererdi bu iqbâle dāmân?

ندادی دست جز پیراهنش را

که در آغوش خود ببند تنش را

538 O hürriyet faḡaṭ pīrāheninde

Ki hem-āgūşı olurdu teninde

[22b]

سهی سروان هواداریش کرده

پریرویان پرستاریش کرده

539 Sehī-servānıdı oña havā-dār

Perī-rūyān idi oña perestār

ز همزادان هزاران حورزاده

بخدمت روز و شب پیشش ستاده

540 İkizlerden hezārān hūr-zāde

Yanında gece gündüz rû-nihāde

نه هرگز بر دلش باری نشسته

نه یکبارش به پا خاری شکسته

541 Ne aşlā gönlüne ḡonmuş idi bār?

Ne bir kerre doḡundu pāyına ḡār?

نبوده عاشق و معشوق کس را

نداده ره بخاطر این هوسرا

542 Degildi kimseye ma^ç şūķ u āşık

Degildi fikrine bu hāl muvāfık

بشب چون نرگس سیراب خفتی

سحر چون غنچه خندان شکفتی

543 Kapanır gece çeşm-i ‘anber-efşān

Seher gonce gibi olurdu hāndān

بسیمین لعبتان از خردسالان

بصحن خانه در رعا غزالان

544 Bulunurdu yanında hürde-sālān

Olurdu şahın-ı hānede hırāmān

دلی فارغ ز لعب چرخ دوار

نبودی غیر لعبت بازیش کار

545 Felek lu^ç bundan āzāde vaķārı

Oyundan başka da yok idi kārı

بدینسان خرم و دلشاد بودی

وز آن غم خاطرش آزاد بودی

546 Bu tarzda hurrem ü dil-şād idi

O ğamdan hātırı āzād idi

کش از ایام بر گردن چه آید

وزین شبهای آبستن چه زاید

547 Ne gelir devr-i eyyām-ı kaderden?

Ne doğacak bu gebe gecelerden?

دیدن زلیخا نوبت اول آفتاب جمال یوسف²³³

Dīden-i Züleyhā Nevbet-i Evvel Āf-tāb-i Cemāl Yūsuf

شبی خوش همچو صبح زندگانی

نشاط افزا چو ایام جوانی

548 Hoş o şeb hem-çü şubḥ-ı zindegānī

Neşāt-efzā çü eyyām-ı cūvānī

ز جنبش مرغ و ماهی آرمیده

حواصل پای در دامن کشیده

549 Sükundaydı hırām-ı murğ u māhī

Ḥavādiş: bekler idi şubḥ-gāhī

درین بستانسرای پر نظاره

نمانده باز جز چشم ستاره

550 Sarāy-ı kevne olunsa nezāre

Açık idi faḫaṭ çeşm-i sitāre

ربوده دزد شب هوش عسس را

زبان بسته جرس جنبان جرس را

551 ‘Ases düzde rehīn etmişdi cānın

Ceres-bān bağlamış çaññ zebānın

[23a]

سگانرا طوق بسته حلقه دم

وز آن حلقه ره فریادشان گم

552 Kırılmış kuyruğun itler be-mu‘ tād

Bunuñ-çün etmez olmuşlardı feryād

²³³ Mütercim, Yūsuf kelimesinden sonra ‘aleyhi ‘s-selām” ifadesini kaydetmiştir

ز شهپر مرغ شب خنجر کشیده

ز بانگ صبح نای خود بریده

553 Kānaddan murğ-i şeb çekmişdi hañcer

Kesilmiş bāng-ı nāy-ı şubḥ yer yer²³⁴

ز کنگردار کاخ شهریاری

چو حارس دیده شکل کوکناری

554 Görünürdü şehîñ kaşrından eyvān

Hemān bir köknar-āsā [ol] nigeḥ-bān

ببیداری نمانده دیگرش تاب

خواص کوکنارش کرده در خواب

555 Uyanıklıkla yokdu kimsede tāb

Ḥavās-ı köknarı kıldı der-i ḥāb

ستاره از دهل کوی دهل کوب

هجوم خواب دستش بسته بر چوب

556 Tabıl çalmağdan uşanmış dühül-küb

Hücüm-ı ḥāb destinde koyup çüb

نکرده مؤذن از گلبنگ یا حی

فراش غفلت شب مردگان طی

557 Mü'ezzin urmamış gül-bāng-ı yā Ḥayy

; Firāş-ı ḥufte-gān olunmamış tayy

ز لیخا آن بلبهای شکر ناب

شده بر نرگش شیرین شکر خواب

558 Züleyhā: dudağı ya' nī şeker nāb

Ki oldu nergis-i terden şeker ḥāb

---

²³⁴ Mütercim beytin yanına (Mışra-ı evvel güneşde neşr-i semā' etmemesinden kināye) açıklamasını yazmıştır.

سرش سوده ببالین جعد سنبل

تنش داده ببستر خرمن گل

559 Başı yaştığa sürmüş ca' d-ı sünbül

Vücūduydu yatağda hırmen-i gül

ز بالین سنبلش در هم شکسته

بگل تار حریرش نقش بسته

560 Şacı yaştıkda olmuşdu şikeste

Güle olmuşdu ipek nağş-beste

بخوابش چشم صورت بین غنوده

ولی چشم دگر از دل گشوده

561 İmizgandırdı hūru h'āb gūyā

Açıkdı başka göz kalbinden ammā

در آمد ناگهش از در جوانی

چه میگویم جوانی نی که جانی

562 Kapıdan bir cūvān girmişdi nā-gāh

Cūvāndır; yoksa cāndır; yoksa bir māh?

همایون پیکری از عالم نور

بباغ خلد کرده غارت حور

563 O bir peyker idi nūr-ı cihāndan

O bir gāret-ger-i hūr idi cāndan

ربوده سر بسر حسن و جمالش

گرفته یک بیک غنچ و دلالش

564 Cemāl etmiş ihāta onu yek-ser

Delāl etmiş ihāta onu yer yer

کشیده قامتی چون تازه شمشاد

بآزادی غلامش سرو آزاد

565 Boyu mevzūn idi bir tāze şimşād

Bir āzādī gulāmī serv-i āzād

[23b]

ببر آویخته زلفی چو زنجیر

خرد را بسته دست و پای تدبیر

566 Aşılmış gögsüne bir zülf-i zencīr

Ki vermez aqla dest ü pāy-ı tedbīr

فروزان لمعه نور از جبینش

مه و خورشید را رو بر زمینش

567 Cebīnden lem‘a-i nūru fūrūzān

Çevirmiş yüz zemīne mihr-i raḥşān

مقوس ابرویش محراب پاکان

معنبر سایه بان بر خوابناکان

568 Muḳavves kaşları mihrāb-ı pākān

Mu‘anber sāye-bān-ı ḥāb-nākān²³⁵

رخش ماهی ز اوج برج فردوس

ز ابرو کرده آن مه خانه در قوس

569 Ruḥu bir māh. Ki burcu firdevs²³⁶

O meh ebrūdan etmiş ḥānesin ḳavs

مکحل نرگش از سر مه ناز

ز مژگان بر جگرها ناوک انداز

570 Mukaḥḥal nergisinde sürme-i nāz

Müjeden oldu ḳalbe nāvek-endāz

²³⁵ Mütercim, mısra‘ın yanına “ḥāb-nākān” kelimesinin karşılığı olarak “uykulular” yazmıştır.

²³⁶ Mısraın vezni problemlidir.

دو لعلش از تبسم در شکر ریز

دهانش در تکلم شکر آمیز

571 Tebessümden iki la‘ li şeker-rîz

; Tekellümden dehānı şekker-āmîz

بریق درش از لعل درافشان

چو از گلگون شفق برق درخشان

572 Dür-efşân la‘ lden o inci bāğı²³⁷

Şafağda berķ-i gül-gündü bayağı

بخنده از ثریا نور می ریخت

نمک از پسته پرشور میریخت

573 Şüreyyā’dan gülerse nūr dokerdi

Ṭuzu fıstıqdan o pür-şūr dokerdi

ذقن چون سیبی از غبغب مطوق

ز سیب آویخته آبی معلق

574 Zekān bir elma ğabğabdan muṭavvaḵ

Bir ayva almadan olmuş mu‘ allaḵ

بگل خال رخس از مشک داغی

گرفته آشیان زاغی بباغی

575 Gül ile hāl-i ruḥ müşgdendi bir dāğ

Yuva tutmuş idi bir bāğda bir zāğ

ز سیم ساعد و بازو توانگر

ز بی سیمی میان چون موی لاغر

576 Bilekle bāzuvān sîmden tûvān-ger

Beli sîmsizliginden idi lāğar²³⁸

²³⁷ Mütercim, beytin yanına ribķ kelimesi için “(ribķ) bāğ, ribķa” karşılığını yazmıştır.

²³⁸ Mütercim mısra‘ ın yanına bir açıklama yazmıştır: “ya‘ nî: bunlar bütün sîm idi ammā belinde kemer-i sîm yokdu”

زلیخا چون برویش دیده بگشاد

بیک دیدارش افتاد آنچه افتاد

577 Yüzüne dīdesin açdı Züleyhā

Bu bir ru'yetde noldu oldu oña?

جمالی دید از حد بشر دور

ندیده از پری نشنیده از حور

578 Beşerden dūr gör[ür]dü. Ki aḥsen

İşitip görmemiş ḥūr u perīden

ز حسن صورت و لطف شمایل

اسیرش شد بیکدل نی بصد دل

579 Bu ḥüsn-i şūretiñ. Ki yok naẓīri

Degil bir; oldu yüz cānla esīri

[24a]

گرفت از قامتش در دل خیالی

نشاند از دوستی در جان نهالی

580 Boyundan tutdu göñlünde ḥayālī

Cānında dikdi bir ḥubb-ı nihālī

ز رویش آتشی در سینه افروخت

از آن آتش متاع صبر و دین سوخت

581 Yüzünden sīnesinde yandı bir nār

O āteş şabr u dīnin yakdı nā-çār

وز آن عنبر فشان گیسوی دلبد

بهر مو رشته جان کرد پیوند

582 Göñül bağı olan saçdan Züleyhā

Bütün cān riştesi bağlandı gūyā

ز طاق ابرویش با ناله شد جفت

ز خواب آلوده چشمش غرق خون خفت

583 Muḵavves ḵaşı için etdi efgān

Uyurdu uykusuz gözü dolu ḵan

دل تنگ از لبش تنگ سکر ساخت

ز دندان‌ش مژه عقد گهر ساخت

584 Lebinden ḵalbi idi teng-i sükker

Dişinden kirpigiydi ‘ıkd-ı gevher

ز سیمین ساعدش شست از خرد دست

میان‌ش را کمر در بندگی بست

585 Bilekden yudu: gördü: ‘aḵldan el

Belin ḵulluḡa gördü baḡladı bel

برویش دید مشکین خال دلکش

نشست از وی سپند آسا بر آتش

586 Yüzünde gördü müşgîn ḥāl-i dil-keş

Yeri oldu üzerlik gibi âteş

ز سیب غبغبش آسیب جان دید

بدانسان سیبی آسان کی توان دید

587 Göründü çānesinden fitne-i cān

Bu gibi elmayı kim görmüş āsān?

بنامیزد چه زیبا صورتی بود

که صورت کاست و اندر معنی افزود

588 Ḥudāyā bu ne şūret idi zībā?

Azalsa şūreti artardı ma‘nā

زلیخا از زلیخایی رمیده

از آن صورت بمعنی آرمیده

589 Züleyhâlıkdan ürkmüşdü Züleyhâ

Ƙoyuldu ma‘ nāya şüret-den ammā

از آن معنی اگر آگاه بودی

یکی از واصلان راه بودی

590 O ma‘ nādan eger āgāh olaydı?

Reh-i Hāḳḳ’a vuḳūfu gāh olaydı?

ولی چون بود در صورت گرفتار

نشد در اول از معنی خبردار

591 Velīkin şürete idi giriftār

Degildi ilk ma‘ nādan ḥaber-dār

همه در بند پنداریم مانده

بصورتها گرفتاریم مانده

592 Bütün biz olmuşuzdur ḡanna dūḡār

Bütün şüretlere olduḡ giriftār

ز صورت گر نه معنی رو نماید

کجا یکدل سوی صورت گراید

593 O şüret-den deḡil ma‘ nā nümāyān

Naşıl o şürete meyl ede insān?

[24b]

یقین داند که در کوزه نمی هست

از آن در گردن آرد تشنه اش دست

594 Bilir. Ki teşne var destīde bir nem

Onuñ-ḡün boḡazına el şınar hem

چو سازد غرقه دریای زلالش

نیاید یاد نم دیده سفالش

595 Eger ğarķ olsa deryā-yı zülāle
Boyun egmez o nem-dīde sifāle²³⁹

وزیدن نسیم سحری بر زلیخا و نرگس خوابناکش گشادن

Vezīden-i Nesīm-i Seherī Ber-Züleyhā vü Nergis-i H̱āb-nākeş Küşāden

Züleyhā'ya Nesīm-i Seherīniñ Esdigi ve Gözünü Açdığdır

سحر چون زاغ شب پرواز برداشت

خروس صبحگاه آواز برداشت

596 Seher-geh zāğ-ı şeb. Ki etdi pervāz²⁴⁰

H̱urūs-ı şubḥ-geh kıaldırdı āvāz

عنادل لحن دلکش ساز کردند

لحاف غنچه از گل باز کردند

597 Oķurlardı ‘anādil laḥn-ı dil-keş

Yatıp gonce için gül-zāra mefreş

سمن از آب شبنم روی خود شست

بنفشه زلف عنبر بوی خود شست

598 Semen şeb-nem şuyundan yıķadı yüz

Benefşe zülfüne verdi tecāvüz

زلیخا همچنان در خواب نوشین

دلش را روی در محراب دوشین

599 O tatlı uyķuda iken Züleyhā

Dili dün geceki düşdeydi ḥālā

²³⁹ Mütercim, mısra'ın yanına “sifāl” kelimesinin karşılığını yazmıştır: “şakşı”

²⁴⁰ Mütercim, mısra'ın yanına açıklamasını yazmıştır: “zūlmet-i leyl gitdi demek”

نبود آن خواب خوش بیهوش ئی بود

ز سودای شبش مدهوشئی بود

600 O bir bî-hûş idi. Ki değil h̃āb

Gece sevdāsı onda kıomadı tāb

کنیزان روی بر پایش نهادند

پرستار آن بدستش بوسه دادند

601 Ayağına kıomuşdu ser kenīzān²⁴¹

Elin öpmüşdü huddām-ı cūvānān²⁴²

نقاب از لاله سیراب بگشاد

خمارآلوده چشم از خواب بگشاد

602 Çıkardı lāle-i terden niķābı

Dağıtdı gözlerinden resm-i h̃ābı

گریبان مطلع خورشید و مه کرد

ز مطلع سرزده هر سو نگه کرد

603 Yaķasın maṭla‘ edip mihr ü māha

Koyuldu her yaña ondan niķāha

ندید از گلرخ دوشین نشانی

چو غنچه شد فرو در خود زمانی

604 O gül-ruḥdan emāre görmeyince

Miṣāl-i ğonce ķalbi oldu ince

بر آن شد کز غم آن سرو چالاک

گریبان همچو گل برتن زند چاک

605 Hemān isterdi. Ki ğamdan olup ḥāk

Gül-āsā yaķasın tenden ede ķāk

²⁴¹ Mütercim, beytin yanına “kenīzān” kelimesinin karşılığını yazmıştır: “cāriyeler”.

²⁴² Öpmüşdü: öpmüşdü hep metinde

ولی شرم کسان بگرفت دستش

بدامان صبور ی پای بستش

606 Uğandığında etdi nefsi [...]

Şebāt etdirdi pāyın dāmen-i şabr

[25a]

نهان میداشت رازش در دل تنگ

چو کان لعل و لعل اندر دل سنگ

607 Tutar idi bu rāzı dilde pīnhān

Naşıl ki taşda meknūz la‘ lden kān

فرو میخورد چون غنچه بدل خون

نمیداد از درون یک شمه بیرون

608 Mişāl-i gonce yutdu ʔalbde hūn

İçinden etmedi bir zerre bīrūn

لب او با کنیزان در حکایت

دل او ز آن حکایت در شکایت

609 Lebi eyler idi gerçi hīkāyet

; Eder ʔalbi hīkāyetden şikāyet

دهانش با رفیقان در شکرخند

دلش چون نیشکر در هر گره بند

610 Şeker- ʔand idi onlarla dehānı

Mişāl-i ney-şeker bend bend cānı

زبانش با حریفان در فسانه

بدل از داغ عشقش صد زبانه

611 Dili söylerdi aḥbāba fesāne²⁴³

Göñülde dāğ-ı ‘aşkdı şad zebāne²⁴⁴

نظر بر صورت اغیار می داشت

ولی پیوسته دل با یار می داشت

612 Naẓar şüretde hep aḡyāra idi

Velikin irtibātı yāre idi

عنان دل بدستش خود کجا بود

که هر جا بود با آن دلربا بود

613 Naşıl elde olaydı ihtiyārı?

Ki kıanda olsa birlikdeydi yārı

دلی کز عشق در کام نهنگست

ز جستجوی کامش پای لنگست

614 O dil ki ‘aşqdan ger olmaya dūr

Naşibin aramak bahşinde ma‘zūr²⁴⁵

برون از یار خود کامی ندارد

درونش با کس آرامی ندارد

615 Bulur yārinden ancak lezzet-i kām

Derūnu kimse ile etmez ārām

اگر گوید سخن با یار گوید

وگر جوید مراد از یار جوید

616 Söz etse yār ile eyler tekellüm

Murādın da eder ondan teraḥḥum

---

²⁴³ Söylerdi: söyler idi metinde

²⁴⁴ Mütercim, mısra‘ın yanına “zebāne” kelimesinin karşılığını yazmıştır: “āteş yalını”

²⁴⁵ Mütercim, Farsça kām-ı neheng ifadesini açıklamıştır: (kām-ı neheng) Timsāḥıñ dimāḡı pāy-ı leng (‘özr)

هزاران بار جانش بر لب آید

که تا آن روز محنت را شب آید

617 Gelir biñ kerre tā aǧzına cānı

Ki etsin rûz-ı ğam leyle kırānı

شب آمد سازگار عشق بازان

شب آمد رازدار عشق بازان

618 Gecedir sâz-kâr-ı ‘aşq-bâzân

; Gecedir râz-dâr-ı ‘aşq-bâzân

چو شب شد روی در دیوار غم کرد

بزاری پشت خود چون چنگ خم کرد

619 Gece olsa enîsin ğam ederdi

Belin def gibi zâr u ħam ederdi²⁴⁶

ز تار اشک بست اوتار بر چنگ

بدل پردازی خود ساخت آهنگ

620 Gözü yaşını etdi çenge evtâr

Dil-ârām nağmesin tutdurdu tekrâr

[25b]

ز ناله نغمه جانکاه برداشت

بزیر لب فغان و آه "

621 Fiğāndan nağme-i cān-gāh tıtdı

Lebinde nâleden bir rāh tıtdı

خیال یار پیش دیده بنشانند

هم از دیده هم از لب گوهر افشانند

²⁴⁶ Mütercim, Farsça beytin birinci mısra‘ında geçen bir ifadeyi şöyle açıklamıştır: “(Rûy-der dīvâr-kerden) Münkatı‘ olmağdan kinâyedir.”

622 Ḥayālīn etdi yanında ber-ā-ber
Gözünden; hem lebinden dökdü gevher
که ای پاکیزه گوهر از چه کانی
که از تو دارم این گوهر فشانی

623 Ne kândansiñ sen ey pākīze-gevher?!
Ki senden oldu bir gevher müyesser
دلم بردی و نام خود نگفتی
نشانی از مقام خود "

624 Dilim aldıñ da nāmıñ gizli tutduñ!
; Nişān vermek maḳāmıñ gizli tutduñ!
نمیدانم که نامت از که پرسم
کجا آیم مقامت "

625 N'aşıl etsem ki nāmıñ kime şorsam?
; N'ere gitsem? Maḳāmıñ kime şorsam?
اگر شاهی ترا آخر چه نامست
وگر ماهی ترا منزل کدام است

626 Nedir nāmıñ eger şāh isen āyā?
Ne yerde menziliñ? Māh iseñ āyā?
مبادا هیچکس چون من گرفتار
که نی دل دارم اندر بر نه دلدار

627 Kim olmuş ben gibi 'aşḳa giriftār?
Ki sīnemde ne dil vardır; ne dil-dār?
خیالت دیدم و بر بود خوابم
گشاد از دیده و دل خون نابم

628 Ḥayālīñ göreli maḥv oldu ḥ'ābım
Göñülde; dīdedendir ḥūn-ı nābım

کنون دارم من بیخواب مانده

دلی از آتشت در تاب مانده

629 Benim şimdi kalan bir kalb-i bî-ẖāb!

Ki onda âteşiṉden var ṯāb!²⁴⁷

چه باشد گر زنی آبی بر آتش

نباشی همچو آتش گرم و سرکش

630 N'olur urşañ o âteş üzre bir şu?

O âteş gibi olmasañ yalıñlu?

گلی بودم ز گلزار جوانی

تر و تازه چو آب زندگانی

631 Ben idim gül-şen-i nāzīde bir gül

Ter ü ṯāze idim bulmuş tekāmül

نه بر سر هرگز بادیه وزیده

نه در پا هرگز خاری خلیده

632 Ne yel esmişdi başımda hevādan

Ne ayağıma batmış idi diken?

بیک عشوه مرا بر باد دادی

هزارم خار در بستر نهادی

633 Ğamıñ berbād etdi ihtiyārı!

Yatağıma koduñ biñlerle ħārı!

تنی نازکتر از گلبرگ صد بار

چه سان خواب آیدم بر بستر خار

634 Evet gül yaprağından ince ten bu!

Gelir mi bister-i ħār üzre uyku?

---

²⁴⁷ Mısra'ın vezni problemlidir.

همه شب تا سحرگه کارش این بود

شکایت با خیال یارش "

635 Seher bulunca her gece nihāyet

Ḥayāl-i yāre eylerdi şikāyet

چو شب بگذشت دفع هر گمان را

بشست از گریه چشم خونفشان را

636 Gece geçse geçirmezdi gümānın

Yur idi girye çeşm-i hūn-feşānın

لبش تر بود از خون خوردن شب

کلوخ خشک را مالید بر لب

637 Gece yutduğu kıandandı lebi ter

Onu ihfāda kıalır idi muḡtar²⁴⁸

ببالین رونق گلبرگ تر داد

به بستر جان ز سرو سیم بر داد

638 Verip yaştığa o gül-berg revnāk

Yatağa girdi serv-i sīm muḡlaḡ

شب و روزش بدین آیین گذشتی

سر موئی ازین آیین نگشتی

639 Geçerdi rüz u şeb böyle o dil-cū

Bu ‘ādetden çekinmezdi ser-i mū

---

²⁴⁸ Mütercim, Farsça beytin ikinci mısra‘ında geçen deymi şöyle açıklamıştır: “Dudağa kerpiç sürmek. Ki (Gelūḡ ber-leb mālīden) Bir işi ketm ü ihfādan kināyedir.”

درمشاهده حال تغییر زلیخا و گره تحریر بررشته تفکر کنیزان افتادن

Der-Müşāhede-i Hāl-i Tağyīr-i Züleyhā vü Kirih-i Taḥayyūr Ber-Rište Tefekkūr-i
Kenīzān Üftāden

Züleyhā'nın Hālinde Tağayyūr Görüldüğü ve Huddāma Ḥayret Düşdüğüdür.

کمان عشق هر جا افکند تیر

سپر داری نباشد کار تدبیر

640 Kemān-ı 'aşq her kında atar tır

Siper-dārılık oña eyler mi tedbır?

چو سازد در درون آن تیر خانه

ز بیرون باشد آنرا صد نشانه

641 Derūnda tuta ger o tır ḥāne

Olur ḥāricden oña yüz nişāne

خوش است از بخردان این نکته گفتن

(که مشک و عشق را نتوان نهفتن)

642 Ne ḥoş nükte demişdir diñle dānā

Ki ('Aşq u müşg şaklanmaz aşlā)

اگر بر مشک باشد پرده صد توی

کند غمازی از صد پرده اش بوی

643 Kona yüz kıat eger müşg üzre perde

O ğammāzlık eder olduğı yerde

زلیخا عشق را پوشیده میداشت

بسینه تخم غم پوشیده می کاشت

644 Züleyhā 'aşqını tutardı pinhān

Ekerdi sīneye ğam toḥmu her ān

ولی سر میزد آن هر دم بجایی

همیکرد از درون نشو و نمایی

645 Velī baş gösterir yer yer o her dem

İçinden fışkırıp büyürdü mübrem

گهی از گریه چشمش آب میریخت

چه جای آب خون ناب "

646 Ağıtdan gāh çeşmi āb akıtdı

N'aşıl bir āb? Hūn-ı nāb akıtdı

به هر قطره که از مژگان گشادی

نهانی راز او بیرون فتادی

647 Be-her-ķatrede ki açardı müjgān

Dökerdi hārice bir rāz-ı pinhān

[26b]

گهی از آتش دل آه می کرد

بگردون دود آتش راه میکرد

648 Gehī dil āteşinden āh ederdi

Semāda dūd-ı āhı rāh ederdi

بهر آهی که از دل برکشیدی

کسان بوی کباب دل شنیدی

649 Yürekden her bir āhı. Ki çekerci

Kebāb idi o maḥşūl-i cigerdi

که از روز و شب بیخواب و بی خورد

گل سرخش نمودی لاله زرد

650 Gece gündüz idi bī-ḥāb u pür-derd

Gül-i sürḥi olurdu lāle-i zerd

بدانستی همه کز هیچ باغی

نروید لاله ای خالی ز داغی

651 Bilirler cümle. Ki hîçbir bâğdan²⁴⁹

Ki bite lāle ḥālī ola dāğdan?

کنیزان این نشانیها چو دیدند

خط آشفته‌گی بر وی کشیدند

652 Bu aḥvālī. Ki görmüşdü kenîzân

Oña âşuftelik etdiler îkân

ولی روشن نشد کآنرا سبب چیست

قضا جنبان این حال عجب کیست

653 Bilinmez oldu. Ki buña sebeb ne?

Ḳaḏā-cünbân olan bu ḥāl ‘aceb ne?

یکی گفتا کسی مثلش ندیده

همانا کز کسی چشمش رسیده

654 Biri dedi. Ki görmüş öyle dil-ber (?)

Ki mişlin görmemiş onuñ perîler (?)

یکی افتاد این معنی پسندش

که از دیو و پری آمد گزندش

655 Biri de oldu bu ma‘ nāya zāhib (?)

Ki olmuşdur perîlerle muşāhib (?)

یکی گفتا همانا سحر سازی

ز سحرش بست بر دامن طرازی

656 Biri dedi. Ki ancaḳ siḥrdır bu (?)

[...] dāmenin siḥr ile cādū²⁵⁰

²⁴⁹ Mısra‘ın vezni problemlidir.

²⁵⁰ Mısra‘ başında eksik kelime vardır.

یکی گفت این همه آثار عشق است

دلش بی شک بزیر بار "

657 Dedi biri bu hep āṣār-ı 'aşq'dır (?)

; Üzer elbette ḳalbi bār-ı 'aşq'dır (?)

ولی کس را به بیداری ندیده

ز خوابش گوئی این آفت رسیده

658 Ḥayāl olmuş velī olduğda bī-dār (?)

Buñā ru'yāda olmuşdur giriftār (?)

همی بست از گمان هر کس خیالی

همی کردند با هم قیل و قالی

659 Ḳoyuldu her biri ḡann u ḡayāle

Biri biriyle artık ḳıl ü ḳāle

ولی سر دلش ظاهر نمی شد

سخن بر هیچ چیز آخر نمی شد

660 Bilinmezdi velīkin sır-ı muṡmer

Söz olmadı evet bir şey'e mün̄cer

از آن جمله فسونگر دایه ای داشت

که از افسونگری سرمایه داشت

661 Ez-ān cümle cerī bir dāyesi var

Ki efsūnda idi ser-māyesi var

[27a]

براه عاشقی کار آزموده

گهی عاشق گهی معشوق بوده

662 Ṭarīḳ-ı 'aşqda merzūḳ olmuş

Gehī 'āşık; gehī ma'şūḳ olmuş

بهم وصلت ده معشوق و عاشق

موافق ساز یار ناموافق

663 Bitişdirir idi ma‘ şükla ‘ aşık

Muvâfık-sâz yâr-ı nâ-muvâfık

شبى آمد زمین بوسید پیشش

بیاد آورد خدمتهای خویشش

664 Zemîn-būs oldu bir şeb [...] mu‘ tād

Yanında etdi sâbık hıdmetin yād

بگفت ای غنچه بستان شاهی

بخاری از تو گلرویان مباحی

665 Dedi; ey gonce-i bostân-ı şāhī!

Yanıñda hār olan hūbān mübāhī!

دلت خرم لبّت پر خنده بادا

ز فرت بخت ما فرخنده بادا

666 Diliñ hurrem ; lebiñ pür-ḥande olsun!

Feriñden bahtımız ferḥunde olsun!

تو در باغ جمال آن تازه سروی

که کردت طوطی جانم تذروی

667 Güzelsiñ taze ey serv-i revānım!

Tezerv olsun saña tūṭī-i cānım!²⁵¹

من از بحر وفا آن جویبارم

که پروردت زمانه در کنارم

668 Benim o cūy-bār-ı baḥr-ı ‘ irfān!

Ki büyütdü seni yanımda devrān!

---

²⁵¹ Mütercim, beytin yanına “tezerv” kelimesinin karşılığını yazmıştır: “(Tezerv) Süglün. Şuna denilen kuş.”

رخت ز آغاز من بودم که دیدم

بتیغ مهر نافت من بریدم

669 Ruḥuñ başdan bükemez idi gören!

Maḥabbetle kesen nāfiñ idim ben!

سر و تن شستم از مشک و گلابت

(گلاب مشکبو) کردم خطابت

670 Teniñ; başiñ yuyup müşg ile ābād!

(Gül-āb-ı müşg-bū) kodum saña ad!

قماط از پرده دل کردم ت ساز

ز جاننش رشته پیچیدم بصد ناز

671 Kımat rüz-dem saña dil perdesinden

Edip nāz ile ipin rişte-i ten

غذا از شیر دادم شکرت را

بپروردم تن جان پرورت را

672 Saña verdim gıdā şîr ile şekker!

Ten [ü] cān-perveriñ oldum ser-ā-ser!

شب آمد خواب در کار تو کردم

سحر شد زیب رخسار تو "

673 Gece uykuda hıdmet-kāriñ idim!

Seher. Zīnet-dih-i ruḥsāriñ idim!

اگر رفتم طراز دوش بودی

چو شب شد خفته در آغوش "

674 Eger gitsem tırāz-ı düşüm idiñ!

Gece uykuda hem-āgūşum idiñ!

بهر کاریت خدمتگار بودم

بخدمتگاریت در کار "

675 Her işiñde saña hıdmet-ger idim!

Saña hıdmetçilikde eşher idim!

بهر جا رفت سرو دلربایت

فتادم همچو سایه در قفایت

676 Ne yerde kaddiñ olsa serv-i reftār

Yanıñda sāye-āsā ben idim var!

[27b]

چو بنشستی بخدمت ایستادم

چو خسپیدی بیپایت سر نهادم

677 Oṭursañ hıdmetiñe kalker idim!

Yatarsañ pāyiña baş koyar idim!

کنون در هم همان کارم که بودم

بدآن صدقت پرستارم که "

678 Evet şimdi de budur ‘ayn-ı hıdmet!

İşim hıdmetde etmekdir şadākat!

ز من راز دلت پنهان چه داری

ز خود بیگانه ام زینسان چه "

679 N’için pinhān tūtarsıñ rāzıñı sen!?

Yabancı mı tanırsıñ yoksa senden?

بگوی آخر درین کارت که انداخت

که برد اینسان خرد بارت که "

680 Seni kim etdi bu hāle giriftār?

; Kim aldı ‘aqlıñı; verdi saña bār?

چنین آشفته و در هم چرا ئی

چنین با درد و غم همدم "

681 N’için sen böylesiñ āşufte. Derhem?

N’içinsiñ böyle derd ü gamla hem-dem?

گل سرخت چرا زرد ست ازینسان

دم گرم‌ت چرا سرد ست "

682 Gül-i sürḥuñ n'îçin zerd oldu böyle?

; Dem-i germin n'îçin serd oldu böyle?

تو خورشیدی چو ماه‌ت کاستن چیست

زوال چاشتگاهت خواستن "

683 Güneşsin; ay olmağa sebep ne?

Zevāl-i 'unfuvānīyi ṭaleb ne?

یقین دانم که زد ماهی ترا راه

بگو روشن مرا تا کیست آن ماه

684 Yoluñ urmuş seniñ bir māh ma' lūm

Açık de! Kim imiş o māh-ı mevḥūm

اگر بر آسمان باشد فرشته

ز نور قدسیان ذاتش سرشته

685 Eger o āsmāndaysa ferişte!

; Ferişteden ola zātı sirişte!

بتسبیح و دعا خوانم چنانش

که آرم بر زمین از آسمانش

686 Oña öyle du' âlar okurum ben!

Ki iner kuvvet-i tesbîḥle gökden!

وگر باشد ز جنس آدمی زاد

بزودی سازم از وی خاطرت شاد

687 Eger olursa cinsi, âdemî-zād!

Zūr ile eylerim ondan diliñ şād!

که باشد خود که پیوندت نخواهد

نه بنده بل خداوندت نخواهد

688 Kim imiş oña olmaz saña peyvend?

Ne kılmuş o seni bilmez hüdāvend?.

زلیخا چون بدید آن مهربانی

فسون پردازی و افسانه خوانی

689 Züleyhā gördü ondan mihr-bānlık

Füsūn-perdāzlık; efsāne-hʿānlık

ندید از راست گفتن هیچ چاره

گرفت از گریه مه را در ستاره

690 Yok idi doğru sözden ğayrı çāre

Ṭutuldu giryeden mäh u sitāre²⁵²

[28a]

چه گویم با تو از مرغی نشانه

که با عنقا بود هم آشیانه

691 “Ne diyem saña o kuşdan nişāne?

Ki o; ‘Ankā ile hem-āşiyāne!”

ز عنقا هست نامی پیش مردم

ز مرغ من بود آن نام هم گم

692 “Evet, ‘Ankā’nıñ ismi bizce mevcūd

Benim kuşdan faқаt o nām mefķūd”

چه شیرین است عیش تلخکامی

که می داند ز کام خویش نامی

693 Ne tatlıdır o ‘ayş-ı telh-kāmı

Ki bile kendisine kām o nāmı

²⁵² Mütercim, mısra‘ı şöyle açıklamıştır: “Giryeden mähı setr etdi. Ki ağlayarak yüzünü örtüp dedi. Ki ma‘ nāsınadır.

ز دوری گر چه باشد تلخ کامش

کند باری زبان شیرین ز نامش

694 Firāḡından olursa telḡ-kāmı

Dile lezzet verir zıkr ile nāmı

زبان بگشاد آنگه پیش دایه

بهمرازی بلندش ساخت پایه

695 Huzūr-ı dāyede açdı zebānın

Evet hem-rāzı kıldı mihr-bānın

ز خواب خویشتن بیدارش داد

ز بیهوشی خود هشیارش "

696 Menāmından onu etmişdi bīdār

Evet bī-hūş iken o oldu huşyār

چو دایه حرفی از طومار او خواند

ز چاره سازیش حیران فرو ماند

697 O defterden okudu dāye bir ḡarf

Üzendi etmege her çāreyi ṣarf

بلی این حرف نقش هر خیال است

که نادانسته را جستن محال است

698 Evet bu ḡarf bir naḡş-ı ḡayāldir

Ki mechūl olanı bulmak muḡāldir

مرادی را ز اول تا ندانی

کجا در آخرش جستن توانی

699 Bir emriñ evveli olunca mechūl

Neye olur onuñ öncesi maḡmūl?

نیارست از دلش چون بند بگشاد

باصلاحش زبان پند بگشاد

700 Bilip de rāzın onuñ açdı bendi
Onu ıslāḥ yüzünden verdi pendı
نخستین گفت کاینها کار دیو است
همیشه کار دیوان مکر و ریو است

701 Dedi evvelce: bunlar kār-ı şeytān!
; Hemīşe mekr ü ḥīle kār-ı dīvān!
بمردم صورت زیبا نمایند
که تا بر وی در سودا گشایند

702 Görünür evvelā insāna zībā!
Ki açsın başına bir bāb-ı sevdā!
زلیخا گفت دیوی را چه یارا
که بنماید چنان شکلی دلارا

703 “Ne mümkün dedi: şeytāna Züleyḥā
Ki öyle göstere şekl-i dil-ārā”
تنی کز شور و شر باشد سرشته
معاذالله کزو زآید فرشته

704 “O ten. Ki şūr ile ola sirişte
Ma‘āza’llāh gele ondan ferişte?”
دگر گفتا که این خوابیست ناراست
چرا باید بهر ناراست جان کاست

705 “Eger derseñ. Ki ru’yā, idi kāzib
N’için her kāzib olsun cāna gāşib?”

[28b]

بگفت این خواب اگر ناراست بودی
بدینسان راستان را کی ربودی

706 Dedi: ru’yāñ eger olsaydı kāzib!
Bu gibi doğruyu olmazdı cāzib!

شمارند اهل دل این نکته را راست

که کج با کج گراید راست با راست

707 Bu nükte şayılır ehl-i dile rāst!

(Ki mā' il kec kec ile; rāst ile rāst)²⁵³

دگر گفتا که هستی فکرت اندیش

برون کن این محال از خاطر خویش

708 Dedi tekrār: fikriñ eyle hālī!

; Çıkar qalbiñden o fikr-i muḥālī!

بگفتا کار اگر بودی بدستم

کی این بار گران دادی شکستم

709 Dedi "Olsaydı destimde eger kār?

N'aşıl 'ömrüm eder idim girān-bār?"

مرا تدبیر کار از دست رفتست

عنان اختیار از " "

710 "Yok oldu şimdi tedbire medārim

Elimde yok 'inān-ı iḥtiyārım"

مرا نقشی نشسته در دل تتگ

که بی محکمر است از نقش در سنگ

711 "Yer etmiş qalbime bir naqş-ı mübre[m]

Ki taşā naqş oluşdan daḥı muḥkem"

اگر بادی وزد یا آبی آید

ز سنگ آن نقش محکم چون زداید

712 "Ese bir bād; ola ger bir şu sā'il

O taşdan naqş olur mu öyle zā'il?"

---

²⁵³ Bu mısra'da, "Doğrudan doğruluk, eğriden eğrilik beklenir." anlamına gelen Farsça bir atasözü yer almaktadır.

چو دایه دیدش اندر عشق محکم

فرو بست از نصیحت گویش دم

713 Çü dāye gördü onda ‘aşkı muhkem

Naşihatden yanında urmadı dem

نهانی رفت و حالش با پدر گفت

پدر ز آن قصه مشکل برآشت

714 Gidip babasına etdi hikāyet

Peder bu hāle hiddetlendi gāyet

ولی چون بود عاجز دست تدبیر

حوالت کرد کارش را به تقدیر

715 Velīkin kâşır idi dest-i tedbīr

Bunu halledecekdi dest-i taqdīr?

خواب دیدن زلیخا نوبت دوم شمع جمال یوسف را

H̱āb-Dīden-i Züleyhā Nevbet-i Düvvüm Şem‘-i Cemāl-i Yūsuf-rā
Züleyhā Hazret-i Yūsuf’uñ Şem‘-i Cemālını İkinci Def‘a Uykuda Gördüğüdür.

خوش آن دل کاندل و منزل کند عشق

ز کار عالمش فارغ کند عشق

716 Hoş o bir kalbde ki ‘aşk ide menzil

Eder ‘ālemden onu ‘aşk bī-dil

در او رخشنده برقی بر فروزد

که صبر و هوش را خرمن بسوزد

717 Olur bir berķ-i rahşende fūrūzān

K’olur şabr u heves ü cāna sūzān

نماند در وی اندوه سلامت

شود کاهی بر و کوه ملامت

718 Hîç onda ҡalmaz endūh-ı selāmet

Olur şaman çöpü kūh-ı melāmet

چنان جانش ملامت کیش گردد

که عشقش از ملامت بیش گردد

719 Olur öyle melāmet ile mu‘ tād

Ki ‘aşķ artar melāmet ola müzdād

[29a]

زلیخا همچو مه می کاست سالی

پس از سالی که شد بدر شد هلالی

720 Züleyhā düşdü çün meh za‘ f-ı hāle

Ki bir yıl döndü bedri bir hilāle

هلال آسا شبی پشت خمیده

نشسته در شفق از خون دیده

721 Hilāl-āsā bükülmüş ҡaddi bir şeb

Şafaķla oldu hūn-ālūd gözü hep

همی گفت ای فلک با من چه کردی

رساندی آفتابم را بزردی

722 “Der idi; Ey felek n’etdiñ baña sen!?”

Şarartdıñ āf-tāb-ı rüyum erken!”

فکندی چون کمانم ز استقامت

نشانم کردی از تیر ملامت

723 “Қadım döndürdün āhır bir kemāne!

Melāmet tırine ҡıldıñ nişāne!”

بدست سرکشی دادی عنانم

کزو جز سرکشی چیزی ندانم

724 “Veren o ser-keşe sensiñ ‘ inānım
Ki o ser-keşden oldu maḥv cānım!”

نهاده بر دلم از مهر تابى

بخیلى میکند با من بخوابى

725 “Maḥabbetden cigerde ḳodu bir nār!
Baña ru’yāda da buḥl eyler o yār!”

ببیدارى نگردد هم نشینم

نیاید هم که در خوابش به بینم

726 Uyanıklıkda olmaz hem-nişīnim!
Uyursam olmayor ḥacle-güzīnim?!”

نشان بخت بیداریست آن خواب

که در وی بینم آن ماه جهانتاب

727 “Nişān-ı baḥt-ı bīdārım o uyḳu!
Ki meh-āsā gelir görünmege bu!”

نگیرد چشم من در خفتن آرام

ز بخت خویشتن خوابش دهم وام

728 “Gözümde çünkü etmez uyḳu ārām!
Oña baḥtımdan uyḳu eylesem vām?”

بود بختم شود از خواب بیدار

نماید یارم اندر خواب دیدار

729 “Olur ki baḥtım olur böyle bīdār?!
Naşīb ola baña uyḳuda dīdār?!”

همی گفت این سخن تا پاسی از شب

رسیده جانش از اندوه بر لب

730 Der iken böyle ermiş nîme-i şeb

Ġam olmuş-idi cān ber-leb²⁵⁴

بناگه زین خیالش خواب بر بود

نبود آن خواب بل بیهوشی بود

731 Ḥayālden nā-gehān uykuya daldı

Degil uyku?. Onu sersemlik aldı

هنوزش تن نیاسوده به بستر

درآمد آرزوی جانش از در

732 Henüz yatdı yatağa nā-gehānī

Kapıdan gir[di] ārzū-yı cānı²⁵⁵

همان صورت کز اول زد برو راه

درآمد با رخی روشنتر از ماه

733 O şūret. Ki görünmüş idi evvel

Güneşden rūyu rūşen-terdi ekmel

[29b]

نظر چون بر رخ زیبایش انداخت

ز جا برجست و سر در پایش انداخت

734 Ruḥ-ı zībāsına bakıp der-ān ḥāl

Koşup ayağına olmuşdu rû-māl

زمین بوسید کای سرو گل اندام

که هم صبرم ز دل بردی هم آرام

735 “Yer öpüp dedi: Ey serv-i gül-endām

Hep aldıñ bende yokdur şabr u ārām!”

²⁵⁴ Mısra‘ in vezni problemlidir.

²⁵⁵ girdi: gir metinde

بآن صانع که از نور آفریدت

ز هر آلالشی دور آفریدت

736 “O Şāni‘ . Ki yaratmışdır seni nūr!

Vücūduñ levşden eylemiş [o] dūr!”

ترا بر خیل خوبان سروری داد

به لطف از آب حیوان برتری داد

737 “Seni kılmış güzeller üzre server!

Evet! Āb-ı hayātdan dahı ber-ter”

قدت را گلبن بستان جان ساخت

لبت را مایه قوت روان ساخت

738 “Ḳadiñ bir gül-bün-i būstān-ı cāndır!

Lebiñse māye-i ḳūt-ı revāndır!”

ز روی دلفروخت شمعی افروخت

که چون پروانه مرغ جان من سوخت

739 “Yüzüñden yaḳdı bir şem‘ -i fūrūzān!

O da murğ-ı revānım etdi sūzān!”

ز مشکین گیسوان دادت کمندی

که بر من زو بهر موئیسست بندی

740 “Baña verdi kemend-i zūlf-i müşgīn!

Ki bir ḳılından oldum ḳīn-ber-ḳīn!”

تنم را ساخت چون موی از میانت

دلم را تنگ چون میم دهانت

741 “Tenim kılmış mişāl-i mū-miyānıñ!

Dilim dar. Gūyiyā mīm-i dehānıñ!”

که بر جان من بیدل ببخشای

بیاسخ لعل شکر بار بگشای

742 “Kerem kıl; eyle luṭf-ı dīl-ṣi‘ārı

Ola la‘līñ cevāb-ı dūr-niṣārı!”

بگو با این جمال و دلستانی

که ئی تو در کدامین خاندانی

743 “Bu ḥüsn ü ān-ı dīl-düz ile āyā

De! Kimsiñ? Ne yeriñsiñ cāna: cānā?”

درخشان گوهری کانت کدامست

گرامی شاهی ایوانت کدام است

744 Gühersin yā! Seniñ kânıñ ne yerde?

Kirāmī ṣehsiñ! Eyvānıñ ne yerde?²⁵⁶

بگفتا از نژاد آدم من

ز جنس آب و خاک عالم من

745 [Dedi: nesl-i benī Ādemdenim ben!

Şu; topraḡ gevh̄er-i ‘ālemdenim ben]

کنی دعوی که هستم بر تو عاشق

اگر هستی درین گفتار صادق

746 [Diyorsuñ çünkü; benim saña ‘āşık

Bu ḡavliñde eger olduñsa ṣādıḡ?!]

[30a]

حق مهر و وفای من نگه دار

به بی جفتی رضای من نگه دار

747 [Ḥak-ı mihr ü vefāmı içe ṣaḡla!

Yalıñız tır!; Rızāmı içe ṣaḡla!]

---

²⁵⁶ Mütercim mısra‘ı iki farklı biçimde kurmuş ve bunları iç içe yazmıştır. Birinci beyit, metinde verilmiştir. İkinci beyit:

Güheriñ yā! ‘ Aceb kânıñ ne yerdir?

Kirāmī ṣehsiñ! Eyvānıñ ne yerdir?

مکن دندان رسیده شکرت را

مساز الماس دیده گوهرت را

748 [Diş urdurma şakın hā şekkeriñe!

Doğundurtma bir elmās! Gevheriñe!]

تو را از من اگر بر سینه داغست

نه پنداری کزان داغم فراغست

749 [Seniñ benden eger sīneñde dāğ var?

O zanda olma. Ki benden ferāğ var?!]

مرا هم دل بدام توست در بند

بداغ عشق تو هستم نشانمند

750 [Benim de göñlüm olmuş dāmıña bend!

Seniñ ‘aşkıñ dāğı ile nişān-mend!]

زلیخا چون بدید آن مهربانی

ز لعل او شنید آن نکته رانی

751 Züleyhā gördü çünkü mihr-bānlık

Dehānından işitdi nükte-dānlık²⁵⁷

گرفت از نو پری دیوانه را

فتاد آتش بجان پروانه را

752 Yeñiden oldu bir dīvāne gūyā

Ṭutuşdu āteşe pervāne gūyā

بسر مست خیال از خواب برخاست

جگر پر سوز و جان پر تاب برخاست

753 Uyandı līk mest-i ḥāb idi o

Ciger pūr-sūz u cān pūr-tāb idi o

---

²⁵⁷ Nükte-dānlık: nükte-rānlık metinde

بدل اندوه او انبوهتر شد

بگردون دودش از اندوه بر شد

754 Keder ʔalbinde doldu bī-nihāye

Šu‘ūd etdi dumān tā semāya²⁵⁸

یکی صد گشت سودا ئی که بودش

ز حد بگذشت غوغا ئی که بودش

755 Yüz oldu bir tek iken onda sevdā

Kemālin aşdı onda şimdi ʔavʔā

زمام عقل بیرون رفتش از دست

ز بند پند و قید مصلحت رست

756 Hümā-yı ‘aqlı burc-ı şa‘ādetden²⁵⁹

Uçup gitdi kesildi maşlaḥatdan

همی زد همچو غنچه جیب جان چاک

چو لاله خون دل میریخت بر خاک

757 Ederdi ʔonce-āsā cānını çāk

Olurdu göz yaşından lāle-veş ḥāk

گهی از مهر رویش روی می کند

گهی بر یاد زلفش موی "

758 Yüzü derdiyle geh rūyun yolardı

Şacı derdiyle geh mūyun yolardı

پرستاران بهر سایش نشستند

بگردش همچو هاله حلقه بستند

759 Olup ḥuddām ḥayret-ḥān bu ḥāle

Yanında ḥalkalandı hem-çü ḥāle

²⁵⁸ Mısra‘ın vezni problemlidir.

²⁵⁹ şa‘ādet: şa‘adet metinde.

اگر زان حلقه بودی هیچ تقصیر

برون جستی ز حلقه راست چون تیر

760 Olaydı ھاḵkada ger zerre taḵṣīr

Hemān fırlardı bundan: gūyiyā tīr

[30b]

وگر نگرفتیش آن حلقه دامن

سوی روزن شدی سروش خرامان

761 Eger dāmānını tıtmazsa ḥuddām

Ḳoṣardı pencereye edip iḵdām

وگر بندش نکردی غنچه کردار

چو گل بی پرده کردی رو ببازار

762 Eger bend olmasaydı ḡonce-girdār

Ederdi ḡaylaḵ olup ‘azm-i bāzār

پدر زان واقعه چون گشت آگاه

دوا جو شد ز دانایان درگاه

763 Peder bu vaḵ‘adan. Ki oldu āḡāh

Ṭabībden; ḥ‘āceden oldu devā-ḥ‘āh

بتدبیرش بهر راهی دویدند

به از زنجیر تدبیری ندیدند

764 Arandı ḡoḵ o yolda gerḡi tedbīr

Faḡaṭ oldu netīce yine zencīr

بفرمودند بی جان ماری از زر

که باشد مهره دار از لعل و گوهر

765 Dediler cānsız bir yılan-ı zer

Ki her bendi ola bir la‘l ü gevher

بسیمین ساقش آن مار گهر سنج

درآمد حلقه زن چون مار بر گنج

766 O sīmīn-sāḳına mār-ı güher-senc

Ḳonuldu gūyīyā ki mār der-genc

زلیخا بود گنج خوبی آری

بود هر گنج را ناچار ماری

767 Belī bir genc-i ḥüsn idi Züleyhā

Olur her genc için bir mār-ı uḥrā²⁶⁰

چو زرین مار زیر دامنش خفت

ز دیده مهره می بارید و می گفت

768 Uyurdu dāmeni altında o mār

Der idi ederek gözden güher-bār²⁶¹

مرا پای دل اندر عشق بند ست

همان بدم ازین عالم پسند ست

769 “Ayağı göñlümün. Ki ‘aşḳa merbūt!

Cihān olsa gerek o bende maḡbūt!”

به تنگدستی چرخ عمر فرسای

بدین بدم چرا سازد گران پای

770 “Bu zügürtlükde çarḥ-ı ‘ömr-fersā

N’için eder beni böyle girān-pā?”

مرا خود قوت پایی نماند ست

وزین آمد شدن رایی نماند ست

771 “Ayağımda benim yok çünkü kuvvet!

N’aşıl rāy edem? ‘Avdet yā ‘azīmet!

---

²⁶⁰ Uḥrā: uḥrā metinde

²⁶¹ Dökerek: ederek metinde

فرو رفتست پای سرو در گل

ره جنبش برو گشت است مشکل

772 “Gire serviñ ayağı çamura ger!

Oña seyr eylemek olmaz müyesser!”

چه حکمت باغبان ببند درین باب

که زنجیرش نهد بر پایش از آب

773 “Bu bābda hikmeti ne bāğ-bānīñ?

Ki bağlar ayağın serv-i revānīñ!”

به پای دلبری زنجیر باید

که در یک لحظه هوش از من رباید

774 “Gerek o dil-ber ola bend-i zencīr!

Ki bende kıomamışdır ‘aql u tedbīr!”

[31a]

نباشد در نظر چندان درنگش

که بینم سیر روی لاله رنگش

775 “Gözümde o kadar durmaz o hayfā

Ki edem lāle-i rüyün temāşā!”

ز من چون برق رخشان بگذرد زود

بر آرد از دل پر آتشم دود

776 “Geçer şimşek gibi benden çābük pek!

Dumānım çıkarır dilden göge dek!”

اگر یاری دهد بخت بلندم

بدین زنجیر زر پایش ببندم

777 “Erersem gerçi bir baht-ı bülende;

Urayım pāyına zencīri ben de”

به بینم روی او چندان که خواهم

بدو روشن شود روز سیاهم

778 “Doya doya edem rüyun temâşâ!

Ola rûşen günüm; göñlüm feraḥ-zâ!”

چه می گویم نگار ناز پرورد

که گر بر پشت پا بنشیندش گرد

779 “Ne dedim? Ey nigâr-ı nâz-perver

Ḳona ayağına bir zerre toz. Ger!”

بروی جان نشیند کوه دردم

بساط شادمانی درنوردم

780 “Oturur cânım üzre derd dāğı

Meserret devşirir benden yatağı!”

پسندم کی فتد بر خاطرش بار

بسیمین ساق او را بند آزار

781 “Revâ gördüm n’aşıl o ḥâṭıra bār

O sîmîn-sāḳa ola bend-i âzār?”

مرا صد تیغ خوشتر بر دل تنگ

که در دامن او خاری زند چنگ

782 “Gelir hoş; ḳalbime urulsa ḥançer!

Oña batmaḳdan ise bir diken ger!”

ازین افسانه نه‌ای عاشقانه

یکی افتاد ناگه بر نشانه

783 Bu gibi hep ḥayāl-i ‘āşıkāne

Düşürdü oña nâ-geh bir nişāne

فتاد از زخم او در سینه اش چاک

چو صید زخمناک افتاد بر خاک

784 Belirdi sīnesinde zaḥmdan çāk
Urulmuş av gibi düşdü zaḥım-nāk
به بیهوشی زمانی گشت دمساز
دگر آمد بجان خویشتن باز

785 Biraz bī-hūşluḡ etdi iḡtirānı
Yerine geldi tekrār şoñra cānı
بافسون دل دیوانه خویش
ز سر آغاز کرد افسانه خویش

786 Yine dīvāne göñlüyle kılıp rāz
Fesān-sāz olmaḡa eylerdi āḡāz
گهی در گریه گه در خنده می شد
گهی می مرد و گاهی زنده می شد

787 Ederdi girye; geh eylerdi ḡande
Ölürdü geh; olurdu gāh zinde
همی شد هر دم از حالی بحالی
بدینسان بود حالش تا به سالی

788 Girerdi ḡālden bir ḡāle her dem
Bu idi ḡālī bir yıl ḡūzn ü mātem

[31b]

بخواب آمدن یوسف زلیخا را نوبت سیم و نام و مقام وی دانستن و بعقل باز آمدن

Be-ḡāb Āmeden-i Yūsuf Züleyḡā-rā Nevbet-i Siyüm ü Nām ü Maḡām-ı Vey Dānisten
ü be-‘ Aḡl Bāz Āmeden
Züleyḡā’nıñ Ḥazret-i Yūsuf’u Üçüncü Def a Ḥābında Görmesi ve Nām ü Maḡāmını
Öğrenip Uyanmasıdır.

بیا ای عشق پر افسون و نیرنگ
که باشد کار تو گه صلح و گه جنگ

789 Gel ey sen ‘aşk-ı pür-efsûn u nîreng!

Ki işiñdir gehî şulh u gehî ceng!

گهی فرزانه را دیوانه سازی

گهی دیوانه را فرزانه سازی

790 Gehî eñ ‘âkıli dîvâne kıldıñ!

Gehî dîvâneyi ferzâne kıldıñ!

چو بر زلف پری رویان نهی بند

بزنجیر جنون افتد خردمند

791 Koyarsañ zülf-i maḥbûbâna ger bend

Düşer zencîr-i sevdâya ḥired-mend

وگر زان زلف بندی برگشائی

چراغ عقل یابد روشنائی

792 Açarsañ zülfdēn bir bendi el-ḥaḡ

Bulur ondan çerâğ-ı ‘aql revnaḡ

زلیخا یک شبی بیصبر و بیهوش

بغم همراز و با محنت هم آغوش

793 Züleyhâ bir gece bî-şabr u bî-hûş

Ġam u miḥnetle olmuşdu hem-âğûş

ز جام درد درد آشامی کرد

ز شور عشق بی آرامی کرد

794 Olurdu cām-ı derdden dürd-âşām

Yok idi âteş-i ‘aşkıñdan ārām

کشید از مقته موی معنبر

فشاند از آتش دل خاک بر سر

795 ‘İzārından çekip mūy-ı mu‘ anber²⁶²

Göñül sūzuyla kıldı hāk ber-ser

بسجده پشت سرو ناز خم کرد

زمین را ز اشک گلزار ارم کرد

796 Edince secde serv-i nāzı hamdı

Zemīn eşkiyle gül-zār-ı İrem’di

ز نرگس ریخت اشک ارغوانی

چو سوسن کرد ساز خوش زبانی

797 Gözünden dökdü eşk-i erguvānı

Açıp sūsen mişālī ter-zebānı

شد از غمگین دل خود غصه پرداز

بیار خویش کرد این قصه آغاز

798 Dil-i mağmūmı idi guşsa-perdāz

Ederdi kışsa-i cānāne āgāz

که ای تاراج تو هوش و قرارم

پریشان کرده تو روزگارم

799 “Ki ey tārāc eden hūş u qarārım!”²⁶³

Periřān eylediñ sen rūzgārım!”

غمم دادی و غمخواری نکردی

دلم بردی و دلداری نکردی

800 “Verip ğam etmediñ ğam-h̄ārlik sen

Alıp dil etmediñ dil-dārlik sen”

ندانم نام تو تا زمش ورد

نیابم جای تو تا زمش گرد

---

²⁶² ‘izār: āzār metinde

²⁶³ Mütercim, hūş kelimesinin üzerine ‘akl yazmıştır. Hūş yerine kullanılabilecek daha uygun bir kelimeyi not etmek biçiminde değerlendirilebilir.

801 “Adıñ bilsem ederdim virde gayret?
; Yeriñ bulsaydım eylerdim ziyāret” ?
بکام خویش می کردم شکر خند
کنون در بندم از تو چون نی قند

802 “Merāmıñca beni etdiñ şeker-ķand
Şeker ķamışı gibiyim bugün bend”²⁶⁴

[32a]

چو غنچه بس که خوردم از غمت خون
فتادم همچو گل از پرده بیرون
803 “Ġamıñla ġonce-āsā içmişim ķan!
Ġül-āsā perde-bırün oldum el-ān!”
نمی گویم که در چشمت عزیزم
نه آخر مر ترا کمتر کنیم
804 “Saña demem. Ki ‘indiñde ‘azīzim!
Saña maḥsūs bir kem-ter kenīzim!”
چه باشد گر کنیز را نوازی
ز بند محنتش آزاد سازی

805 “Ne olur bir kenīziñ eyleseñ şād!?
; Bu miḥnetden kılarσαñ onu āzād?”
مبادا کس بخون آغشته چون من
میان خلق رسوا گشته چون من

806 “Ķana bulanmasın ben gibi kimse
Dile dolanmasın ben gibi kimse

---

²⁶⁴ Mütercim, farklı tercüme yolları denemiş, ikinci mısra‘ için farklı bir tercüme önerisini mısra‘ ın altına şöyle yazmıştır: “Bugün ney gibi oldum işte bend bend”

دل مادر ز بد پیوندیم تنگ

پدر را آید از فرزندیم ننگ

807 Anamın albi bu peyvend iin ar!

Babam evldlıımdan ekmede ‘ar!’

زدی آتش بجان ون من خسی را

نسوزد کس بدینسان بی کسی را

808 ‘Benim gibi bir otu yandıran sen!

Yaq amm ba n’şıl bir b-kesim ben!’

پرستاران مرا بدروود کردند

بتنهائیم غم فرسود کردند

809 Beni ıdmetciler terk etdiler hep

Bırakıp da am ile gitdiler hep

بآن مقصود جان و دل خطابش

بدینسان بود تا بر بود خوابش

810 ıtb eylerdi dl maşud- cna

Onu bir uyu aldı flne

و شمش مست گشت از ساغر خواب

بخوابش آمد آن غارتگر خواب

811 Gzn mest etdi onun şar- b

Gelip ru’a o ret-ger- b

بشکل خوبتر از هر ه گویم

ندانم بعد از ین دیگر ه گویم

812 Dedigimden de idi şekli b-ter

Daha bilmem ne desem vaş- der

بزاری دست در دامان برآویخت

بپایش از مژه خون جگر ریخت

813 El atdı dāmen-i ma‘ şūmuna zār
 Döküp hūn-ı ciger pāyına tekrār
 که ای در محنت عشقت رمیده
 قرارم از دل و خوابم ز دیده

814 Dedi: ‘aşkıyla el-ān ihtiyārım
 Gözümden ḥ‘āb; göñlümden qarārım
 بپاکی کاینچنین پاک آفریدت
 ز خوبان دو عالم برگزیدت

815 ̤asem o pāke : halk etdi seni pāk
 Bütün hūbāndan kıldı şeref-nāk
 که اندوه مرا کوتاهئی ده
 ز نام و شهر خویش آگاهئی ده

816 “Ki ekdār-ı derūnum eyle kūtāh
 Beni şehriñle nāmıñdan kıl āgāh”

[32b]

بگفتا گر بدین کارت تمامست
 عزیز مصرم و مصرم مقام است

817 [Dedi bunuñla ger bulursañ izim?!
 Maḳāmım Mışr; ben Mışr‘ a ‘ azīzim]
 بمصر از خو اصگان شاه مصرم
 عزیزی داد عز و جاه مصرم

818 [O yerde hāş-gān-ı şāh-ı Mışr‘ım!
 ‘ Azīzī-dād-ı ‘ izz ü cāh-ı Mışr‘ım!]
 زلیخا چون ز جانان این نشان یافت
 تو گویی مرده صد ساله جان یافت

819 Züleyhā aldı çünkü bu nişānı
 Şanırsıñ mürdeniñ gelmişdi cānı

رسید ش باز از آن گفتار چون نوش

نتن زور و بدل صبر و بجان هوش

820 Bu sözden geldi tekrār oña çün nūş

Tene zūr u dile şabr u cāna hūş

از آن خوابی که دید از بخت بیدار

اگر چه خفت مجنون خاست هوشیار

821 Bu ru' yādan. Ki gördü baht-ı bīdār

Egerçi yatdı mecnūn; kılkdı huşyār

خبر زان مه که در دل جوشش آورد

دگر باره بعقل و هوشش آورد

822 Haber ondan dilinde cūş verdi

Velīkin şoñra ' aql u hūş verdi

کنیزانرا زهر سو داد آواز

که ای با من درین اندوه دمساز

823 "Kenīzānına verdi böyle āvāz

Ki ey benle olan bu ğamda dem-sāz"

پدر را مژده دولت رسانید

دلش را ز آتش محنت رهانید

824 "Veriñ, variñ babama bir beşāret

Ki artık kalmaya kalbinde miḥnet"

که آمد عقل و دانش سوی من باز

روان شد آب رفته جوی من باز

825 "Benim ' aqlım bugün oldu baña yār

Giden şu geldi mecrāsına tekrār"

بیا بردار بند زر ز سیمم

که نیود از جنون من بعد بیمم

826 Gelip kaldıralar bu bend-i sîmi

Cünûndan olmaya mim-ba‘d bîmi

چو مدخل سیم را در بند مگذار

بدست خود بند از سیم بردار

827 Kilîdli kalmayayım kûfl-âsâ

Eliyle açâ bendim ede ihyâ

پدر را چون رسید این مژده در گوش

باستقبال آن رفت از سر هوش

828 Bu müjde vâşıl-ı sem‘-i eb oldu

Ƙızın varıp da görmek enseb oldu

برسم عاشق اول ترک خود کرد

وز آن پس ره سوی آن سرو قد کرد

829 O geçmişdi çün ‘âşık kendisinden

Bu def‘a yanına oldu kâdem-zen

[33a]

دهان بگشاد آن مار دو سر را

رهاند از بند زر آن سیم بر را

830 Yılandan bendiniñ açdı dehânın

Rehâ-yâb etdi sîm-endâm cânın

پرستاران بیاش سر نهادند

بزیر پایش تخت زر نهادند

831 Ayağına koyup baş cümle huddâm

Ayağı taht üstünde bulup kâm

نشاندهش فراز مسند ناز

بزرین تاج کردندش سرافراز

832 Mağâmı oldu yine mesned-i nâz

Bir altın tâc ile oldu ser-efrâz

پریرویان ز هر جا جمع گشتند

همه پروانه آن شمع گشتند

833 Perī-rūyān o bezme cem^ʿ olundu

Bütün pervānehā-yı şem^ʿ olundu

بهمزادان چو در مجلس نشستى

چو طوطى لعل او شکر شکستى

834 Hep akrānıla ülfet etdi peydā

Miṣāl-i ṭūtī olurdu şeker-ḥā

سر درج حکایت باز کردى

ز هر شهرى سخن آغاز کردى

835 Hikāyet dürcünü eyler idi bāz

Ḳılardı her şehirden söze āgāz

ز روم و شام گشتى نکته انگیز

شدى از ذکر مصر اندر شکر ریز

836 Olurdu Şām u Rūm'dan nükte-engīz

Olurdu Mısr'dan la^ʿ li şeker-rīz

حدیث مصریان کردى سرانجام

که تا بردى عزیز مصر را نام

837 Ḳılardı Mısr sözün ḥayli taṭvīl

ʿAzīz-i Mısr nāmın daḥı tebcīl

چو این نامش گرفتى بر زبان جاي

درافتادى بسان سایه از پای

838 Gelirdi diline vaḳtā ki bu nām

Düşerdi sāye gibi onda encām

ز ابر دیده سيل خون فشاندى

نواى ناله بر گردون رساندى

839 Gözü ebrinden o al kan saçardı

O dem feryādı eflāke açardı

بروز و شب همه این بود کارش

سخن از یار راندی و دیارش

840 Gece gündüz bu idi işte kārı

Sözü Mısr idi yārı; yā diyārı

باین گفتار خوش گشتی سخن گوش

وگر نه بودی از گفتار خاموش

841 Bu sözle kulağı olur idi hūş

Bu söz olmazsa olur idi hāmūş

[33b]

آمدن رسولان شاهان بخواستگاریی زلیخا

Āmeden-i Resūlān-ı Şāhān Be-Ĥāst-gārī-i Züleyhā

Züleyhā'yı İstemek İçin Pādşāhlarıñ Meb'ūs İrsālidir

زلیخا گر چه عشق آشفته حالش

جهان پر بود از صیت جمالش

842 Egerçi 'aşka yanmışdı Züleyhā

Cihān dolmuş idi şītiyle ammā

بهر جا قصه حسنش رسیدی

شدی مفتون او هر کس شنیدی

843 Erişdi şīt-i hūsnü her diyāra

Duyan olurdu meftūn o nigāra

سران ملک را سودای او بود

ببزم خسروان غوغای او بود

844 Nice şāhıñ oña sevdāsı vardı

Ne meclislerde çok gavgāsı vardı

بهر وقت آمدی از شهر یاری

بامید وصالش خواستگاری

845 Oña bir şehryār olmazdı ħālī

Ki ümmīd etmeye ašlā višālī?

درین فرصت که از قید جنون رست

بتخت دلبری هشیار بنشست

846 Bu fırsatla. Ki geldi ‘aklı tekrār

Güzellik tahtına oturdu huşyār

رسولان از شه هر مرز و هر بوم

چو شاه ملک شام و کشور روم²⁶⁵

847

فزون از ده تن از ره در رسیدند

بدرگاه جلالش آرمیدند

848 On ādemden ziyādeydi gelen tam

Celālī dergehinde etdi ārām

یکی منشور ملک و مال در مشت

یکی مهر سلیمانی در انگشت

849 Biri teslīm-i mülk ü māl eyler

Biri mühr-i Süleymānī’ye mazhar

که هر یک تحفه کشورستان است

ز شاهی خواستگاری را نشان است

850 Ki her bir tuḥfe bir kişver-sitāndır

Ki tālīb olduğu şehden nişāndır

---

²⁶⁵ Beyit derkenāra yazılmış ancak tercümesi yapılmamıştır. Beytin bu sırada geleceği beyit numarası verilerek belirtilmiştir. Aynı numara derkenārdaki beyitte de bulunmaktadır.

بهر جا رو نهد آن غیرت خور

بود تخت آن او و تاج بر سر

851 Ne yaña meyl ede o ferruḡ-aḡter

O taḡt onuñ olur; tācı ber-ā-ber

بهر کشور که گردد جلوه گاهش

بود دیهیم شاهی خاکراش

852 Ne kişver. Ki ola ger cilve-gāhı

O şāhiñ taḡtı ola ḡāk-rāhı

اگر گیرد چو مه در شام آرام

دعای او کنند از صبح تا شام

853 Eger eylerse o meh Şām'da ārām

Du' ā mev' ūd idi ez-şubḡ tā şām

وگر آرد بسوی روم آهنگ

غلام وی شوند از روم تا زنگ

854 Eger Rūm'a ideydi ḡaşd-ı āheng

Ġulām olurlar idi Rūm ü hep Zeng

[34a]

بدین دستور هر قاصد پیامی

همی گفت از لب فرخنده نامی

855 Bu destūr ile her ḡāsıd peyāmı

Verirler idi bir ferḡunde nāmı

زلیخارا ازین معنی خبر شد

ز اندیشه دلش زیر و زیر شد

856 Bu ma' nādan ḡabīr oldu Züleyḡā

Dili endīşedendi zīr ü bālā

که با اینان ز مصر آیا کسی هست

که عشق مصریانم پشت بشکست

857 Ki bunlarla. Mışır'dan var mı bir er

Ki 'aşk-ı Mışrıyandır benle hem-ser

بسوی مصریانم می کشد دل

ز مصر ار قاصدی نبود چه حاصل

858 Çeker gönlüm beni Mışrıye hâşıl

Mışır'dan olmasa meb'ûş ne hâşıl?

نسیمی کز دیار مصر خیزد

که در چشم غبار مصر بیزد

859 Diyār-ı Mışır'dan kalkarsa yel ger

Gözüm Mışır tozundan ekerler

مرا خوشتر از آن باد است صد بار

که آرد نافه از صحرای تاتار

860 O yel işte baña pek hoş-terdir

Ki şahrâ-yı Tatâr'dan nâfe-berdir

درین اندیشه بود او کش پدر خواند

پدروارش به پیش خویش بنشاند

861 Bu hûlyâda iken olundu da' vet

Huzûruna peder oğurtdı râhat

بگفت ای نور چشم و شادی دل

ز بند غم خط آزادی دل

862 (Gözüm nûru. Dedi; gönlüm sürûru²⁶⁶

Ġamîndan kırtulup bulduĠ huzûru)

---

²⁶⁶ Mütercim, ana metinde birinci mısra'ı "Dedi nûr-ı dîdem, dil sürûru" şeklinde yazmıştır. Ancak bu mısra'ın vezni problemlidir. Bu mısra'ın yanında mütercimin farklı bir tercüme önerisi de yer almaktadır. Vezni tam olması bakımından transkripsiyonlu metinde bu mısra' tercih edilmiştir.

بدارالملک گیتی شهریاران

بتخت شهریارى تاجداران

863 (Her iklîmin mülûkü. Şehryārân

Evet çok şehryâr u tâc-dârân)

بدل داغ تمنای تو دارند

بسینه تخم سودای تو کارند

864 (Seniñ dâğ-ı temennâñı çekerler

Dilinde tohum-ı sevdâñı ekerler)

بسوی ما بامید قبولی

رسیده ست اینک از هر یک رسولی

865 (Kabûl ümmîdi ile şimdi yer yer

Erişmiştir bize birçok resûller)

بگویم داستان هر رسولت

به بینم تا که می افتد قبولت

866 (Saña hep söyleyim nâmın resûlûñ

Göreyim hangisi olur kabûlûñ)

بهر کشور که افتد در دلت میل

ترا سازم بزودی شاه آن خیل

867 (Ne kişverde saña olur ise meyl?

O sahta çekelim bundan geri hayl!)

[34b]

پدر می گفت و او خاموش می بود

ببوی آشنا ئی گوش می بود

868 Peder söyler o olur idi hāmûş

Țutardı âşnâlık bûyına gûş

خوشا گوش سخن کردن ز جا ئی

بامید حدیث آشنا ئی

869 Ne hoşdur söylenirken söz havāya

Ḳulak tutmak ḥadīs-i āšnāya²⁶⁷

ز شاهان قصها پی در پی آورد

ولی از مصریان دم برنیاورد

870 Biyāyī šāhlardandı haber çok

Velīkin Mısrıyāndan hīç ses yok²⁶⁸

زلیخا دید کز مصر و دیارش

نیامد هیچ قاصد خواستگارش

871 Züleyhā gördü Mısrīden ki bir er

Ne bir kâşid; ne de var bir taleb-ger

ز دیدار پدر نومید برخاست

ز غم لرزان چو شاخ بید برخاست

872 Huzûrundan onuñ kalkmışdı nevmīd

Ġam ile lerze-nāk olmuşdu çün bīd

بنوک دیده مروارید می سفت

ز دل خونابه می بارید و می گفت

873 Gözünde kirpigi inci delerdi

Dili kan akıtıp: şöyle melerdi

مرا ای کاشکی مادر نمی زاد

وگر میزاد شیرم کس نمی داد

874 “Beni doğurmayaydı kâş māder

Doğurmuş: bārī sūt de vermeyeler”

²⁶⁷ Mütercim beytin yanına, bu beyitte “irsāl-i mesel” olduğunu yazmıştır.

²⁶⁸ Mütercim, beyte sıra numarası verilerek Farsça aslı ve tercümesini derkenāra yazmıştır.

ندانم بر چه طالع زاده ام من

بدین طالع کجا افتاده ام من

875 “Ne ʔālī ile bilmem doğmuşum ben
Ne yapsam ben bu bed-bahtın elinden”

اگر بر خیزد از دریا سحابی

که ریزد بر لب هر تشنه آبی

876 “Deñizden ʔalkmış olsa bir bulut ger
Ki şuya muntazır çok teşne lebler”

چو ره سوی من لب تشنه آرد

بجای آب جز آتش نبارد

877 “Yolu ben teşneye uğrarsa ammā
Hep âteş yağdırır şu vermez aşlā”

ندانم ای فلک با من چه داری

چو خویشم غرق خون دامن چه داری

878 “Felek benden ne istersiñ sen āyā?
Bıraʔ ki dāmenim ʔarʔ olayım tā”

گرم ندهی بسوی دوست پرواز

ز وی باری چنین دورم مینداز

879 “Baña göstermez iseñ kūy-ı yārı?
Uzağa olsun ondan atma bārī

گر از من مرگ خواهی مردم اینک

ز بیداد تو جان بسپر دم اینک

880 Ölüm ister iseñ öldüm ben işte!
Cānım zulmüñle çıkdı tenden: işte!!”

وگر خواهی مرا در رنج و اندوه

نهادی بر دلم صد رنج چون کوه

881 Eger ister iseñ dā'im kederde!
Koduñ bu göñlümü biñ renc ü derde”

[35a]

بزیر کوه گاهی چند باشد

بموج غم گیاهی چند باشد

882 “Dağıñ ezmez mi bārī berk-gāhı?
Deñiz emvācı diñler mi giyāhı?”

دلم از زخم تو صد جای ریشست

وگر رحمی کنی بر جای خویشست

883 “Göñül zaḥmıñdan oldu yara yara
Seniñ raḥmıñ olursa vara yāra!”

اگر من شاد اگر غمگین ترا چه

وگر من تلخ اگر شیرین ترا چه

884 “Eger ben şād, eger ğam-gīn; saña ne?
Eger ben telḥ, eger şīrīn; saña ne?”

کیم من وز وجود من چه خیزد

وزین بود و نبود من چه خیزد

885 “Kimim ben. Ki vücūdumdan ne ḥāşıl?
Benim būd u ne-būdumdan: ne ḥāşıl?”

اگر شد خرمم بر باد گو شو

دو صد خرمم ازین بر تو ز یک جو

886 “Giderse ḥırmenim bāda yüzüñden
Saña bir arpa gelmez bunca ḥırmen”

هزاران تازه گل بر باد دادی

ز داغ مرگ بر آتش نهادی

887 “Nice biñ gülleri ber-bād kıldıñ!
Ölüm dāğı ile bī-dād kıldıñ”

کجا گردد ترا خاطر پریشان

که من باشم یکی دیگر ازیشان

888 “Olur mu ḥātırın āyā perīṣān?

Biri ben olsam onlar ile seyyān.”

بصد افغان و درد آنروز تا شب

درونی غنچه وار از خون لبالب

889 Nice derd ü fiğānla rûz tâ şeb

İçi gonce gibi kandan leb-â-leb

سرشک از دیده نمناک می ریخت

ز دست غصه بر سر خاک می ریخت

890 Gözünden yaş döker idi dem-â-dem

Çekerdi guşsa ile sūk u mātem

پدر چون دید شور و بیقراریش

ز سودای عزیز مصر خوا ریش

891 Peder gördü bu şûr u bî-ķarārı

‘Azîz-i Mısr’adır sevdâ-yı ḥ̣ârı²⁶⁹

رسولانرا بخلعت شاهی

اجازت داد لب بر عذر خواهی

892 Resûle verdi ḥil‘ at pādşāhlık

Diledi her birinden ‘öẓr-ḥ̣āhlık

که هست از بهر آن فرزانه فرزند

زبانم با عزیز مصر در بند

893 (Dedi. Ki onlara kızım çün ekmel

‘Azîz-i Mısr için söz verdiñ evvel!)

---

²⁶⁹ Sevdâ-yı ḥ̣ârı: sevdâ-yı ḥ̣ârı metinde

بود روشن بر دانش پرستان

که باشد دست دست پیش دستان

894 (Bilirler. Ki bunu her merd-i āgāh
Taḳaddüm eyleyen faẓla bulur rāh)

[35b]

زبان دهر را زین به مثل نیست

که گوید دست پیشین را بدل نیست

895 (İyi bundan zemānede meşel yok
Ki derler: dest-i pīşīne bedel yok)²⁷⁰

رسولان زان تمنا در گذشتند

ز پیشش باد در کف بازگشتند

896 Resüller çünkü bulmamışdı fırsat
Eli boş yerli yerin etdi ‘avdet

فرستادن پدر زلیخا قاصدی بسوی عزیز مصر

Firistāden-i Peder-i Züleyhā Kāşıd-ı Be-Süz-ı ‘Azīz-i Mısr

Züleyhā’nın Pederiniñ ‘Azīz-i Mısr’a Mutavassıt Gönderdigidir.

زلیخا داشت از دل بر جگر داغ

ز نومیدی فزودش داغ بر داغ

897 Züleyhā cāndan olmuşdu ciger-dāğ
Ümīdsizlikden idi dāğ-ber-dāğ

بود هر روز را رو در سفیدی

بجز روز سیاه ناامیدی

---

²⁷⁰ Mütercim beytin yanına, bu beyitte “irsāl-i mesel” olduğunu yazmıştır.

898 Olur her bir günün rûy-ı sepîdi

Ḳara gündür kesen el-ḥaḳḳ ümîdi²⁷¹

پدر چون بهر مصرش خسته جان دید

علاج خسته جانیش اندر آن دید

899 Peder gördü ki Mısr’a ḥastedir cān

O yerden aradı derdine dermān

که دانا ئی براه مصر پوید

علاجش از عزیز مصر جوید

900 Ki Mısr’a yollaya bir merd-i dānā

‘Azīzden eyleye dāru temennā

برد از وی پیامی چند آنجا

زلیخا را دهد پیوند آنجا

901 Götüre kendiden Mısr’a peyāmı

Züleyḥā’ya kıla ‘akd-i tamāmī

ز نزدیکان یکی دانا گزین کرد

بدانائی هزارش آفرین کرد

902 Muḳarrebden birisin etdi iḥzār

Oña taḥsīn-ḥān olmuşdu tekrār

بداد از تحفها صدگونه چیزش

برفتن رای زد سوی عزیزش

903 Oña tevdi^c kıldı çok hedāyā

‘Azīze gitmege oldu müheyyā

پیامش داد کای دور زمانه

ترا بوسیده خاک آستانه

---

²⁷¹ Mütercim beytin yanına, bu beyitte “irsāl-i mesel” olduğunu yazmıştır.

904 (Oña yazdı: ‘azīzi bu zemānīñ
Felek būs ede ḥāk-i āstānīñ)
بهر روز از نوازشهای گردون
عزیزی بر عزیزی باد افزون

905 (Seni her gün nevāziş kıla gerdün
‘Azīzsiñ ‘izzetiñ Ḥaḡ ede efzūn)
مرا در درج عصمت آفتابیست
که مهرا در جگر افکنده تابيست

906 (Benim var bir kızım. Ki dürc-i ‘işmet!
Mehe tāb-efgen olur mihr-i ṭal‘at)

[36a]

ز اوج ماه برتر پایه او
ندیده دیده خور سایه او

907 (Mehiñ evcinde pertev pāye ondan
Güneşde görmemişdir sāye ondan)
ز گوهر در صدف صافی بدن تر
ز اختر در شرف پرتو فکن تر

908 (Şadefde o güher-ter şāf bedendir
Şerefde: aḡter-i pertev-fikendir)
کند پوشیده رخ مه را نظاره
که ترسد بیندش چشم ستاره

909 (Aya pūşīde-rū eyler nezāre
Ki ḡorḡar görmeye çeşm-i sitāre)
جز آینه کسی کم دیده رویش
بجز شانه کسی نبسوده مویش

910 (Gören āyīnedir bir. Māh-rūyun

Sürünen şāne: Bilmez kimse mūyun)

نباشد غیر زلفش را میسر

که گاهی افکند در پای او سر

911 (Faḡat zūlfüne olmuş bu müyesser

Ki ba‘zan ayağına o. Koyar ser)

بصحن خانه چون گردد خرامان

نیارد پایبوسش غیر دامان

912 (Ola şahṇ-ı sarāyım̄da hīrāmān

Ayağın kimse görmez. Belki dāmān)

ندیده سیب او مشاطه در مش

نسوده بر لبش نیشکر انگشت

913 (Ne görmüş sībini meşşāṭa vü müşt?

Lebine sürmemiş ney-şeker engüşt)²⁷²

جمال او ز گل دامن کشیده

که پیراهن بیدنامی دریده

914

ز نرگس حسن او پوشیده رخسار

که نرگس خیره چشم است و قدح خوار

915

نیوید در فروغ مهر یا ماه

که تا با او نگردد سایه همراه

916

گذر بر چشمه و جویش نیفتد

---

²⁷² Mütercim beytin yanına “müşevveş oldu.” açıklamasını yazmıştır. Bundan sonra gelen yedi beytin tercümesi yapılmamıştır.

که چشم عکس بر رویش نیفتد

917

درون پرده منزلگاه کرده
ولی صد شور ازو بیرون پرده

918

همه شاهان هواخواهان اویند
خراب لطف ناگاهان اویند

919

سرافرازان ز حد روم تا شام
همه از شوق او خون دل آشام

920

[36b]

ولی او در نیارد سر بهر کس
هوای مصر در سر دارد و بس

921 (Velīkin istemez bu kimseyi yār

Başında Mısr’a ancak ārzū var)

نگردد خاطر او رام با روم
شمارد آب و خاک شام را شوم

922 (Degildir gönü ya‘nī Rūmī’ye rām

Diyor. Ki āb u ḥāki şūmdur Şām)

براه مصر چشم او سیل است
برای مصر اشکش رود نیل است

923 (Reh-i Mısr’a bağan çeşmi sebīldir

Gözü yaşı şanırsın rūd-ı Nīl’dir)

ندانم سوی مصرش این شغف چیست

هوا نگیز طبعش آن طرف چیست

924 (Bilinmez Mısr için bunda şa‘f ne?

O semte meylini bilmem esef : ne?)

همانا خاک او ز آنجا سرشتند

برات رزق او آنجا نوشتند

925 (Olunmuş ĩni gūyā onda taħmīr

Berāt-ı rızķ olunmuş onda taħrīr)

اگر افتد قبول رای عالی

فرستیمش بآن دلکش حوالی

926 (Ķarīn ise ķabūle rāy u āmāl

O cānibe ķılayım bunu īṣāl)²⁷³

اگر نبود بصدر خانه خوبی

بود خدمتگیرا خانه رویی

927 (Eger olmazsa bunu _almağa rağbet

Sarāyında bıraķ da ede ĥıdmet.)

عزیز مصر چون این مژده بشنود

کلاه فخر بر اوج فلک سود

928 ‘Azīz-i Mısr işitdi çün bu ĥālī

Başı oldu meserretlerle mālī

تواضع کرد و گفتا من که باشم

که در دل تخم این اندیشه کاشم

929 (Tevāzu‘ eyleyip dedi kimim ben?

Ĥayāl-ĥānemde bu fikrim yok iken)

²⁷³ Mütercim “īṣāl” kelimesinin yanına aynı anlam doğrultusunda ve vezne uygun “īrsāl” kelimesini yazmıştır.

ولی چون شه مرا برداشت از خاک

سزد گر بگذرانم سر ز افلاک

930 “Beni kıldırmağ ister hākden šāh

Başım eflāke hem-ser kıla nā-gāh”

من آن خاکم که ابر نوبهاری

کند از لطف بر من قطره باری

931 “Ben o hākem. Ki ebr-i nev-bahārī

Baňa luṭfundan eyler āb-ı cārī”

اگر بر روید از تن صد زبانم

چو سبزه شکر لطفش چون توانم

932 “Vücūdumdan biteydi yüz dilim ger

Miṣāl-i sebze şükrün ede kem-ter”

بدین لطفی که شه کرده ست اظهار

بود واجب که گر بختم شود یار

933 “Bu luṭfu. Ki baňa šāh etdi ızhār

Baňa farz oldu ger bahtım ola yār

[37a]

کنم از فرق پا وز دیده نعلین

شوم سویش روان بالرأس والعین

934 “Başım ayağ edip; dü dīde na‘ leyn

Ayağına varam bi’r-re’s ve’l-‘ayn”

ولی با شاه مصر آن کان فرهنگ

چنانم در گرفته خدمتی تنگ

935 “Velīkin šāh-ı Mısr o şeh kerem-vār

Beni bir hıdmete komuş ki pek dar”

که گر یکساعت از وی دور گردم

ز تیغ سطوتش رنجور گردم

936 “O ʔıdmetden yarım sâ‘ at olam dūr

Ƙılar bu ƙılların tevbīhle rencūr”

درین خدمت مرا معذور دارد

گمان نخوت از من دور دارد

937 “Bu ʔıdmetde budur ancaƙ temennā

Baňa taħmīl-i nevbet etmek ašlā”

اگر گوید برای حق گزاری

روان سازم دو صد زرین عماری

938 “Dilerlerse: Berāy-ı Ƙaƙ-güzārı

Revān ƙılam nice zerrīn ‘ amārī²⁷⁴

هزاران از کنیزان و غلامان

صنوبر قامتان طوطی خرامان

939 “Daha nice kenīzān u ğulāmān

Şanavber-ƙāmetān ƙūtī-ħırāmān”²⁷⁵

غلامانی ز بس نیکو سرشتی

مصفی تر ز غلمان بهشتی

940 “Ġulāmān ya‘ nī hepsi nīk ƙıynet

Denir bunlar için ğılmān-ı cennet”

ز شیرینی دهانشان در شکر خند

ز لعل و زر همه بر مو کمر بند

941 “Ĥalāvetden ağızları şeker-ħand²⁷⁶

Bütün la‘ l ile altından kemer-bend

²⁷⁴ Mütercim beytin yanına “ ‘ amārī” kelimesinin karşılığını yazmıştır. “ ‘ Amārī: yük devesi”

²⁷⁵ Salınan “ƙūtī” değil “ƙübā” ağacı olmalıdır.

²⁷⁶ ĥalāvet: halāvet metinde

قبا بسته کله گوشه شکسته

بزرین خانهای زین نشسته

942 Giyinmiş hep küleh gūşe şikeste

Müzerkeş-i zīn üstünde nişeste

کنیزانی همه در حله حور

چو حوران از قصور آب و گل دور

943 “Ser-ā-pā hülleler giymiş cevārī

Miṣāl-i hūr āb u gilden ‘ārī”

معنبر طرها بردل گشاده

مقوس طاقها بر مه نهاده

944 “Mu‘ anber turralar ḳalbe yayılmış

Muḳavves ṭāḳlar mehde şayılmış”

ز هر گوهر بخود بر بسته زیور

نشسته جلوه گر در هودج زر

945 “Müzeyyen hepsi envā‘-ı güherden

Oturup cilve eyler; maḥfe. Zerden”

ز ارباب کیاست هر که باید

ز ارکان ریاست هر چه شاید

946 “Ne lāzım ise bürūca kiyāset

Ne lāyık ola ger şān-ı riyāset”

[37b]

فرستم تا بصد اعزازش آرند

بدین خلوتسرای نازش آرند

947 Getirsiñler: edeyim cümle irsāl²⁷⁷

Bu ḥalvet-ḥāneye kılsıñlar ıṣāl

چو دانا قاصد این اندیشه بشنید

بسجده سر نهاد و خاک بوسید

948 [...] duydu çünkü budur efkār

Yeri öpüp nevāziş kıldı ızhār

که ای مصر از تو دیده صد عزیزی

ز تو کشت کرم دراز تازه خیزی

949 Dedi. Ki böyle: Ey Mısr'ın 'azīzi

Kerem-güsterligiñsiñ tāze ḥīzi

شه ما را سر خیل و حشم نیست

به پیشش ز آنچه گفتی هیچ کم نیست

950 Bizim şeh istemez ḥayl ü ḥaşem hīç

Degildir dedigiñ yanında kim hīç?

غلامان و کنیزانی که دارد

نگنجد در شماره گر شمارد

951 Ġulāmān u kenīzānı. Ki vardır

Şayıya şıgmaz aşlā bī-şümārdır

ببزمش خلعت فرخنده بختان

بود وافزونتر از برگ درختان

952 Qapısında gelir ferḥunde zīver

Hemān berg-i dıraḥtāndan füzūn-ter

ز دستش بذل گوهرهای تابان

بود افزون تر از ریگ بیابان

---

²⁷⁷ Mütercim, “edeyim” ifadesinin üzerine vezne uygun farklı bir kelime önerisi olarak “kılayım” yazmıştır.

953 Elinden bezl olunan dürr-i ihsân

Beyâbândaki kumdandır firāvân

مراد وی قبول خاطر توست²⁷⁸

خوش آنکس کو قبول خاطرت جست

954 Ẹabûlüñdür seniñ: onuñ merâmı

Ẹabûl-i hâtır ister luřf-ı kāmı

چو آن میوه خورای خوانت افتاد

بزودی پیش تو خواهد فرستاد

955 Bu mîve çünkü mağbûlüñ ola tām

Hużûruña hemān olunur i‘ zām

نسیم قبول از جانب مصر وزیدن و محمل زلیخا را چو گل بمصر کشیدن

Nesîm-i Ẹabûl Ez-Cānib-i Mıř Vezîden u Mağmil-i Züleyhâ-râ Çü Gül Be-Mıř

Keşîden

Mış Cānibinden Ẹabûl Rûzgārımıñ Esdigi ve Mağmil-i Züleyhâ’yı Gül Gibi

Çekdigidir

چو از مصر آمد آن مرد خردمند

که از جان زلیخا بگسلد بند

956 Çün etdi Mış’dan ‘avdet o dānā

Ki cāndan kırtara bendin Züleyhâ

خبرهای خوش آورد از عزیزش

تهی از خویش و پر کرد از عزیزش

957 ‘Azîzden hoş getirdi çok haberler

Boş iken onu doldurmuş ser-ā-ser

---

²⁷⁸ Beytin başınaa “çünkü mağbûbüñ ola” notu yazılmıştır.

گل بختش شگفتن کرد آغاز

همای دولتش آمد به پرواز

958 Gül-i bahtı açılmağda ser-âğâz

Hümâ-yı devleti eylerdi pervâz

[38a]

ز خوابی بندها در کارش افتاد

خیالی آمد و آن بند بگشاد

959 Dilin kayd ile ru‘ yâ etdi mâli²⁷⁹

O bendi açdı geldi bir hayâli

بلی هر جا نشاطی یا ملالیست

بگیتی در ز خوابی یا خیالیست

960 Evet her yerde neşve, yâ melâl var

Cihânda h‘âb [u]; yâ bir hayâl var

خوش آن کس کز خیال و خواب بگذشت

سبکبار از چنین گرداب بگذشت

961 Ne hoş o. Ki hayâl-i h‘âbı geçdi

Ḥafîfçe böyle bu gird-âbı geçdi²⁸⁰

مهیا ساخت بهر آن عروسی

هزاران لعبت رومی و روسی

962 Babası bir ‘arūs etdi müheyyā²⁸¹

Oyunlar eyledi tertīb gūyā

²⁷⁹ Mütercim, “kayd” ifadesinin üzerine vezne uygun farklı bir kelime önerisi olarak “bend” yazmıştır.

²⁸⁰ Mütercim, her iki mısra‘da yer alan “geçdi” kelimeleri yerine “geçse” önerisini beyit yanına yazmıştır.

²⁸¹ Mütercim, “ ‘arūs” un üzerine aynı anlama gelen ve vezin bakımından da uygun olan “gelin” kelimesini yazmıştır.

همه پسته دهان و نارپستان

عذارى بر گلستان در گلستان

963 Bütün fistiḳ ağızlı; nār pistān

Gülistāna mümāşil hep kız oğlan

نهاده عقد گوهر بر بناگوش

کشیده قوس مشکین گوش تا گوش

964 Kulaklarında konmuş ‘ıḳd-ı gevher

Kulaḳdan kulaḡa çekmiş kavisler

چو برگ گل بوقت صبح تازه²⁸²

ز ننگ و سحر پاک و عار غازه

965 Şabāḥ vaḳti olan gül gibi tāze

Evet onlarda yokdu sihr ü ḡāze

نغوله بسته بر لاله ز عنبر

ز گوش آویزه کرده لؤلؤ تر

966 Dirilip lāle-veş saçlar mu‘ anber

Kulaḳlardan aşılmış lü‘lū‘-i ter

هزار امرد غلام فتنه انگیز

بعشوه جان ستان وز غمزه خونریز

967 Nice emred gulām-ı fitne-engīz

Alan ‘işveyle cān; ḡamzeyle ḡūn-rīz

کلاه لعل بر سر کج نهاد

گره از کاکل مشکین گشاده

968 Başa egri ḳomuşlardı külāhı

Açılmış kākülün çīn-i siyāhı

²⁸² “tāze” ve “şubḥ” kelimeleri üzerine takdim-tehir düzeltmesi görülmektedir.

ز اطراف کله هر تار کاکل

چنان کز زیر لاله شاخ سنبل

969 Kūlāhıñ her yanında tār-ı kākül

Şanırsıñ lāleniñ altında sünbül

ببر کرده قباهای قصب رنگ

چو غنچه نازک و چون نی شکر تنگ

970 Ketān elbise [i]di cümle der-ber

Miṣāl-i ğonce nāzük; nāy-şekker

کمرهای مرصع بسته بر موی

بموی آویخته صد دل ز هر سوی

971 Miṣyānında muraşsa‘dı kemerler

Açılmış nice diller onda yer yer²⁸³

[38b]

هزار اسب نکو شکل خوش اندام

بگاه پویه تند و وقت زین رام

972

ز گوی پیش چوگان تیز دوتر

ز آب روی سبزه نرم رو تر

973

اگر سایه فکندی تازیانه

برون جستی ز میدان زمانه

974

چو وحشی گور در صحرا تکاور

---

²⁸³ Bundan sonra gelen 38b, 39a, 39b, 40a ve 40b varaklarındaki beyitler ile 41a'daki bir beytin tercümesi yapılmamıştır.

چو آبی مرغ در دریا شناور

975

شکن در سنگ خارا کرده از سم

گره بر خیزران افکنده بردم

976

بریده کوه را آسان چو هامون

ز فرمان عنان کم رفته بیرون

977

هزار اشتر همه صاحب شکوهان

سراسر پشته پشت و کوه کوهان

978

چو زهاد قناعت کوش کم خوار

چو اصحاب تحمل بار بردار

979

بریده صاحب بیابان بر توکل

خریده خار را چون سنبل و گل

980

ز انواع نفایس صد شتروار

خراج کشوری بر هر شتر بار

981

دو صد مفرش ز دیبای گرامی

چه مصری و چه رومی و چه شامی

982

دو صد درج گهرهای درخشان

ز یاقوت و در و لعل بدخشان

983

دو صد طبله پر از مشک تتاری
ز بان و عنبر و عود قماری

984

[39a]

بهر جا ساربان منزل نشین شد
همه روی زمین صحرای چین شد

985

مرتب ساخت از بهر زلیخا
یکی دلکش عماری حبله آسا

986

مقطع خانه از صندل و عود
موصل لوح های وی زراندود

987

مرصع سقف او چون چتر جمشید
زرافشان قبه اش چون گوی خورشید

988

برون واندرون او همه پر
ز مسمار زر و آویزه در

989

زلیخا را در آن مخمل نشانددند
بصد نازش بسوی مصر راندند

990

به پشت بادپایان آن عماری
روان شد چون گل از باد بهاری

991

هزاران سرو و شمشاد و صنوبر
سمن روی و سمن بوی و سمن بر

992

روان گشتند گوئی نوبهاری
رخ آورد از دیاری در دیاری

993

بهر منزل که شد جا آن صنم را
خجالت داد بستان ارم را

994

غلامان مست و جولان در تک و تاز
کنیزان جلوه گر در هودج ناز

995

فکنده هر کنیز از زلف دامی
شکار خویشتن کرده غلامی

996

کشیده هر غلام از غمزه تیری
گشاده رخنه در جان اسیری

997

[39b]

ز یکسو دلبری و عشوه سازی
ز دیگر سو نیاز و عشقبازی

998

هزاران عاشق و معشوق در کار
بهر جا صد متاع و صد خریدار

999

بدین دستور منزل می بریدند

بسوی مصر محمل می کشیدند

1000

زلیخا با دلی از بخت خشنود

که راه مصر طی خواهد شدن زود

1001

شب غمرا سحر خواهد دمیدن

غم هجران بسر خواهد رسیدن

1002

ازان غافل که آن شب بس سیاه است

ازو تا صبح چندین ساله راهست

1003

بروز روشن و شبهای تاریک

همی راندند تا شد مصر نزدیک

1004

فرستادند از آنجا قاصدی پیش

که راند پیش ازیشان محمل خویش

1005

بسوی مصر محمل ر دواند

عزیز مصر را مژده رساند

1006

که بر سر آمد اینک دولت نیز

گر استقبال خواهی کرد برخیز

1007

خبر یافتن عزیز مصر از مقدم زلیخا

Ḥaber Yāften-i ‘Azīz-i Mısr Ez-Maḵdem-i Züleyḥā
‘Azīz-i Mısr’ın Züleyḥā’nın Geldiginden Ḥaber Aldığıdır.

عزیز مصر چون آن مژده بشنید

جهانرا بر مراد خویشتن دید

1008

منادی کرد تا از کشور مصر

برون آیند یکسر لشکر مصر

1009

[40a]

ز اسباب تجمل هر چه دارند

همه در معرض عرض اندر آرند

1010

برون آید سپاهی پای تا فرق

همه در زیرود زر گهرش غرق

1011

غلامان و کنیزان صد هزاران

همه گلچهرگان و مه عذاران

1012

غلامانی به طوق و تاج زرین

چو رسته نخل زر از خانه زرین

1013

کنیزانی همه در هفت کرده

بهودج در پس زربفت پرده

1014

شکر لب مطربان نکته پرداز

برسم تهنیت خوش کرده آواز

1015

مغنی جنگ عشرت ساز کرده

نوای خرمی آغاز کرده

1016

بمالش کرده گوش عود را باب

طرب را ساخته اوتارش اسباب

1017

نوای نی امید وصل داده

بجان از وی امید وصل زاده

1018

رباب از با رغم جانرا امان ده

برآورده کمان از نعره زه

1019

درافکنده دف این آوازه دوست

کزو در دست ره کوبان بود پوست

1020

بدین آیین رخ اندر ره نهادند

بره داد نشاط عیش دادند

1021

چو مه چون یک دو سه منزل بریدند

بآن خورشید و مهرویان رسیدند

1022

زمینی یافتند از تیرگی دور

زده در وی هزاران قبه نور

1023

[40b]

تو گوئی ابر چرخ بی کناره

بسان ژاله باریده ستاره

1024

کشیده در میان بارگاهی

ز خوبآن صف زده گردش سپاهی

1025

عزیز مصر چون این بارگه دید

چو صبح از پرتو خورشید خندید

1026

فرود آمد ز رخس خسروانه

به سوی بارگه شد خوش روانه

1027

مقیمان حرم پیشش دویدند

باقبال زمین بوسش رسیدند

1028

یکایکرا سلام و مرحبا گفت

چو گل در رویشان از خنده بشگفت

1029

تفحص کرد ازیشان حال آنماه
ز آسیب هوا و محنت راه

1030

برسم پیشکش چیزی که بودش
به پیش چشم خوشتر می نمودش

1031

چو از شیرین و شاقان شکرخند
چو از زرین کلاهان کمربند

1032

چو از اسبان زین در زر گرفته
ز دم تا گوش در گوهر گرفته

1033

چو از موینه و ابرشمینه
چو از نادر گهرهای خزینه

1034

ز شکرهای مصری تنگ بر تنگ
ز شربت‌های مصری رنگ در رنگ

1035

بدین ها روی صحرا را بیاراست
تلطف ما نمود و عذرما خواست

1036

[41a]

بفردا عزم صحرا را نامزد کرد
وز آن پس رو بمنزلگاه خود کرد

1037

دیدن زلیخا عزیز از شکاف خیمه

Dīden-i Züleyhā ‘Azīz ez-Şikāf-ı Hayme

Züleyhā’nın ‘Azīzi Çadırın Aralığından Görüp Bî-hūş Olduğudur.

کهن چرخ مشعبه حقه بازیست

پی آزار مردم حيله سازيست

1038 Bu köhne çarh ki bir hoşka-bâzdır
Bizi aldatmak için hîle-sâzdır
با میدی نهد بر بی دلی بند

برد آخر بنومیدش پیوند

1039 Urur bir kalbe bir ümmîd ile bend
Keser sonra ümîdsizlikle peyvend
نماید میوه کامیش از دور

کند خاطر بنا کامیش زنجور

1040 Uzaqdan gösterir de mîve-i kām
Üzer nâ-kāmlık ile kalbi encām
عزیز مصر چون افکند سایه

در آن خیمه زلیخا بودو دایه

1041 ‘Azīz-i Mısr çün şalmışdı sāye
Çadır[d]aydı Züleyhā ile dāye

عنان بر بود ش از کف شوق دیدار

بدایه گفت کای دیرینه غمخوار

- 1042 Tüvânın kesdi onda şevk-ı dîdâr
Dedi. Ki dāyeye ey yār-ı ġam-ĥār
علاجی کن که یک دیدار بینم
کزین پس صبر را د شوار بینم

- 1043 Görem bir çāre bul bir kerre dîdār
Ki şabr etmek baña pek oldu düşvār
نبا شد شوق دل هرگز از آن پیش
که همسایه شود یار وفا کیش

- 1044 Göñülde şevk olur müzdād her bār
Ki koñşu ola ger yār-ı vefā-dār
چو گیر دآب بر لب تشنه جانی
بسوزد گر نه ترسازد دهانی

- 1045 Dudağında şu tutan teşne bir cān
Ger ıřlatmazsa ağızı ola sūzān²⁸⁴
زلیخارا چو دایه مضطرب دید
بتد بیرش بکرد خیمه کردید

- 1046 Züleyhā'yı görünce böyle dāye
Kılıp tedbîr verdi oña vāye
شکا فی کرد بصد افسون و نیرنگ
در آن خیمه چو چشم خیمکی تنگ

- 1047 Yer açdı ĥaymeniñ bir kūşesinden
Züleyhā kırtula endîşesinden

---

²⁸⁴ Mütercim, 1043-1044. beyitleri işaret ederek “ırsāl-i mesel” olduğu açıklamasını yapmıştır.

زلیخازو از آن خیمه نگاهی

برآورد از دل غمدیده آهی

- 1048 Züleyhā atdı ondan bir nigāhın
Çıkardı kalb-i gam-dīdeden āhın
که و او یلا عجب کاریم افتاد
بسر نابهره دیواریم افتاد

- 1049 “Ki: vāveylā bu işdir baña düşvār
Naşībsiz başıma yıkıldı dīvār”²⁸⁵

[41b]

نه آن است این که من در خواب دیدم
بجستو جویش این محنت کشیدم

- 1050 “Benim ru‘yāda gördüğüm değil bu!
Ki etdim cüst ü cūsunda tekāpū!”
نه آنست این عقل و هوش من برد
عنان دل به بیهوشیم بسپرد

- 1051 “Degil bu aklım alan o dil-āver!
Benim hūşum alıp giden ber-ā-ber”
دریغا بخت سستم سختی آورد
طلوع اخترم بدبختی آورد

- 1052 “Dirīgā ṭālī‘im süst oldu gāyet!
Baña bed-bahtlık verdi bu ṭal‘at!”
نشاندم نخل خرما خار بردار
فشاندم تخم مهر آزار بردار

²⁸⁵ Mütercim, beytin altına “be-ser nā-behre” ifadesinin karşılığı olarak “naşībsiz başım” yazmıştır. Bu karşılığın altına da “(بسر نابهره دیواریم افتاد)” taḫdīrindedir” açıklamasını yapmıştır.

1053 Nihāl-i ħurmā dikdim çıkdı bir ħār²⁸⁶

Ekip toĥm-ı maĥabbet gördüm āzār²⁸⁷

برای گنج بردم رنج بسیار

فتاد آخر مرا با اژدها کار

1054 “Ĥazīne zu‘ mu ile bekledim ġār!

Nihāyet ejdehā düşdü baña kār!”

شدم بر بوی گل چیدن بگلشن

سنان خار زد چنگم بدامن

1055 “Gidip gül dermek için gülşene ben!

Dikenlikde ĥakıldı ĥaldı dāmen!”

منم آن تشنه در ریگ بیابان

برای آب هر سوئی شتابان

1056 “Beyābānda benim o teşne-leb cān!

Şu için her yaña olmuş şitābān!”

زبان از تشنگی بر لب فتاده

لب از تبخاله موج خون گشاده

1057 “Şusuzluĥdan dili aġzında yanmış!

Dudaĥ teb-ĥāleden ĥana boyanmış!”

نماید ناگهان از دور آبم

فتان خیزان بسوی آن شتابم

1058 “Uzaĥdan şu ola nā-geh nümāyān

Düşe ĥalkĥa olur idim şitābān”

²⁸⁶ Mütercim, mısra‘ın yanına “(Bār) bu yerde mīve ma‘ nāsında olur” açıklamasını yazmıştır. Ancak Farsça ve Türkçe beyitte “bār” kelimesi bulunmaz.

²⁸⁷ Mütercim, mısra‘ın yanına “āzār” kelimesi yerine vezin ve anlam bakımından uygun olan bir başka kelime önerisi olarak “ekdār” yazmıştır.

بجای آب یابم در مغاکی

ز تاب خور درخشان شوره خاکی

- 1059 “Bulurum şu diye ğūr-ı hevek-nāk
Güneşden öyle kızmış şüre bir hāk!”
منم آن راحله گم کرده در کوه
ز بی زادی بزیر کوه اندوه

- 1060 “Benim dağda yitiren kārṽānı!
Dağ altından gelir zār u figānı!”
شده پا شاخ شاخ از زخم سنگم
نه پای سیرو نه رای درنگم

- 1061 “Ayağ taşdan yarılmış pāre pāre
Yürümek; durmağa yok nice çāre”
بناگه چشم خون آغشته من
خیالی ببند از گم گشته من

- 1062 “Görür bu kanlı çeşmim bir ḥayālī
Yitirdiğim var olmak ihtimālī”

[42a]

گشایم گام سوی او دلیری

بود از بخت من درنده شیری

- 1063 “Adım atsam oña doğru şitābān! (dal ile)
Olur bahtımdan o yolda bir arslān!”
منم آن بحری کشتی شکسته
برهنه بر سر چوبی نشسته

- 1064 “Gemisi parçalanmış baḥrīyim ben!
Ki yok oturmağa ğayrı serenden!”

رباید هر زمان از جای موجم

برد گه تا حسیض و گه بر اوجم

1065 “Yerimden kıpmak ister zür-ı mevce!

Götürür geh hafife; gâh evce!”

بناگه زورقی آید پدیدار

شوم خرم کزو آسان شود کار

1066 “Görünür nâ-gehân bir yanda zevrak

Sevinç olur o ânda baña mülhak!”

چو نزدیک من آید بی درنگی

بود بهر هلاک من نهنگی

1067 “Yakına gelse ger etse tevakıuf!

Balık olur helâkim-çün telehhüf!”

چو من در جمله عالم بیدلی نیست²⁸⁸

میان بیدلان بیحاصلی نیست

1068 “Cihânda ben gibi bî-dil mi vardır?!

: ‘ Aceb ben gibi bî-hâşıl mı vardır?’”

نه دل دارم بدست اکنون نه دلبر

از آنم دست بر دل سنک بر سر

1069 “Ne vardır şimdi bende dil; ne dil-ber!?

Onuñ-çün cebr ü şabra kabl-i mazhar!”

خدا را ای فلک بر من ببخشای

بروی من دری از مهر بگشای

1070 “Benim! Allâh için lutfuña muhtâc!

Yüzüme ey felek bir bâb-ı mihr aç!”

---

²⁸⁸ Mütercim, “bî-dil” kelimesini açıklamak üzere Farsça mısra‘ ın yanına fâriğ notunu düşmüştür. Fâriğ, Arapça bir kelime olup vazgeçmiş, terk etmiş, el çekmiş (kimse) anlamına gelir.

اگر ننهی بکف دامان یارم

گرفتار کسی دیگر ندارم

1071 “Çomazsañ ger ele dāmān-ı yāri!?”

Giriftār etme dīger yāre bārī?!”

بروسائی مده پیراهنم را

بدست کس میالا دامنم را

1072 “Sen etme zell ile pīrāhenim çāk

Fağat yārimle eyle dāmenim pāk”

بمقصود دل خود بسته ام عهد

که دارم پاس گنج خود بصد جهد

1073 “Göñülde maqşadım çün bağladım ‘ahd!

Ki edem gencimi hıfz etmege cehd!”

مسوز از غم من بیدست و پا را

مده بر گنج من دست ازدها را

1074 “Beni yakma! Verip ğamla havāya!

Ĥazīnem verme dest-i ejdehāya!”

ازینسان تا بدیری زارئی داشت

ز نوک هر مژده خونبارئی داشت

1075 Gece geç böyle zār u zār olurdu

Bütün kirpikleri ĥūn-bār olurdu

همی نالید از جان و دل چاک

همی مالید روی از درد بر خاک

1076 Fiğāndan cānı; qalbi çāk olurdu

Düşerdi yere; yüzü ĥāk olurdu

در آمد مرغ بخشایش به پرواز

سروش غیب ناگه دادش آواز

1077 Hemān-dem eyledi ḥaḳ kuşu pervāz

Ferişte verdi oña böyle āvāz

(که ای بیچاره روی از خاک بردار

کزین مشکل ترا آسان شود کار)

1078 (Ki! Ey bī-ḥāre ḳalk; olma hirāsān!

Bu müşkilden olacak işiñ āsān!)

(عزیز مصر مقصود دلت نیست

ولی مقصود بی او حاصلت نیست)

1079 (‘Azīz-i Mısr maḳşūduñ degil! Bil!

Velī onsuz degil maḳşūd ḥāşıl!)

(ازو خواهی جمال دوست دیدن

و زو خواهی بمقصودت رسیدن)

1080 (Cemāl-i yāri görmek ondan iste!

Evet! Maḳşūda ermek ondan iste!)

(مباد از صحبت وی هیچ بیمت

کزو ماند سلامت قفل سیمت)

1081 (Onuñla olmasın şoḥbetde bīmiñ

; Ḳalır ondan selāmet ḳufl-ı sīmiñ)²⁸⁹

(کلیدشرا بود دندانه از موم

بود کار کلید موم معلوم)

²⁸⁹ Mütercim “ḳufl-ı sīmiñ” tamlamasını açıklamak için beytin yanına ‘işmetiñ yazmıştır.

1082 (Kilīdiñ. Ki dişi mūmdan ola ger
; Kilīde mūm olan miftāh n'eyler?)
چه حاجت گوهرت را داشتن پاس

ز نرم آهن نیاید کار الماس

1083 (Ne hācet kayd-ı hıfz-ı 'işmete yā?
Şivetden fi' l-i elmās gelmez aṣlā)
(چو از خار ترش دادند سوزن
چه سان باشد بخارا بخیه افکن)

1084 (Onuñ. Ki ignesidir yaş dikenden
Olur mu mermer üzre baḥye-efken?)²⁹⁰
(چو باشد آستین از دست خالی
نیاید ز آستین خنجر سگالی)

1085 (Bulunmaz ise yeñ içinde el ger
O yeñden hīç gelir mi fi' l-i ḥancer?
زلیخا چون ز غیب این مژده بشنود
بشکرانه سر خود بر زمین سود

1086 Bu müjde geldi çün o nāzenīne
Teşekkürle yüzün sürdü zemīne
زبان از ناله و لب از فغان بست
چو غنچه خوردن خونرا میان بست

1087 Kōdu dilden dudağından fiḡānı
Miṣāl-i ḡonce ḥūn-bār oldu cānı
ز خون خوردن دم بیغم نمی زد
ز غم می سوخت اما دم نمی زد

---

²⁹⁰ Mütercim, beytin yanına “baḥye-efgen”in karşılığı olarak “dikiş diken” yazmıştır.

- 1088 Kān içmekden degildi hīç bī-ğam
Erirdi ğamdan ammā. Ki dem-ā-dem

بره می بود چشم انتظارش

که کی این عقده بگشاید ز کارش

- 1089 Faḫaṭ yoldaydı çeşm-i intizārı
Ki bu ‘ıkdı naşıl ḥallede bārī?

[43a]

بمصر آمدن زلیخا

Be-Mısr Āmeden-i Züleyḫā

Züleyḫā’nıñ Mısr’a Duḫūlü

سحرگاهان که زد چرخ مکوکب

ز زرین کوس کوس رحلت شب

- 1090 Seḫer vaḫtinde. Ki ḫarḫ-ı mükevkeb
Güneşden urdu kūş-ı rıḫlet-i şeb

کواکب نیز محمل بر شکستند

بهمراهی شب محمل بیستند

- 1091 Yükün yıkmışdılar cümle kevākib
Tutup maḫmil geceyi oldu ‘ākı²⁹¹

شد از رخشانی آن زر فشان کوس

برنگ پر طوطی دم طاووس

- 1092 Ziyā vü şemsden reng oldu ‘ādī
Ṭāvus kıyruğu; yā ṭūṭī ḫanadı²⁹²

²⁹¹ Mütercim, beytin yanına “Kevākibiñ ufūlü ki şāfi‘i vaḫtidir” açıklamasını yazmıştır.

²⁹² Mütercim, beytin yanına “Fecr ile ṭulū‘ beynindeki rengden kināyedir” açıklamasını yazmıştır.

عزیز آمد بفر شهر یاری

نشانند از خیمه مه را در عماری

1093 ‘Azīz etdi gelip bu ānda ‘aql
Züleyhā’yı çadırdan maḥfeye naql
سپه را از پس و پیش و چپ و راست
بآیینی که می بایست آراست

1094 Sipāhıñ dört cihetden kıldı ta‘yın
Müretteb eyledi bürüca āyın
ز چتر زر بفرق نیکبختان
بپا شد سایه ور زرین درختان

1095 Başında tutdu altın sāye-bānlar
Ağaçdan çetr kurup o cüvānlar
مرصع زین بیای هر درختی
شده مسند برای نیک بختی

1096 Muraşşa‘ her ağaç altında mümted
O nīk-i baht için var idi mesned
درخت و سایه و مسند روانه
نشسته نیکبخت اندر میانه

1097 Ağaçla şāye; mesned idi seyyār
Züleyhā ortada oturdu meh-vār
طرب سازان نواها ساز کردند
شتربانان حدی آغاز کردند

1098 Țarab-sāzān nevā-yı sāz ederdi
Deveci sürmege āğāz ederdi²⁹³

²⁹³ Mütercim, beytin yanına “ḥadī” kelimesinin karşılığını yazmıştır: “Ḥadī. Sürmek ma‘nāsına ‘Arabī’dir.”

شد از بانگ حدی و غلغل لحن

فلکها را طبق پر دشت را صحن

1099 (Ḥadī) şavtından oldu öyle elḥān

Ki eflāk ü şaḥārī idi mel'ān

ز بس رفتار کز اسپ و شتر بود

در و دشت از هلال و بدر پر بود

1100 Deve; at o kadar çok lā-maḥāle

Ki şaḥrā doldu tā bedr ü hilāle

گهی کنده بهر سوی از تک و پوی

هلال از زخم ناخن بدر را روی

1101 Kōparırdı koşup tırnağı gāhī

Yüzün bedriñ; gehī dendān-ı māhī²⁹⁴

[43b]

گهی طالع شده فرخنده بدری

هلال از وی شده ناچیز قدری

1102 Gehī ṭālī' olur ferḥunde bir bedr

Hilāl ondan olurdu kemterīn ḡadr

زمین را کرده ریش اسپ از سم خویش

کف پای شتر مرهم بر آن ریش

1103 Zemīne na' l-i ḡayl açdıḡça yara²⁹⁵

Bulurdu pāy-ı üştür oña çāre

پی مست آهوان را زین نشیمن

صهیل بادپایان ارغنون زن

²⁹⁴ Mütercim, 1099 ve 1100. beyitleri işaret ederek “(Mübālaḡa-i ‘Acemāne) buña denir (Li-nāmıḡıhi) açıklamasını yazmıştır.

²⁹⁵ Mütercim, ilk mısra'ın yanına vezin ve anlam bakımından uygun farklı bir mısra' önerisi yazmıştır: “Yere at tırnağı açdıḡça yara”

1104 Hep āhuvāna vermek-çün cünūnu

At āvāzı ururdu erganūnu

پی آسودگان هودج ناز

نفیر ساربانان پرده پرداز

1105 Ferahlansın diye o maḥfe-i nāz

Nefīr-i sārbandı perde-perdāz

کنیزان زلیخا خرم و خوش

که رست از دیو هجران آن پریش

1106 Züleyhā'dan kenīzān idi ḥurrem

Ki ḳurtuldu diye hicrānda o dem

عزیز و اهل او هم شادمانه

که شد زینسان بتی بانوی خانه

1107 ‘Azīz ü ehli idi şādmāne

Ki oldu böyle meh bānū-yı ḥāne

زلیخا تلخ عمر اندر عماری

رسانده بر فلک فریاد و زاری

1108 Züleyḥa maḥfedeydi telḥ kārı

Çıḳardı göklere feryād u zārı

که ای گردون مرا زینسان چه داری

چنین بیصبر و بی سامان چه داری

1109 “Ki ey gerdūn baña söyle; ne yapdın?!”

Beni bī-şabr edip böyle ne yapdın?”

ندانم در حق تو من چه کردم

که افکندی چنین در رنج و دردم

1110 “ ‘Aceb n’etdim seniñ ḥaḳḳıñda bilmem!?”

Ki etdin derd ü rence böyle tev’em”

نخست از من بخوابی دل ربودی

ببیداری هزارم غم فزودی

1111 “Pīṣīn bir ḥābdan göñlümü aldın!

Uyandıkda ğam u ekdāra şaldın!”

گه از دیوانگی بندم نهادی

گه از فرزانی بندم گشادی

1112 Xoduñ bende gehī dīvāne kıldın!

Çıkardın bendi geh ferzāne kıldın!”

چو شد از تو شکست خود درستم

خطا کردم که از تو چاره جستم

1113 “Sen açdın kalb-i şāfım üzre yara

Ḥaṭā senden dilemek idi çāre?”

[44a]

چه دانستم که وقت چاره سازی

ز خان و مان مرا آواره سازی

1114 “Bileydim çāre yoğdur sende cāndan?

Beni ayıracağdın ḥānumāndan?”

مرا بس بود داغ بی نصیبی

فزون کردی بر آن درد غریبی

1115 “Baña yetmez mi idi bī-naşīblik?

Oña bir de füzūn etdin ğarīblik!”

چو باشد جانگدازی چاره سازیت

معاذالله چه باشد جانگدازیت

1116 “Eger bu ise sende çāre-sāzlık?

Ma‘āza’llāh naşıldır cān-güdāzlık?”

منه در ره دگر دام فرییم

میفکن سنگ بر جام شکیم

1117 “Daha yolda kıma dām-ı fīrībi
Urup taş: kıırma bu cām-ı şikībi!”
دهی وعده کزین پس کامیابی

وز آن آرام جان آرام یابی

1118 “Dediñ. Ki: bulacaqsıñ şoñradan kām
O cān-ārāmdan bulursañ ārām!”
ازین وعده بغایت شادمانم

ولی گر بختم این باشد چه دانم

1119 “Bu va‘ diñden be-gāyet şādmānım!
Bu ise bahtım ammā yandı cānım!”
زلیخا با فلک این گفت و گو داشت

که آن برداشت را آمد فرو داشت

1120 Züleyhā söyleşir idi hemīşe
Ki yol yüksek iken döndü inişe
برآمد بانگ ره دانان به تعجیل

که اینک شهر مصر و ساحل نیل

1121 Kılağuzlar bağır[d]ı; etdi ta‘ cīl²⁹⁶
Ki işte Mısr; işte şāhil-i Nīl
هزاران تن سواران با پیاده

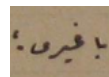
خروشان بر لب نیل ایستاده

1122 Ne biñlerce piyādeyle süvārān
Leb-i Nīl’e durup olmuş hūrūşān
عزیز مصر را در حق گذاری

بکف بهر نثار آن عماری

---

²⁹⁶ Mütercim “bağırdı” kelimesinde dal harfini eksik yazmıştır.

1123 ‘Azīz-i Mısr içindi haq-güzārı
Avuçla maḥfeye etdi nişārı
طبقهای زر از زر و درم پر
طبقهای دگر از گوهر و در

1124 Ṭabaḳlarla dolu aqçe ile zer
Dīger dolu ṭabaḳlar dürr ü gevher
گهرریزان بر او صاحب نثاران
چو بر طرف چمن بر غنچه باران

1125 O maḥfe üstüne şāḥib-nişārān
Çemende gonceye yağardı bārān
ز بس کفها زر و گوهر فشان شد
عماری در زر و گوهر نهان شد

1126 Avuçlar oldu öyle gevher-efşān
Ki maḥfe oldu gevherlerde pinhān

[44b]

نمی آمد ز گوهر ریز مردم
در آن ره مرکبان را بر زمین سم

1127 O rütbe çok dökülmüş idi gevher
Yere degmezdi na‘l-i esb ü ester
چو گشتی سم اسبی آتش افکن
ز لعل و نعل بودی سنگ و آهن

1128 Āteş çıksaydı bir at tırnağından
Aḳardı la‘l ü sīm Nīl ırmağından
همه صفها کشیده میل در میل
نثار افشان گذشتند از لب نیل

1129 Bütün şaflar çekilmiş mīl-der-mīl
Şacı şačanla dolmuş şāḥil-i Nīl

به نیل اندر شد از درهای شاهی

چو پر گوهر صدف هر گوش ماهی

1130 Zemīn-i Nīl doldu dürr-i şāhī

Güher dolu şadef; her gūş-ı māhī²⁹⁷

شد از بذل درم ریزان بسیار

نهنگش نیز چون ماهی درم دار

1131 Derim rīzān tekeşşür etdi şad-bār

Nehengi de balık gibi derim dār

بدین آرایش شاهانه رفتند

بدولت سوی دولتخانه رفتند

1132 ‘Azīmet etdiler bu zīnet ile

‘Azīzīñ ḥānesine devlet ile

سرائی بلکه در دنیا بهشتی

ز فرشش ماه خشتی مهر خشتی

1133 Sarāy mı? Belki dünyā cennetiydi!

Güneş; ay ferşine bir zīnetiydi!²⁹⁸

در آن دولتسرا تختی نهاده

بزیا ئی ز هر تختی زیاده

1134 Bir altın taht vardı o serāda

Ki zīnetdeydi her tahtdan ziyāde

درو برده بکار استاد زر کار

پی گوهر نشانی زر بخروار

²⁹⁷ Mütercim, 1126, 1127, 1128 ve 1129. beyitleri işaret ederek bu beyitler için “Çok mübālağadır” açıklamasını yazmıştır.

²⁹⁸ Mütercim mısra‘ın yanına “ḥişt” kelimesinin karşılığını yazmıştır: “Ḥişt. Tuğla, kerpīç”

1135 Götürmüşdü oña üstād-ı zer-kār
Güherle, zerle memlū nice ḥar-vār ²⁹⁹
به پای تخت زر مهدش رساندند
گهروارش به تخت زر نشانددند

1136 O taḥta maḥfeyi etdiler īṣāl
Güher gibi olundu naṣb-ı timsāl
ولی جانش ز داغ دل نرسته
از آن زر بود در آتش نشسته

1137 Degildi dāğdan cānı rehā-yāb
Āteş üstündedir şanki zer-i nāb
مرصع تاج بر فرقش نهادند
میان تخت و تاجش جلوه دادند

1138 Baş üste ḵondu bir tāk-ı muraṣṣa‘
Züleyḥā orṭa yerdeydi mülemma‘
ولیکن بود از آن تاج گران سنگ
بزیر کوه از بار دل تنگ

1139 Velīkin o ağır tācdan Züleyḥā
Vücūdu bir dāğ altındaydı gūyā

[45a]

فشاندندش بتارک گوهر انبوه ³⁰⁰
ولی بود آن بر او باران اندوه

1140 Başına saçdılar bir ḥayli gevher
Velī bārān-ı endūh idi bunlar

²⁹⁹ Mütercim mısra‘ in yanına ḥarvār kelimesini açıklamıştır: “Ḥarār: Dedigimiz zarf” (Eşğe yüklenen büyük) Çuval anlamına gelen bu kelime, “ḥarār” olarak bilinip kullanılmaktadır.

³⁰⁰ Mütercim mısra‘ da geçen “tebārek” kelimesinin üzerine “çok olmak” yazmış ve şaḥ kaydı düşerek “betārik” olarak düzeltmiştir.

ز گوهرها که بردی حور از آن رشک

به چشمش درنیامد جز در اشک

- 1141 O gevherler. Ki hūr eyler oña reşk
Hemān onuñ gözündeydi dür-i eşk?
در آن میدان که را باشد سر تاج
که صد سر می‌رود آنجا بتاراج

- 1142 O meydānda kim ister başına tāk?
Ki yüzlerce baş olur onda tārāc
کسی کش زیر هجران لخت لخت است
ز یک لختیست گر مایل به تخت است

- 1143 O. Ki hicrānla ola pāre pāre
Olur bir yara; bahtı bulsa çāre
چو چشم از اشک نومیدی بود پر
کجا باشد در آن گنجائی در

- 1144 Dolarsa eşk-i nevmīdī göze ger
N’aşıl inci şıgar o göze dīger?

عمر گذارشدن زلیخا در مفارقت یوسف

‘Ömr Güzār Şoden-i Züleyhā Der-Mufāraḳat-ı Yūsuf

Züleyhā’nıñ Firāḳ-ı Yūsuf’la Dem-Güzārlıgıdır

چو دل با دلبری آرام گیرد

ز وصل دیگری کی کام گیرد

- 1145 Tuta bir dil. Ki bir dil-berle ārām
N’aşıl ğayrıñ vişālinden alır kām?

یکی پروانه پرد سوی خورشید

چو باشد سوی شمعش روی امید

- 1146 Güne doğru uçar pervâne-āsā
Onuñ ümmîdi şem‘ i bulmak ammā
نهی صد دسته ریحان پیش بلبل
نخواهد خاطرش جز نکهت گل

- 1147 Kona ger bülbüle şad-deste reyhân
Gül eyler hâşır-ı bülbülde cevlân
ز مهر آتش چو در نیلوفر افتد
تماشای مهش کی در خور افتد

- 1148 Güneşden tâb alan nîlûfer âyâ
Yaraşmaz eylemek mâhı temâşâ?
چو خواهد تشنه جانی شربت آب
نیفتد سودمندش سکر ناب

- 1149 Dilerse cân-ı teşne içmegi âb
Müfîd olur mu oña sükker-i nâb
زلیخا را در آن فرخنده منزل
همه اسباب حشمت بود حاصل

- 1150 Züleyhâ’ya mu‘ azzezdi bu menzil
Ki hep esbâb-ı haşmet idi hâşıl
غلامی بود پیش رو عزیزش
نبود از مال و زر کم هیچ چیزش

- 1151 ‘Azîz idi oña bir bende gūyâ
Degildi ondan eksik mālî zîrâ
پرستاران گلبوی و گل اندام
پرستاریش را بیصبر و آرام

- 1152 Bunuñ huddāmı gül-būy u gül-endām
Oña nisbetdedir bī-şabr u ārām

[45b]

کنیزان دل آشوب دل ارا

پی خدمتگری ایستاده بر پای

- 1153 Dil-āşūb u dil-ārā hep kenīzān
Huzūrunda idi hıdmetde her ān
غلامان قصب پوش کمر بند

ز سر تا پای شیرین چون نی قند

- 1154 Kaşab-pūş u kemer-beste gulāmān³⁰¹
Ney-i khand idiler şīrīn-terīn-i cān³⁰²

سیه فامانی از عنبر سرشته

ز شهوت پاک دامن چون فرشته

- 1155 ‘Abīr-ağışte-fıtrat sūd-fāmān
Melek-veş cümlesi de pāk-dāmān

مقیمان حریم پاکبازی

امینان حرم در کارسازی

- 1156 Hārīm-i ‘iffete lāyık muķīmān
Haremde iş gören cümle nedīmān
ز خاتونان مصری هم نشینان

بر عنائی و خوبی نازنینان

- 1157 Zenān-ı Mışr gibi hem-nişīnler
Güzellik ile cidden nāzenīnler

³⁰¹ Mütercim, mısra‘ın yanına “kaşab-pūş kelimesinin karşılığını yazmıştır: “Kaşab-pūş:ketān elbise giyen”

³⁰² Mütercim, mısra‘ın yanına “ney-i khand” tamlamasının karşılığını yazmıştır: “Ney-i khand: şeker kameşi”; mısra‘ın vezni problemlidir.

همه هم قامت و همزاد با او

بنوق هم نشینان شاد با او

1158 Bütün hem-ķāmet ü hem-zād onuñla

Bütün pür-zevķ u pür-şād onuñla

زلیخا با همه در صغه بار

که یکسان بود آنجا یار و اغیار

1159 Züleyhā'ya bütün bunlar idi yār

Ki yeksāndı o yerde yār u aġyār

بظاهر با همه گفت و شنو داشت

ولی دل جای دیگر در گرو داشت

1160 Söze şüretde ھاşr-ı zihn ederdi

Velī ķalb āġarıyla rehn ederdi

لبش با خلق در گفتار می بود

ولی جان و دلش با یار می بود

1161 Dilinde ħalk ile ġüftār olurdu

Velī ķalbinde gizli yār olurdu

بصورت بود با مردم نشست

بمعنی از همه خاطر گسسته

1162 Olurdu şüretā herkesle dil-şād

Faķat ma'nen idi herkesden āzād

ز وقت صبح تا شب کارش این بود

میان دوستان کردارش این بود

1163 Şabāĥdan aķşāma bu idi ķārı

Muĥıbbānı ile bu idi cārı

چو شب بر چهره مشکین پرده بستی

چو مه در پرده اش تنها نشست

1164 Çekince yüze gece müşğ perde
Kalırdı hem-çü meh tenhā o yerde
خیال دوسترا در خلوت راز
نشاندی تا سحر بر مسند ناز

1165 Hayāl-i yārı halvet-rāza ekşer
Çekerdi tā seher nāz ile hem-ber

[46a]

بزانوی ادب پیش نشستی

بخد مت کردن او دست بستی

1166 Huzūrunda edeble diz çökerdi

Oña hıdmet için boynun bükerti

پس آنکه چنگه بنشستیش در پیش

بعرض او رسانیدی غم خویش

1167 Huzūra diz çöküp oturduğu dem

Oña ‘arz eyler idi mātem-i gam

نالہ چنگ محنت ساز کردی

سرود بیخودی آغاز کردی

1168 Düzerdi nālesiyle nağme-i çeng

Ederdi nağme-i bī-hūşı āheng

بدو گفتی که ای مقصود جانم

بمصر از خویشتن دادی نشانم

1169 Oña derdi “Ki ey maḳşūd-ı cānım

Baňa dediñ. Ki (Mısr idi mekânım)”

عزیز مصر گفتی خویش را نام

عزیزی روزیت بادا سرانجام

1170 “ (‘ Azīz-i Mısr) dediñ kendiñe nām

‘ Azīzlik bir gün ola saña encām”

بفرقم تاج عزت از عزیزیت

بروی آثار دولت از کنیزیت

1171 “ ‘ Azīzlikden başımda tāt-ı ‘ izzet

Kenīzlikden yüzümde ferr-i devlet”

بمصر امروز مهجور و غریبم

ز اقبال وصال بی نصیبم

1172 “Bugün Mısr içre mehcūr u ğarībim

Vişālīñ devletinden bī-naşībim”

ندانم تا یکی سوزم بدین داغ

چراغ محنت افروزم ازین داغ

1173 “Nice bir yanayım dāğ ile bilmem?

Çerāğ-ı miḥnet-efrūzum dem-ā-dem”

بیا در رونق باغ دلم باش

بوصلت مرهم داغ دلم باش

1174 “Göñül bāğına gel revnaķ veren ol!

Oña merhem-zen-i vuşlat da sen ol!”

بنومیدی کشید از عشق کارم

سروش غیب کرد امیدوارم

1175 “Bu nevmīdī [ki] ‘ aşķ etti giriftār

Faķat kıldı sürüş-ı ğayb ümīd-vār”

بآن امیدم اکنون زنده مانده

ز دامن گرد نومیدی فشانده

1176 “O ümīd ile şimdi zindeyim ben

Ümīdsizlik tozun silken etekden”

بنوری کز جمالت بر دلم تافت

یقین دانم که آخر خواهمت یافت

1177 O nūr ile. Ki göñlümdür münevver

Seni bulmak benim için muḳadder!

ز شوقت گر چه خونبارست چشمم

به سوی شش جهت چارست چشمم

1178 Gözüm şevkından oldu gerçi hūn-bār

Cihāt-ı sitte bakmakdan faḳaṭ ḩār

[46b]

خوشا وقتی که از راهی در آئی

ببرج دیده چون ماهی در آئی

1179 “Ki hangi semtden āyā gelirsin!”

Gözüm burcuna meh-āsā gelirsin!”

چو دیدار تو بینم نیست گردهم³⁰³

بساط هستی خود درنوردم

1180 “Senin dīdārın alır inbişātım!

Ecel ṭayy eyleyip varlık bisātım!

کنم سر رشته پندار خود گم

شوم از بیخودی در کار خود گم

1181 “Olur bīdārlığında ben de zā’il

Gelir bī-ḩodluğumdan ḩāl-i hā’il”

مرا دیگر بجای خود نه بینی

چو جان آیی بجای من نشینی

³⁰³ Mütercim, mısra’ın yanına “ölürüm” yazmıştır.

- 1182 “Bulamazsıñ beni bir ān yerinde!
Gelip cān gibi otur cān yerinde!”
نهم یکسو خیال ما و من را
تو را یابم چو جویم خویشتن را
- 1183 “Geri ځalır hayāl-i mā ile men!
Bulurum zātıñı . Kendim ararken!”
توئی در هر دو عالم آرزویم
ترا چون یافتم از خود چه گویم
- 1184 “İki ‘ālemde sensiñ bence elzem!
Seni bulunca kimim? Ben de bilmem!”
سحر کردی بدین گفتار شب را
نبستی زین سخن تا روز لب را
- 1185 Bütün şeb tā seher bu idi zikri
Dilinde bu idi; bu idi fikri
چو باد صبح جستن کردی آغاز
بآیین دگر کردی سخن ساز
- 1186 Şabā ger eyleyeydi bādı tesrīb
Ederdi başka bir āheng tertīb
چه گفتی گفتی ای باد سحر خیز
شمیم مشک در جیب سمن بیز
- 1187 Ne verdi? Derdi! “Ey bād-ı seher-ḥız!
Sen: Ey ceyb-i semende müşg-i ter-rız!”
تماشاگاه سرو و سوسن آرای
ز سنبل جعدتر بر روی گل سای
- 1188 “Temāşā-gāh-ı servi ey eden zeyn
Gülün süren yüzüne sünbül-i çin

بشاخ از برگ جنبانی جلاجل

شود رقصان درخت پای در گل

- 1189 “Ey! Eden şāhda yaprağı cünbān!
Dırahtı ey: Eden hayretle rakşān!”
بمعشوقان بری پیغام عاشق
بدین جنبش دهی آرام عاشق

- 1190 “Getiren ma‘ şūka peygām-ı ‘āşık!
Bu cünbişle veren ārām-ı ‘āşık!”
ز دلداران نواز شنامه آری
کنی غمدیدگانرا غمگساری

- 1191 “Dile dil-dārdan eden Tatarlık!
Edersiñ ğamlı qalbe ğam-güsārılık!”

[47a]

کس از من در جهان غمدیده تر نیست
ز داغ بهجر ماتمدیده تر نیست

- 1192 “Cihānda ben gibi ğam-dīde yokdur!
Daha hecr ile mātem-dīde yokdur!”
دلم بیچاره شد دلدارئی کن
غمم بسیار شد غمخوارئی کن

- 1193 “Dilim bī-çāredir dil-dārılık et!
Ġamım çokdur baña ğam-ğārılık et!”
بعالم هیچ منزلگه نباشد
کت آنجا گاه و بیگه ره نباشد

- 1194 “Cihānda olamaz hīçbir nuzül-gāh!
Ki onda olmayasñ gāh u bī-gāh?”

ز در گر خود بود ز آهن درائی

چو در بندند از روزن درائی

1195 “Kapı ger ola āhenden girersin!

Kapı kapansa revzenden girersin!”

ببخشا بر چو من بی راه و رویی

بکن از جانب من جست و جویی

1196 “Bağışla! Ben gibi bî-râh u rûy

Vekîl ol baña! Eyle cüst u cüy

در آ در دار ملک شهریاران

بر آ بر تختگاه تاجداران

1197 ; “Mülükün var mülküne gir! Açık

Gezin tâ tâc-dârân tahtına çık!”

بهر شهری خبر پرس از مه من

بهر تختی نشان جوی از شه من

1198 ; “Haber şor! Şhrden şehre mehimden

Nişân bul! Tahtdan tahta şehimden”

گذار افکن بهر باغ و بهاری

قدم نه بر لب هر جویباری

1199 ; “Güzâr eyle! Be-her bâğ-ı bahâra

Ayak baş! Her kenâr-ı cüy-bâra”

بود بر طرف جویی زین تک و پوی

بچشم آید ترا آن سرو دلجوی

1200 “Ola. Ki sen eder iken tek ü pû

Gözüne ilîşe o serv-i dil-cû!”

بصرای ختن نه از کرم گام

بصورخانه چین گیر آرام

1201 ; “Hoten sahrāsına luṭf ile koy kām!

O şūret-ḥāne-i Çīn’de kıl ārām!”

تماشا کن ز روی او مثالی

بدست آور ببوی او غزالی

1202 “O yüzden bir mişāl eyle temāşā!

Ġazāle bulasıñ o būy ile tā!”

چو گیرد رای رفتن زین دیارت

بهر کوه و دری کافتند گذارت

1203 “Verirseñ bu diyārdan gitmege rāy!?

Teşādūf etdigiñ kūh u dere; çāy!?”

اگر پیش آیدت کبک خرامان

بیاد من بزن دستش بدامان

1204 “Eger keklik görürseñ onda evvel!?

Beni yād eyle: Ur dāmānına el!”

[47b]

وگر بینی براهی کاروانی

درو سالار گشته دلستانی

1205 “Görürseñ yolda ger bir kārṽanı?

; Oña sālār olan bir dil-sitānı?”

بچشم من ببین آن دلستان را

بدین کشور رسان آن کاروان را

1206 “Benim çeşmimle gör o dil-sitānı!

Bu yaña yolla [sen] o kārṽanı!”

بود کان دلستان را چون ببینم

گلی از گلبن امید چینم

1207 “Ola. Ger vaşlına bulam tevessül!

Alırdım gül-büninden belki bir gül!”

ز وقت صبح تا خورشید تابان

بجولانگاه روز آمد شتابان

1208 Şabāḥdan tā. Ki ḥurşīd-i dīraḥşān

Edince ḥacle-gāh-ı leyle cevlan

دلی پر درد و چشم خونفشان داشت

بیاد صبحدم این داستان داشت

1209 Dili pür-derd ü çeşmi ḥün-feşāndı

Şabāḥı bād ile bu dāstāndı

چو شد خورشید شمع مجلس روز

زلیخا همچو خور شد مجلس افروز

1210 Güneş olunca şem‘-i meclis-i rûz

Züleyḥā mihr-veşdi meclis-efrûz

پرستاران به پیشش صف کشیدند

رفیقان با جمالش آرمیدند

1211 Öñünde şaf çekeler idi ḥuddām

Cemāliyle ederler idi ārām

بآن صاف دلان پاک سینه

بجای آورد رسم و راه دینه

1212 O sīne-pāk u şāf-dilāna³⁰⁴

Eder idi ri‘āyet ‘ādilāne

بهر روز و شبی این بود حالش

بدین آیین گذشتی ماه و سالش

1213 Bu idi rûz u şeb hep böyle ḥālī

Bu resm üzre geçerdī māh u sālī

---

³⁰⁴ Mısra‘ın vezni problemlidir.

چو در خلوت دل او تنگ گشتی

بعزم گشت تیز آهنگ گشتی

1214 Şıkılırdı cāmı buldukda ḥalvet
Tenezzüh çün ederdi gāh niyyet
گهی با داغ سینه ز آه و ناله
بدشت افراختی خیمه چو لاله

1215 Gehī pür-dāğ sīne; dilde nāle
Ḳurardı deşte ḥayme hem-çü lāle
ازان گلرخ بلاله راز میگفتی
ز داغ دل سخنها باز میگفتی

1216 O gül-ruḥdan der idi lāleye rāz
Olurdu dāğ-ı dilden ki süḥan-sāz

[48a]

گهی چون سیل مر وادی بتعجیل
شدی با دیده گریان سوی نیل

1217 Gehī çün seyl eyler idi ta‘ cīl
Makarrı olur idi şāḫ-i Nīl
نهادی در میان با او غم خویش
زدی بر نیل دلق ماتم خویش

1218 Oña açardı baḥş-i fūrḳat u ḡam
Ḳoyardı Nīl’e rengīn delḳ-ı mātem
بسر می برد ازینسان روزگاری
بره می داشت چشم انتظاری

1219 Geçerdi işte böyle rüzgārı
Faḳat yoldaydı çeşm-i intizārı

که یارش از کدامی در درآید

چو خور طالع شود چون مه برآید

1220 Ki yārı hangi kapıdan gelecek?

Doğup mihr ü meh-āsā yükselecek?!!!!!

بیا جامی که همت برگماریم

ز کنعان ماه کنعانرا برآریم

1221 Gel ey Cāmī edip lutf eyle ihsān!

Çıkar Ken‘āndan bir mäh-ı Ken‘ān!

ز لیخا با دلی امید وارا است

نظر بر شاهراه انتظارست

1222 Ki ümmīd-vārdır kalb-i Züleyhā!

Bu hāl ile gözü yollarda hālā!

ز حد بگذشت درد انتظارش

دوا بخشی کنیم از وصل یارش

1223 Evet haddini geçdi intizārı!

Devā kı l vuşlat-ı yār ile bārī!³⁰⁵

1224 İlāhī vaşfiña yok hadd ü ğāyet

İlāhī ‘ilmiñe yokdur nihāyet

1225 Benim ahlākımı kı l Yūsuf-āsā

Naşīb eyle baña ‘aşk-ı Züleyhā

1226 Qabūl eyle ‘ināyet kı l ricāmı

Mu‘azzez ola bundan rūḥ-ı Cāmī

---

³⁰⁵ Mütercim, bu beytin ardından şu kaydı düşmüştür: “27 Teşrîn-i Sānī 1218, 2 Rüz-ı Kāsım, der-ḥāne-i ḥod, Meḥmed ‘İzzet. Ardından metinle aynı vezinde kendine ait dört beyitle Allah’a yakarmış ve Yūsuf u Züleyhā’nın müellifi Mollā Cāmī’yi anmıştır.

1227 Cihāndan almamışdır bûy-ı lezzet
Saña müştâk dur[ur] çünkü ‘İzzet

[48b]

آغاز حسد بردن اخوان و دور انداختن یوسف از پدر

Āgāz-ı Ḥased Berden İhvān u Dür Endāhten-i Yūsuf ez-Peder

Ḥazret-i Yūsuf’uñ Birāderi Ḥasede Başlamaları ve Pederlerinden Teb‘İd Eylemeleridir

دبیر خامه ز استاد کهن زاد

درین نامه چنین داد سخن داد

1228 Ezel kitāblarından böyle ḥāme
Bu mebhāşda niẓām verdi kelāma
که چون یوسف بخوبی سربرافراخت
دل یعقوب را مشغوف خود ساخت

1229 Ki Yūsuf ḥüsn ile oldu ser-efrāz
Ederdi qalb-i Ya‘qūb’u şegaf-sāz³⁰⁶
بسان مردمش در دیده بنشست
ز فرزندان دیگر دیده بر بست

1230 Gözünde eylemişdi yer ḥayālī
Gözü diğerlerinden idi ḥālī
گرفتی با وی آنسان لطفها پیش
که بر وی رشکشان هر دم شدی بیش

1231 Olurdu Yūsuf ile çok mülāṭıf
Bu olmuşdu dem-ā-dem reşk-i hāṭıf³⁰⁷

³⁰⁶ Mütercim mısra‘ın yanına “şegaf” kelimesinin anlamını yazmıştır: “Şegaf: Maḥabbetiñ soñ pāyesi”

³⁰⁷ hāṭıf: ḥāṭıf metinde

درختی بود در صحن سرایش

بسبزی و خوشی بهجت فزایش

- 1232 Bir ağaç var idi Ya'kūb evinde
Yeşil yapraklı; hoş; gāyetle zinde
چو سکان صوامع سبزپوشی
بجنبش تیز وجدی پر خروشی

- 1233 Mişāl-i merd-i tekye sebz-pīrā
Gelirdi vecde cünbiş ile gūyā
ستاده در مقام استقامت
فکنده بر زمین ظل کرامت

- 1234 Yerinde doğrulukla kâ'im idi
Kerāmet zıllı onda dā'im idi
پی تسبیح هر برگش زبانی
بنامیزد عجب تسبیح خوانی

- 1235 Evet her yaprağın var bir zebānı
Hudā nāmına bir tesbīh-ḡānı
گذشته شاخ ازین فیروزه کاخش
ملا ئک گشته گنجشکان شاخش

- 1236 Semāya çekmiş idi dalları ser
Melekdi serçeler dalında öter
بهر فرزند کش دادی خداوند
از آن خرم درخت سدره مانند

- 1237 Bir oğul verse Ya'kūb'a Hudā ger
O Sidre gibi ağaçdan ber-ā-ber
هماندم تازه شاخی بردمیدی
که با قدش برابر سر کشیدی

1238 Hemān zāhir olurdu yaza bir dal
 Çeker idi boyunca kâmet ü bāl
 چو در راه بلاغت پا نهادی
 بدستش ز آن عصای سبز دادی

1239 Bulūğa vāşıl olunca o erkek
 Verirdi o ağaçdan oña degnek

[49a]

بجز یوسف که از تایید بختش
 عصا لایق نیامد زان درختش

1240 Gelince devr-i Yūsuf’da bu ‘ādet
 Bozuldu; vermedi degnek nihāyet
 نهال باغ جان بود او نشاید
 که اوبا شاخ چوبی همسر آید

1241 (Nihāl-i bāğ-ı cān idi bu dil-ber
 Oña mümkün-mü degnek ola? Hem-ser)

شبی پنهان ز اخوان با پدر گفت

که ای بازوی سعیت با ظفر جفت

1242 “Dedi kardaşlarından gizli bir şeb
 Ki: Ey sa‘yi zafer-tev’em olan eb”
 دعا کن تا کفیل کار و کشتم
 برویاند عصائی از بهشتم

1243 “Du‘ā kıl Hāḫ Te‘ālā ḥazretinden
 Ede bir degnek ihsān cennetinden”
 که از عهد جوانی تا به پیری
 کند هر جا که افتم دستگیری

1244 “Ki genclikden erince vaqt-i pīrī
 Ede her yerde baña dest-gīrī”

دهد در جلوه گاه جنگ و بازی

مرا بر هر برادر سرفرازی

1245 “Vere oyunda; cengde şun‘-ı i‘ cāz

Beni kardaşlarımdan ede mümtāz”

پدر روی تضرع در خدا کرد

برای خاطر یوسف دعا کرد

1246 Yüzün döndürdü bes Ya‘ kûb Hudā’ya

Bunuñ-çün dergeh-i Hâk‘dan du‘ āya

رسید از سدره پیک ملک سرمد

عصایی سبز در دست از زبرجد

1247 Erişdi Sidre‘den Cibrîl o dem

Elindeydi zebercedden ‘ aşā hem

نه زخم تیشه ایام دیده

نه رنج اره دوران کشیده

1248 Ne görmüşdü keserden cismi yara?

Ne bıçğıdan var onda bir emāre?³⁰⁸

قوی قوت گران قیمت سبک سنگ

نیالوده به ننگ روغن و رنگ

1249 Kāvī, kuvvetli; kıymetli; hafîf pek

Yok idi rengden; revğandan o reng

پیام آورد کین فضل الهیست

ستون بارگاه پادشاهی ست

1250 Dedi luţf-ı İlāhîdir bu degnek

Sütûn-ı çetr-i şāhîdir bu degnek

---

³⁰⁸ Mütercim mısra‘ ın başına “bıçğı” kelimesi için “aşlı bıçkidir” açıklamasını yapmıştır.

چو شد یوسف از آن تحفه قوی دست

ز حسرت حاسدان را پشت بشکست

- 1251   Bunuñla oldu Yūsuf çün muẓaffer
          Ḥasūduñ keydine de düşdü maẓhar
          بر ایشان آن عصا از دست هستی
          گرانتر آمد از صد چوب دستی

- 1252   ‘Aṣā indikde -‘āṣīler- semādan
          Ağırca gördüler yüzce ‘aṣādan
          بخود بستند از آن هر یک خیالی
          نشانند از حسد در دل نهالی

- 1253   Bunuñ-çün düşdüler hepsi ḥayāle
          Ḥasedle ḳalbden ammā vebāle
          از اول طبع را ز آن زندگی زاد
          ولی آخر بر شرمندگی داد

- 1254   Olup evvelce dil-ḥāh üzre maṭlūb
          Velikin oldular ṣoñra maḥcūb

[49b]

خواب دیدن یوسف که بآفتاب و ماه و یازده ستاره او را سجده میکردند

Ḥāb-Dīden-i Yūsuf ki be-Āftāb u Māh u Yāzde Sitāre U-rā Secde mī Kerdend

Güneş; Ay; On-bir Yıldızın Kendiye Secde Etdigini? Ḥazret-i Yūsuf’uñ Ru’yāsıdır.

خوش آن کز بند صورت باز رسته

ز سحر چشم بندان چشم بسته

- 1255   ‘Avā’ık ‘ālemin etmiş o teşhīr
          Ki siḥr-i sāhir etmez ona te’sīr

دلش بیدار و چشمش در شکر خواب

ندیده کس چنین بیدار در خواب

1256 Gözü uykuda ammā ḳalbi bīdār
Gören yok böyle bir ru'yā be-dīdār
بپوشیده زنا آینده دیده

ولی پوشیده آینده دیده

1257 Gözü pāyendeden olmuşdu mestūr
Velī āyende olur idi manzūr

شبی یوسف به پیش چشم یعقوب

که پیش چشم چشمش بود محبوب

1258 Huzūr-ı ḥaẓret-i Ya'ḳūb'da bir şeb
Ki çeşmi Yūsuf'a ma'tūf idi hep

بخواب خوش نهاده سر ببالین

ز خنده لعل نوشین کرده شیرین

1259 Koyup baş yaşıdıǵa Yūsuf o ānda
Uyuyup. Uykuda etmişdi ḥande

ز شیرین خند آن لعل شکر خند

بدل یعقوب را شوری در افکند

1260 Şeker-ḥand olucaḳ ḳand-ı mükerrer
Dil-i Ya'ḳūb olmuşdu mükedder

چو یوسف نرگس سیراب بگشاد

چو بخت خویش چشم از خواب بگشاد

1261 Çü Yūsuf nergis-i mestānın açdı
;Uyandı uykudan. Çeşmānın açdı

بدو گفت ای شکر شرمنده تو

چه موجب داشت شکر خنده تو

1262 [Dedi Ya‘kūb uykuda sebeb ne?
N’için güldüñ? Bunuñ aşlı ‘aceb ne?]
بگفتا خواب دیدم مهر و مه را

ز رخشنده کواکب یازده را

1263 Güneşle mähı gördüm dedi aḥsen
Daha on bir kevākib vardı rūşen
که یکسر داد تعظیم بدادند

به سجده پیش رویم سر نهادند

1264 “Ki geldi hepsi ta‘zīm ile vecde
Koyup yüz kıldılar önümde secde”
پدر گفتا که بس کن زین سخن بس

مگواین خواب را زنهار با کس

1265 [Dedi Ya‘kūb var bunda çok esrār
Deme sen kimseye bu rāzı zinhār!]
مباد این خوابرا اخوان بدانند

به بیداری صد آزارت رسانند

1266 [Ola ẋardaşlarıñ bundan ḥaber-dār
Saña ẋulm ile eylerler çok āzār]
ز تو در دل هزاران غصه دارند

درین قصه کیت فارغ گذارند

1267 [Saña ẋalb-i hezārān kīne-cūlar
Geçerler mi bu ru‘yādan ‘adūlar?]³⁰⁹

³⁰⁹ Mütercim derkenâra beyitlerle ilgili âyetleri ve tercümelerini yazmıştır.

12/Yūsuf/4:

﴿٣﴾ إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾

[50a]

نیارند از حسد این خواب را تاب

که بس روشن بود تعبیر این خواب

1268 [Getirmezler hasedden tākāt ašlā

Ki pek-vāzih; ‘ayān ta‘bīr-i ru‘yā]

پدر کرد این وصیت لیک تقدیر

بیادی بگسلد زنجیر تدبیر

1269 Vaşıyyet etdi Ya‘kūb līk taqđīr

Qırılır yel ile zencīr-i tedbīr

به یک تن گفت یوسف آن فسانه

نهاد او آن را باخوان در میانه

1270 Dedi Yūsuf faḡaṭ Ya‘kūb’a pinhān

Ḥaber aldı bunu o on-bir ihvān

شنیدستی هر سر کز دو بگذشت

بانکد وقت درد هر زبان گشت

1271 Geçerse her ikiden bil. Ki bir sır

Yayılır dillere az günde āḫır

Tercümesi: Vaḡtā ki Yūsuf ‘aleyhi ‘s-selām, pederi Ya‘kūb ‘aleyhi ‘s-selāma ey babam ben düşümde on-bir yıldız ve güneş ve ay baña secde eder gördüm, dedi. Müşārün-ileyh o zamān on iki yaşında ve bir cum‘a gecesi idi (mevākib) Der ki hazret müşārün-ileyh uykudan sersemlik ile uyanıp pederi ne olduğunu sorduḡda dedi. Ki bir yüksek dāḡıñ tepesinde imişim. Ki etrāfında ırmaqlar aḡa[r] ve yeşil ağaçlar var o ḡālde gökden on bir yıldız... [...] Ya‘kūb ‘aleyhi ‘s-selāmıñ zevcesi Ḥazret-i Yūsuf’uñ ḡalası. İdi. intihā

12/Yūsuf/5:

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا
إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ

Tercümesi: Ḥazret-i Ya‘kūb Yūsuf ‘aleyhi ‘s-selām’a: ey oḡlum bu ru‘yāñı ḡardaşlarıña zıkr etme. Ki seniñ helākin için vesvese-i şeyṭān sebebiyle saña ḡile ederler. O şeyṭān insān için āşkāra düşmendir: dedi.

حکیمی گفت کان دو جز دو لب نیست

کز آن سر بگذرانیدن ادب نیست

1272 Hākīmīñ dedigi o (iki) lebdir

Geçiren sırrı ondan bī-edebdir

بسا سر کز دو لب افتد به بیرون

درون صد دلاور را کند خون

1273 Dudağdan hāric olduğda ne esrār

Olur. Ki çok eri eyler tebeh-kār

چه خوش گفت آن نکو گوی نکوکار

که سر خواهی سلامت سر نگهدار

1274 Ne hoş dedi bunu şāhib-mürüvvet

Ki (Sırrı şakla!; Şerden ol selāmet)

چو وحشی مرغ از بند قفس جست

دگر نتوان به دستان پای او بست

1275 Uçarsa vaḥṣī bir kuş ger kafesden

Ṭutamazsın eliñle ayağın sen

چو اخوان قصه یوسف شنیدند

ز غصه پیرهن بر خود دریدند

1276 İşitdi kışşayı dīger birāder

Kederden oldular hep pīrehen-der

که یا رب چیست در خاطر پدر را

که شناسد ز نفع خود ضررا

1277 Nedir yā Rabb Ya‘kūb’uñ bu ḥālī?

Ki bilmez nef‘ u żarrın; lāubālī

نمیدانیم کز طفلی چه آید

که طفلی جز طفیلی را نشاید

- 1278 Ne añlar bilmeyiz bu bir çocukdan?
(Çocuksa fark olunmaz dalkavuğdan)

بهر یکچند بر باقد دروغی
دهد ز آن گوهر خود را فروغی

- 1279 Urar birbirine dā'im yalanı
Verir hep gevherine nām u şānı
خورد آن پیر مسکین زو فریبی
شود از صحبت او ناشکیبی

- 1280 Sözüne aldanır o pīr-i miskīn
Olur şöhetlerinden öyle teskīn
کند قطع نکو پیوندی ما
برد مهر پدر فرزندی ما

- 1281 Keser bizden netīce ḥüsn-i peyvend
Bizi maḥrūm eder o mihr-i ferzend
پدر کرد ست از ینسان سربلندش
نیفتد اینچنین حشمت پسندش

- 1282 Peder etmişdir onu böyle ḥod-ser
İyi gitmez bu ḥaşmetle gide ger³¹⁰

³¹⁰ Derkenārda yer alan āyet ve tercümesi:

12/Yūsuf/6:

وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ

Tercümesi: ... Rabbiñ Celle Şānehu: Seni bu ru'ya ile şerefli ve kādir etdiği tefevvuḡunu ihtiyār etdiği gibi nübüvvet ve pādşāhlık ile intihāb eder ve ru'ya ta'bīrini de ta'līm eder.

12/Yūsuf/8:

إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا أَيْتَانَا مِنَّا

وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

Tercümesi: Birāderleri biri birine dediler. Ki Yūsuf ve ḡardaşı Bünyāmīn babamıza bizden sevgilidirler ḡālbuki biz kudretli; iktidār iken o iki za'īf meve'ācizlere muḡabbet etmesinde bizim babamız ta'dīl ile ḡaḡā' zāhirdedir.

Mevākibdir.? Ki Yūsuf 'aleyhi's-selāmın on-bir ḡardaşı var idi on ḡardaşı li-ebin biri ana vü baba bir. Ki Bünyāmīn'dir. Leyā'nın kız-ḡardaşı Rāḡīl'den mütevellidlerdir. Ol babaları bir olanları altısı

هوس دارد که ما از تیرگی پاک

بسجده پیش او افتیم بر خاک

1283 Bizi pāk etmege olmuş heves-ger ?

Öñünde secde etmek bizden ister (?)

نه تنها ما که مادر با پدر هم

نباید جاه جویی اینقدر هم

1284 Biz olsağ yalıñız? Māder; peder de!

Gerekmez cāh-cūluğ bu qadar da!!!

پدر را ما خریداریم نی او

پدر را ما هواداریم نی او

1285 Ne Yūsuf ? Bizleriz onu ḥarīdār!

Ne Yūsuf ? Bizleriz babamıza yār!

اگر روزست در صحرا شبانیم

وگر شب خانه اش را پاسبانیم

1286 Ki gündüz ola şahrāda çobanız!

; Evinde gece ise pāsbānız!

بر اعدا قوت بازویش از ماست

بر احباب آب رویش از ماست

1287 ‘Adūya bizden olur zūr-ı bāzū!

; Vaqārı dost yanında; bizim. Bu!

بجز حیلت گری از وی چه دید است

کش اینسان بر سر ما برگزیداست

Yehūzā; Rübīl; Şemūn; Lāvī, Riyālūn ve Yeşcer'dir: Ya'kūb 'aleyhi's-selāmın dayısı kızı [...] Leyā'dan. Ki [...] Lūt 'aleyhi's-selāmın kızıdır. Dördü de Dān; Yeftāl; Cād; Aşer. İki cāriyesi Zülfe ve Belheden vücūda gelmişlerdir. 'Alā rivāyetin. Rivāyeti pederine söylerken yanında birāderlerinden zevcelerinden ba'zısı işitip zevcelerine haber vermişdi [...] āğāz eylediler. (intihā)

1288 Görür hîle bütün ondan ‘acebdir?
Yine nezdinde Yūsuf münteḥabdır!
بیا تا کار خود را چاره سازیم
بهرده کش توان آواره سازیم

1289 Gelin! Arayalım bu kâra çāre!
Ne yol var edelim hep istiṣāre!
چو با ما بر سر غمخوارگی نیست
دوای او بجز آوارگی نیست

1290 Bizi mādām. Ki tutmaz o ğam-ḡār
Gerekdir Yūsuf’u teb‘īd sezā-vār
بباید چاره سازیرا کمر بست
نرفته اختیار چاره از دست

1291 Gerekdir çāre-cūluḡda [ki] iḡdām!
Bugün var elde çünkü çāre-i dām!
چو خاری بر دمد از شوره بختی
بباید کند ناگشته درختی

1292 Çoraḡdan ger zuhūr eylerse bir ḡār!
Ḳopar mālı ağaç olursa düşvār!³¹¹
بقصد چاره سازی عهد بستند
بعزم مشورت یکجا نشستند

1293 Edip mīṣāḡ aramaḡ üzre çāre
Oṭurdular netīce bir kenāre

---

³¹¹ Mütercim beytin yanına “Mezkūr olduḡu üzre Ḥāzret-i Yūsuf’uñ vālidesi bunlarıñ vālideleri olmadıḡından böyle dediler.” açıklamasını yazmıştır.

مشاورت کردن برادران با یکدیگر چه حیلست سازند که یوسف را از پدر دور اندازند

Müşāveret Kerden-i Birāderān Bā-Yek-diger Çe Hīlet Sāzend Ki Yūsuf-rā Ez-Peder
Dūr Endāzend

Ḥazret-i Yūsuf'u Pederinden Ayırmağ İçin Birāderlerinin Hīle Aradıklarıdır.

چو آید مشکلی پیش خردمند

کز آن مشکل فتد در کار او بند

1294 Zuhūr eyler ise bir emr-i müşkil

O müşkilden düşer bir kıyda 'ākil

کند عقل دیگر با عقل خود یار

که تا در حل آن گردد مددگار

1295 Olursa 'aql başka 'aql ile yār

Olur hālinde o emriñ meded-kār

ز یک شمعش نگیرد قدر خانه

فروزد شمع دیگر در میانه

1296 Yetişmez ise bir mūm bir eve ger

Ara yerde konur bir şem'-i dīger

[51a]

ولی هست این سخن در راست بینان

بصدر راستی بالانشینان

1297 Velikin bu kelāmdır rāst-bīne

Hemīşe kürsī-i naşfet-nişīne

نه در کج رو حریفان کج اندیش

که گردد از دو کجرو کجروی بیش

1298 Degil kec-rev; kec endīşe bu destūr

İki egriden olur doğruluk dūr

چو مجلس ساختند اخوان یوسف

برای مشورت در شان یوسف

- 1299 Çün etdi Yūsuf'ıñ ihvānı meclis
Sevindirdi o gün şeytānı meclis
یکی گفت او ز حسرت خون ما ریخت
بخونریزش باید حيله انگيخت

- 1300 Biri der: (Döke bizden hūn-ı hasret
Kanın dökmek gerek hīleyle elbet)
ز دشمن ریز خون چون یافتی دست
که از دستش بخونریزی توان رست

- 1301 ('Adūdan durma dök: fırsat bulup kan
Elinden kurtarırsıñ kan ile cān)
چو گردد کشته پنهان ماند این راز
ز کشته بر نیاید هرگز آواز

- 1302 (Ölürse belki kalır gizli bu rāz
Ölüden çünkü gelmez başka āvāz)
یکی گفت این به بیدینی است راهی
که اندیشیم خون بی گناهی

- 1303 Dedi biri: (Bu dīnsiz merd-i rāhī
Ki olursun dururken bī-günāhī)
اگر اسب جفا رانیم آخر
به تا کشتن مسلمانیم آخر

- 1304 (Şafā etseñ ne ise katlanır cān
Dökülmez kan biziz çünkü Müselmān)
غرض زین بقعه بیرون بردن اوست
نه کشتن یا زدن یا مردن اوست

1305 (Ġaraḏ bu yerden etmek onu teb‘īd
Ne öldürmek; ne dögmek; belki tehdīd)
همان به کافکنیمش از پدر دور

بها ئل وادی محروم و مهجور

1306 Pederden edelim onu hemān dūr!
Hevil-nāk ovaya maḥrūm u mehcūr
بیابانی درو جز دام و دد نی

بجز روباه و گرگ از نیک و بد نی

1307 Ola o ovada yırtıcı ḥayvān!
Gerek kurd ola; tilki; yāḥūd arslān!
نباشد آب آن جز اشک نومید

نباشد نان او جز قرص خورشید

1308 Şuyu o yerde ola eşk-i ḥirmān
Güneş kuruşundan ayrı bulmaya nān!
نه در وی سایه ای جز در شب تار

نه در وی بستری جز نشتر خار

1309 Oña gölge ola ancak şeb-i tār!
Yataḵ lāzım mı? Varken neşter-i ḥār!
چو یکچند اندر آن آرام گیرد

بمرگ خویشتن بی شک بمیرد

1310 Biraz vakt eyler ise onda ārām!
Olur mev‘ūd ecel geldikde encām³¹²

³¹² Derkenārda yer alan ayet ve tercümesi:
12/Yūsuf/9:

أَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ

اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا

صَالِحِينَ ﴿٩﴾

نگشته تیغ ما رنگین بخونش

رهیم از تیغ نیرنگ و فسونش

- 1311 Bizim tîğımız olmamış olur ẋan!
Füsünundan rehā bulur bunuñ cān!.

دگر یک گفت قتل دیگرست این

چه جای قتل از آن هم بدترست این

- 1312 Biri der: Bu ölümdeñ nev^ç-i dîger!
Degil öldürme: ondan belki bed-ter!

بی‌کدم زیر خنجر جان سپردن

بهست از گرسنه یا تشنه مردن

- 1313 Cān almak ẋançer ile çünkü bir dem;
Şusuz; aç olmadan elbette eslem!

صواب آنست کاندور و نزدیک

طلب داریم چاهی تنگ و تاریک

- 1314 Yakın, uzak ararız doğrusu bu!
Bulursak bir ẋarañlık ; darca ẋuyu!

ز صدر عزت و جاه افکنیمش

به صد خواری در آن چاه "

- 1315 Hıtām vermiş oluruz ^çizz ü cāha!
Götürüp atarız biz onu çāha!

بود کآنجا نشیند کاروانی

برآساید در آن منزل زمانی

Tercümesi: Onlardan Dān yāhūd Şemūn ittifāklarıyla dedi. Ki: Yūsuf'u katl ediñ: ya ^çimāretdeñ ba'īd bir maḥalle biraḫıñ. Ki ġā'ib olup yüzü size münḥasır [...] iḫbālī size ola; bu işi gördürken soñra günāhıñıza tevbe edip şālihīñ zümresinden olursuñuz!

1316 Gelir bir kârvân eder iḳāmet!
O menzilde ederler istirāḥat!
بچاه اندر کسی دلوی گذارد
بجای آب از چاهش برآرد

1317 Şalarlar bir ḳoḡa ḳuyuya elbet!
Çıḳar Yūsuf şu yerine nihāyet!
بفرزندیش گیرد یا غلامی
کند در بردن او تیزگامی

1318 Oḡulluḡu olur yāḥūd ḡulāmı!
Götürür ondan: eyler tîz kāmı
شود پیوند او زین جا بریده
بوی از ما گزندى نارسیده

1319 Olur maḳṭū‘-ı peyvendi bu yerden
Oña bizden ziyān ermez kederden
چو گفت او قصه چاه پر آسیب
شدند آنان همه بر چه سرایشیب³¹³

1320 Çün etdi o ḳuyuyu böyle ta‘ rîf
Ḳabûl olundu hepsince bu teklîf
ز غور چاه ومکر خود نه آگاه
همه بی ریسمان رفتند در چاه

1321 Ḳuyu ‘umḳu olunmuş [i]di ta‘ yîn
Birisi etmemişdi ya‘ nî taḥmîn
گرفته با پدر در دل نفاقی
بر آن تزویر کردند اتفاقی

---

³¹³ Mütercim, mısra‘ın yanına “ziyān u zaḥmet” yazmıştır.

1322 Pederle hāşıl olan bir nifāka
Sebeb oldu bu: şerrī ittifāka
وز ان پس رو بکار خود نهادند
بفردا وعده آن کار دادند

1323 Birisi bakmamışdı sa‘ de ; naḥse
Verildi ertesi gün üzre va‘ de

رفتن برادران پیش پدرکه یوسف را بصحرا برند

Reften-i Birāderān Pīş-i Peder Ki Yūsuf-rā Be-şahrā Berend
Ḥazret-i Yūsuf’u Şahrāya Götürmek Üzre Birāderānınıñ Ḥuzūr-ı Pedere
Gıtdikleridir³¹⁴

[52a]

جوانمردان که با خود رستگانند
بکنج بیخودی بنشستگانند

1324 Eniyyetden rehā bulan cüvān-merd
Oturur küşecikde görmeden derd
ز قید طبع و کید نفس پاکند
براه درد و کوی عشق خاکند

³¹⁴ Derkenârda yer alan ayet ve tercümesi:
12/Yūsuf/10:

قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقَوْهُ فِي

غِيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾

Tercümesi: Onlardan Yehūzā’ya Rübīl. Dedi ki: Yūsuf’u katl etmeyin (Ki bī-günāhı katl büyük günāhdır) Belki onu bir kuyunun içine bırakın. Ki onu yolculardan ba‘ zısı çıkarıp [...] götürür (Ondan ḥalāşı ile ğarez-ker birini bulur münāsibi budur)

Bunların içlerinde; ittifāklarında Bünyāmīn mevcūd olmamak lāzım gelir. Çünkü onun yanında Yūsuf’u ḥasebü’l-ḥavf edemezlerdi bākī on birāder ḳalır. Ki bu ondan doḳuzu Yūsuf’u öldürmek fikrinde olup faḳaṭ (Yehūzā) ehven olan bu teklifi meydāna koydu ve bunların on nefer oldukları (Cāmī) merḥūmunun me’āl ebyātından münfehimdir (li-mütercimihī)

1325 Ne kayd-ı tab‘ u keyd-i nefse mālīk?

Miṣāl-i ḥākdir o ; ‘aşqa sālīk

نه زیشان بر دل مردم غباری

نه از مردم بر ایشان هیچ باری

1326 Ne ondan kimseniñ ḳalbinde toz var?

Ne herkesden oña var zerrece bār?

بناسازی عالم سازگارند

بهر باری که آید بردبارند

1327 Zamāniñ ḥükmüne eyler taḥammül

Ne yük ḳonsa çeker; etmez ta‘ allül

چو شب خسپند بی کین و ستیزند

سحر ز انسان که شب خسپند خیزند

1328 Gece çünkü yatar ḳalbinde yok kīn

Uyuduğu gibi ḳalkar hoş-āyīn

حسد و رزان یوسف بامدادان

بفکر دینه خرم طبع و شادان

1329 Şabāḥ olunca ihvān-ı ḥased-bār

Uyandı ḳalblerinde dünkü efkār

زبان پر مهر و سینه کینه اندیش

چو گرگان نهان در صورت میش

1330 Ğarazlı ḳalb idiler ter-zebānān

Ḳoyun şūretli ḳurt gibi ḥirāmān

بدیدار پدر احرام بستند

بزانوی ادب پیشش نشستند

1331 Ḥarīm-i Ya‘kūb’a ‘azm etdiler hep
Ḥużūrunda oṭurdular mü’eddeb
در زرق و تملق باز کردند
ز هر جائی سخن آغاز کردند

1332 Yavaşca açdılar bāb-ı riyāyı
Unutmuşlardı ḵahr-ı kibriyāyı
بیان کردند هر نوی و کهن را
رسانیدند تا اینجا سخن را

1333 Yeñi, eski çok etdiler ḥikāyet
Ki buldu sözleri böyle nihāyet
که از خانه ملالت خاست ما را
هوای رفتن صحراست ما را

1334 Uşandık evde yatmağdan ser-ā-pā!
Gözümüzde tüter dāmān-ı şaḥrā!
اگر باشد اجازت قصد داریم
که فردا روز در صحرا گذاریم

1335 Ederse ḵulzüm-i lütfuñ temevvüc!
Edelim ḵırda yarın bir teferrüc!
برادر یوسف آن نور دو دیده
ز کم سالی بصر را کم رسیده

1336 Gözümüz nūru; o Yūsuf; Birāder!
Nice yıl görmegi şaḥrāyı ister!
چه باشد کش بما همراه سازی
بهمراهیش ما را سر فرازی

- 1337 Refîk olsa olur bizle ber-â-ber!
Olur hep başımız Keyvân'a hem-ser³¹⁵

[52b]

بکنج خانه مانده روز تا شب

{ فارسله غذا نرتع و نلعب }

- 1338 Bucağda gece gündüz kalbi kaynar
Bizimle gönderirseñ yer ; hem oynar³¹⁶

گهی با او ره صحرا نوردیم

گهی بر پشت کوه و پشته گردیم

- 1339 Onuñla gāh šahrāda ħirāmān
Oluruz gā[h] dağlarda çemānān

گهی از گوسفندان شیر دوشیم

گهی شیرین و خندان شیر نوشیم

- 1340 Koyundan sūt şağarız cümle iḥvān
Gehī sūt iḥeriz şīrīn ü ḥandān

ز فرش سبزه بازیگاه سازیم

بهر لاله ببازی راه سازیم

---

³¹⁵ Derkenârda yer alan âyetler ve tercümeleri:

12/Yûsuf/11:

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمِنَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ

Tercümesi: Babalarına dediler. Ki: Ey babamız saña n'oldu. Ki Yûsuf'u bize inanmazsın? Hâlbuki biz oña şefkatli; ḥayr-ḥ'âhız!

12/Yûsuf/12:

أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾

Tercümesi: Yarın onu bizim ile şahrâya gönder. Ki bizim ile mîve yesin ve (oğ atmak; koşmak gibi) oynasın biz onu zarar işâbetinden hıfz ederiz

³¹⁶ Mütercim beytin yanına:

Çend ey mu'allim rûz-tâ-şeb

Bâşed nigârem maḥbûs mekteb

Şod ferş-i dünyâ ez sebz-i şahrâ

{Ersele ma'nâ yer [...] mısra'larını yazmıştır.

1341 Yeşil otdan yatağ yapıp ser-ā-pā

Ederiz onda lāle oynun icrā

ربا ئیم از سر لاله کلاهش

کنیم از فرق یوسف جلوگاهش

1342 ȶoparıp lāle başından külāhı

Ser-i Yūsuf olur ki cılve-gāhı

زده بالا بسان کبک دامان

میان سبزه سازیمش خرامان

1343 Bele keklik gibi ȶoyup da dāmān³¹⁷

Oluruz sebze-zār üzre hırāmān

بیکیجا گله آهو چرانیم

ز یک سو گرگرا زهره درانیم

1344 ȶutarız āhuvānı tīz ü çālāk

ȶovarız ȶurduñ edip zehresin çāk

بود طبعش باینها شاد گردد

ز اندوه وطن آزاد گردد

1345 Olur belki bu yüzden hātırı şād

; Ğam u ekdārdan da ȶab‘ı āzād

ز جد گر صد هزار اعجوبه سازی

نخندد طبع کودک جز ببازی

1346 ‘Acāyib gösteriyle yüz biñ ancağ

Güler ȶocuk görünce bir oyuncağ

---

³¹⁷ Mütercim, “ȶoyup” kelimesi üzerine farklı bir kelime önerisi olarak “şalıp” yazmıştır.

جو یعقوب این بشنید ازیشان

گریبان رضا پیچید ازیشان

- 1347 İşitdi bunları Ya‘ kûb ammā
Rızāya vermiş [i]di ʔalbi fetvā
بگفتا بردن وی کی پسندم
کزان گردد درون اندوهمندم
- 1348 [Dedi olmaz bu teklîf ‘ aḳla maḳrûn
Olur ʔalbim bu yüzden ʔünkü maḥzûn]
از آن ترسم کزو غافل نشینید
ز غفلت صورت حالش نبینید
- 1349 [Aşıl ʔorḳum bu ki olmaḳla ġāfil
Olur bu ġafletiñ encāmı müşkil]
درین دیرینه دشت محنت انگیز
کهن گرگی برو دندان کند تیز
- 1350 [O yerler ʔünkü eski deşt-i miḥnet
Ede bir ʔurt oña belki ihānet]
بدان نازک بدن دندان رساند
تنش را بلکه جانم را دراند
- 1351 [O nāzûk cisme ger uru[r]sa dendān
ʔalır mı onda cism ü bende de cān?]³¹⁸

[53a]

³¹⁸ Derkenârda yer alan âyet ve tercümesi:
12/Yûsuf/13:

Tercümesi: Ya‘ kûb ‘aleyhi’s-selām dedi. Ki: siziñ onu alıp götürmeniz beni maḥzûn eder zira onuñ müfāraḳatına şabrım azdır ve siziñ gittigiñiz maḥallde yırtıcı ʔurtlar olmaḳla ʔorḳarım. Ki onu ʔurt ekl edip sizler iḳtizâsıyla ondan ġāfil olasıñız!

چو آن افسونگران آنرا شنیدند

فسون دیگر از نو در دمیدند

1352   Bunu duyduğda Ya‘ kūb’dan çün ihvān

Dīger yoldan fesāne oldu gūyān

که آخر ما نه ز انسان سست راییم

که هر ده تن بگرگی بس نیاییم

1353   (Bizi kāhil kıyās et[me]ñ verir ğam!)

Başa çıkmaz mı bir kırtla on ādem?)

نه گرگ ار شیر مردمخوار باشد

بچنگ ما چو روبه خوار باشد

1354   ; (Degil kırt; olsa da o yerde arslān!

Olur tilki gibi bizden hirāsān)

چو زیشان کرد یعقوب این سخن گوش

ز عذر انگیختن گردید خاموش

1355   Bunu duyduğda Ya‘ kūb oldu qāni‘

Ne etdi i‘ tizār ; ne oldu māni‘

بصحرا بردن یوسف رضا داد

بلا را در دیار خود صلا داد

1356   Ber-ā-ber gitmege verdi rızāyı

Diyārında şatın aldı belāyı

بردن برادران یوسف را از پیش پدر و او را در چاه افکندن

Bürden-i Birāderān Yūsuf-rā Ez Pīş-i Peder ü Ū-rā Der Çāh Efkenden

Birāderleri Hāzret-i Yūsuf’u Pederiniñ Yanından Götürüp Kuyuya Atdıklarıdır

فغان زین چرخ دولابی که هر روز

بچاهی افکند ماهی دل افروز

1357 Devā: Etseñ felekden āh u vāhı
Ki her gün çāha qor bir hūb māhı
غزالی در ریاض جان چرنده
نهد در پنجه گرگ درنده

1358 Riyāz-ı cānda otlarken bir āhū
Eder bir yırtıcı qurda hedef. Bu
چو یوسف را بآن گرگان سپردند
فلک گفتا که گرگان بره بردند

1359 Çün oldu Yūsuf'ıñ i'zāmı rūzı
Felek dedi. Ki qurtlar qapdı quzu
بچشمان پدر تا می نمودند
ز یکدیگر بمهرش می ربودند

1360 Göz[ü] önünde etdiler ri'āyet
; Maḥabbetde biribirine sebqat
گهی آن بر سر دوشش گرفتگی
که این تنگ اندر آغوشش گرفتگی

1361 Baş üstünde tutarlar idi gāhı
Alırlardı kucağa geh o māhı
چو پا بر دامن صحرا نهادند
برو دست جفا کاری گشادند

1362 Çün onlar qodular şahrāya pāyı
Uzatdılar oña dest-i cefāyı
ز دوش مرحمت بارش فکندند
میان خار و خارش فکندند

1363 Atıldı düş-ı raḥmetden kenāra
Düşürdüler miyān-ı ḥār-zāra
برهنه پا قدم بر خار میزد
بگل از خار و خس مسمار میزد

1364 Yalın ayaḡ delerdi ayaḡın ḥār
Güle şaplanır idi şanki mismār
فکنده کفش ره بر خاره میکرد
کف سیمین ز خاره پاره میکرد

1365 Çıkardılar pāpūşun başdı ḥāra
Ayaḡın altı oldu pāre pāre³¹⁹

[53b]

کف پایی که می بودش ز گل ننگ
ز خون در خار و خارا گشت گلرنگ

1366 Ayaḡı altı ki güldendi ince
Revān ḡan oldu bu ḥāra girince
چو ماندی پس از آن ده سخت پنجه
طبانجه کردیش رخساره رنجه

1367 Geri ḡalsa şu on ḥā'inden 'ārī
Toḡatla incinirdi gül-'izārı
بتیغ قطع باد آن دست کوتاه
که سرپنجه زند با پنجه ماه

³¹⁹ Derkenārda yer alan āyet ve tercümesi:

12/Yūsuf/14:

قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَّخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾

Tercümesi: Oğulları dediler. Ki: Biz böyle kuvvetli kimseler iken onu ḡurt ekl eder ederse biz za' fā vü ḡüsrānda olmuş oluruz.

1368 Kesilsin ; uğrasın biñ dürlü rence

Kim urdu ise o meh-rûya pençe

چو رفتی پیش کردی خم سیلی

قفایش چون رخ بدخواه نیلی

1369 Giderse öñde sille yerdı o mäh

Onuñ boynu idi çün rûy-ı bed-h³²⁰âh

ببسته از فقا اولیست دستی

که ببند آن قفا از وی شکستی

1370 Eli evlâ. Boyundan olsa beste

Ki ola o boyun ondan şikeste

چو با ایشان شدی پهلوی پهلوی

رسیدی مالش گوشش ز هر سو

1371 Gideydi yañ yaña onlar ile bu

Burarlardı kulağın tâ-be-gîsû

کسی کان گوش را مالد بانگشت

جز انگشتش مبادا هیچ در مشت

1372 O. Gûşa parmağın kim sürse yâ Rab

Ola avcunda parmağı kömür hep

بزاری هر که را دامن کشیدی

به بیزاری گریبانش دریدی

1373 Kime zārîlik edip tutsa dāmān

Eder bî-zārîk; yırtıp girîbān

بگریه هر کرا در پا فتادی

بخنده بر سر او پا نهادی

---

³²⁰ Mütercim, beytin yanına “kızarmış idi” yazarak Hz. Yûsuf’un boynunun durumunu belirtmiştir.

1374 Kimiñ ayağına düşdüyse giryān
Başarlardı ayak yüzüne: ḥandān

به ناله هر که را آواز کردی
نواهای مخالف ساز کردی

1375 Kime etdi ise āvāz-ı feryād
Ḥilāfin işlediler hep o bī-dād³²¹
چو شد نومید ازیشان گریه برداشت
ز خون دیده بر گل لاله می کاشت

1376 Ümidsiz kaldı: Artık girye çekdi
Gözü kanı zemīne lāle ekdi
گهی در خون و گه در خاک می خفت
ز اندوه دل صد چاک می گفت

1377 Uyurdu kanlı toprakda şehirden
Der idi çāk olup kalbi kederden
کجا ئی ای پدر آخر کجا ئی
ز حال من چنین غافل چرا ئی

1378 “Ne yerdesiñ? Yetiş imdāda baba!
Bu ḥālimden niçin ġāfilsin āyā?”
بیا بنگر کنیزک زادگان را
ز راه عقل و دین افتادگانرا

1379 “Gelip gör cāriyeñ evlādını sen!
Ki ‘aql u dīn ü āyīnidir ehven!”
که با کام دلت در دل چه دارند
حق الطاف تو چون می گذارند

---

³²¹ Mütercim, beyti sıra numarası vererek derkenāra Farsça aslı ve tercümesiyle yazmıştır.

- 1380 “Degiller hīçbiri bildiğñ ašlā
Seniñ luṭfuñ naşıl eylerler īfā?”

[54a]

گلی کز روضه جانت دمیده ست

برو باران احسانت چکیده ست

- 1381 “Ola bir gül ki cāniñ yādgārı
Oña bārān-ı luṭfuñ ola cārī”

چنان از تشنگی در تاب مانده

که نی رنگ اندر و نی آب مانده

- 1382 “O öyle teşne kaldı öyle pür-tāb
Ki onda kalmamışdır reng ile āb”

نهال نازپرورد بهشتی

که در بستانسرای عمر کشتی

- 1383 Behište lāyık olan naḥle-i nāz
Ki ‘ömrüñ bāğçesindendir ser-efrāz

چنان از باد جور افتاده بر خاک

کزو جوید بلندی خار و خاشاک

- 1384 “Cefā rīḥinden olmuş öyle der-ḥāk
Ki ondan yüksek oldu ḥār u ḥāşāk”

مهی کز وی شبت را نور بودی

ز ظلمتهای دوران دور بودی

- 1385 “Bir ay. Ki geceñ ondan zūr olurdu
Cihāniñ zulmetinden dūr olurdu”

رسیدش از فلک زانسان و بالی

که جوید لمعه نور از هلالی

- 1386 Erişdirdi felek öyle vebāle
Ki lāyık lem‘a-i nūr-ı hilāle

بدینسان بود حالش تا سه فرسنگ

ازو صلح و وزان سنگین دلان جنگ

- 1387 O üç sâ'ât yol üstü bu idi hâl
Ki hepsi ceng-cû; bu şulha meyyâl
ازو نرمی و زیشان سخت رویی
ازو گرمی و زیشان سرد گویی

- 1388 Evet şiddet görünce nerm olurdu
Şoğukluk etseler bu germ olurdu
که ناگه بر لب چاهی رسیدند
ز رفتن بر سر چاه آرمیدند

- 1389 Ki bir kuyu başına vardılar tam
Kuyuya varmadan etdiler ârâm³²²
چهی چون گور ظالم تنگ و تیره
ز تاریکیش چشم عقل خیره

- 1390 Karamlık; dar idi bu kabır-āsā
Karamlığı olurdu hayret-efzā
لب او چون دهان ازدهائی
پی قوت از برون مردم ربائی

- 1391 Bir ağzı var; dersin ki yılandır.
Gıdā-yı merd için açık dehāndır
درونش چون درون مردم آزار
برای مردم آزاری پر از مار

- 1392 İçi gūyā ki kalb-i merdüm-āzār
Cefā etmek-çün insāna dolu mār

---

³²² Mütercim, açıklamasını beyit numarası vererek derkenāra yazmıştır: “Bu kuyu Ken‘ân’dan 2 sâ‘at mesāfede Beytü’l-Makdis’e qarīb bir mahallde idi. (Mevākib)

مدار نقطه اندوه دورش

برون از طاقت اندیشه غورش

1393 Kūdūret-baḥş-ı ḥāṭır idi devri

‘Adūdan ḥārice geçmişti gavrı

محیطش پر کدورت مرکزش دور

هوایش پر عفونت چشمه اش شور

1394 Maḥūf idi muḥīṭi; merkezi dūr

‘Ufūnetli havāsi; şuyudur şūr³²³

[54b]

نفس زن گر درو یکدم نشست

نفس را بر نفس زن ره ببستی

1395 Kim onda oṭura bir laḥza gerçek

Nefes yolu tūtulur idi bī-şek

چو ایشان دفع آن گلچهره مه را

پسندیدند آن نابهره چه را

1396 Faḫaṭ teb‘īd için o rūyu māhı

Görüp seçmişdiler bu kara çāhı

دگر بار از جفاشان داد برداشت

بنوعی ناله و فریاد برداشت

1397 Daha bir kerre Yūsuf eyledi dād

: Koyardı başka āvāz ile feryād

³²³ Derkenārda yer alan āyet ve tercümesi:

12/Yusuf/15:

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْتَمَعُوا أَن يُجْعَلُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ

...

Tercümesi: Vaḳtā ki ḳardaşları Yūsuf’u alıp gitdiler ve onu ḳuyunuñ esfeline bırakmağa ‘azm etdiler.

که گر آن سنگ را معلوم گشتی

ز سوزش نرم تر از موم گشتی

1398 Ki bu feryād olaydı taşā ma' lūm

Yanar; nerm olur idi gūyā mūm

ولی آن ساز تیز آهنگتر شد

دل چون سنگ ایشان سنگتر شد

1399 Velīkin o olunca tīz-āheng

O sengīn ʔalbler oldu gūyā seng

چه گویم کز جفا ایشان چه کردند

دلم ندهد که گویم آنچه کردند

1400 Ne desem? Olunan cev̄r idi āgreb!

Göñül ʔoymaz diye etdiklerin hep!

بر آن ساعد که گر بر وی رسیدی

حریر خلد از آن آزار دیدی

1401 O sā' id. Ki ereydi oña nā-čār

Görürdü atlas-ı dehr ondan āzār

رسن بستند از موی بز و میش

بر او شد هر یکی موئی یکی نیش

1402 İp ile bağladılar gūne gūne

Ḳılı oldu dikenlikden nümüne

میانش را که بودی موی مانند

به پشمین ریسمان دادند پیوند

1403 Miyānı. Ki onuñdu mūy-mānend

Bir urma iple etmiş idiler bend

کشیدند از بدن پیراهن او

چو گل از غنچه عریان شد تن او

1404 Çekip pīrāhenin şoydular o ān
Teni ğonce gibi ħalmışdı ‘uryān
بقد خود بریدند از ملامت

لباسی تا بدامان قیامت

1405 Giyindi kendiler lebs-i melāmet
Ki. Bāķī ola tā rūz-ı ħıyāmet
فرو آویختند آنکه بجاهش

در آب اندختند از نیمه راهش

1406 Onu şarkıtdılar çünkü ħuyuya
Yarı yoldan bırakmışlardı şuya³²⁴
بخوبی بود خورشید جهانتاب

فکندش چرخ چون خورشید در آب

1407 Güzellikdeydi ħurşīd-i cihān-tāb
Felek şandı görüp (ħurşīd der-āb)³²⁵
برون از آب در چه بود سنگی

نشیم ساخت آنرا بی درنگی

1408 Şudan ħāric var idi onda bir taş
Ķarār-gāh etdi Yūsuf onu yavaş³²⁶

[55a]

چه دولت یافت آخر بنگران سنگ

که کان گوهری بس شد گران سنگ

1409 Ne devlet buldu o taş baķ nihāyet
Ki buldu gevh̄er-i ma‘ denle ħıymet

³²⁴ Mütercim mısra‘ın yanına şu açıklamayı yazmıştır: “Çünkü ipin boyu kâfî olmadı”

³²⁵ Mütercim mısra‘ın yanına şu açıklamayı yazmıştır: “Şuya güneş ‘aks etmiş”

³²⁶ Mütercim, derkenāra şu açıklamayı yazmıştır: “(Mevākib) der. Ki diğer ħardaşlarından ħabersizce (Yehūzā) Ĥazret-i Yūsuf’a yiyecek getirir idi.

ز لعل بی گد ارش شکر آیین

شد آن شورابه همچون شهد شیرین

1410 Leb-i la‘l-i şeker-rîzi belî bu!

Bal oldu kuyuda acı iken şu

شد از نور رخس آن چاه روشن

چو شب روی زمین از ماه روشن

1411 Yüzü nûrundan aydınlandı o çāh

Gece pertev şanki yere māh³²⁷

شمیم گیسوان عطر سایش

عفونترا برون برد از هوایش

1412 Şa‘ında ‘itr-nāk olan le‘āfet

Havāsında kıomamışdı ‘ufūnet

ز فر طلعت او هر گزنده

سوی سوراخ دیگر شد چه نده

1413 Kudūmünden zehirli cümle hayvān

Hep oldu başka şūrāha girîzān

بتعوید اندرش پیراهنی بود

که جدش را ز آتش مأمنی بود

1414 Peder yanında bir gömlek idi var

Ki kılmış idi ceddin me‘men-i nār³²⁸

³²⁷ Mısra‘ın vezni problemlidir.

³²⁸ Mütercim, beyit numarası verdiği açıklamayı derkenāra yazmıştır:

“Bu pîrāheni Ya‘kūb ‘aleyhi’s-selām kendi eliyle saçlarını tarayıp gusl etdiklerinden sonra Hāzret-i Yūsuf’a, libās ile Şeceretü’l-Veda‘a dek teşyī‘ [...] de Yūsuf’u kucaklayıp veda‘ etdiğini Mevākib yazıyor. Ki bunu kardaşları kuyuya ilkā olacağı zamān soydukları yukarıda hikāye edildi bu da ‘aynı o gömlek olduğu halde bunda Cibrîl’in getirip giydirdiği gömleğin olmasına nazaran şu iki rivāyetin biraz? da tezād görüyor. Li-nāmıķıhı

فرستادش بابراهم رضوان

از آن رو شد برو آتش گلستان

- 1415 Getirmiş idi İbrāhīm'e rıdvān
Onuñ-çün āteş olmuşdu gül-istān
رسید از سدره جبریل امین زود
ز بازوی وی آن تعویذ بگشود

- 1416 Erişdi Sidre'den o ānda Cibrīl
Çıkardı; eyledi ta'vīzi tebdīl
برون آورد از آنجا پیرهن را
بدان پوشید آن پاکیزه تن را

- 1417 Getirdi gömlegi burūca fermān
Bu pākīze tene giydirdi der-ān
وازان پس گفت ای مهجور غمناک
پیامت میرساند ایزد پاک

- 1418 (Dedi. Ki şoñra: Ey mehcūr u ğam-nāk
Saña yetişir erer o ħazret-i pāk)³²⁹
که روزی این خیانت پیشه گانرا
گروه ناصواب اندیشه گانرا

- 1419 {Gün olur bu hıyānet pīsegānī
Gürūh-ı nā-şavāb endīşe-gānı}
ز تو دلریشت پشتم رسانم
فکنده پیش سر پشتم نشانم

- 1420 {Saña iṣāl edem senden mükedder
Hużūruñda saña ta'zīm ederler}

---

³²⁹ Mısra'ın vezni problemlidir.

بر ایشان این جفاها را شماری

وزیشان حال خود پوشیده داری

1421 {Bu zulmü onlara bir bir et ifhām

Sen etme hāliñi onlara i‘lām}

تو دانی مو بمو کایشان کیانند

سر موی ترا ایشان ندانند

1422 {Kıla kıl onları fark edesiñ sen

Kıl ucuñ bilmesinler belki senden}

ز جبریل این سخن یوسف چو بشنود

ز رنج و محنت اخوان برآسود

1423 Çün etdi Cebre’ıl Yūsuf’la ülfet

O miḥnetden biraz bulmuşdu rāḥat³³⁰

[55b]

نمود آن تخته سنگش تختگاهی

نشست آنجا چو نیکو بخت شاهی

1424 O taşın üstü oldu oña me’men

Oturdu tahta şāh-ı baht-ı eymen

بتسکین دادن جان حزینش

ندیم خاص شد روح الامینش

1425 Edip ālāmı teskīn; ḥüznü ta‘dīl

Nedīm-i ḥāşı olmuş idi Cibrīl

³³⁰ Derkenârda yer alan âyet ve tercümesi:

12/Yūsuf/15

وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾

Tercümesi: Biz Yūsuf ‘aleyhi ‘s-selāma Cebra’ıl vâsıtasıyla vahy gönderdik. Ki ğam çekme elbette vaktiyle sen onlara etdikler işden haber vereceksin hâlbuki onlar onu bilmezler. (Mevākib)

*Cāmī Merhūm Vaḥ‘a-i Dil-sūz-i Ātīyeyi Terk Etmış Olduğundan Teberrüken Bu
Faḳīr ‘İlāveye Cür‘et Etdim*

باز آوردن برادران پیراهن خونین یوسف را به پیش پدرش

Bāz-Āverden-i Birāderān Pīrāhen-i Hūnīn-i Yūsuf-rā Be-Pīş-i Pedereş

Hāzret-i Yūsuf’uñ Birāderleri Kānlı Gömlegi Hāzret-i Ya‘kūba Getirdikleridir

چو گرگی خواست درد بره را

نیند یشد بها یش ذره را

1426 Tuta bir kurt kuzu yırtmak hevāsın

Tefekkür eylemez zerre behāsın

طمع دارد که روزیش خوش گذارد

نداند ز آسمان آیا چه بارد

1427 O ister hoş geçirsin rüzgārın

Ne bilsin yağacak gökden ne? Yarın

بلی این جلوه در صنع ازل هست

بباید لب از آن ت ق دیر بر بست

1428 Evet bu cilve-i şun‘-ı ezeldir

Sükūt etmek kadar da pek güzeldir!

چون آن داد وستد کرد ند اتمام

رسانیدند کارش را با نجم

1429 Çün itmām etdiler bey‘ u şirāyı

; Başa vardırdılar bu mācerāyı

بگفتند این چه دشوارین اسرار

پدر را ما چه گوئیم بهر این کار

1430 Dediler müşkil iş oldu nümāyān

Ki Ya‘kūb’a degil aŋlatmaq āsān

سراسر آم دند انبوه و اخوان

تو پنداری فرا هم گشته گرگان

1431 Verip baş başa enbūh oldu iḥvān

Şanırsıñ bir yere toplandı gürgān

شنید و گفت آنجا بود بسیار

دروغی ساختن می بود دشوار

1432 Olurdu her kâfâdan ses bedîdār

Yalan düzmek idi ammā ki düşvār

بلی سنی نهد در چاه نادان

بر آوردن ولی باشد نی آسان

1433 Evet bir taş atar kuyuya nādān

Çıkarmak olmaz ammā onu āsān

Māba‘dī cüz’-i şānīdedir.

SONUÇ

Âteş-zâde Mehmed İzzet Paşa, son dönemde tercüme faaliyetleriyle ön plana çıkar. Çalışmamızda onun tercümesindeki arka plan incelenmiş ve şu bulgulara ulaşılmıştır: İzzet Paşa, tercüme için gereken kişisel yetkinliğe ulaşmış; Arapça ve Farsçayı en iyi şekilde öğrenmiş, Kur'ân'a anlam verecek ve onu tefsir edecek düzeyde dinî bilgi edinmiştir. Üç ciltlik Kâmûs-ı Fârisî adlı sözlük tercümesi incelendiğinde Farsçanın öğretimini önemseydiği ve bu hususta çok gayret sarf ettiğini ifade eder.. Mukâyeseli ve ayrıntılı açıklamaları, metnin anlaşılması için kelime karşılıklarını çizdiği resimlerle destekleyerek izah etmesi, onun tercümesini şerhe yakıştırır.

Mütercim, klasik edebiyatın ortak kültür dairesinin bağını korumak, ahlâki-didaktik ders verici metinleri tercüme etmek ve kendisinden kalıcı bir iz bırakmak istediğini görmekteyiz. Bunun için de mutasavvıf, şâir Molla Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsini tercüme etmeyi seçmiştir.

İzzet Paşa, 1200'e yakın beyit tercüme etmiş ve tercümesi belli hususlar bakımından diğer Yûsuf u Züleyhâ yazarlardan ayrılmıştır. Onun eseri aslına sâdık bir tercüme özelliği gösterir. Mütercim, sanatlı bir üslûp kullanmak ve özgün bir mesnevî yazmak niyetiyle yola çıkmamıştır. Hamdullah Hamdî, Kemal Paşa-zâde ya da Taşlıcalı Yahya gibi şairlik gücünü ortaya koyan eserler vermeyi değil eserin aslını birebir yansıtmayı kendine şiar edinmiştir. Bunu başarabilirse kolay okunan, anlaşılabilir, daha iyi anlaşılması için açıklamaları verilen, içinden ahlâki dersler çıkarılan ve okundukça Farsçanın öğretimine katkı sağlayan bir metne erişebilecektir.

Farsça kelimelerin anlaşılması için yanlarında açıklamalarını vermesi aslında onun bir şerh faaliyeti yürüttüğünü de göstermektedir.

Sanatsal değere ulaşma ve üslûp kaygısı gütmeyen mütercimde, vezin kusurlarına rastlanması tabiidir.

İzzet Paşa'da eserin muhtevâsı, kaynak eserden çok uzaklaşmaz. Kaynak metinde yer alan ve güncelliğini yitiren, din ve devlet büyükleri övgüsü onda bulunmaz. Câmî'de

olmadığı halde son kısma ancak birkaç beyit ekleyebilen Yûsuf'un kanlı gömleğinin kardeşleri tarafından babalarına getirildiği bölüm tercüme yarım kalmıştır.

Tercüme yöntemine ilişkin elde edilen veriler dikkat çekicidir. Daha iyi bir tercümeye ulaşmak için beyitleri birden fazla kez tercüme eder, beyit yanlarına açıklamalar yazar ve kelime karşılıklarını not eder, kıssanın Kur'ân'da geçen âyetlerine anlam verir ve bu dinî kaynaklarını yorumlar. Metinde görülen özellikle metnin anlaşılmasını sağlayacak edebî sanatlara işaret eder.

Klasik Türk edebiyatının oluşumunda ve zenginleşmesinde büyük önem taşıyan mesnevî tercümeleri, ilk dönemlerde dinî-didâktik özellikleriyle ortak bir edebiyatın temel taşlarını dizerken aynı zamanda diller ve kültürler arasında bağ kuran bir okula dönüşmüştür. Âteş-zâde Mehmed İzzet Paşa da bu okulun son hocalarından biri olmuştur.

KAYNAKÇA

Kişisel Tanıklıklar

Mütercim İzzet Paşa'nın amca-zâdesi ve dünürü Dinibütün Mustafa Hilmi Paşa'nın kızı Belkıs CİVELEKOĞLU'nun torunu Yusuf CİVELEKOĞLU ile 6 Şubat 2023 tarihinde yapılan yazılı görüşme.

Elyazması Eserler

Molla Câmi, *Yûsuf u Züleyhâ*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No. nekfy00187.

Mehmed İzzet Paşa, Kâmûs- Fârisî, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Koleksiyonu, Lugat Bölümü, No. Aelgt134, 135, 136.

Devlet Arşivleri Belgeler

İstihkâm ve İnşaat Dairesi'nin İkinci Şubesi Müdür Muavini Erkân-ı Harbiye Kaymakamı İzzet Bey'in Terfi'i Yer Bilgisi 1073-84215 Belge Tarihi H. 17.07.1305.

Devlet Arşivleri İstihkâm ve İnşaat Dairesi İkinci Şubesi Müdür Muavini Mirliya İzzet Paşa'nın icra edeceği sünnet merasimi Yer Bilgisi 127-71 Belge Tarihi H. 08.03.1313.

Devlet Arşivleri Mülga İstihkam ve İnşaat Dairesi İkinci Şube Müdür Muavini Erkân-ı Harbiye Mîrlivâsı Mehmed İzzet Paşa'nın emekli edilmesi (1327L-34) Yer bilgisi: 94-34 Belge Tarihi H. 11.10.1327.

Kitaplar

AKTAŞ, Şerif, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, Akçağ Yay., Ankara, 2002.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, hzl. Mehmet Ali Yekta Saraç, edt. Mustafa Çiçekler, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yay., Ankara, 2016.

CÖMERT, Hüseyin, *Tavlusun*, Kocasinan Belediyesi Yay., Kayseri, 2007.

ÇELEBİ, Asaf Hâlet, *Molla Câmî; hayatı, şahsiyeti, eserlerinden parçalar*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940.

DEMİREL, Mustafa, *Şemseddin Ahmed bin Süleyman Kemal Paşa-zâde 940/1534*, (Edt. Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin), Harvard Üni. Yay., Cambridge, 2004.

DEVELİOĞLU, Abdurrahman, *Büyük İnsanlar (3000 Türk ve İslam Müellifi)*, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1973.

DOĞAN, Ahmet, *Bağdatlı Zihnî, Yûsuf u Züleyhâ*, Kesit Yay., İstanbul, 2014.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, MEB Yay., C.2, İstanbul, 1969.

GÖKCAN, Melike, *Ziyai Yusuf (Yusuf Can) Yusuf ile Züleyha Mesnevisi*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2015.

KUT, Günay – BAYRAKTAR, Nimet, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2021.

KÖKSAL, Mehmet Fatih, *Kayserili Divan Şairleri*, Geçit Yay., Kayseri, 1998.

KUZUBAŞ, Muhammet, *Kıssa-i Yûsuf u Zelihâ Oflu Bilâl Efendi*, Karadeniz Dergisi Yay., İstanbul, 2010.

KÜÇÜK, Sabahattin, *Bâkî Dîvânı*, TDK Yay., Ankara, 2015.

LEVEND, Âgâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., TTK Basımevi, Ankara, 1984.

MANN, Thomas, *Yusuf ve Kardeşleri: Yakup'un Hikâyeleri*, Çev.: Zeki Cemil Arda, Hece Yay., Ankara, 2006.

....., *Yusuf ve Kardeşleri: Yusuf'un Gençliği*, Çev.: Zeki Cemil Arda, Hece Yay., Ankara, 2006.

....., *Yusuf ve Kardeşleri: Yusuf Mısır'da*, Çev.: Zeki Cemil Arda, Hece Yay., Ankara, 2006.

....., *Yusuf ve Kardeşleri: Doyuran Yusuf*, Çev.: Zeki Cemil Arda, Hece Yay., Ankara, 2007

ÖZTÜRK, Zehra, *Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf ile Zelihâ Mesnevîsi (Giriş, Metin, İnceleme ve Tıpkıbasım)*, (Edt. Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin), Harvard Üni., Cambridge, 2001.

SARAÇ, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi Basın Yay., İstanbul, 2019.

Süleyman Tevfik, *Yûsuf u Zelihâ Hazret-i Yûsuf aleyhi's-selâmın Sergüzeşt-i Meşhûru*, Resimli Kitab Matbaası, İstanbul, 1331.

TARLAN Ali Nihat, *Nureddin Abdurrahman İbni Ahmed-i Câmî – Beşinci Taht: Yûsuf u Züleyhâ* (Edt. Günay Kut), Harvard Üni. Yay., Cambridge, 2003.

TUMAN, Nâil, *Tuhfe-i Nâilî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, hzl. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, C.2, Bizim Büro Yay., Ankara, 2001.

ÜZGÖR, Tahir, *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990.

YETİŞ, Kazım, *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasına Getirdiği Yenilikler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1996.

Tezler

AKTAŞ, Hasan, *Abdurrahman Gubârî Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Ens. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, 2006.

AKTAŞ, Öznur Tuba, *Köprülüzade Esad Paşa'nın Terceme-i Yûsuf u Züleyha Adlı Eserinin Bilimsel Yayını İle Eserin Şekil ve Muhteva Bakımından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni., İstanbul 2003.

ALBAYRAK, Çağdaş, *Türk Edebiyatında Yûsuf u Züleyhâlar ve Giritli Sırrı Paşa'nın Ahsenü'l-Kasas'ı (Mukâyeseli İnceleme)*, Doktora Tezi, Trakya Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne, 2021.

ALPER, Mehtap, *Mehmed Bin Pûlad'ın Terceme-i Yûsuf u Züleyhâ Adlı Eserinin Ses ve Biçim Yapısı*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun, 2011.

AY, Halil, *Şerif'in Kıssa-i Yûsuf Mesnevîsi*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya, 2015.

CİN, Ali, *Kıssa-i Yûsuf (H.630/M.1233) (İnceleme-Metin-Dizin)*, Doktora Tezi, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, 2004.

ÇOLAK, Ahmet, *15. Yüzyıl Şairlerinden Şemsî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üni., Lisansüstü Eğitim Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun, 2022.

DEMİR, Recep, *Hatâyî-i Tebrizî ve Molla Câmi'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîleri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Van, 2006.

DENİZ, Rasim, *Haliloğlu Ali'nin Yûsuf ve Zelihâ Kıssası*, Doktora Tezi, Fırat Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ, 1998.

DOLU, Hâlide, *Menşeyinden Beri Yûsuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, Doktora Tezi, İstanbul Üni., 1953.

GÜNDÜZALP, Nuray Cihan, *Charles Baudelaire'in Şiirlerinin Türkçe Çevirileri Üzerine İnceleme*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Adana, 2008.

KARAHAN, Leylâ, *Erzurumlu Kadı Darir Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)*, Doktora Tezi, Gazi Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, 1985.

KARAKAYA, Burcu, *Garîb'in Yûsuf u Züleyhâ'sı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kırşehir, 2012.

KESKİN, Mehmet, *Bayburtlu Ağlar İrşâdî Baba'nın Yûsuf ile Zelihâ Mesnevîsinin Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gaziantep, 2020.

KOÇ, Munise, *Mazlûm ve Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, Hacettepe Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, 2018.

KÖKTEKİN, Kâzım, *Süle Fakih'in Yûsuf ve Zelihâ'sı*” (İnceleme-Metin-Dizin), Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, C.1, 1994.

NALBAT, Muhammet, 15.yy. *Şairi Çâkerî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı* (Metin-İnceleme), Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üni., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eskişehir, 2012.

TURGUT, Kadir, *Abdurrahman Câmî, Düşünce ve Eserlerinin Türk Edebiyatına Etkisi*, Doktora Tezi, İstanbul Üni., Sosyal Bilimler Ens., Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2023.

ŞAHİN, Mehmet Şahin, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Yûsuf u Züleyhâ Hikâyeleri ve Muhammed b. İbrahim'in Yûsuf u Züleyhâ'sı*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, 2015.

YAZAR Sadık, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2011.

YILMAZ Aysel, *Nevrûz bin İsâ Adanavî Manzûme-i Kıssa-i Yûsuf ile Züleyhâ İnceleme-Çeviriyazı-İndeks*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, 2019.

Makaleler

ARGUNŞAH, Mustafa – UÇAR, Melike, “Anadolu’da Yazılan İlk Eserlerden Aksaraylı Mahmud’un Kıssa-i Yûsuf Adlı Mesnevîsi”, *Türük: Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C.IV, S.7, 2016, s.1-14.

AZAMAT, Nihat, “Yeni Bir Ahmedî ve İki Eseri: Yûsuf u Zelihâ, Esrâr-nâme Tercümesi”, *Osmanlı Araştırmaları*, S.7-8, İstanbul, 1988, s. 347-364.

BEYSANOĞLU, Şevket, “Ahmed Mürşidî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsi Üzerine”, *Ziya Gökalp Üç Aylık Kültür Dergisi*, C. VII, S. 39, İstanbul, 1985, s.19-24.

ÇAKIR Müjgân, “Erzurum-Erzincan-Diyarbakır ve Kars Yollarında Bir Paşa: Âteş-zâde Mehmed İzzet Paşa ve Yûsuf u Züleyhâ'sı”, *IV. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, Ahlat, 2008, s. 392-396.

....., “Mehmed İzzet Paşa’nın “Âsâr-ı Perâkende”si”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, İstanbul, 2009, s. 163-206.

ÇELİK, Nizamettin, “Kur’ân ve Sünnet Perspektifinden İnsanın Amel ve Eseri”, *Hadith = Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi*, S. 4, Temmuz, 2020, s. 163-194.

ÇİÇEK, Dursun, “Tavlusun”, *Şehir Kültür Sanat Dergisi*, S. 36, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kayseri, 2020, s. 14-21.

DEMİRCİOĞLU, Cemal, “19. Yüzyıl sonu Türk Edebiyatında “Tercüme Kavramı”, *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları [Kaf Dağı’nın Ötesine Varmak Günay Kut Armağanı II]*, C. XXVII, S. 2, Cambridge, 2003. s. 13-31.

....., “Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmaları Açısından “Terceme” ve “Çeviri” Kavramlarını Yeniden Düşünmek”, *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları [Cem Dilçin Armağanı I]*, C. XXXIII, S. 1, Cambridge, 2009, s. 159-177.

....., “Osmanlı Edebiyat Geleneğinde Tercüme Eserleri İncelemede Bir Yöntem Önerisi: Eyleme Odaklı Söylem Çözümlemesi”, *Âb-ı Hayâtı Aramak: Gönül Tekin’e Armağan*, İstanbul, 2018, s. 245-295.

DİLÇİN, Cem, “Mantiku’t-Tayr’ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXXVI , S. 1-2 , Ankara, 1993, s. 35-52.

ERTAYLAN, İsmail Hikmet, “Türk Dilinde En Eski Yûsuf u Züleyhâ”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. III, S. 1-2, İstanbul, 1948, s. 211-230.

HİSAMOV, Nurmuhammet, “Mahmut Kırımlı’nın Yûsuf ve Züleyhâ’sı - Kul Ali’nin Kıssa-i Yûsuf’una İlk Bir Nazire”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, C.1, Ankara, 2004, s. 1373-1383.

KADIOĞLU, İdris, “Kıssadan Hisse: Diyarbakirli Ahmedî’nin Yûsuf u Züleyhâ Hikâyesi”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Dergisi (DÜSBED)*, C.1, S.2, Diyarbakır, 2009, s. 104-115.

KARTAL, Ahmet, “Câmî’nin Yûsuf u Züleyhâ’sı ile Hamdullâh Hamdî’nin Yûsuf u Züleyhâ’sı’nın Mukayesesi”, *Diriözler Armağanı*, hzl. M. Fatih Köksal ve Ahmet Naci Baykoca, Ankara, 2003, s. 93-139.

KONAR, Ayşe Handan, “Ol Dil-Ârâma Geyür Rûmî Kabâ İdüp Sihriyle Tecdîd: 15. ve 16. yüzyıl Mesnevilerinde Tercüme Üzerine Söylenenler”, *Journal of Turkish Studies* = *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C. XLIV, Cambridge, 2018, s. 243-255.

KONCU, Hanife, “Yûsuf u Züleyhâ Bibliyografyası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi [Eski Türk Edebiyatı Tarihi II Sayısı]*, C.V, S. 10, İstanbul, 2007.

KÜLÜNKOĞLU, Gülnur, “Geç Osmanlı Döneminde Tefsir Tercümeleri: Tefsir-i Mevâhib Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C.XXVI, S. 2, Sivas, 2022, s. 922.

MACİT, Muhsin, “Molla Camî’nin Osmanlı Edebiyatına Tesiri I”, *Erdem*, C. VII. S.20, Ankara 1991, s. 519-529.

PAKER, Saliha, “Türkiye Odaklı Çeviri Tarihi Araştırmaları, Kültürel Hafıza, Unutuş ve Hatırlayış İlişkileri”, *Journal of Turkish Studies* = *Türklük Bilgisi Araştırmaları [Kaf Dağı’nın Ötesine Varmak Günay Kut Armağanı III]*, C. XXVIII, S. 1, Cambridge, 2004, s. 275-284;

....., “Terceme ve Nazîre Olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak”, *Journal of Turkish Studies* = *Türklük Bilgisi Araştırmaları [Cem Dilçin Armağanı II]*, C. XXXIII, S. 2, Cambridge. 2009, s. 89-110.

....., “Terceme, Te’lif, ve Özgünlük Meselesi”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Halleri: Osmanlı’da te’lif, tercüme ve şerh*, hzl. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım, Klasik Yay., İstanbul, 2014, s. 36-71.

ŞİĞVA, Bülent - KIRAN Kübra, “Molla Câmî’nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsinde Dâriyye”, *Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 67, Erzurum, 2021, s. 79-101.

TAŞ, Hakan, “Klasik Türk Şiirinde Türkçe Sözcüklerde Med”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul, 2008, s.143-156.

TELLİOĞLU, Banu, “Şiir Çevirisi Eleştirisinde Çevrilebilirlik/Çevrilemezlik İkiliğini Aşmak”, *Kırklareli Üniversitesi RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.11, Nisan 2018, s. 192-213.

TOLASA, Harun, “Klasik Edebiyatımızda Dîvân Önsöz (Dîbâce)leri; Lâmi‘î Dîvânı Önsözü ve (buna göre) Dîvân Şiiri Sanat Görüşü”, *Journal of Turkish Studies (Ali Nihad Tarlan Hâtıra Sayısı)*, S. 3, Cambridge, 1979, s. 385-401.

TOSKA, Zehra, “İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler Ne Olmalıdır?” , *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmalar*, [Âgâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı I], C. XXIV, S. 1, Cambridge, 2000, s. 291-306.

....., “Tasavvufnâmeden Siyasetnâme: Mirsâdü’l-’ibâd’ın Türkçe Versiyonlarını “Telîf-Tercüme” Açısından Yeniden Okumak”, *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C. XLIX , Cambridge, 2018, s. 331-349.

TOSKA, Zehra – KURAN, Nedret Burçin, “Ferideddin-i Attar’ın Mantıku’t-Tayr’ının 14, 16, 17. ve 20. Yüzyıllarda Yapılmış Türkçe Yeniden Yazımları”, *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*, [Abdülbâki Gölpınarlı Hâtıra Sayısı II], C. XX, Cambridge, 1996, s. 251-265.

TURAN, Selami – ÇETİN, Kâmile, “Bilal Efendi’nin Kıssa-i Yûsuf u Zeliâhâ’sının Tunus Nûshası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.VI, S.11, Isparta, 2010, s. 197-206.

ULU, Cafer, “Osmanlıda Alfabe Tartışmaları ve Latin Alfabesinin Kabulü Sürecinde Mustafa Kemal’in Çıktığı Yurt Gezileri: Tekirdağ Örneği”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXIII., S. 55, Ankara, 2014, s. 277-302.

ÜNVER, İsmail, “Mesnevi”, *Türk Dili: Aylık Dil Dergisi*, C. LI, S. 415-416-417, Ankara, 1986, s. 430-563.

ÜST, Sibel, “Nahifî’nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsi”, *Turkish Studies=Türkoloji Araştırmaları (Tunca Kortantamer Özel Sayısı)*, C.II, S.4 (2), İstanbul, 2007, s. 823-957.

YAZAR, Sadık, “Bâkir Bir Araştırma Sahası Olarak Osmanlı Tercüme Geleneği”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (TUDED)*, C. 60, S. 1, İstanbul, 2020, s. 153-178.

....., “Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel (Nazım Biçimi, Aruz ve Kafiye) Zorluklar”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin*

Halleri: Osmanlı'da te'lif, tercüme ve şerh, hzl. Hz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım, Klasik Yay., İstanbul, 2014, sf. 248-293.

YILMAZ, Fatma Büyükkarcı, “Sadî'nin Bostân'ının Türk Edebiyatındaki Yeniden Çevirileri ve Çeviri Stratejileri”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları*, C. XII, 2017, s. 183-198.

Ansiklopedi Maddeleri

ÇETİN, Nihad, “Aruz”, *TDVİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aruz> , [Erişim tarihi 13.09.2023] .

KILIÇ, Atabey, “İzzet”, *Kayseri Ansiklopedisi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay., No. 70, C. 3, Kayseri, 2015, s. 372.

KÖKSAL, Mehmet Fatih, “Mütercim İzzet Paşa”, TEİS <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/izzet-mutercim-izzet-pasa> [Erişim Tarihi: 01.03.2023] .

....., “İzzet Paşa”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Atatürk Yüksek Kurumu, AKM Başkanlığı Yay., Ankara, C. 5, 2004, s. 262-263.

ZÜLFE Ömer, “Refref”, *TDVİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/refref#2-edebiyat> , [Erişim tarihi: 07.08.2023] .

Elektronik Kaynaklar

KÖKSAL, Mehmet Fatih, “Dinibütün Mustafa Hilmi Paşa”, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hilmi-dinibutun-mustafa-hilmi-pasa>____[Erişim tarihi 03.03.2023]

TAŞ, İbrahim, *Yûsuf u Zelihâ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2017, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56443,seyyad-hamza--yusuf-ve-zelihapdf.pdf?0> [Erişim tarihi 10.09.2023]

TÜRKDOĞAN, Melike Gökcan, *Klasik Türk Edebiyatında Yûsuf ve Züleyhâ Mesnevîleri Üzerine Mukâyeseli Bir Çalışma*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2011,

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10695,klasik-turk-edebiyatinda-yusuf-u-zuleyha-mesnevileripdf.pdf?0> [Erişim tarihi 10.09.2023].

Resim1: <http://kutuphane.kayseri.bel.tr/Content/ebook/kays-ansiklopedisi-cilt-3/kays-ansiklopedisi-cilt-3.html#p=381> [Erişim tarihi 06.03.2023].

Resim 3: Resim, https://live.staticflickr.com/65535/49238655753_96305405c7_o.jpg [Erişim tarihi 06.03.2023].

“Aydınlar Köyü”, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/germir-ile-tavlusun-adlarina-sahip-cikti-konaklar-ve-aydinlar-olmayi-reddetti-84578> [Erişim tarihi 06.03.2023].

TDK Güncel Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi 01.08.2023].

<https://www.kuranmeali.com/> [Erişim tarihi 21.09.2022] .

<https://muhaddis.org> [Erişim tarihi 20.09.2023] .

ÖZGEÇMİŞ

K.K.T.C. Doğu Akdeniz Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde tam burslu eğitim alarak 2003 yılında bu üniversiteden mezun oldu.

Lisans eğitiminin ardından Kocaeli ve İstanbul’da özel okullarda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmıştır. Mimar Sinan Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı programında yüksek lisans öğrencisi olup aynı zamanda Tarhan Koleji’nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği görevini sürdürmektedir.

Yayınları

“18. Yüzyıla Ait Mensur Bir Kur’a Falı”, Haziran 2021, VI. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi TUDOK 2021, İstanbul Kültür Üniversitesi.

“Hüsn ü Aşk’ta Bezm”, Nisan 2019, II. Uluslararası Rumeli Dil, Edebiyat ve Çeviri Sempozyumu, Kırklareli Üniversitesi.